

4
1410 1410 1410 1410
monografieën volkstelling 1971

12

onderwijs in nederland

een analyse op basis van
de volkstelling 1971

j. m. vliegen
u. de jong
m.m.v.
a. a. wesselingh
p. van der kley

afdeling onderwijssociologie — katholieke universiteit nijmegen



centraal bureau
voor de
statistiek



stichting interuniversitair
instituut voor sociaal-
wetenschappelijk
onderzoek

monografieën volkstelling 1971

centraal bureau voor de statistiek

voorborg:
prinses beatrixlaan 428
2270 AZ voorburg
telefoon: 070-694341

heerlen:
kloosterweg 1
6401 CZ heerlen
telefoon: 045-736666

stichting interuniversitair instituut voor
sociaal-wetenschappelijk onderzoek

amsterdam:
o.z. achterburgwal 128
1012 DT amsterdam
telefoon: 020-240075

Kengetal: VTM/1971-12

Key Figure: VTM/1971-12

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur-Generaal van de Statistiek. Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij de Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage en de boekhandel.

Obtainable from the Staatsuitgeverij, the Hague and from booksellers.

Prijs: f 22,50 (incl. B.T.W.)

Bestelnummer: 840-071-12

Price: f 22,50 (Tax on value added incl.)

Quote nr.: 840-071-12

Ten geleide

De opkomst ná de Tweede Wereldoorlog van nationale en regionale planningsinstituten in ons land heeft ertoe geleid, dat de uitkomsten van periodieke Volkstellingen in toenemende mate van betekenis zijn geworden voor het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Te denken valt hierbij met name aan het beleidsvoorbereidend onderzoek op de terreinen van ruimtelijke ordening, sociaal-economische en sociaal-culturele planning.

Daarentegen heeft tot voor een tiental jaren het gebruik van Volkstellingsuitkomsten voor meer algemene sociaal-wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden een overwegend incidenteel karakter gedragen. Dit is wellicht mede het gevolg geweest van het ontbreken van een direct samenwerkingsverband tussen de universitaire onderzoekcentra en het CBS. Weliswaar zijn reeds ter gelegenheid van de Volkstelling 1960 plannen beraamd om te komen tot een meer intensief gebruik van Volkstellingsuitkomsten door de beoefenaren van de sociale wetenschappen, doch door gebrek aan mankracht en middelen konden deze niet worden verwezenlijkt.

Teneinde in deze situatie verandering te brengen heeft in het kader van de voorbereidingsfase van de Volkstelling annex woningtelling 1971 hierover beraad plaats gehad tussen het CBS en vertegenwoordigers van de sociale wetenschappen. Dit heeft ertoe geleid, dat vanaf het begin de sociaal-wetenschappelijke onderzoeksinstituten zijn betrokken bij de opzet van het op basis van de uitkomsten van deze telling samen te stellen tabellenprogramma. Als resultaat van dit overleg is in 1968 door het SISWO een publikatie uitgegeven, waarin de adviezen van de bij het overleg betrokkenen zijn gebundeld. Deze publikatie is verschenen onder de titel: «De Volkstelling 1970. Aanpassingsdesiderata in het perspectief van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek».

Nadat door bijzondere omstandigheden de tellingsdatum was verschoven naar het jaar 1971 hebben vervolgens het CBS en SISWO gezamenlijk het initiatief genomen om met inschakeling van daarin geïnteresseerde universitaire onderzoeksinstituten een reeks Volkstellingsmonografieën te bewerkstelligen. Deze monografieën zijn bedoeld om in aanvulling op de gebruikelijke presentatie door het CBS dieper in te gaan op Volkstellingsuitkomsten, daarbij eventueel complementair gebruik makend van andere informatiebronnen.

Bij de opzet van deze reeks kon worden aangesloten op een al eerder voorgenomen samenhangende serie publikaties over gezinssociologische onderwerpen. De voor sociaal onderzoek in Nederland ongebruikelijk grote schaal van het nagestreefde geheel vergde een goede organisatorische voorbereiding, nadrukkelijke en continue aandacht voor de coördinatie en omvangrijke financiële steun.

Voor de organisatie, coördinatie en administratie kon een centraal punt worden gevonden bij SISWO, waar drs. C. J. M. Corver met de projectleiding werd belast. Nadat reeds in een vroeger stadium subsidiëring van de gezinssociologische monografieën werd verkregen van de Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, van Sociale Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, werd in 1971 financiering van de gehele reeks verkregen uit de zo geheten «beleidsruimte», een overheidsfonds voor onderzoek onder verantwoordelijkheid van het Interdepartementaal Overleg Wetenschapsbeleid (IOW). Naast de aldus genoten steun van regeringszijde (ruim vier miljoen gulden) was ook de bijdrage van de participerende onder-

zoekinstellingen aanzienlijk in de vorm van de beschikbaarstelling van onderzoekerstijd en faciliteiten. Van de zijde van het CBS is een team van medewerkers van de Hoofdafdeling Algemene Tellingen betrokken geweest bij het verstrekken van statistisch-inhoudelijke adviezen aan de auteurs, terwijl de Hoofdafdeling Centrale Bewerking technische ondersteuning heeft verleend bij het ontwikkelen van een standaard tabelleerprogramma. Daarnaast is door het CBS een belangrijke bijdrage verleend in de kosten van de publikatie van de monografieën.

De voorliggende publikatie is er een uit een reeks van achttien. De reeks is niet zonder aanzienlijke vertraging voltooid. De oorzaken liggen in belangrijke mate bij moeilijkheden ondervonden bij de verzameling van de gegevens van de Volkstelling 1971 en de bewerking daarvan. De resultaten van het geheel blijven desondanks van belang voor wetenschap en beleid. Voor de grote energie en het doorzettingsvermogen waarmee in de loop der jaren aan het onderzoek is gewerkt, zijn het CBS en SISWO de diverse betrokkenen erkentelijk.

De auteur van het rapport draagt de verantwoordelijkheid voor de wetenschappelijke analyse en de op de basis daarvan getrokken conclusies. Voor de cijfers als zodanig is het CBS verantwoordelijk.

Een tweetal commissies hebben de voortgang en afronding van het hele project begeleid. Allereerst de door de Minister van Wetenschapsbeleid ingestelde Interdepartementale Begeleidingscommissie. Daarnaast opereerde voor de gezinssociologische monografieën (de nummers 1 t/m 11 en 18 uit deze reeks) de Begeleidingscommissie Gezinssociologische Censusmonografieën onder voorzitterschap van prof. dr. G. A. Kooy. De commissie had in het bijzonder tot taak de onderlinge afstemming van deze monografieën tot een coherent geheel te bewerkstelligen. De concrete werkzaamheden in dit kader werden verricht door een coördinatie-team bestaande uit drs. C. J. M. Corver van SISWO, drs. A. M. van der Heiden van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht en drs. C. de Hoog en dr. ir. L. Th. van Leeuwen, beiden medewerkers van de vakgroep westerse sociologie van de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Zijn de vele inspanningen van alle betrokkenen gerechtvaardigd door het eindresultaat? Deze vraag is thans niet te beantwoorden. In reacties die daarover een meer gefundeerd oordeel mogelijk maken, zijn ondergetekenden sterk geïnteresseerd. Intussen hopen wij op een veelvuldig en intensief gebruik van deze monografie.

Prof. dr. P. Thoenes,
Voorzitter Interdepartementale Begeleidingscommissie

Dr. J. G. M. Sterk,
Directeur-Secretaris SISWO

Prof. dr. W. Begeer,
Directeur-Generaal van de Statistiek

Monografieën Volkstelling 1971

1.	Huisvestingssituatie in Nederland	W. van der Windt	verschenen
2.	Geboorte-intervallen	B. W. Frijling R. Zandanel	verschenen
3.	Gescheidenen en verweduwden	A. Olde Daalhuis	verschenen
4.	Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners	C. de Hoog	verschenen
5.	Laagstgeklasseerden in Nederland	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft	verschenen
6.	Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland	G. A. B. Frinking F. W. A. van Poppel	verschenen
7.	Beroepsarbeid door vrouwen in Nederland	A. B. Berends A. C. Boelmans-Kleinjan	verschenen
8.	Vergrijzing	Th. A. M. Vis	1ste kwartaal 1981
9.	Ontwikkelingsfasen van het gezin	L. Th. van Leeuwen	verschenen
10.	Positie van jongeren t.o.v. het ouderlijk gezin	L. H. Boerma M. J. J. M. Malmberg	verschenen
11.	Huishoudenssamenstelling en samenlevingsvormen	C. M. van 't Klooster-van Wingerden	verschenen
12.	Onderwijs in Nederland	J. M. Vliegen U. de Jong	verschenen
13.	Kerkelijke gezindten	M. M. J. van Hemert	verschenen
14.	Groeiende en kwijnende plattelandskernen	J. P. Groot	verschenen
15.A.	Typologieën van Nederlandse gemeenten naar bevolkingsgroei	Th. M. Guffens J. J. Latten	verschenen
15.B.	Typologieën van Nederlandse gemeenten naar stedelijkheidsgraad	R. E. van Engelsdorp Gaste-laars W. J. M. Ostendorf	verschenen
16.	Regionale arbeidsmarkten	S. de Vos F. Schuurmans	verschenen
17.	Opleiding, beroepen- en werkgelegenheidsstructuur	G. J. M. Conen	1ste kwartaal 1981
18.	Huishouden, huwelijk en gezin	C. J. M. Corver A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	verschenen

Voorwoord

De monografie «Onderwijs in Nederland», gebaseerd op de gegevens van de Volkstelling 1971, is het werk van velen. In de periode april 1973 tot en met december 1980 is er in wisselende samenstelling en intensiteit aan gewerkt. Alleen daarom al zijn wij blij dat het rapport afgerond kan worden: alweer een zorg minder. Ook om een andere reden is er aanleiding om verheugd te zijn met deze monografie, zij het met een zekere ambivalentie. Voor het eerst in de geschiedenis van de langzaam volwassen wordende onderwijssociologie ligt er nu een onderzoeksverslag op tafel waarin niet alleen de ongelijkheid in het onderwijs op landelijk niveau wordt beschreven, maar waar ook een analyse op regionaal niveau uitvoerig aan bod komt. De resultaten liegen er niet om: van een vermindering van de ongelijkheid in het onderwijs zowel naar maatschappelijke klasse als naar sexe is nog geen sprake. Hoewel gebaseerd op gegevens uit 1971 blijft ook in een confrontatie met recenter (1978) materiaal deze conclusie overeind. Er valt dus nog genoeg te doen in de komende jaren!

Zoals gezegd is er ruim 7 jaar aan deze monografie gewerkt: wel wat lang voor een dergelijk onderzoek. Redenen voor deze vertraging zijn tweemaal. Allereerst is er vertraging opgetreden in de verwerking van de gegevens door het CBS waardoor tabellen later werden opgeleverd dan in de planning was voorzien. Bovendien vertrok de medio 1974 aangetrokken projectuitvoerder (Vliegen) begin 1977 naar het CBS. Door deze lange looptijd van het project is de opzet en uitvoering enigszins gedateerd. Op onderdelen zouden wij het nu wellicht anders doen.

Deze monografie is een project van velen zeiden wij aan het begin. Zonder iedereen te kunnen noemen hier de namen van diegenen die direct, dan wel indirect bij deze monografie betrokken zijn geweest.

Om te beginnen Mathieu Vliegen, projectuitvoerder, die in een later stadium assistentie kreeg van Uulke de Jong. Zij beiden dragen de verantwoordelijkheid voor de hoofdstukken 1 tot en met 5. Hoofdstuk 6 is geschreven door Anton Wesselingh en Peter van der Kley.

In de loop van het project werd o.m. assistentie verleend door Karel Jörisen en Ben van der Schaaf met literatuurstudies; door Fijgje de Boer en Maaïke Verwey met deelanalyses van het volkstellingsmateriaal t.a.v. de deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst en sexe; en door Bas Boon en Annelies Willekens met de verzameling en bewerking van het grondmateriaal voor de regionale analyse. Jacques van der Putten van de Research Technische Afdeling van het Sociologisch Instituut te Nijmegen assisteerde bij de methodisch-statistische verwerking van de regionale gegevens. Van de zijde van het CBS droegen de heren Bieseman, Bizot en van de Wetering zorg voor de technische specificatie en realisering van de benodigde tabellen uit het integrale volkstellingsbestand. Voor de gegevens uit de lopende onderwijsstatistiek kon steeds een beroep worden gedaan op de heer Schoonheim. Mevrouw Draaisma, mevrouw de Meij en mevrouw Vermin herschreven concept-teksten tot leesbare stukken. Mevrouw Vermin tenslotte verzorgde tevens de in deze monografie opgenomen grafieken, diagrammen, cartogrammen e.d. Zonder hun medewerking ging het niet. Bedankt.

De wetenschappelijke begeleiding van het project berustte bij de afdeling Onderwijsociologie van de Katholieke Universiteit van Nijmegen, in de persoon van Peter van der Kley en Anton Wesselingh.

Nijmegen, 31 december 1980

Inhoud

Summary		XXV
1.	Onderwijs in Nederland: referentiekader en probleemstelling	1
1.1.	De deelneming aan het onderwijs in historisch perspectief	1
1.2.	Onderwijs en maatschappijstructuur	3
1.2.1.	Samenleving als functioneel-organisatorisch systeem en onderwijs	5
1.2.2.	Samenleving als maatschappelijk ongelijkheidssysteem en onderwijs	6
1.3.	Probleemstelling	7
1.3.1.	Allocatie- en reproductiefunctie van het onderwijs: een nadere begripsbepaling	7
1.3.2.	Uitwerking van de vraagstelling	8
1.4.	Methode en hypothesen	10
1.5.	Opzet van de monografie	11
2.	Volkstelling en onderwijs	13
2.1.	Waarneming van het onderwijs in de volkstelling	13
2.2.	De bruikbaarheid van de onderwijsgegevens uit de volkstelling	16
2.2.1.	Onderwijsgegevens en non-response	17
2.2.2.	Onderwijsgegevens en gezinsgegevens	20
2.3.	Conclusies omtrent toepassingsgebied van de hypothesen	21
3.	Allocatiefunctie van het onderwijs	25
3.1.	Onderwijs en positiestructuur	28
3.2.	Differentiatie in de allocatiefunctie van het onderwijs: de leeftijd	36
3.3.	Differentiatie in de allocatiefunctie van het onderwijs: de sexe	53
3.4.	Samenvatting en besluit	70
4.	Reproductiefunctie van het onderwijs	77
4.1.	Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst	79
4.2.	Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst: onderlinge replicatie naar beroepspositie en onderwijsniveau van het gezinshoofd	103
4.3.	Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst: replicatie naar sexe	116
4.4.	Samenvatting en besluit	136
5.	Regio en reproductiefunctie van het onderwijs	145
5.1.	Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst: replicatie naar regio	146
5.2.	Regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst	151

5.2.1.	Regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst: replicatie naar onderwijsniveau van het gezinshoofd	157
5.2.2.	Factoren die de regionale deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst beïnvloeden	158
5.2.2.1.	Geselecteerde kenmerken en de regionale verschillen in de totale deelneming aan het vwo	160
5.2.2.2.	Geselecteerde kenmerken en de regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst	169
5.3.	Regio en reproductiefunctie: samenvatting en besluit	175
6.	Tot besluit: kanttekeningen, conclusies en aanbevelingen	179
6.1.	Functies van onderwijs: allocatie en reproductie	179
6.1.1.	Over de relatie tussen allocatie en reproductie	180
6.1.2.	Over reproductie versus emancipatie	181
6.2.	Perspectieven voor verder onderzoek	182
6.2.1.	Onderzoek naar de condities waaronder regionaal-structurele factoren van invloed kunnen zijn op de mate van deelneming aan het voortgezet onderwijs van leerlingen uit de verschillende maatschappelijke groeperingen	182
6.2.2.	Onderzoek naar het onderwijs als een meer-stromenland	183
6.3.	De censusmonografie en het onderwijsstimuleringsbeleid	184
Bijlagen		187
1.	Indeling van Nederland in 80 nodale gebieden met de daartoe behorende gemeenten, 28 februari 1971	189
2.1.	Deelnemingspercentages mavo, havo, vwo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per sociale groep van het gezinshoofd, 80 nodale gebieden	197
2.2.	Deelnemingspercentages mavo, havo, vwo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per onderwijsniveau van het gezinshoofd, 80 nodale gebieden	208
3.1.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>höger employé</i>	216
3.2.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>middelbaar employé</i>	216
3.3.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>lager employé</i>	217
3.4.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>arbeider</i>	217
3.5.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>bedrijfshoofd buiten de landbouw met personeel</i>	218
3.6.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>bedrijfshoofd buiten de landbouw zonder personeel</i>	218

3.7.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>bedrijfshoofd in de landbouw met personeel</i>	219
3.8.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>bedrijfshoofd in de landbouw zonder personeel</i>	219
3.9.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), <i>zonder beroep</i>	220
4.	Selectie van indicatieve variabelen ter typering van regionale factoren	221
5.	Model A: Diagram met bijbehorende modelvergelijking	229
6.	Canonical variate scores per regio (80 nodale gebieden)	230
	Geraadpleegde literatuur	231
	Geraadpleegde CBS-publicaties	235

Tabellen

2.1.	Niet meer onderwijs volgenden — totaal en met onderwijsniveau onbekend — naar leeftijd per geslacht; werkende niet meer onderwijs volgenden — totaal en met onderwijsniveau onbekend — naar sociale beroepsgroep per geslacht	18	3.14.	Werkende gehuwde vrouwen samenwonend met echtgenoot naar positie in het bedrijf en leeftijd in % van het totaal aantal gehuwde vrouwen samenwonend met echtgenoot voor iedere leeftijdsgroep, 1947—1977	58
2.2.	Onderwijs volgenden en thuiswonend — totaal en met onderwijs dat wordt gevolgd onbekend — naar onderwijsniveau, resp. beroepsgroep van het gezinshoofd	19	3.15.	Totaal aantal beroepen — respectievelijk werkende vrouwelijke bevolking — naar beroepen met onderscheiden percentages vrouwen die in dit beroep werkzaam zijn, 1971	59
2.3.	Percentage van de bevolking van 12—19 jaar dat thuis woont per leeftijd, geslacht en al of niet onderwijs volgend	20	3.16.	Werkende vrouwelijke bevolking naar beroepsklasse, 1971	59
2.4.	Percentage van de onderwijs volgende bevolking van 12—19 jaar dat thuis woont per leeftijd, geslacht en soort onderwijs dat wordt gevolgd	21	3.17.	Toezichthoudend-leidinggevend personeel in een aantal beroepssectoren, resp. wetenschappelijke e.a. vakspecialisten, beleidvoerende en hogere leidinggevende functionarissen naar geslacht, 1971	60
2.5.	Onderwijs volgenden van 12 jaar en ouder naar leeftijd per soort onderwijs dat wordt gevolgd	22	3.18.	Samenhang van de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen per onderwijsniveau	61
3.1.	Werkende bevolking — totaal en met sociale groep onbekend — naar leeftijd	27	3.19.	Segregatie- en replacement-indices naar sociale groep tussen mannen en vrouwen per onderwijsniveau	63
3.2.	Werkende bevolking naar sociale groep per onderwijsniveau	29	3.20.	(Loon-)afhankelijke vrouwelijke bevolking naar enkele categorieën beroepsklassen per onderwijsniveau, 1971	65
3.3.	Werkende bevolking naar onderwijsniveau per sociale groep	32	3.21a.	Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor onderscheiden onderwijsniveaus, <i>mannen</i>	68
3.4.	Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor de onderscheiden onderwijsniveaus	34	3.21b.	Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor onderscheiden onderwijsniveaus, <i>vrouwen</i>	68
3.5.	Werkende bevolking naar sociale groep per onderwijsniveau per leeftijdsgroep	38	3.22.	Loonafhankelijke bevolking met algemeen onderwijs op uitgebreid lager en middelbaar niveau naar sociale groep per leeftijd en geslacht	73
3.6.	Samenhang van de verdeling naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen met die van de vier overige leeftijdsgroepen per onderwijsniveau	43	4.1.	Onderwijsdeelnemingspercentages 12—13-jarigen, respectievelijk 13 t/m 15-jarigen van hoofden van volledige gezinnen met een gevolgde opleiding op semi-hoger of hoger niveau	78
3.7.	Werkende bevolking naar bedrijfssectoren, 1849—1977	46	4.2.	Onderwijsdeelnemingspercentages 12—13-jarigen, respectievelijk 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd	80
3.8.	Employé's per 100 arbeiders per bedrijfssector, 1899—1971	47	4.3.	Lo-, avo- en lbo-leerlingen van 12 en 13 jaar, resp. mavo-, havo-, vwo- en lbo-leerlingen van 13 t/m 15 jaar — voor zover thuiswonend — naar sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd	85
3.9.	Enkele kerncijfers ten aanzien van de deelneming aan beroepsarbeid, 1947—1977	48	4.4.	Uitstroom uit het glo (lj 6) naar bestemming, resp. instroom in het avo lagere trap, c.q. lbo naar herkomst	90
3.10.	Onderlinge samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep over de onderwijsniveaus basis, lager en uitgebreid lager voor diverse leeftijdsgroepen	51	4.5.	Uitstroom uit lbo, resp. mavo met diploma naar bestemming en instroom in mbo, resp. havo lj 4 naar herkomst	92
3.11.	Onderlinge samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep over de onderwijsniveaus uitgebreid lager (algemeen onderwijs), middelbaar, semi-hoger en hoger voor diverse leeftijdsgroepen	52			
3.12.	Werkende bevolking naar sociale groep per onderwijsniveau per geslacht	54			
3.13.	Vrouwen met beroep in % van het totaal aantal vrouwen van 14—64 jaar voor elke burgerlijke staat, 1909—1977	57			

4.6.	Uitstroom uit havo, resp. vwo, mbo, hbo met diploma naar bestemming en instroom in hbo naar herkomst	94
4.7.	Percentage van de 15-jarigen, resp. 16-jarigen met alleen lager onderwijs of voortgezet onderwijs zonder diploma per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd	98
4.8.	Geen-onderwijsvolgenden van 15 jaar — voor zover thuiswonend — naar onderwijsniveau per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd	99
4.9.	Onderwijsdeelnamingspercentages 12-13-jarigen — voor zover thuiswonend — per sociale groep per onderwijsniveau van het gezinshoofd	104
4.10.	Onderwijsdeelnamingspercentages 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per sociale groep per onderwijsniveau van het gezinshoofd	106
4.11.	Onderwijsdeelnamingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht	117
4.12.	Onderwijsdeelnamingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen — voor zover thuiswonend — per onderwijsniveau van het gezinshoofd per geslacht	118
4.13.	Vhmo-, c.q. vwo/havo-gediplomeerden naar type diploma per geslacht, 1965-1978	132
4.14.	Directe overgang naar het voortgezet onderwijs generatie glo leerjaar 6, 1964/65; resp. die van de leerlingen van het cohort 1977/78 van het eerste naar het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs bij employé's en arbeiders per geslacht	138
4.15.	Leerlingen cohort 1977 naar onderwijs-element in leerjaar 1 (1977/78) en leerjaar 2 (1978/79) per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht	142
4.16.	Leerlingen (Cohort 1977) van lij 2 (1978/79) en bij aanvang in brugklas vwo/havo (1977/78), resp. brugklas vwo/havo/mavo (1977/78) naar onderwijs-element in leerjaar 2 per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht	142
5.1.	Samenhang tussen de regionale deelnemingspercentages vwo van de 13 t/m 15-jarigen afkomstig uit diverse beroepsgroepen voor 80 nodale gebieden (Spearman's rho)	155
5.2.	Samenhang van de verdeling van regionale deelnemingscijfers aan het vwo in hun totaliteit met die van de desbetreffende cijfers voor de diverse beroepsgroepen (Spearman's rho), 80 nodale gebieden	161
5.3.	Correlatie-coëfficiënten van geselecteerde factoren afzonderlijk met het regionale deelnemingspercentage vwo van de 13 t/m 15-jarigen, 80 nodale gebieden	161
5.4.	Matrix van intercorrelaties tussen de in de analyse voorkomende variabelen, 80 nodale gebieden	163
5.5.	Directe en indirecte effecten van de structurele kenmerken op de culturele kenmerken «onvolledigheid gezin» en «vrouwelijke beroepsbevolking»	166
5.6.	Matrix van intercorrelaties tussen de regionaal-structurele factoren en de regionale vwo-deelnemingscijfers per beroepsgroep, 80 nodale gebieden	171

5.7.	Coëfficiënten van de oorspronkelijke variabelen op de canonische variaten, canonische correlatie en eigenwaarde	172
5.8.	Correlatie-coëfficiënten van de regionale vwo-deelnemingscijfers per beroepsgroep afzonderlijk met de regionale canonische variat-scores betreffende de structurele component van de canonische correlatie	175
5.9.	Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen van een aantal maatschappelijke groeperingen in de nodale gebieden Middelharnis en Winschoten enerzijds alsmede Haarlem en Hilversum ander zijds	176

Grafieken

1.1.	De relatieve ontwikkeling van het onderwijs in Nederland, 1850-1977	
	Aantal leerlingen per 1000 van de bevolking in de aangegeven leeftijdsgroep	2
1.2.	Deelnemingspercentages van de 12-20-jarigen aan het voortgezet onderwijs 1930-1977	4
2.1.	Onderwijsdeelnamingspercentages volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/71	15
2.2.	Onderwijsdeelnamingspercentages 12-13-jarigen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/71	23
2.3.	Onderwijsdeelnamingspercentages 13-15-jarigen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/71	23
3.1.	Personen met mulo/mavo-diploma per 1000 van de gemiddelde generatie 15-17-jarigen, 1947-1971	45
3.2.	Abituriënten gymnasium, hbs, c.q. vwo en eerstejaars studenten per 1000 van de gemiddelde generatie 18-20-jarigen, 1948-1971	46
4.1.	Doorstroming tussen de bestaande onderwijstypen	95
4.2.	Onderwijsdeelnamingspercentages 13 t/m 15-jarigen per maatschappelijke klasse, resp. genoten opleiding van het gezinshoofd	100
4.3.	Deelnemingspercentages vwo/havo, mavo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen voor een aantal maatschappelijke beroepsgroepen per onderwijsniveau van het gezinshoofd	111
4.4.	Deelnemingspercentages vwo/havo, mavo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen per onderscheiden groepering met gelijksoortige deelnemingspatronen	114
4.5a.	Verschil in onderwijsdeelnamingspercentages van de 13 t/m 15-jarigen per geslacht per sociale groep van het gezinshoofd	124
4.5b.	Verschil in onderwijsdeelnamingspercentages van de 13 t/m 15-jarigen per geslacht per onderwijsniveau van het gezinshoofd	126
4.6.	Percentage 15-jarige mannen c.q. vrouwen dat het onderwijs met een lbo-diploma heeft verlaten, van een aantal maatschappelijke groeperingen	126
4.7.	Aantal vrouwelijke geslaagden vho/vwo/havo, per 100 mannelijke geslaagden 1965-1978	133
4.8.	Onderwijsdeelnamingspercentages vho c.q. vwo/havo; mulo c.q. mavo; en lbo voor een aantal maatschappelijke groeperingen 1965, 1971, 1978	139
5.1.	Verschil in onderwijsdeelnamingspercentages van de 13 t/m 15-jarigen van employé's en arbeiders in de regio Groningen t.o.v. die in resp. de regio's Enschede, Haarlem, Dordrecht/Zwijndrecht en Heerlen	152

Figuren

2.1.	Vormen van onderwijs waargenomen door de Onderwijsstatistieken 1970/71 en de Volkstelling 1971	14
2.2.	Verschillen in categorisering van opleidingen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/1971	24

Diagrammen

5.1.	Veronderstelde relaties tussen de diverse regionaal-culturele factoren, incl. de deelneming aan het vwo	163
5.2.	Structurele relaties tussen regionale kenmerken en de regionale deelneming aan het vwo met de LISREL-schattingen van de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties en standaardfouten, 80 nodale gebieden (MODEL A)	165

5.3.	Structurele relaties tussen regionale kenmerken en de regionale deelneming aan het vwo met de LISREL-schattingen van de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties en standaardfouten, 80 nodale gebieden (MODEL B)	168
------	---	-----

Cartogrammen

5.1.	Afwijkingen binnen het hoger, resp. middelbaar en lager employé-deelnemingspatroon op regionaal niveau (80 nodale gebieden)	149
5.2.	Gebieden met hoge, resp. lage scores op het paar canonische variaten betreffende regionaal-structurele factoren en regionale vwo-deelneming naar maatschappelijke herkomst	174

Monographs Census 1971

1. Housing situation in the Netherlands	W. van der Windt	appeared
2. Rate of fertility	B. W. Frijling R. Zandanel	appeared
3. Divorced and widowed persons	A. Olde Daalhuis	appeared
4. Mutual characteristics of married persons	C. de Hoog	appeared
5. Households with low incomes	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft	appeared
6. Nuptiality in the Netherlands	G. A. B. Frinking F. W. A. van Poppel	appeared
7. Economic activity of women in the Netherlands	A. B. Berends A. C. Boelmans-Kleinjan	appeared
8. Aging in the Netherlands	Th. A. M. Vis	1th quarter 1981
9. Family life-cycle	L. Th. van Leeuwen	appeared
10. Preadults in relation to their families	L. H. Boerma	appeared
11. Various compositions of households	M. J. J. M. Malmberg C. M. van 't Klooster-van Wingerden	appeared
12. Education in the Netherlands	J. M. Vliegen U. de Jong	appeared
13. Religious denomination	M. M. J. van Hemert	appeared
14. Growing and declining villages in the Netherlands	J. P. Groot	appeared
15A. Typologies of municipalities based on degree of growth of population	Th. M. Guffens	appeared
15B. Typologies of municipalities based on degree of urbanization	J. J. Latten R. E. van Engelsdorp Gaste- laars W. J. M. Ostendorf S. de Vos	appeared
16. Regional labour markets	F. Schuurmans	appeared
17. Education, occupation and employment	G. J. M. Conen	1th quarter 1981
18. Households, marriages and families	C. J. M. Corver A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	appeared

Contents

Summary	XXV
1. Education in the Netherlands: theoretical frame and purpose of the study	1
1.1. Participation in education and historical perspective	1
1.2. Education and social structure	3
1.2.1. Society as a system of functional organization and education	5
1.2.2. Society as a system of social inequality and education	6
1.3. Purpose of the study	7
1.3.1. Functions of allocation and reproduction in education: a more specific definition of the concept	7
1.3.2. Details of the inquiry	8
1.4. Method and hypotheses	10
1.5. Framework of the monograph	11
2. Population census and education	13
2.1. Collection of data on education at the population census	13
2.2. The usefulness of the educational data from the population census	16
2.2.1. Data on education and non-response	17
2.2.2. Data on education and data on families	20
2.3. Conclusions about field of application of the hypotheses	21
3. Function of allocation in education	25
3.1. Education and positional structure	28
3.2. Differentiation in the function of allocation in education: age	36
3.3. Differentiation in the function of allocation in education: sex	53
3.4. Summary and conclusions	70
4. Function of reproduction in education	77
4.1. Education received and social origin	79
4.2. Education received and social origin: mutual replication according to socio-economic group and level of education of the head of the family	103
4.3. Education received and social origin: replication according to sex	116
4.4. Summary and conclusions	136
5. Region and function of reproduction in education	145
5.1. Education received and social origin: replication according to region	146
5.2. Regional differences in participation in pre-university education according to social origin	151
5.2.1. Regional differences in participation in pre-university education according to social origin: replication according to level of education of the head of the family	157
5.2.2. Factors influencing the regional participation in pre-university education according to social origin	158

5.2.2.1.	Selected characteristics and regional differences in participation in pre-university education	160
5.2.2.2.	Selected characteristics and regional differences in participation in pre-university education according to social origin	169
5.3.	Region and function of reproduction: summary and conclusions	175
6.	To conclude with: marginal notes and recommendations	179
6.1.	Functions of education: allocation and reproduction	179
6.1.1.	The relation between allocation and reproduction	180
6.1.2.	Reproduction versus emancipation	181
6.2.	Perspectives for further studies	182
6.2.1.	Investigation into the conditions on which structural factors in the region may influence the participation rates in secondary education for pupils from different socio-economic groups	182
6.2.2.	Investigation into education as a multiple flow area	183
6.3.	The census monograph and education-stimulating policies	184
Appendices		187
1.	Division of the Netherlands in 80 nodal regions and the municipalities belonging to them, February 1971	189
2.1.	Participation rates in junior and senior secondary general education, pre-university education and junior vocational training for 13, 14 and 15 year old pupils – living at home – by socio-economic group of the head of the family, 80 nodal regions	197
2.2.	Participation rates in junior and senior secondary general education, pre-university education, and junior vocational training for 13, 14 and 15 year old pupils – living at home – by level of education of the head of the family, 80 nodal regions	208
3.1.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and lowest participation rates (deciles), <i>higher employees</i>	216
3.2.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and lowest participation rates (deciles), <i>middle employees</i>	216
3.3.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and lowest participation rates (deciles), <i>lower employees</i>	217
3.4.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and lowest participation rates (deciles), <i>manual workers</i>	217
3.5.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and lowest participation rates (deciles), <i>head of a (non-agricultural) enterprise with personnel</i>	218

3.6.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and the lowest participation rates (deciles), <i>head of a (non-agricultural) enterprise without personnel</i>	218
3.7.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and the lowest participation rates (deciles), <i>head of an agricultural enterprise with personnel</i>	219
3.8.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and the lowest participation rates (deciles), <i>head of an agricultural enterprise without personnel</i>	219
3.9.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family in regions with the highest and the lowest participation rates (deciles), <i>without occupation</i>	220
4.	Selection of indicative variables for the typification of regional factors	221
5.	Model A: Diagram with its respective model-equations	229
6.	Canonical variate scores per region (80 nodal regions)	230
Bibliography		231
List of consulted CBS-publications		235

2.1.	Persons no longer enrolled in education — total and with level of education unknown — by age and sex; economically active persons no longer enrolled in education — total and with level of education unknown — by socio-economic group and sex	18
2.2.	Persons enrolled in education and living at home — total and with level at which enrolled in education unknown — by level of education, respectively socio-economic group of the head of the family	19
2.3.	Percentages of the population at the ages of 12 through 19 living at home by age, sex and enrolment in education	20
2.4.	Percentages of the population enrolled in education at the ages of 12 through 19 who live at home by age, sex and type of education	21
2.5.	Participation in education at the age of 12 and over by age and type of education	22
3.1.	Economically active population — total and with socio-economic group unknown — by age	27
3.2.	Economically active population by socio-economic group and level of education	29
3.3.	Economically active population by level of education and socio-economic group	32
3.4.	Associations between the distributions by socio-economic group for the various levels of education	34
3.5.	Economically active population by socio-economic group and level of education and age	38
3.6.	Associations of the distribution by socio-economic group of the ten-year group 55–64 with those of the other ten-year groups 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, by level of education	43
3.7.	Economically active population by sector of economic activity, 1849–1977	40
3.8.	Employees per 100 manual workers and sector of economic activity, 1899–1971	47
3.9.	Some key figures on participation in occupational life, 1947–1977	48
3.10.	Associations between the distributions by socio-economic group for the first level of education, the second level of education first stage not completed and completed, per age group	51
3.11.	Associations between the distributions by socio-economic group for the second level of education first stage (general education), second level of education second stage and third level of education first and second stage, per age group	52
3.12.	Economically active population by socio-economic group, level of education and sex	54
3.13.	Economically active women per 100 women at the ages of 15 through 64 for every marital status, 1909–1977	57

3.14.	Married economically active women living with husband by occupational status per 100 married women living with husband for every age group, 1947–1977	58
3.15.	Total number of occupations — respectively economically active women — according to male or female occupations (measured by the percentage of women working in those occupations)	59
3.16.	Economically active women by minor groups of occupations (ISCO, 1968), 1971	59
3.17.	Supervisors in a number of major groups of occupations, professional, technical and related workers, and administrative and managerial workers respectively (ISCO, 1968) by sex, 1971	60
3.18.	Associations between the distributions by socio-economic group for men and for women by level of education	61
3.19.	Indices of segregation and replacement by socio-economic group between men and women by level of education	63
3.20.	Employed women by some minor groups of occupations (ISCO, 1968) by level of education, 1971	65
3.21a.	Associations between the distributions by socio-economic group for the various levels of education, <i>men</i>	68
3.21b.	Associations between the distributions by socio-economic group for the various levels of education, <i>women</i>	68
3.22.	Employed persons with general education at the second level first and second stage, by socio-economic group, age and sex	73
4.1.	Participation rates in education for the 12 and 13, respectively 13, 14 and 15 year old children of heads of complete families with education at the third level	78
4.2.	Participation rates in education for the 12 and 13, respectively 13, 14 and 15 year old pupils — insofar as they live at home — by socio-economic group c.q. level of education of the head of the family	80
4.3.	12 and 13 year old pupils in primary, secondary general and vocational education, respectively 13, 14 and 15 year old pupils in junior and senior secondary general education, pre-university education and junior vocational training — insofar as they live at home — by socio-economic group, c.q. level of education of the head of the family	85
4.4.	Outflow from primary education (grade 6) by destination; and inflow into the lower stage of secondary general and vocational education by origin	90

4.5.	Outflow from junior vocational training and junior secondary general education with certificate by destination; and inflow into senior vocational training and senior secondary general education grade 4 by origin	92
4.6.	Outflow from senior general education, pre-university education, senior vocational training and vocational colleges with certificate by destination; and inflow into vocational colleges by origin	94
4.7.	Proportion of 15, respectively of 16 year old persons with only primary education or secondary education first stage not completed by socio-economic group, c.q. level of education of the head of the family	98
4.8.	15 year old persons not enrolled in education — insofar as they live at home — by educational attainment and by socio-economic group, c.q. level of education of the head of the family	99
4.9.	Participation rates in education for 12 and 13 year old pupils — insofar as they live at home — by socio-economic group and level of education of the head of the family	104
4.10.	Participation rates in education for 13, 14 and 15 year old pupils — insofar as they live at home — by socio-economic group and level of education of the head of the family	106
4.11.	Participation rates in education for 12 and 13, respectively for 13, 14 and 15 year old pupils — insofar as they live at home — by socio-economic group of the head of the family and sex	117
4.12.	Participation rates in education for 12 and 13, respectively 13, 14 and 15 year old pupils — insofar as they live at home — by level of education of the level of the family and sex	118
4.13.	Persons who obtained a pre-university/senior secondary general school certificate by type of certificate and sex, 1965–1978	132
4.14.	Direct flow from primary to secondary education in 1965, respectively flow from grade 1 to grade 2 in secondary education in 1978 for employees and manual workers by sex	138
4.15.	Pupils of the 1977 cohort by type of education in grade 1 (1977/'78) and grade 2 (1978/'79) by socio-economic group of the head of the family	142
4.16.	Pupils (1977 cohort) of grade 2 (1978/'79) who started secondary education in a combined class pre-university/senior general education, respectively in a combined class pre-university/senior general/junior general education by type of education in grade 2 by socio-economic group of the head of the family and sex	142
5.1.	Associations between the regional participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by socio-economic group, 80 nodal regions (Spearman's rho).	155
5.2.	Associations between the distribution of the total regional participation rates in pre-university education and the relevant rates per socio-economic group (Spearman's rho), 80 nodal regions	161
5.3.	Correlationcoefficients between selected regional factors separately and the total regional participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils, 80 nodal regions	161

5.4.	Matrix of intercorrelations between the variables which are analysed, 80 nodal regions	163
5.5.	Direct and indirect effects of the structural characteristics on the cultural ones 'incompleteness of the family' and 'economically active women'	166
5.6.	Matrix of intercorrelations between the structural variables and the regional participation rates in pre-university education per socio-economic group, 80 nodal regions	171
5.7.	Coefficients of the original variables on the canonical variates; the canonical correlation; and the eigenvalue	172
5.8.	Correlationcoefficients between the regional participation rates in pre-university education for every socio-economic group separately and the regional canonical variate scores belonging to the structural component of the canonical correlation	173
5.9.	Participation rates in pre-university education for 13, 14 and 15 year old pupils by socio-economic group in the nodal regions Middelharnis, Winschoten, Haarlem and Hilversum	176

Graphs

1.1.	Educational development in the Netherlands, 1860–1977. Participation rates for various age groups	2
1.2.	Participation rates in secondary education at the ages 12 through 20, 1930–1977	4
2.1.	Participation rates in education according to the Census 1971 and the current Educational Statistics 1970/'71	15
2.2.	Participation rates in education at the ages 12 through 13 according to the Census 1971 and the current Educational Statistics 1970/'71	23
2.3.	Participation rates in education at the ages 13 through 15 according to the Census 1971 and the current Educational Statistics 1970/'71	23
3.1.	Persons with a junior secondary general school certificate per 1000 of the average 15, 16 and 17 year old population, 1947–1971	45
3.2.	Persons with a pre-university school certificate c.q. first year university students per 1000 of the average 18, 19 and 20 year old population, 1948–1971	46
4.1.	Throughflow between types of education	95
4.2.	Participation rates in education for 13, 14 and 15 year old pupils by socio-economic group, respectively level of education of the head of the family	100
4.3.	Participation rates in the various types of secondary education for 13, 14 and 15 year old pupils by level of education of the head of the family for selected socio-economic groups	111
4.4.	Participation rates in the various types of secondary education for 13, 14 and 15 year old pupils by distinguished group with the same pattern of educational participation	114
4.5a.	Differences in participation rates in education for the 13, 14 and 15 year old pupils by sex and socio-economic group of the head of the family	124
4.5b.	Differences in participation rates in education for the 13, 14 and 15 year old pupils by sex and level of education of the head of the family	125

Summary

4.6. Percentages of 15 year old men, c.q. women who have left the educational system with a junior vocational training certificate for selected socio-economic groups	126	5.2. Structural relationships between regional characteristics and regional participation in pre-university education with the LISREL-estimates of the standardized regression-coefficients, the unexplained variances and the standard errors, 80 nodal regions (MODEL A)	165
4.7. Number of women who have obtained a pre-university or senior general school certificate per 100 men with those certificates, 1965-1978	133	5.3. Structural relationships between regional characteristics and regional participation in pre-university education with the LISREL-estimates of the standardized regression-coefficients, the unexplained variances and standard errors, 80 nodal regions (MODEL B)	168
4.8. Participation rates in various types of secondary education by socio-economic group 1965, 1971, 1978	139		
5.1. Differences in participation rates in education for the 13, 14 and 15 year old pupils from employees and manual workers in the region Groningen in relation to those in the regions Enschede, Haarlem, Dordrecht/Zwijndrecht and Heerlen	152	Maps	
Diagrams		5.1. Deviations in the educational participation pattern for higher, middle and lower employees at the regional level (80 nodal regions)	149
2.1. Types of education registered in the current Educational Statistics 1970/71 and in the Census 1971	14	5.2. Regions with high, respectively low scores on the canonical variates regarding the structural factors in the region and the regional participation in pre-university education by social origin	174
2.2. Differences in classifying education in the Census 1971 and in the current Educational Statistics 1970/71	24		
5.1. Assumed relationships between the selected cultural factors in the region, inclusively the participation in pre-university education	163		

Based on the results of the 1971 Population and housing census a number of monographs have been compiled in co-operation between the Netherlands Central Bureau of Statistics and socio-scientific staff members of a number of Dutch universities. The project was co-ordinated by the Netherlands Universities' Joint Social Research Centre (SISWO) and financed by the Government from an interdepartmental fund for scientific research. The present publication is one of a series of 18 monographs and deals with some aspects of education in the Netherlands, in particular the way education fulfils the functions of allocation and reproduction.

In this monograph the term *allocation* is used to indicate the phenomenon that education prepares pupils for and assigns them to certain positions in society, more specifically those positions which can be distinguished on the labour market. The analysis of the census data on this subject reveals that some types of education have quite strongly allocative effects while others show more weak ones. Types of education with more strongly allocative effects are: primary education and junior vocational training (both assigning to the position of manual worker); vocational colleges (assigning to the position of middle employee), and university education (assigning to the position of higher employee). The strongly allocative function of these types of education can be called stable in a twofold sense. First of all, they assign to the above mentioned positions for the various generations, regardless of developments over time in the educational system which took place under the influence of the total socio-economic context especially since World War II, the socio-economic developments as such, and possible developments in the individual occupational careers. Secondly, the above mentioned types of education are stable in the sense that they assign to positions belonging to the structure of functions in the primary sector of the labour market. This applies especially to the types of education at the third level (vocational colleges and university); less to primary education and junior vocational training. Particularly the last mentioned type of education assigns also to positions in the secondary sector of the labour market.

The remaining types of education fulfil their allocative function less strongly. They do indeed, assign to a specific occupational position - lower employee (junior secondary general education) and middle employee (senior secondary general education, pre-university education and senior vocational training) respectively -, but they do so less pregnantly. These types of education therefore show the widest variety in their respective patterns of allocation for different age-groups and show a great deal of assignments to positions in the secondary sector of the labour market.

Apparently, there is also in the Dutch situation no question of one homogeneous educational system but rather of a number of networks of forms and types of education ('des réseaux de scolarisation' - Baudelot and Establet, 1971). The existence of two fundamentally different basic networks in this respect can be demonstrated on the basis of the census data.

The first network covers primary education and junior vocational training preparing for the material production and accordingly, assigning to manual worker professions; the second network consists of the other types and forms of education and prepares for the immaterial production and accordingly, assigns to employee functions. Secondly, within the last network three sub-networks can be distinguished which prepare for and assign to the various positions in the structure of functions not directed to material production. These sub-networks successively cover junior secondary general education (lower employee functions), senior secondary general education,

pre-university education, senior vocational training and vocational colleges (middle employee functions), university education (higher employee functions). There are indications that a shift is occurring within these sub-networks: senior secondary general education, pre-university education and senior vocational training show a tendency towards the first sub-network.

The relationships are not affected by the intervening influence of the quite large number of persons whose educational attainment is unknown (17%). Analysis of the structure of this non-response even gives some indications that the above relationships may be stronger than the results of the census show.

The educational system can fulfil the function of allocation because it distinguishes groups of pupils and assigns these groups to given educational programs with specific training requirements. However in a broad outline this selection process takes place according to the dividing lines in societal groups which are connected to the structure of positions on the labour market. On account of this one-sided mechanism of selection the educational system fulfils at the same time a function of *reproduction*: from generation to generation the educational system passes the various positions in the structure of positions and in the herewith bound up structure of qualifications on to the same societal groups which are based on these structures.

Analysis of the educational participation for the 12, 13, 14 and 15 year old pupils by social origin shows a quite good concurrence for the types of education which can be distinguished by the positions they are preparing for and those which can be distinguished by the societal class they are intended for. This is particularly the case for the two basic networks: primary education and junior vocational training intended for manual workers (including unemployed persons and persons without occupation) and the less educated on the one hand, and the other types and forms of education intended for employees and the better, c.q. higher educated on the other. There is also a quite good concurrence between the above mentioned three sub-networks which can be distinguished by the kind of employee functions they are assigning to, and the indications regarding the possible distinction by types of education intended for the various categories of employees. These indications are found in a combined analysis of educational participation by social origin at the beginning of secondary education (a restriction in the analysis due to the characteristics of the census data), and the throughflows between the different types of education as they can be established by means of the current statistics on education.

In general there is also a concurrence in the extent to which certain types of education fulfil their allocative and reproductive effects and in their association with primary, respectively secondary sectors of the labour market. Types of education with very strongly reproductive effects are junior training on the one hand and vocational colleges and university education on the other; junior secondary general education and senior vocational training belong particularly to the types of education with less strongly reproductive effects. Indications for the association of junior and senior secondary general education with secondary sectors of the labour market are found in the sex-specific differences in educational participation by social origin.

A further analysis of the diversity in regional participation rates in preuniversity education by social origin makes clear that the reproductive (and hereby also the allocative) effects of the educational system cannot be detached from other societal factors and phenomena. The functions of reproduction and allocation which are fulfilled by the educational system are as it were anchored in all sorts of existing structures, especially those of the labour and housing market, and those regarding the use of societal and welfare facilities. The dependence of the total structural context in this respect concerns in particular the way the educational system maintains the dividing lines between the societal groups of employees and manual workers by means of the two basic-networks existing in this system. One consequence of the regional analysis is that in education-stimulating policies a region-oriented approach is to be preferred to a school-oriented approach which is applied nowadays. Suggestions for further research conclude this monograph.

1. Onderwijs in Nederland: referentiekader en probleemstelling

Onderwijs is een vanzelfsprekendheid. Het vormt één van de grootste maatschappelijke instituties in onze huidige samenleving, en als zodanig neemt het nog steeds in betekenis toe. Toch is het omvangrijk onderwijsstelsel zoals wij dit thans in Nederland kennen, nog slechts een verschijnsel van betrekkelijk recente datum. De grondslagen van dit stelsel zijn pas gelegd in de eerste en tweede helft van de vorige eeuw. Voordien bestonden er weliswaar onderwijsvoorzieningen, doch deze waren gering in aantal, aan lokale regelingen onderworpen en in hoofdzaak bestemd voor een kleine minderheid van de bevolking.

Aan het begin van de 19e eeuw worden – onder invloed van het rond de eeuwwisseling ontstane hervormingsstreven op het gebied van de volksopvoeding en binnen het kader van de in die tijd optredende centralisatie in het openbaar bestuur – lokale regelingen ten aanzien van het onderwijs door wettelijke voorschriften vervangen (Idenburg, 1964). De bemoeienis van de overheid met het onderwijs richt zich dan bijna uitsluitend op het basisonderwijs. De eerste grote onderwijswet in 1806 – de «Wet voor het lager schoolwezen en onderwijs in de Bataafsche Republiek» – is hiervan een duidelijk voorbeeld. Weliswaar omvat deze wet officieel het gehele onderwijs voor «alle Standen van de Maatschappij», maar in feite heeft zij voornamelijk het elementaire onderricht aan de brede massa van het volk op het oog (ibid.).

De bemoeienis van de overheid met het onderwijs neemt hierna steeds meer toe. Wanneer in de tweede helft van de vorige eeuw de industriële revolutie ook in ons land zijn intrede doet, wordt een begin gemaakt met de uitbreiding van het aantal onderwijsvoorzieningen. Thorbecke's Wet op het Middelbaar Onderwijs in 1863 en het ontstaan van diverse scholen voor beroepsonderwijs – die na enige tijd wettelijk worden geregeld – zijn typische voorbeelden hiervan. In de 20ste eeuw vindt dan onder invloed van een voortschrijdende industrialisering en hiermee gepaard gaande sociaal-economische veranderingen een sterke uitbouw van het stelsel van onderwijsvoorzieningen plaats dat door de Mammoetwet zijn huidige – voorlopige – vorm verkrijgt. Nieuwe lijnen in de onderwijsstructuur worden echter weer uitgezet (vgl. Contourennota's 1975 en 1977).

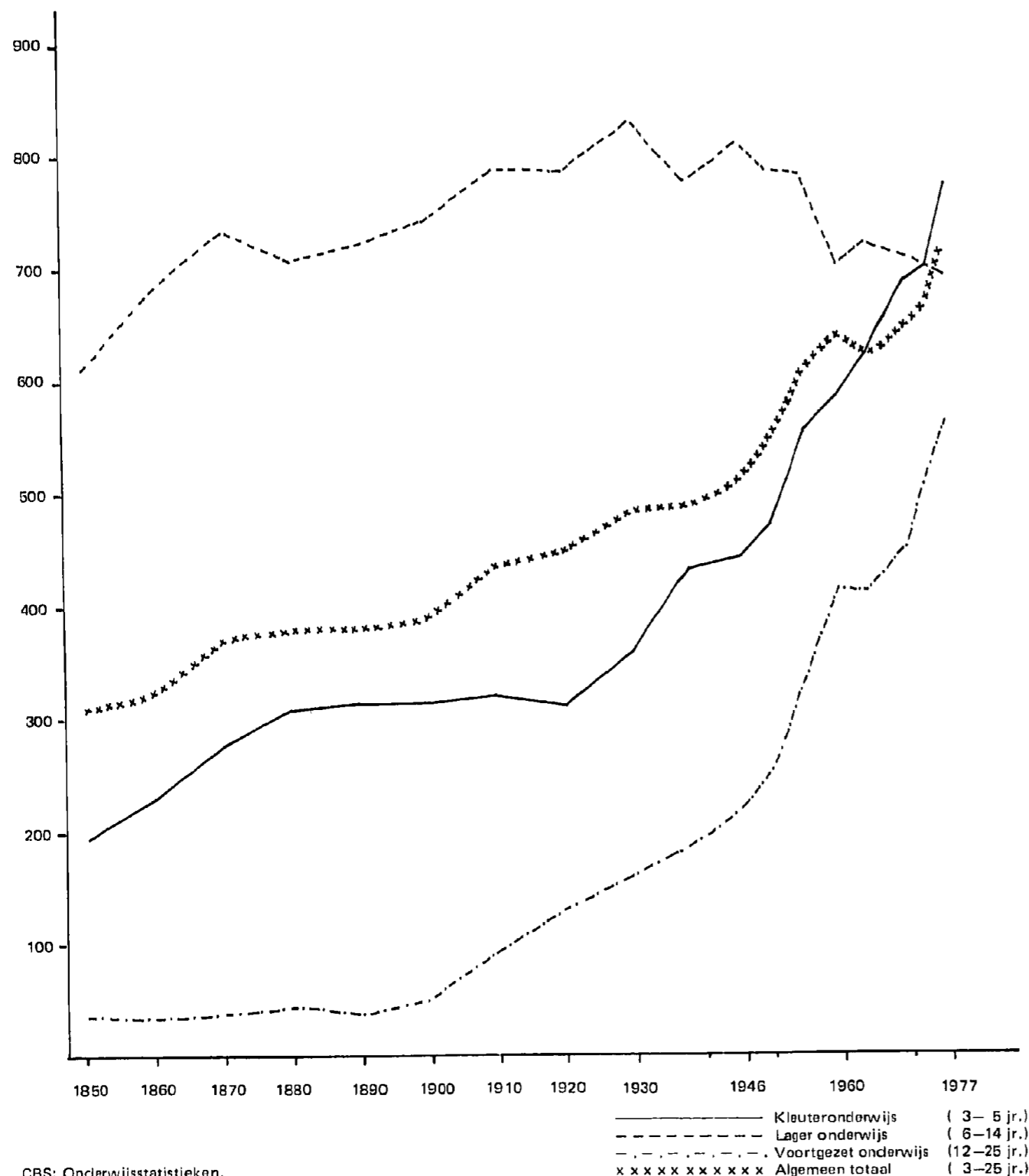
De uitbouw van het onderwijs tot een nationaal zelfstandig schoolwezen dat in principe voor allen is bestemd en voor een groot deel zelfs verplicht, had tot gevolg dat het volgen van onderwijs niet meer beperkt bleef tot een kleine minderheid van de bevolking. Onderwijs is nu een voorziening voor velen.

Een indruk van de wijze waarop deze ontwikkeling in de tijd is verlopen, verschaft grafiek 1.1. In deze grafiek is de relatieve deelneming aan het onderwijs gedurende het tijdsbestek van iets meer dan een eeuw in beeld gebracht. Het deelnemingscijfer is verkregen door het totaal aantal leerlingen voor iedere onderscheiden vorm van onderwijs te relateren aan de desbetreffende leeftijdscategorie van de bevolking die gedurende deze tijdsperiode voor het volgen van dit soort onderwijs het meest in aanmerking komt.

Bekijkt men de deelneming aan het onderwijs in zijn geheel, dan kan men constateren dat deze aan het einde van de zeventiger jaren meer dan verdubbeld is ten opzichte van het midden van de vorige eeuw. Deze groei in de deelneming aan het onderwijs heeft zich gedurende deze tijdsperiode onaf-

1.1. De deelneming aan het onderwijs in historisch perspectief

Grafiek 1.1. De relatieve ontwikkeling van het onderwijs in Nederland, 1850-1977
Aantal leerlingen per 1000 van de bevolking in de aangegeven leeftijdsgroep



1.2. Onderwijs en maatschappijstructuur

gebroken voltrokken, waarbij deze groei na de tweede wereldoorlog in een versneld tempo plaatsvindt.

Ten aanzien van de ontwikkeling in de deelneming aan de diverse hoofdtypen van onderwijs kunnen aan de hand van grafiek 1.1 drie tijdvakken worden onderscheiden. Allereerst de periode tot aan het einde van de vorige eeuw. Deze wordt gekenmerkt door een snelle uitbreiding van de deelneming aan het basisonderwijs, terwijl het volgen van voortgezet onderwijs nog steeds voor weinigen is weggelegd. Een tweede tijdvak dat kan worden onderscheiden loopt vanaf de eeuwwisseling tot aan de tweede wereldoorlog. In deze periode neemt de deelneming aan het basisonderwijs - mede onder invloed van de invoering van de leerplicht in 1900 - nog wel toe, doch deze toename blijft achter bij de snelle groei in de deelneming aan de diverse vormen van voortgezet onderwijs. Het derde tijdvak tenslotte zet na de tweede wereldoorlog in. De groei in de deelneming aan het voortgezet onderwijs ondergaat een belangrijke versnelling; de relatieve deelneming aan het basisonderwijs daarentegen daalt, doordat steeds meer en meer 6-14-jarigen gaan deelnemen aan het voortgezet onderwijs.

De geconstateerde trend ten aanzien van de deelneming aan het voortgezet onderwijs komt nog duidelijker naar voren in grafiek 1.2. Hierin is de ontwikkeling in deze deelneming vanaf de dertiger jaren tot heden voor enkele relevante leeftijdscategorieën in beeld gebracht. Bij deze grafische presentatie springen twee punten in het oog. Allereerst de na de tweede wereldoorlog optredende versnelling in de groei van de deelneming aan het voortgezet onderwijs. Voor de 12-14-jarigen zet dit versneld tempo in de groei praktisch onmiddellijk na de tweede wereldoorlog in; bij de 15-17- en 18-20-jarigen is dit iets later het geval: aan het einde van de vijftiger, resp. het begin van de zestiger jaren.

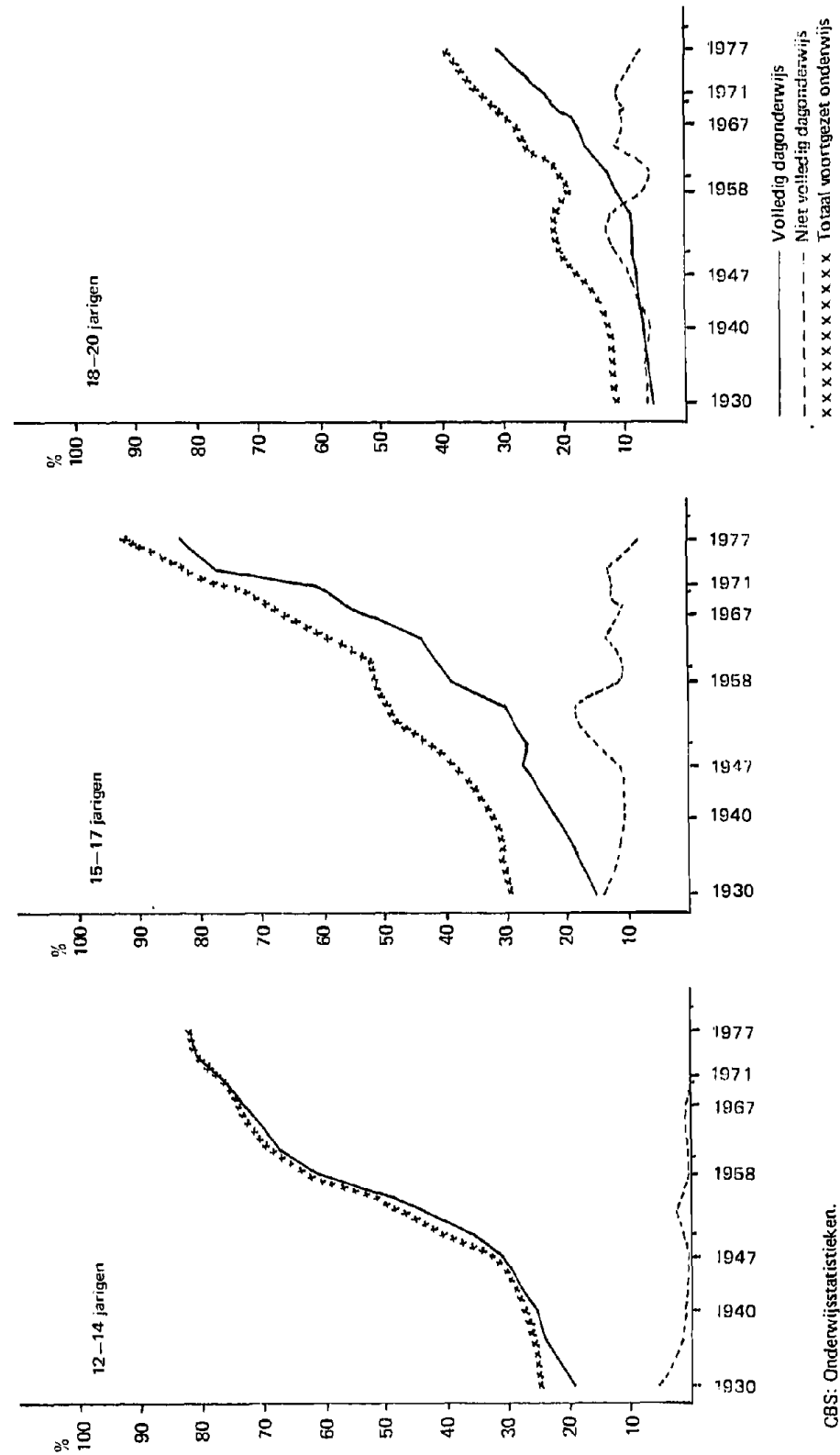
Daarnaast valt op dat de snelle groei in de deelneming aan het voortgezet onderwijs in zijn totaliteit voor iedere leeftijdscategorie geheel en al op rekening komt van de ontwikkeling in de deelneming aan het volledig dagonderwijs. Sinds het begin der zeventiger jaren is de deelneming aan het partieel voortgezet onderwijs door de 12-14-jarigen tot nul gereduceerd. De deelneming aan deze vorm van onderwijs door de 15-17- en 18-20-jarigen vertoont vrijwel een constante lijn met een lichtelijke daling vanaf het begin der zeventiger jaren. Tot aan de zeventiger jaren schommelt het percentage van de 15-17-jarigen, dat aan dit onderwijs deelneemt, rond de 12 à 13; dat voor de 18-20-jarigen rond de 10 à 11. Sindsdien is het gezakt tot 8 à 9 % in 1977.

De ontwikkeling in de deelneming aan full-time vormen van het voortgezet onderwijs voor de onderscheiden leeftijdsgroepen is daarentegen indrukwekkend. Neemt in 1930 nog slechts 20% van de 12-14-jarigen aan het volledig voortgezet onderwijs deel, in 1977 bedraagt het percentage reeds ca. 82! In dit tijdvak stijgt het desbetreffende deelnemingspercentage voor de 15-17-jarigen van 15 tot 84; en dat voor de 18-20-jarigen van 5 tot ca. 32!

Deze groei in de deelneming aan het onderwijs weerspiegelt de belangrijke plaats, die het onderwijs in onze huidige samenleving is gaan innemen. Naar veler opvatting geldt de toenemende betekenis van het onderwijs niet alleen voor de individuele personen - nl. doordat het onderwijs het individu toegang verschaft tot kennis, cultuur, besluitvorming en welvaart. Zij is evenzeer van toepassing voor de samenleving zelf in zover het onderwijs zich tot een wezenlijke factor heeft ontwikkeld voor het handhaven en de verdere ontwikkeling van het niveau van welvaart en welzijn van deze samenleving (Contourennota, 1975). Reden genoeg derhalve om het onderwijs in zijn relatie tot de samenleving in zijn geheel nader te bezien.

Het onderwijs kan niet los worden gezien van de totale maatschappelijke structuur waarbinnen het functioneert. Enerzijds immers is het onderwijs een product van de maatschappij in zoverre maatschappelijke factoren het ontstaan en de verdere uitbreiding van het huidige onderwijsstelsel hebben bewerkstelligd. Aldus weerspiegelt het onderwijs de kenmerken van de

Grafiek 1.2. Deelnemingspercentages van de 12-20 jarigen aan het voortgezet onderwijs 1930-1977



CBS: Onderwijsstatistieken.

1.2.1. Samenleving als functioneel-organisatorisch systeem en onderwijs

maatschappijstructuur en de zich hierin voltrekkende veranderingen. Anderzijds echter werkt het onderwijs terug op de maatschappij: vele maatschappelijke verschijnselen zijn slechts vanuit de aanwezigheid van het onderwijs als institutionele sector binnen de samenleving te begrijpen. Aldus weerspiegelt het onderwijs niet alleen maatschappelijke ontwikkelingen, doch tevens beïnvloedt het onderwijs deze ontwikkelingen in niet geringe mate (Vervoort, 1975).

Deze kenschetsing van het onderwijs in zijn relatie tot de totale maatschappelijke structuur waarvan het deel uitmaakt, is nog vrij algemeen. Bij de nadere invulling van de wijze waarop het onderwijs binnen deze maatschappelijke structuur functioneert en van de mogelijke oorzaken hiervan treden echter verschillen in inzicht op. De reden hiervoor ligt in het feit dat men niet zonder meer kan spreken van één type maatschappijstructuur. Het blijkt dat iedere maatschappij een aantal van elkaar te onderscheiden structurele aspecten vertoont (Thurlings, 1977). Beter gezegd: er zijn diverse criteria te onderkennen op grond waarvan de maatschappij als gestructureerd kan worden beschouwd, zoals de beoogde voorziening in behoeften die in de maatschappij bestaan of die verondersteld worden te bestaan, en de verdeling van maatschappelijk schaarse goederen. Deze diversiteit in structureringscriteria leidt tot meerdere van elkaar te onderscheiden zienswijzen op de maatschappij en haar structuur. Het ligt dan ook voor de hand dat er een diversiteit in theorieën en zienswijzen op de meest wezenlijke kenmerken van het onderwijs in zijn relatie tot de samenleving bestaat – al naar gelang de prioriteit, welke aan één structureringscriterium wordt toegekend.

In zienswijzen en theorieën die de nadruk leggen op de beoogde voorziening in behoeften die in de maatschappij bestaan of die verondersteld worden te bestaan, als structureringscriterium voor de maatschappij presenteert zich de samenleving als een op arbeidsdeling gestoeld organisatorisch geheel. Of m.a.w. de maatschappijstructuur verschijnt dan primair als een samenhangend en van elkaar afhankelijk geheel van rollen, c.q. posities en subgroepen dat is gericht op de realisering van een aantal vastgestelde doelstellingen. Het kenmerkende van deze structuur – met name geldt dit voor structureel-functionalisten – ligt in het normatief karakter, waardoor de diverse onderdelen van deze structuur worden geïntegreerd. Rollen c.q. posities en subgroepen zijn in wezen normatief gedefinieerd en wel zodanig dat zij een op elkaar betrokken zijn impliceren. Rollen en posities vormen complexen van normen voor differentieel gedrag, terwijl rolvertolkers, c.q. positiebekleders zijn georganiseerd in subgroepen waarvan de onderlinge verhoudingen op hun beurt door normen worden gespecificeerd en geregeld (Thurlings, 1977).

De maatschappijstructuur is dus volgens deze zienswijze in wezen een rollenstructuur. Andere structurele aspecten worden wel onderkend, doch deze zijn van secundair belang. Structuren welke zijn gebaseerd op de verdeling van maatschappelijk schaarse goederen, worden dan ook soms expliciet quasi-structuren genoemd (Johnson, 1968). Dergelijke secundaire structuren dienen slechts ertoe de rollenstructuur zo effectief mogelijk te laten functioneren. Belangrijke rollen bijv. worden door het feit dat zij hoger worden gehonoreerd, aantrekkelijk gemaakt en voor de rolvertolkers vormen zij hierdoor een stimulans om hun rol goed te vervullen (Davis en Moore, 1970).

Binnen de samenleving – gezien als functioneel-organisatorisch systeem – vervult het onderwijs primair de functies van socialisatie en allocatie (Parsons, 1961). Onder socialisatie wordt dan verstaan het proces waardoor normen en waarden, kennis en vaardigheden worden overgedragen, welke nodig zijn voor een adequate vervulling van de rollen binnen genoemd systeem (van Kemenade, 1968; Matthijssen, 1971). Middels het onderwijs vindt aldus cultuuroverdracht plaats en wordt – in het verlengde hiervan – zorg gedragen voor de normatieve integratie. Het onderwijs draagt aldus ook bij tot de continuïteit in de rollenstructuur in zijn totaliteit.

In nauwe samenhang met de socialisatiefunctie staat de allocatie- of positietoewijzende functie van het onderwijs. Het onderwijs socialiseert niet alleen met het oog op de continuïteit in de rollenstructuur op zich, doch tegelijkertijd voor de diverse rollen zelf binnen de rollenstructuur. M.a.w. het onderwijs differentieert, c.q. selecteert zodanig dat wordt voorzien in de bezetting van de diverse rollen en de hiermee corresponderende posities binnen het functioneel-organisatorisch geheel. Als criterium dient hierbij het prestatiebeginsel: slechts verschillen in prestaties zijn bepalend voor de wijze, waarop het allocatieproces middels het onderwijs verloopt.

Opkomst, resp. uitbreiding van het onderwijs wordt dan ook beschouwd als middel tot de oplossing voor socialisatie- en allocatie-problemen binnen de samenleving. Deze problemen zijn het gevolg van de steeds groter wordende complexiteit in het functioneel-organisatorisch systeem welke is opgeroepen door een verandering in het karakter van de samenleving nl. van een agrarisch-ambachtelijke naar een commercieel-industriële samenlevingsvorm. De maatschappelijke factoren die in deze ontwikkeling een rol spelen – zoals: de schaalvergroting, de behoefte aan specialistische deskundigheid, de eis van rationalisering en de invoering van het prestatiebeginsel ten gevolge van de nieuwe economische oriëntatie – leiden tot de onontkoombare verzelfstandiging van een belangrijk deel van de socialisatie en allocatie welke voordien praktisch uitsluitend binnen het familieverband plaatsvonden (Van Kemenade, 1968; Thurlings, 1977). Het onderwijs weerspiegelt aldus de – nog steeds toenemende – complexiteit van het functioneel-organisatorisch geheel.

1.2.2. Samenleving als maatschappelijk ongelijkheids-systeem en onderwijs

In zienswijzen en theorieën waarin de verdeling van maatschappelijk schaarse goederen als criterium van structurering wordt gebruikt, verschijnt de samenleving primair als een structuur van tegenover elkaar staande groeperingen met tegengestelde belangen op grond van de verschillende posities die deze groeperingen op een aantal belangrijke terreinen innemen, te weten: op economisch terrein – o.a. eigendom, marktpositie, bezit van inkomen; op politiek terrein – o.a. beslissingsmacht, medezeggenschap; en op sociaal-cultureel terrein – o.a. levensstijl, maatschappelijk aanzien, prestige.

Hoe men deze structuur ook verder wenst te karakteriseren door het toekennen van een primaat aan de verschillende posities op één bepaald terrein – nl. als klassenstructuur (Marx), als een structuur van machthebbers en machtsonderhorigen (Pareto, Mills, Dahrenhof) of als een standenstructuur (Spann) –, kenmerkend voor deze structuur is dat zij berust op een fundamentele ongelijkheid. De maatschappijstructuur vormt dan ook een in wezen door maatschappelijke ongelijkheid bepaald systeem. Of anders gezegd: een geheel van maatschappelijk ongelijkwaardige groepen: dominante versus minder bevoorrechte groeperingen, geprivilegieerden versus gedepriiveerden.

De institutionele orde is dan ook een door de sterken aan de zwakken opgedrongen orde waarin de heersende opvattingen, normen en waarden voor een groot deel berusten op de denkbeelden van de dominante groeperingen.

Vanuit dit perspectief op de maatschappijstructuur vervult het onderwijs voor alles de functies van reproductie en legitimatie (Rolf, 1967; Vervoort 1973). Het onderwijs reproduceert het maatschappelijk ongelijkheidssysteem doordat het ertoe bijdraagt dat de machtsverhoudingen en de hiermee gepaard gaande belangentegenstellingen tussen de diverse groeperingen over de verschillende generaties heen in grote lijnen intact blijven.

Het onderwijs kan deze ongelijkheid in stand houden omdat het selectiecriteria hanteert die zijn gebaseerd op de opvattingen van de dominante groeperingen en waaraan de minder bevoorrechten op grond van hun positie in het maatschappelijk ongelijkheidssysteem niet of nauwelijks kunnen voldoen. Het onderwijs vervult nu de functie van legitimatie doordat de kans om aan deze selectiecriteria te voldoen, als gelijkelijk voor iedereen wordt

gepresenteerd. M.a.w.: het onderwijs maakt het maatschappelijk ongelijkheidssysteem aanvaardbaar door te fungeren als drager van de ideologie van gelijke individuele kansen.

De ontwikkeling van het onderwijs sinds het begin van de vorige eeuw wordt dan ook beschouwd als uiteindelijk de belangen van de dominante groeperingen dienend binnen de sociaal-economische ontwikkeling van vroeg-naar hoog-, en in een later stadium naar laatkapitalisme.

In het vroeg- en hoogkapitalisme is de betekenis van het onderwijs voor de economische ontwikkeling nog gering. Het onderwijs – en met name het volksonderwijs – draagt gedurende deze periode duidelijk een disciplineringskarakter. Het waarborgt rust en orde in de samenleving zodat het maatschappelijk ongelijkheidssysteem geconsolideerd blijft.

Pas wanneer de economische ontwikkeling in de laatkapitalistische fase is ingetreden, is het tot ontwikkeling brengen van allerhande intellectuele en technische bekwaamheden die in deze fase noodzakelijk zijn, voor de dominante groeperingen een eerste vereiste. Het onderwijs wordt aldus een toeleveringsbedrijf van geschoolde en gespecialiseerde mankracht voor de laatkapitalistische industrialiseringsprocessen. Het onderwijs dient nu niet meer de belangen van de dominante groeperingen door het volk op zijn plaats te houden doch door dit volk van zijn plaats te krijgen, zij het op individuele basis (Vervoort, 1973). Het onderwijs blijft aldus op machtsverhoudingen gebaseerde belangentegenstellingen weerspiegelen.

1.3. Probleemstelling

De in de vorige paragraaf geschetste verhouding tussen onderwijs en maatschappijstructuur – met name de door het onderwijs vervulde allocatie- en reproductiefunctie ten opzichte van de maatschappij – is als referentiekader richtinggevend en in hoge mate bepalend voor de wijze waarop aandacht wordt geschonken aan de gegevens met betrekking tot de deelneming aan het onderwijs uit de volkstelling van 1971. Onder deze gegevens omtrent de deelneming aan het onderwijs worden hier zowel gegevens gerangschikt die betrekking hebben op de feitelijke deelneming aan diverse vormen van onderwijs als ook gegevens ten aanzien van het gevolgd onderwijs. De vraagstelling ten aanzien van genoemde gegevens kan nu worden omschreven als zijnde gericht op:

- het aantonen van de aan het onderwijs toegekende allocatie- en reproductiefunctie voor de maatschappij;
- het geven van een overzicht van de mate waarin het onderwijs deze functies vervult. Hierbij valt de nadruk niet zo zeer op een kwantitatieve beschrijving als zodanig doch veeleer op mogelijke differentiaties in de allocatie- en reproductiefunctie voor een aantal bevolkingsgroepen.

De realisering van deze vraagstelling is uiteraard slechts mogelijk voor zover het kader van de volkstelling waarbinnen de gegevens over de deelneming aan het onderwijs zijn verzameld, dit toelaat. In het tweede hoofdstuk wordt nader op deze problematiek ingegaan.

Gezien de centrale plaats van het allocatie- en reproductiebegrrip in de vraagstelling is eerst een nadere omschrijving hiervan gewenst voordat wordt overgegaan tot de uitwerking van de vraagstelling.

1.3.1. Allocatie- en reproductiefunctie van het onderwijs: een nadere begripsbepaling

De aan het onderwijs toe te kennen allocatie- en reproductiefunctie zijn in de voorafgaande paragraaf nogal vrij abstract omschreven en kunnen bovendien als los van elkaar staande functies worden opgevat. Een en ander vindt zijn oorzaak in het feit dat in die paragraaf beide begrippen zijn geplaatst binnen de context van een prioriteitskeuze in structureringscriteria voor de maatschappij, en dientengevolge binnen de hierop berustende diversiteit in theorieën en zienswijzen op de maatschappij en haar structuur alsmede op de meest wezenlijke kenmerken van het onderwijs in zijn relatie tot deze maatschappij en haar structuur. Door deze benaderingswijze zijn bepaalde aspecten van deze functies overbelicht en andere aspecten op de achtergrond geraakt.

Los van een dergelijke prioriteitskeuze kan de *allocatiefunctie* van het onderwijs worden omschreven als het voorbereiden op en verwijzen van leerlingen door het onderwijs naar bepaalde posities in de maatschappij (de Koning, 1978), met name op en naar diverse posities op de arbeidsmarkt. Bij deze omschrijving wordt dus een zeker verband tussen onderwijs en arbeidsmarkt verondersteld. De sterkte van dit verband kan variëren en is in de eerste plaats afhankelijk van de vraag of er een duidelijke positiestructuur op de arbeidsmarkt is te onderkennen, en zo ja of daaruit onderscheiden kwalificatie-eisen voortvloeien. Daarnaast is de sterkte van het verband afhankelijk van de vraag in hoeverre de door de positiestructuur gestelde kwalificatie-eisen in het onderwijs zijn omgezet in opleidingseisen en opleidingsprogramma's, en of het onderwijs de beslissing over het al dan niet bereikt hebben van een bepaald kwalificatieniveau aan zich houdt dan wel grotendeels overlaat aan groeperingen die bij de handhaving van dit niveau direct belang hebben (Vervoort, 1975).

Het onderwijs kan zijn allocerende functie vervullen doordat het selecteert of m.a.w. doordat het groepen van leerlingen onderscheidt en deze verwijst naar bepaalde onderwijsprogramma's met bepaalde opleidingseisen (de Koning, 1978). Deze selectie-functie van het onderwijs werkt echter eenzijdig en wel in deze zin dat het door het onderwijs aan te brengen onderscheid in groepen van leerlingen en de daaraan gekoppelde verwijzing naar bepaalde onderwijsprogramma's in grote lijnen gebeurt volgens de scheidslijnen in maatschappelijke groeperingen die zijn verbonden aan de positiestructuur op de arbeidsmarkt. Door dit eenzijdige selectiemechanisme is het onderwijs in staat een *reproductie-functie* te vervullen. Deze bestaat hierin dat het onderwijs generatiegewijs de diverse posities van de positiestructuur op de arbeidsmarkt en de hiermee verbonden posities in de kwalificatiestructuur aan dezelfde op deze structuren gebaseerde maatschappelijke groeperingen doorgeeft.

1.3.2. Uitwerking van de vraagstelling

Tegen de achtergrond van deze nadere omschrijvingen van de allocatie- en reproductiefunctie van het onderwijs kan de vraagstelling ten aanzien van iedere afzonderlijke functie als volgt worden uitgewerkt.

Allocatiefunctie

Het onderwijs vervult een allocatiefunctie indien blijkt dat iemands gevolgd onderwijs voor een groot deel bepaalt welke beroepspositie hij kan bereiken. Aan de aanwezigheid van een samenhang tussen onderwijsniveau en beroepspositie is nauwelijks enige twijfel mogelijk. Voor steeds meer posities zijn bepaalde diploma's vereist en deze kunnen enkel en alleen door het onderwijs worden verkregen. Alleen de mate, waarin deze samenhang aanwezig is – of moet zijn – vormt nog een onderwerp van discussie.

Bij het *aantonen* van de sleutelmacht van het onderwijs met betrekking tot de toewijzing van posities in de samenleving staat dan ook meer een consistentietoets op de samenhang tussen onderwijsniveau en beroepspositie op de voorgrond. Deze bestaat hierin dat wordt nagegaan of de genoemde samenhang voor diverse bevolkingsgroepen – met name ouderen en jongeren, mannen en vrouwen – in de samenleving aanwezig blijft. Een dergelijke procedure wordt ook wel de methode van de interne replicatie genoemd. Het *overzicht* van de mate waarin het onderwijs allociert in zijn totaliteit dan wel zijn allocerende functie voor genoemde bevolkingsgroepen differentieel vervult, gebeurt vanuit een drietal relevante vraagstukken. Achtereenvolgens hebben deze betrekking op:

- de aanwezigheid van gelijke allocatiepatronen voor een aantal opleidingen van diverse niveaus. Zo ja, kan dan in dit verband worden gesproken van meer dan één schoolsysteem die te beschouwen zijn als «... des réseaux de scolarisation distincts et pratiquement sans communication entre eux ...» (Baudelot et Estabiet, 1971)?
- mogelijke ontwikkelingen in de allocatiefunctie van het onderwijs die zich grofweg in de loop van deze eeuw hebben voorgedaan. Neemt voor de diverse generaties de sleutelpositie van het onderwijs nog steeds toe of is er veeleer sprake van een stabilisering, resp. afname in de betekenis van het

Reproductiefunctie

onderwijs als «...primaire, entscheidende und nahezu einzige Dirigierungsstelle...» (Schelsky, 1957) ten opzichte van de te bereiken beroepspositie?

- de aanwezigheid van mogelijke verschillen in de allocatiefunctie van het onderwijs voor mannen en vrouwen. Zo ja, kunnen deze dan het gevolg zijn van het bestaan van een dubbele arbeidsmarkt (Valkenburg en Vissers, 1978)?

Als uitgangspunt voor het *aantonen* van de reproductiefunctie van het onderwijs fungeert de differentieële deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs door kinderen die uit diverse maatschappelijke groeperingen afkomstig zijn. Op grond van deze differentieële deelneming aan het onderwijs gaan deze kinderen immers weer voor een groot deel behoren tot dezelfde maatschappelijke groeperingen als waartoe nu hun ouders behoren. Binnen het kader van de volkstelling kan de maatschappelijke herkomst primair nader worden gespecificeerd in termen van maatschappelijke beroepsgroepen – oftewel sociale groepen in de terminologie van de volkstelling van 1971 – van het gezinshoofd. In tweede instantie kan binnen dit kader de nadere specificatie van de maatschappelijke herkomst ook plaatsvinden in termen van onderscheiden groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau waartoe het gezinshoofd behoort.

Deze tweevoudige specificatie van de maatschappelijke herkomst heeft het voordeel dat hierdoor de reproductiefunctie van het onderwijs naar twee componenten toe kan worden aangetoond. De maatschappelijke beroepsgroepen verwijzen immers naar de diverse posities in de positiestructuur van de arbeidsmarkt; de groeperingen met een onderscheiden onderwijsniveau naar diverse posities in de met de positiestructuur van de arbeidsmarkt verbonden kwalificatie-structuur. De mogelijkheid tot deze tweevoudige specificatie is gegeven omdat de binnen het kader van de volkstelling gehanteerde classificaties naar maatschappelijke beroepsgroep en onderwijsniveau nauwelijks contaminatie-effecten bevatten. De classificatie naar beroepsgroep is in hoofdzaak gebaseerd op de positie die werkenden op de arbeidsmarkt innemen, en de aard van de verrichte werkzaamheden in termen van uitgeoefende functie of uitgeoefend beroep. Slechts in een beperkt aantal gevallen is ter bepaling van het onderscheid in employé-categorieën (hoger, middelbaar en lager) een aanvullend gebruik gemaakt van het gevolgd onderwijs.

De samenhang tussen de maatschappelijke herkomst – zowel in termen van de beroepsgroep als het onderwijsniveau van het gezinshoofd – en de deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs is genoegzaam bekend en gedocumenteerd (van Heek, 1968, CBS, 1972). Bij het *aantonen* van de reproducterende werking van het onderwijs concentreert zich dan ook de aandacht vooral op de mate waarin deze samenhangen consistent zijn. Hiertoe wordt weer gebruik gemaakt van de replicatie-methode. Allereerst wordt nagegaan of beide verbanden ook ten opzichte van elkaar standhouden; daarna of zij tevens binnen diverse bevolkingsgroepen (mannen en vrouwen en inwoners van onderscheiden regionale gebieden) in onze samenleving blijven bestaan.

Het *overzicht* van de mate waarin het onderwijs mogelijkerwijs de reproductiefunctie differentieel vervult, is wederom geconcentreerd rond een aantal vragen, zoals:

- zijn er specifieke deelnemingspatronen aanwijsbaar voor een aantal groeperingen naar maatschappelijke herkomst? Zo ja, waardoor worden deze dan gekenmerkt?
- kunnen ook verschillen in de reproductiefunctie van het onderwijs voor mannen en vrouwen worden onderkend? Zo ja, waarvan zijn deze dan het gevolg?
- zijn er regionale verschillen in de reproductiefunctie van het onderwijs aanwijsbaar? Zo ja, kunnen deze verschillen in de reproducterende werking van het onderwijs dan mogelijkerwijs door een aantal regionaal-structurele

factoren worden verklaard, zoals o.a. door de regionale mate van verstedelijking, de regionale sociaal-economische structuur, de regionale huisvestingssituatie en dergelijke?

1.4. Methode en hypothesen

De vorm die een onderzoek aanneemt, wordt in hoge mate bepaald door de aard van de probleemstelling welke hierin wordt gehanteerd. Al naar gelang het soort van uitspraken dat wordt beoogd, kunnen globaal drie hoofdtypen van onderzoek worden onderscheiden: een beschrijvend, een verklarend en een toetsend onderzoekstype (Vercruyse, 1966).

Heeft de probleemstelling tot doel te komen tot uitspraken over de mate waarin een bepaald verschijnsel vóórkomt, en over mogelijke variaties die hierin bij diverse deelpopulaties kunnen optreden, dan spreekt men van een beschrijvend onderzoek. Daarentegen is een onderzoek als verklarend te karakteriseren indien uitspraken dienen te worden gedaan over mogelijke oorzaken voor het optreden van een verschijnsel en/of zijn verband(en) met andere verschijnselen. Een onderzoek is ten slotte tot het toetsende type te rekenen indien het aantonen van verbanden tussen verschijnselen – welke verbanden in specifieke hypothesen zijn neergelegd – wordt nagestreefd. Er zijn een tweetal criteria te onderscheiden op grond waarvan men overgaat tot het hanteren van het laatste onderzoekstype. Deze betreffen empirische voorkennis of theoretische inzichten omtrent het vóórkomen van verbanden tussen verschijnselen. In het eerste geval staat de geldigheid van een causale werking centraal: nagegaan wordt in hoeverre een bepaald verschijnsel een ander verschijnsel teweegbrengt waarbij de tijdsvolgorde van oorzaak en gevolg zo goed mogelijk is gewaarborgd (Vercruyse, 1966). In het tweede geval staat de geldigheid van een theorie of theoretische inzichten in het middelpunt: nagegaan wordt of verbanden tussen verschijnselen welke uit een theorie of theoretische inzichten als empirische consequenties zijn afgeleid, kunnen worden bevestigd (De Groot, 1971⁶).

De onderhavige studie naar het verschijnsel «onderwijs» draagt primair een *toetsend* karakter en wel in deze zin dat de geldigheid van theoretische inzichten omtrent dit verschijnsel wordt nagegaan. In de hier gehanteerde probleemstelling staat immers het aantonen van een tweetal functies centraal die vanuit theoretische inzichten aan het onderwijs worden toegeschreven, middels bepaalde op empirisch niveau aan te treffen specifieke verbanden. Of anders gezegd: primair staat de toetsing van een reeks hypothesen welke uit theoretische inzichten ten aanzien van de plaats en de functie van het onderwijs in de samenleving zijn afgeleid, aan empirisch materiaal uit de volkstelling van 1971.

Ten aanzien van de *allocatiefunctie* van het onderwijs luidt de te toetsen hypothese:

– Verschillen in gevolgd onderwijs gaan gepaard met verschillen in beroepsgroep waartoe men behoort – onafhankelijk van iemands leeftijd of geslacht.

Ten aanzien van de *reproductiefunctie* van het onderwijs worden de volgende hypothesen getoetst:

– Kinderen uit gezinnen waarvan de gezinshoofden tot diverse beroepsgroepen behoren, nemen op differentiële wijze deel aan de diverse vormen van voortgezet onderwijs – onafhankelijk van het niveau van onderwijs van het gezinshoofd, het geslacht of de regio waarin deze kinderen wonen.

– Kinderen uit gezinnen waarvan de gezinshoofden onderscheiden niveaus van gevolgd onderwijs bezitten, nemen op differentiële wijze deel aan de diverse vormen van voortgezet onderwijs – onafhankelijk van de beroepsgroep waartoe het gezinshoofd behoort, het geslacht of de regio waarin deze kinderen wonen.

De hier geformuleerde hypothesen dragen een ongericht karakter. Ter vermijding van mogelijke misverstanden wordt erop gewezen dat de hypothesen niet gericht van aard hoeven te zijn. Het toetsend karakter van deze studie heeft immers betrekking op de geldigheid van theoretische inzichten, en niet op die van een causale werking. Slechts deze laatste vorm van toetsend

onderzoek veronderstelt dat op zijn minst de richting van een bepaald verband kan worden aangegeven.

Voor zover de vraagstelling gericht is op het geven van een overzicht van de mate waarin het onderwijs deze functie vervult, draagt de studie vooral een *beschrijvend* karakter. Op de voorgrond staat hier immers te komen tot uitspraken over de mate waarin voor een aantal bevolkingsgroepen differentiaties optreden in het verband tussen maatschappelijke herkomst en deelneming aan het onderwijs enerzijds en in het verband tussen het gevolgd onderwijs en de bereikte beroepspositie anderzijds.

Het onderzoek naar de regionale differentiatie in de deelneming aan het onderwijs ten slotte draagt een *verklarend* karakter. De kern van de analyse ten aanzien van de deelneming aan het onderwijs op regionaal niveau bestaat uit het opsporen van die regionale factoren welke de regionale differentiatie in de deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst – en daardoor tevens de regionale verschillen in de deelneming aan het onderwijs zelf – kunnen verklaren – voor zover uiteraard de gegevens uit de volkstelling dit toelaten.

1.5. Opzet van de monografie

Door het referentiekader en de hierop gebaseerde probleemstelling is de opzet van de monografie in grote lijnen reeds bepaald. Alvorens over te gaan tot het aantonen en de beschrijving van de diverse functies van het onderwijs, wordt eerst aandacht geschonken aan de wijze waarop in de volkstelling gegevens over het onderwijs zijn verzameld en de consequenties hiervan voor de geschetste doeleinden (Hoofdstuk II). In het volgende hoofdstuk komt dan de allocatiefunctie van het onderwijs ter sprake. Centraal staat hierbij de relatie tussen het onderwijsniveau en de beroepspositie (Hoofdstuk III). Daarna verschuift de aandacht naar de reproductiefunctie van het onderwijs, waarin de relatie tussen de maatschappelijke herkomst en de deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs aan de orde komt (Hoofdstuk IV). In een volgend hoofdstuk wordt aandacht geschonken aan de vraag of en in hoeverre regionale omstandigheden van invloed zijn op de regionale differentiatie in de deelneming aan het onderwijs (Hoofdstuk V). In een afsluitend hoofdstuk worden de resultaten samengevat en gezien naar hun consequenties voor de sociologische theorievorming en verder onderzoek omtrent het onderwijs (Hoofdstuk VI).

2. Volkstelling en onderwijs

In het voorafgaande hoofdstuk is er reeds op gewezen dat het aantonen van de allocatie- en reproductiefunctie van het onderwijs met behulp van gegevens uit de volkstelling slechts in beperkte mate mogelijk is. De volkstelling is immers niet als zodanig op deze problematiek gericht zodat het aantal hypothesen ten aanzien van genoemde functies die binnen het kader aan een toets kunnen worden onderworpen, vrij bescheiden is.

Een soortgelijke beperking geldt uiteraard ook voor het op basis van het volkstellingsmateriaal te verschaffen inzicht in de mate waarin het onderwijs deze functies vervult. Om het beeld dat de volkstellingscijfers voornamelijk in dit opzicht opleveren, op zijn waarde te kunnen schatten, is het van belang de kwalitatieve betekenis van met name de onderwijsgegevens in de volkstelling enigermate te kennen. Het gaat hierbij om een tweetal vraagstukken. Een eerste vraagstuk betreft een overzicht te verkrijgen van datgene wat in de volkstelling als onderwijs is waargenomen en wat in deze telling aan onderwijs ontbreekt. Het tweede vraagstuk heeft betrekking op de bruikbaarheid van de in de volkstelling verzamelde onderwijsgegevens voor de beoogde doeleinden. Een behandeling van deze vraagstukken is vereist omdat daardoor het toepassingsgebied van de hypothesen nader wordt omgrensd.

2.1. Waarneming van het onderwijs in de volkstelling

Onderwijs is een ruim begrip. Het omvat meer dan het wettelijk geregelde onderwijs – ook wel het formele onderwijssysteem genoemd. Zo kunnen ook opleidingen binnen bedrijven of andere instellingen tot het onderwijs worden gerekend, indien zij aan een aantal voorwaarden voldoen, zoals bijv. specifiek gericht zijn op overdracht van bepaalde kennis, opgezet zijn volgens een schema met vastgelegde doeleinden, een bepaalde duur hebben, op zijn minst een serie lessen omvatten over één onderwerp etc. (Unesco, 1975; CBS, 1979).

Hetgeen aan onderwijs in de volkstelling bekend is, wordt bijgevolg in grote mate bepaald door de wijze waarop de informatie over het onderwijs is verzameld (vraagstelling en toelichting) en de wijze waarop de verkregen informatie over dit onderwerp is verwerkt (indelingen).

Bekijkt men *de vraagstelling en toelichting* dan kan men het volgende concluderen.

1. Vragen omtrent het onderwijs zijn alleen gesteld aan personen van 12 jaar en ouder. Dit betekent dat voor personen van 11 jaar en jonger geen informatie over het voortgezet onderwijs ter beschikking staat.

2. Aan personen van 12 jaar en ouder die onderwijs volgen, is alleen gevraagd naar het huidige onderwijs dat zij volgen. Een en ander betekent dat voor deze personen geen informatie aanwezig is over eventueel reeds eerder gevolgd onderwijs, ook al oefenen deze personen een beroep uit.

3. Tot onderwijs volgenden worden gerekend personen die

- geen beroep uitoefenen omdat zij scholier of student zijn;
- een beroep uitoefenen waaraan tevens een opleiding buiten het kader van het leerlingstelsel is verbonden (zoals opleiding tot verpleegster, gezins-, bejaarden-, zieken- of kraamverzorgster en de praktijkleerperiode van bijv. een mts- of hts-opleiding);
- een beroep uitoefenen en in het kader van het leerlingstelsel een opleiding volgen tot kapper of kapster, gezinshulp, kleuterhulp of verzorgingsassistente;

- een beroep uitoefenen en zijn ingeschreven aan een universiteit of hogeschool.

Een vergelijking met het waarnemingsveld van de door het CBS samengestelde onderwijsstatistieken laat een anderssoortige en een in zekere zin beperktere waarneming van het onderwijs in de volkstelling zien. Een en ander is schematisch in figuur 2.1 verduidelijkt.

Uit dit schema kan worden afgelezen dat in de volkstelling geen informatie ter beschikking staat over opleidingen die worden gevolgd in het kader van het partieel onderwijs en het vormingswerk en dat slechts in beperkte mate informatie aanwezig is over opleidingen in het kader van het leerlingwezen. Daarnaast bestaat er in de volkstelling wel informatie over een aantal opleidingen die niet door de onderwijsstatistieken worden waargenomen. De getalsmatige consequenties hiervan worden weerspiegeld in grafiek 2.1. In deze grafiek zijn de percentages weergegeven van het onderwijs zoals waargenomen door de volkstelling enerzijds en door de onderwijsstatistieken anderzijds.

Figuur 2.1. Vormen van onderwijs waargenomen door de Onderwijsstatistieken 1970/1971 en de Volkstelling 1971

	Onderwijsstatistieken 1970/'71	Volkstelling 1971
a. volledig dagonderwijs		
b. leerlingwezen		opleiding tot kapper, kapster; verzorgende beroepen
c. partieel onderwijs		
d. vormingswerk		
e. overig onderwijs		opleiding tot verpleegster, gezins-, bejaarden-, zieken- of kraamverzorgster

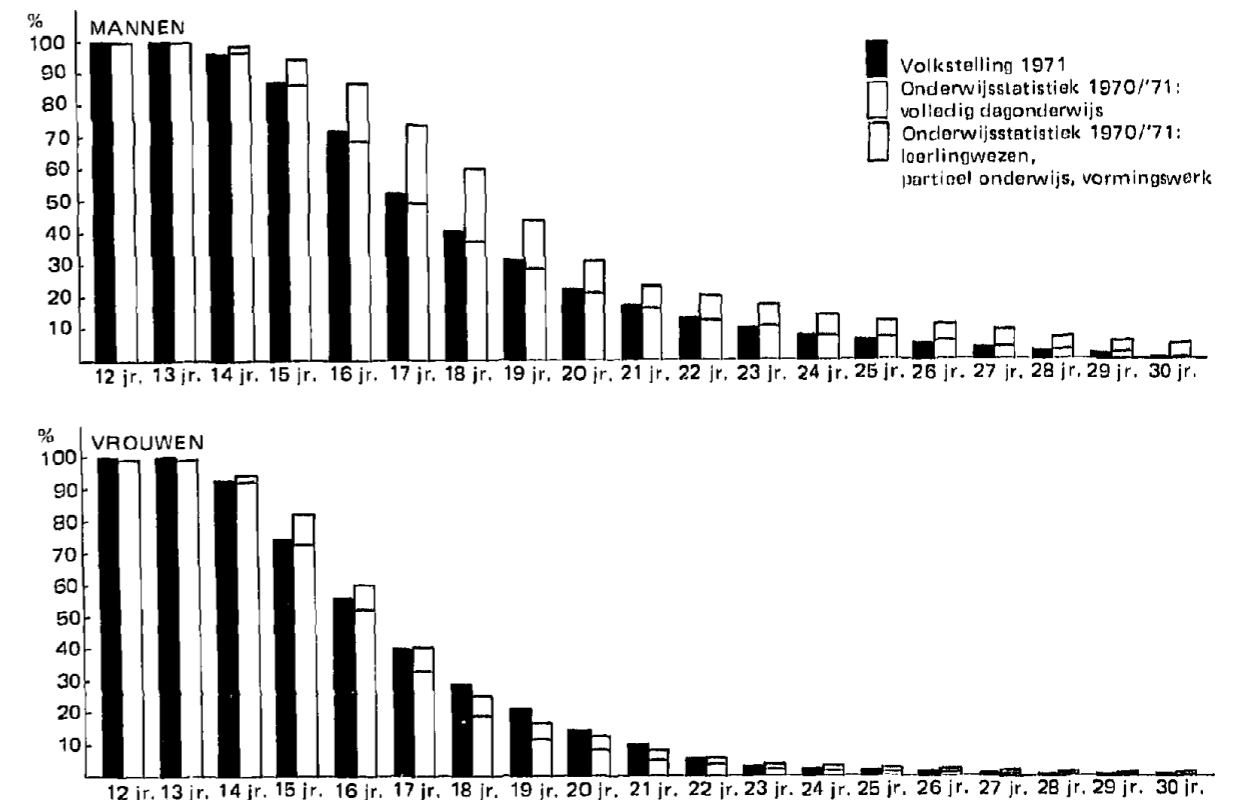
= waargenomen = niet waargenomen

Hierbij is in de diverse staven die betrekking hebben op de deelnemingspercentages aan het onderwijs zoals waargenomen door de onderwijsstatistieken, een onderscheid aangebracht tussen het volledig dagonderwijs enerzijds en het leerlingwezen, partieel onderwijs en vormingswerk anderzijds. Het gepresenteerde staafdiagram voor de mannen laat zien dat bij deze bevolkingsgroep het deelnemingspercentage aan het onderwijs zoals waarge-

nomen bij de volkstelling voor iedere leeftijd praktisch gelijk is aan dat van het volledig dagonderwijs uit de onderwijsstatistieken. De waarneming van de volkstelling ten aanzien van het onderwijs dat wordt gevolgd is bijgevolg voor deze bevolkingsgroep beperkter van opzet dan die van de onderwijsstatistieken.

Eenzelfde conclusie kan niet worden getrokken t.a.v. de waarneming van het onderwijs dat door vrouwen wordt gevolgd. Het hierop betrekking hebbend staafdiagram verschilt aanmerkelijk van dat van de mannen. Bij vrouwen van 17 tot 22 jaar is het deelnemingspercentage aan het onderwijs uit de volkstelling niet alleen groter dan het deelnemingspercentage aan het volledig dagonderwijs uit de onderwijsstatistieken, maar in de meeste gevallen ook gelijk aan of zelfs groter dan het deelnemingspercentage aan alle vormen van onderwijs zoals waargenomen door de onderwijsstatistieken. De reden hiervoor ligt in het verschil in waarneming van een aantal opleidingen door de volkstelling en de onderwijsstatistieken (zie punt e. van het schema). Ten aanzien van de waarneming van de volkstelling met betrekking tot het onderwijs dat wordt gevolgd door de vrouwen kan als conclusie worden getrokken dat deze slechts voor enkele leeftijden (met name de 15- en 16-jarigen) beperkter van opzet is dan die van de onderwijsstatistieken; voor met name de 17- tot 22-jarige vrouwen is de waarneming van het onderwijs veelal groter en draagt gedeeltelijk een anderssoortig karakter.

Grafiek 2.1. Onderwijsdeelnemingspercentages volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/1971



CBS: Onderwijsstatistieken.
Censusmonografietafellen VT 1971.

4. Vragen over het gevolgde onderwijs zijn gesteld aan de personen van 12 jaar en ouder voorzover deze niet tot één van de onder punt 3 genoemde categorieën behoorden. Zij zijn verzocht naast het algemeen voortgezet onderwijs alle mondelinge of schriftelijke opleidingen te vermelden met uit-

zondering van opleidingen met een cursusduur van korter dan 1 jaar dan wel opleidingen die niet zijn bestemd voor het uitoefenen van een beroep. In principe zijn alle opgegeven opleidingen vastgelegd, zodat het waarnemingsveld van gevolgde opleidingen in de volkstelling vrij groot is. Beperkingen hierin zijn pas aangebracht bij de toepassing van de bij de volkstelling gehanteerde onderwijsindeling.

De gebruikte *onderwijsindeling* bestaat in principe uit een combinatie van een indeling naar niveaus en een indeling naar sectoren. De indeling naar niveaus houdt in dat opleidingen worden gerangschikt op basis van volgtijdelijkheid. Deze volgtijdelijkheid heeft betrekking op de relatie tussen opleidingen die aanwezig wordt geacht in termen van vereiste of minimaal gewenste vooropleidingen ten behoeve van andere opleidingen om deze met een redelijke kans te kunnen volgen. Aldus worden onderscheiden basisniveau, lager niveau, uitgebreid lager niveau, middelbaar niveau, semi-hoger niveau en hoger niveau.

De indeling naar sectoren gebeurt overeenkomstig de leerinhoud en niet naar de vorm van de opleidingen. De volgende sectoren worden onderscheiden: algemeen onderwijs, onderwijs in de godgeleerdheid, de humaniora, wiskunde en natuurwetenschappen, mens- en maatschappijwetenschappen alsmede didactisch, agrarisch, technisch, (para)medisch en overig onderwijs.

Bij de toepassing van deze onderwijsindeling wordt slechts één opleiding ingedeeld. Voor personen die onderwijs volgen levert dit nauwelijks verlies aan informatie op: dergelijke personen volgen in het algemeen geen twee of meer opleidingen tegelijkertijd. Ten aanzien van het gevolgde onderwijs levert deze procedure echter wel een aanzienlijk verlies aan informatie op. Naar schatting heeft ca. 20 tot 30% van de personen die geen onderwijs volgden, ten tijde van de volkstelling meer dan één opleiding na het basisonderwijs gevolgd. Bovendien treedt nog een groter informatieverlies op doordat bij de toepassing van de onderwijsindeling ter classificering van de gevolgde opleidingen alleen de opleidingen in aanmerking komen die met een diploma, akte of getuigschrift zijn afgesloten. Als enige uitzonderingen hierop gelden opleidingen op het lager niveau (het voortgezet lager onderwijs en het niet voltooide onderwijs op uitgebreid lager niveau) en een 3-jarige afsluiting van het vmo, havo of vwo zonder diploma (uitgebreid lager niveau).

Concluderend kan worden gesteld dat de volkstellingsuitkomsten omtrent het *onderwijs dat wordt gevolgd*, niet volledig zijn, omdat een aantal vormen van onderwijs geheel of gedeeltelijk niet is waargenomen. Voor de mannen zijn deze uitkomsten praktisch beperkt tot het volledig dagonderwijs: voor de vrouwen daarentegen bevatten zij in hoofdzaak nog een aantal – bijna uitsluitend op deze groep gerichte – beroepsopleidingen die buiten het kader van het leerlingwezen worden aangetroffen. De volkstellingsuitkomsten ten aanzien van het *gevolgde onderwijs* verschaffen óók geen compleet beeld. Op de eerste plaats is een aantal gevolgde opleidingen niet waargenomen. Op de tweede plaats is bij de toepassing van de onderwijsindeling een keuze gemaakt voor slechts één gevolgde opleiding.

Aan het slot van dit hoofdstuk wordt op de consequenties hiervan voor de gestelde doeleinden teruggekomen. De verwezenlijking van deze doeleinden is niet alleen afhankelijk van hetgeen in deze telling aan onderwijs is waargenomen, maar tevens van de bruikbaarheid van de uitkomsten dien-aangaande.

De vraag die in deze paragraaf aan de orde wordt gesteld, heeft betrekking op de verkregen uitkomsten over het waargenomen onderwijs. Meer specifiek geformuleerd: zijn de uitkomsten over het onderwijs in de volkstelling zodanig van aard dat hun gebruik bij de uit te voeren analyses ook verantwoord is? Zijn er misschien bepaalde beperkingen aan hun gebruik te stellen? Zo ja, welke zijn dat dan?

2.2. De bruikbaarheid van de onderwijsgegevens uit de volkstelling

Zoals bekend, vinden de uit te voeren analyses plaats vanuit het perspectief van de allocatiefunctie van het onderwijs enerzijds en van de reproductiefunctie van het onderwijs anderzijds. Bij de analyses vanuit het perspectief van de allocatiefunctie spelen de uitkomsten ten aanzien van het onderwijsniveau van de bevolking of bevolkingsgroepen een centrale rol. Vanuit deze uitkomsten wordt immers de samenhang tussen gevolgd onderwijs en verkregen beroepspositie nader geanalyseerd. Deze uitkomsten worden echter gekenmerkt door een vrij hoge non-response zodat het voor de hand ligt, vraagtekens te plaatsen bij hun gebruik in genoemde analyses.

Bij de uit te voeren analyses vanuit het perspectief van de reproductiefunctie staan centraal de uitkomsten ten aanzien van de differentiële deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst van de participanten – hetzij in termen van de beroepsgroep hetzij in termen van het onderwijsniveau van het gezinshoofd.

Bij deze uitkomsten doet zich allereerst weer het probleem voor dat van een aantal onderwijsvolgenden niet bekend is, welk soort onderwijs zij volgen. Daarnaast treedt hier nog een ander probleem op: het betreft de beperkte mate waarin de uitkomsten omtrent de genoemde differentiële onderwijsdeelneming ter beschikking staan. Een en ander is een gevolg van de bij volkstellingen gebruikte telmethodiek. Deze leidt er toe dat slechts gegevens van personen die op hetzelfde adres zijn geteld als hun ouders, in verband kunnen worden gebracht met gezinsgegevens. In een aparte subparagraaf wordt in het navolgende deze problematiek uitvoerig behandeld.

In deze subparagraaf wordt met name aandacht besteed aan de structuur van de non-response ten aanzien van de onderwijsgegevens en de conclusies die hieraan te verbinden zijn ten opzichte van de bruikbaarheid van deze gegevens. Achtereenvolgens wordt hierbij de non-response t.a.v. het gevolgd onderwijs en die t.a.v. het onderwijs dat wordt gevolgd behandeld.

Zoals reeds is opgemerkt, worden de uitkomsten ten aanzien van het *gevolgd onderwijs* gekenmerkt door een vrij hoge mate van non-response. Van 17% van alle personen die geen onderwijs meer volgen, is niet bekend welk onderwijs zij hebben gevolgd.

Dit betekent echter nog niet dat in het geheel niets van deze groep non-respondenten qua opleiding bekend is. Er zijn twee indicaties aanwezig die de conclusie wettigen dat onder deze groep non-respondenten personen met een geringe opleiding oververtegenwoordigd zijn. Een eerste indicatie voor deze conclusie wordt gevormd door de leeftijdsstructuur van de groep non-respondenten; een tweede indicatie verschaft de samenstelling van deze groep naar hun maatschappelijke positie. Cijfermateriaal voor deze indicaties is bijeengebracht in tabel 2.1.

Bij de vergelijking van de leeftijdsstructuur van de groep non-respondenten met die van alle personen die geen onderwijs meer volgen, kan op grond van tabel 2.1 worden geconcludeerd tot een oververtegenwoordiging van de oudere leeftijdsgeneraties en een ondervertegenwoordiging van de jonge leeftijdsgeneraties binnen de groep non-respondenten. Zo is bijv. 38% van de mannelijke non-respondenten 55 jaar of ouder, terwijl slechts 27% van alle mannen die geen onderwijs volgen, tot deze leeftijdscategorie behoort. Of omgekeerd: 24% van de vrouwelijke non-respondenten is jonger dan 35 jaar, terwijl het aandeel van deze leeftijdscategorie onder alle vrouwen die geen onderwijs meer volgen 37% bedraagt.

Vergelijkt men de samenstelling van de groep werkende non-respondenten naar beroepsgroep met die van alle werkende personen die geen onderwijs meer volgen, dan laat tabel 2.1 binnen de groep non-respondenten een oververtegenwoordiging zien van met name arbeiders en kleine zelfstandigen, en een ondervertegenwoordiging van employés. Zo bestaat bijv. de groep mannelijke non-respondenten voor 70% uit arbeiders en kleine zelfstandigen, terwijl tot deze beroepsgroepen slechts 58% van de werkende

2.2.1. Onderwijsgegevens en non-response

Het gevolgd onderwijs en de non-response

mannen behoort, die geen onderwijs meer volgen. Of omgekeerd: 42% van de vrouwelijke non-respondenten is employé, terwijl dit percentage onder alle werkende en geen onderwijs meer volgende vrouwen 57% bedraagt.

Tabel 2.1. Niet meer onderwijs volgenden — totaal en met onderwijsniveau onbekend — naar leeftijd per geslacht; werkende niet meer onderwijs volgenden — totaal en met onderwijsniveau onbekend — naar sociale beroepsgroep per geslacht

	Niet meer onderwijs volgend		Werkend, niet meer onderwijs volgend ¹	
	totaal	onderwijsniveau onbekend	totaal	onderwijsniveau onbekend
Mannen				
• 14-24 jaar	18,1	11,1	• Vrij beroep	0,8
• 25-34 jaar	20,7	15,8	• Zelfstandig	0,5
• 35-44 jaar	18,1	16,5	• met personeel	5,2
• 45-54 jaar	16,1	18,1	• zonder personeel	8,2
• 55-64 jaar	13,3	17,3	• Employé	35,0
• 65 jaar en ouder	13,8	21,1	• Arbeider	49,9
			• Medewerkend	0,9
Totaal	100	100	Totaal	100
				100
Vrouwen				
• 14-24 jaar	18,6	10,7	• Vrij beroep	0,3
• 25-34 jaar	18,3	12,9	• Zelfstandig	0,6
• 35-44 jaar	16,6	15,9	• met personeel	0,9
• 45-54 jaar	15,9	18,1	• zonder personeel	2,7
• 55-64 jaar	13,9	18,0	• Employé	57,0
• 65 jaar en ouder	16,6	24,3	• Arbeider	31,1
			• Medewerkend	8,2
Totaal	100	100	Totaal	100
				100

¹ Excl. beroepsgroep onbekend.

CBS: Censusmonografietabellen VT 1971.

Het is algemeen bekend dat onder de bevolkingsgroepen die binnen de groep non-respondenten oververtegenwoordigd zijn, nl. oudere leeftijdsgeneraties, arbeiders en kleine zelfstandigen, -relatief gezien- zich de meeste personen met een geringe opleiding bevinden. De volkstellingsresultaten bevestigen dit beeld. Andersom worden -relatief gezien- juist onder de jongere leeftijdsgeneraties en de employés - de bevolkingsgroepen die binnen de groep non-respondenten ondervertegenwoordigd zijn - de hoger opgeleiden aangetroffen.

De oververtegenwoordiging van de lager opgeleiden onder de groep non-respondenten is niet verwonderlijk wanneer men de vraagstelling in beschouwing neemt. Deze wordt gekenmerkt door een reeks vragen met een vrij groot aantal voorgedrukte antwoordcategorieën van oude en nieuwe opleidingen. Deze vrij ingewikkelde structuur van de vraagstelling is waarschijnlijk met name voor de lager opgeleiden niet inzichtelijk geweest.

Voor de analyse van de onderwijsgegevens uit de volkstelling vanuit de allocatie-optiek houdt het voorafgaande in dat de te vinden verbanden tussen het gevolgd onderwijs en de maatschappelijke positie niet of nauwelijks kunnen worden aangetast door de interveniërende invloed van het grote aantal onbekenden. De oververtegenwoordiging van lager opgeleiden hierin kan wel eens betekenen dat de feitelijke verbanden sterker zouden kunnen zijn dan de op basis van de volkstellingsuitkomsten geconstateerde.

Het onderwijs dat wordt gevolgd en de non-response

In tegenstelling tot de uitkomsten ten aanzien van het gevolgd onderwijs worden die omtrent het onderwijs dat wordt gevolgd gekenmerkt door een vrij geringe mate van non-response. Slechts van 4% van de personen die onderwijs volgen, is niet bekend welk soort onderwijs zij volgen.

Ook hier is een tweetal indicaties aanwezig die de conclusie wettigen dat onder deze groep non-respondenten personen afkomstig uit de groep lager opgeleiden oververtegenwoordigd zijn.

Een eerste vrij rechtstreekse indicatie geeft de samenstelling van de groep non-respondenten waarvan gezinsgegevens ter beschikking staan, naar het onderwijsniveau van het gezinshoofd. Een tweede indicatie verschaft de samenstelling van dezelfde groep naar de beroepsgroep van het gezinshoofd. Tabel 2.2 geeft een overzicht van cijfermateriaal hieromtrent.

Vergelijkt men de samenstelling van de groep non-respondenten met die van alle personen die onderwijs volgen naar het onderwijsniveau van het gezinshoofd, dan constateert men binnen de groep non-respondenten een oververtegenwoordiging van personen uit de bevolkingsgroep die alleen maar lager onderwijs heeft gevolgd (resp. 46% t.o.v. 37% onder alle onderwijs volgenden) en een ondervertegenwoordiging van personen afkomstig uit bevolkingsgroepen die na het lager onderwijs nog een opleiding met succes hebben afgesloten (resp. 47% t.o.v. 56% onder alle onderwijs volgenden).

De conclusie dat personen afkomstig uit de groep lager opgeleiden zijn oververtegenwoordigd binnen de groep non-respondenten, wordt nog ondersteund door de samenstelling van de groep non-respondenten te vergelijken met die van alle onderwijs volgenden naar de beroepsgroep van het gezinshoofd. Bij deze vergelijking constateert men een oververtegenwoordiging van personen afkomstig uit de bevolkingsgroepen van arbeiders en kleine zelfstandigen - de groep van lager opgeleiden - (58% versus 47% onder alle onderwijs volgenden), en een ondervertegenwoordiging van personen afkomstig uit de bevolkingsgroep der employés - de groep van hoger opgeleiden - (31% versus 43% onder alle onderwijs volgenden).

Tabel 2.2. Onderwijs volgenden en thuiswonend - totaal en met onderwijs dat wordt gevolgd onbekend - naar onderwijsniveau, resp. beroepsgroep van het gezinshoofd

	Totaal ¹	Onderwijs dat wordt gevolgd, onbekend		Totaal ²	Onderwijs dat wordt gevolgd, onbekend
- Basisniveau	36,6	46,4	- Vrij beroep	1,3	1,6
- Lager niveau	7,5	6,7	- Zelfstandig		
- Uitgebreid lager niveau	32,8	28,9	- met personeel	8,8	9,3
- Middelbaar niveau	11,2	8,8	- Zelfstandig		
- (Semi-)hoger niveau	11,9	9,3	- zonder personeel	11,2	14,7
			- Employé	42,5	31,3
			- Arbeider	36,1	43,2
Totaal	100	100	Totaal	100	100

¹ Excl. personen met onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

² Excl. personen met beroepsgroep gezinshoofd onbekend.

CBS: Censusmonografietabellen VT 1971.

Analoog aan de getrokken conclusie bij de allocatie-optiek kan bijgevolg worden gesteld dat verbanden tussen de deelneming aan de diverse vormen van onderwijs en de maatschappelijke herkomst van de participanten niet kunnen worden aangetast door de interveniërende invloed van de overigens vrij geringe aantallen onbekenden.

De in het voorafgaande getrokken conclusies houden echter nog niet in dat de stabiliteit van genoemde verbanden zonder meer is gewaarborgd. Een andere voorwaarde hiertoe is ook dat de verdeling van de onderwijsparticipanten (en eventueel ook de relevante categorieën van niet-participanten) naar de maatschappelijke herkomst bekend is. Dit is niet altijd het geval gezien de gebruikte telmethodiek bij de volkstellingen.

Bij een volkstelling worden aan de desbetreffende personen vragen gesteld die alleen op de persoon zelf betrekking hebben. Er wordt dus bijv. niet gevraagd naar het beroep of het gevolgd onderwijs van iemands vader of moeder. De telprocedure is hierbij wel zo ingericht dat de gegevens van alle personen op één adres met elkaar in verband kunnen worden gebracht, omdat een volkstelling uitkomsten dient op te leveren over individuele personen, huishoudens en woningen zowel afzonderlijk als in onderling verband. De verdeling naar maatschappelijke herkomst van de onderwijsparticipanten en niet-participanten is bijgevolg alleen maar bekend voor de personen die op hetzelfde adres als hun ouder(s) zijn geteld (in het vervolg aangeduid met thuiswonenden). In tabel 2.3 is een cijfermatige opstelling gegeven van de mate waarin dit het geval is voor een aantal leeftijdscategorieën.

Tabel 2.3. Percentage van de bevolking van 12-19 jaar dat thuis woont per leeftijd, geslacht en al of niet onderwijs volgend

	12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	17 jaar	18 jaar	19 jaar
Mannen								
• onderwijs volgend	98	97	97	97	96	94	89	81
• geen onderwijs volgend	92	96	96	95	93	89
Totaal	98	97	97	96	96	95	92	87
Vrouwen								
• onderwijs volgend	98	98	98	98	98	91	76	61
• geen onderwijs volgend	96	97	95	91	84	74
Totaal	98	98	98	97	95	91	81	71

.. geen verhoudingscijfer berekend vanwege te kleine aantallen (kleiner dan 1000).

CBS: Censusmonografietabellen VT 1971.

Uit deze tabel blijkt dat men tot aan zijn 17e jaar in 97 à 98 van de honderd gevallen nog thuis woont. Vanaf deze leeftijd gaat men meer en meer zelfstandig wonen. Dit geldt vooral voor vrouwen. Opmerkelijk in dit verband is ook dat men bij zijn 18e of 19e jaar eerder van huis gaat vanwege het volgen van onderwijs dan vanwege andere omstandigheden (werk, trouwen e.d.). Ook dit geldt weer in het bijzonder voor de vrouwen. Een reden hiervoor ligt o.a. in de aard en geografische ligging van de voorzieningen van bepaalde opleidingen die het uit huis gaan bevorderen. Een aantal cijfers uit tabel 2.4 waarin het percentage thuiswonenden is opgenomen per onderwijssoort, wijst in deze richting.

Voor de mannen geldt dit naast het wetenschappelijk onderwijs met name ten aanzien van de hogere beroepsopleidingen. Voor de vrouwen geldt dit bovendien voor een vrij groot aantal beroepsopleidingen op het middelbaar niveau. Het betreft hier vooral de opleidingen die niet door de onderwijsstatistiek maar wel in de volkstelling zijn waargenomen, te weten: de opleiding tot bejaardenverzorgster, die tot kinderverzorgster, de ziekenhuisopleidingen tot ziekenverplegenden A en B, de opleiding tot het Z-diploma en die tot apothekersassistente.

Een en ander heeft tot consequentie dat het bekend zijn van de verdeling naar maatschappelijke herkomst van de onderwijs-participanten – als geheel en naar soort onderwijs – en niet-participanten nogal varieert.

Tabel 2.4. Percentage van de onderwijs volgende bevolking van 12-19 jaar dat thuis woont per leeftijd, geslacht en soort onderwijs dat wordt gevolgd

	12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	17 jaar	18 jaar	19 jaar
Mannen								
• Lager onderwijs ¹	98	94	89	79
• Brugperiode ²	99	98	96	93
• Mavo	97	98	98	97	97	95	95	..
• Havo	..	99	98	98	97	97	97	95
• Vwo	..	98	98	98	97	96	96	94
• Lbo	99	98	97	97	96	94	89	86
• Mbo	–	–	–	99	97	95	92	88
• Hbo	–	–	–	87	87	84
• Wo	–	–	–	–	–	..	53	49
Vrouwen								
• Lager onderwijs ¹	98	96	92	83
• Brugperiode ²	99	98	97	96
• Mavo	98	99	98	98	98	97	95	..
• Havo	..	99	99	98	98	97	97	95
• Vwo	..	99	99	99	98	98	97	96
• Lbo	99	99	98	97	94	78	60	46
• Mbo	–	–	–	97	94	84	59	42
• Hbo	–	–	–	90	84	80
• Wo	–	–	–	–	–	..	53	44

¹ Incl. lo, buo, lavo, vgl. (excl. brugklas lavo/leao).

² Brugklas mavo/havo/vwo (incl. brugklas avo/lbo) en gemeenschappelijk leerjaar 2 en 3 mavo/havo/vwo.

.. Geen verhoudingscijfer berekend vanwege te kleine aantallen (kleiner dan 1000).

CBS: Censusmonografietabellen VT 1971.

Stelt men voor een zinvolle analyse van de differentiële deelneming aan het voortgezet onderwijs als criterium dat niet meer dan 5% van de verdeling naar maatschappelijke herkomst onbekend mag zijn, dan komen op grond van de tabellen 2.3 en 2.4 in principe de 12- t/m 16-jarigen voor een dergelijke analyse in aanmerking. Uitzonderingen hierop vormen de 14- t/m 16-jarigen die nog lager onderwijs volgen, en de 16-jarige vrouwen die een lagere of middelbare beroepsopleiding volgen.

Slechts voor deze bevolkingsgroep kan – onder de genoemde voorwaarde – de stabiliteit van de te vinden verbanden tussen maatschappelijke herkomst en deelneming aan het onderwijs worden gewaarborgd. De keuze van de precieze leeftijdscategorieën waarop de analyse is gericht, wordt bepaald door de structuur van het formele onderwijssysteem en de hiermee samenhangende leeftijdsopbouw van de leerlingen die hieraan deelnemen.

Vanuit het perspectief van de *allocatie-functie* is de hypothese geformuleerd dat verschillen in niveau van gevolgd onderwijs gepaard gaan met verschillen in beroepsgroep waarbij men behoort. Uit het voorafgaande kan het toepassingsgebied van deze hypothese voor zover dit betrekking heeft op het gevolgd onderwijs als volgt puntsgewijs worden omschreven.

1. Het gevolgd onderwijs heeft betrekking op alle opleidingen die met succes in de vorm van een diploma, onderdeel of examen zijn afgesloten. Als uitzonderingen hierop gelden opleidingen op het lager niveau en een driejarige opleiding aan het vmbo, havo of vwo zonder diploma.

2. Het betreft hier niet alleen met succes afgesloten opleidingen binnen het formele onderwijssysteem, doch tevens die welke met succes zijn gevolgd via het leerlingwezen, het partieel onderwijs en andere opleidingen (zoals opleidingen tot verpleegkundige, tot secretaresse, PBNA en andere schriftelijke opleidingen, bedrijfsopleidingen e.d.). Hierbij zijn opleidingen

2.3. Conclusies omtrent toepassingsgebied van de hypothesen

uitgesloten met een cursusduur van minder dan één jaar dan wel die niet gericht zijn op het uitoefenen van een beroep.

3. Bij de classificering van bedoelde opleidingen voor een persoon is steeds uitgegaan van de hoogst voltooide opleiding qua niveau, waarbij per niveau het beroepsonderwijs voorgaat op het algemeen voortgezet onderwijs.

Het overzicht van de mate waarin het onderwijs de allocatie-functie vervult correspondeert vermoedelijk niet geheel en al met de feitelijke situatie gezien het vrij grote aantal non-respondenten ten aanzien van het gevolgd onderwijs. Gezien de structuur van de non-response zijn er echter aanwijzingen dat het onderwijs sterker alloceert dan de uitkomsten uit de volkstelling doen vermoeden.

Vanuit het perspectief van de *reproductiefunctie* van het onderwijs zijn de hypothesen geformuleerd dat kinderen uit gezinnen waarvan de gezins- hoofden tot diverse beroepsgroepen behoren, respectievelijk onderscheiden niveaus van gevolgd onderwijs bezitten, op differentiële wijze deelnemen aan de diverse vormen van voortgezet onderwijs.

T.a.v. het toepassingsgebied van deze hypothese kan het volgende worden opgemerkt:

1. Gezien de problematiek ten aanzien van het bekend zijn met de verdeling van de onderwijsparticipanten en niet-participanten heeft het gevolgd onderwijs praktisch alleen maar betrekking op een aantal opleidingen die binnen het formeel onderwijssysteem worden gevolgd.

2. Bij de bepaling van de opleidingen die als toepassingsgebied van de hypothesen fungeren, is uitgegaan van de twee keuzemomenten die men aantreft aan het begin van het voortgezet onderwijs. De eerste keuze betreft globaal gezien die tussen het algemeen voortgezet onderwijs (in de vorm van een brugklas) en het lager beroepsonderwijs. De tweede keuze betreft het soort vervolgonderwijs na de brugklas: mavo, havo of vwo. Deze keuzemomenten worden weerspiegeld in de leeftijdsopbouw van de onderwijsvolgenden van 12 jaar en ouder per onderwijselement zoals deze in de volkstellingsuitkomsten wordt aangetroffen en in tabel 2.5 gepresenteerd. Men vergelijk hiertoe het aandeel 12-13-jarigen onder degenen die deelnemen aan de brugperiode (87%) met het aandeel 13-14-jarigen onder degenen die deelnemen aan het mavo (40%), het havo l.j. 2 en 3 (58%) en het vwo l.j. 2 en 3 (67%).

Aangezien in de volkstellingsuitkomsten alleen maar leerjaren zijn opgenomen (en dan ook nog in gegroepeerde vorm) ten behoeve van het niveau in de onderwijsindeling (havo l.j. 2 en 3, en vwo l.j. 2 en 3 is onderwijs op uitge-

Tabel 2.5. Onderwijs volgenden van 12 jaar en ouder naar leeftijd per soort onderwijs dat wordt gevolgd

	Totaal (= 100%)	waarvan					
		12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	17 jaar en ouder
		x 1000					
Lager onderwijs ¹	178,7	71	19	6	2	1	1
Brugperiode ²	137,7	42	45	9	2	1	1
Mavo	216,9	1	14	26	28	19	12
Havo l.j. 2,3	45,8	1	21	37	27	10	4
Havo l.j. 4,5	45,5	—	—	—	8	25	67
Vwo l.j. 2,3	53,9	1	24	43	25	6	1
Vwo l.j. 4-6	70,8	—	—	—	13	28	59
Lbo	326,7	10	22	27	20	11	10
Mbo	111,7	—	—	—	5	14	81
Hbo	74,6	—	—	—	0	1	99
Wo	77,9	—	—	—	—	—	100

¹ Zie noot ¹ bij tabel 2.4.

² Zie noot ² bij tabel 2.4.

CBS: Censuromonografietabellen VT 1971.

breid lager niveau, terwijl havo l.j. 4 en 5, en vwo l.j. 4-6 onderwijs is op middelbaar niveau), kunnen de twee keuzemomenten alleen maar benaderd worden via een indeling in relevante leeftijdsgroepen.

Als in dit opzicht relevant geachte analysecategorieën zijn op basis van tabel 2.5. gekozen de 12-13-jarigen enerzijds en de 13- t/m 15-jarigen anderzijds. De analyse van de onderwijsdeelneming van de 12-13-jarigen als benadering van het eerste keuzemoment bij het voortgezet onderwijs is dan ook gericht op de differentiële deelneming aan het lager onderwijs (lo), het algemeen voortgezet onderwijs (avo) en het lager beroepsonderwijs (lbo).

De onderwijsdeelneming van de 13 t/m 15-jarigen bergt in zich het tweede keuzemoment. Bovendien vormt deze onderwijsdeelneming in zich een meer homogeen geheel met name voor het havo en het vwo in de vorm van de twee eerste leerjaren. Een en ander betekent dat in deze analysecategorie wordt aangetroffen:

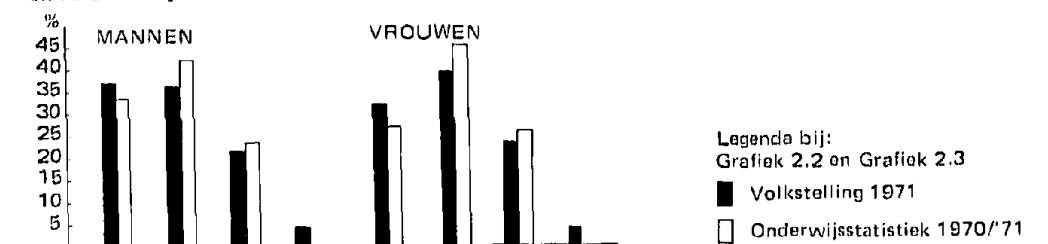
- tweederde deel van de lbo- en mavo-leerlingen;
- 85% van de havo-leerlingen uit de eerste twee leerjaren en 8% uit het vierde of vijfde leerjaar;
- 92% van de vwo-leerlingen uit de eerste twee leerjaren en 13% uit de overige leerjaren.

De analyse van de onderwijsdeelneming van de 13 t/m 15-jarigen is dan ook met name gericht op de differentiële deelneming aan het mavo, het havo, het vwo en - als contrast - het lbo.

3. Hiermee is dan ook het toepassingsgebied van de hypothesen betreffende de reproductiefunctie bepaald:

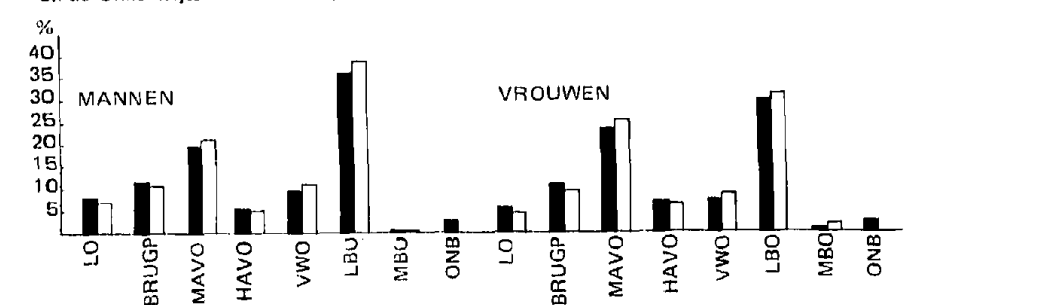
- het lager onderwijs, het algemeen voortgezet onderwijs en het lager beroepsonderwijs voor de 12-13-jarigen;
- het mavo, het havo, het vwo en het lbo voor de 13 t/m 15-jarigen. De diverse deelnemingspercentages zijn weergegeven in de grafieken 2.2 (12-13-jarigen) en 2.3 (13 t/m 15-jarigen). Ter vergelijking zijn de op basis van de onderwijsstatistiek samengestelde deelnemingspercentages hieraan toegevoegd. Beide soorten percentages vertonen een redelijke mate van overeenkomst.

Grafiek 2.2. Onderwijsdeelnemingspercentages 12-13-jarigen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/71



CBS: Onderwijsstatistiek
Censuromonografietabellen VT 1971

Grafiek 2.3. Onderwijsdeelnemingspercentages 13-15-jarigen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/71



CBS: Onderwijsstatistiek
Censuromonografietabellen VT 1971

De te constateren afwijkingen kunnen o.a. worden verklaard door:

- de aanwezigheid van de categorie onbekend in de volkstelling;
- een verschil in categorisering van een aantal opleidingen. In onderstaand schema is dit verschil samengevat.

Figuur 2.2. Verschillen in categorisering van opleidingen volgens de Volkstelling 1971 en de Onderwijsstatistiek 1970/1971

	Volkstelling 1971	Onderwijsstatistiek 1970/71
Opleiding		
• handelsdagschool	mbo	vhmo
• vuto-opleiding	lbo	mbo
• zelfstandig lavo en vglo	lo ¹	lbo

¹ T.b.v. de censusmonografie.

- een verschil in definiëring in leeftijd: bij de volkstelling is deze exact vastgesteld, terwijl dit in de onderwijsstatistieken op jaarbasis gebeurt;
- andere teldata: 28 februari 1971 (volkstelling) versus september 1970 (onderwijsstatistieken);
- andere bevolkingstotalen waarop de verhoudingscijfers zijn berekend: bij de volkstelling vastgesteld bevolkingscijfer versus administratief bevolkingscijfer bij de onderwijsstatistieken.

Het overzicht van de mate waarin het onderwijs de reproductiefunctie van het onderwijs vervult, levert naar verwachting een vrij reëel beeld op van de feitelijke situatie. De maatschappelijke herkomst van de 12- t/m 15-jarigen is goed bekend, terwijl tevens het aantal non-respondenten met betrekking tot het soort onderwijs dat wordt gevolgd, vrij gering is.

3. Allocatiefunctie van het onderwijs

In de huidige samenleving bepaalt het gevolgd onderwijs in grote mate de beroepspositie die men hierin kan bereiken. Zoals in het eerste hoofdstuk is uiteengezet, is dit een gevolg van het feit dat het onderwijs voor bepaalde posities in deze samenleving voorbereidt en naar deze posities doorverwijst. De allocatiefunctie van het onderwijs veronderstelt dus een zeker verband tussen de vrij ingewikkelde structuur van een reeks onderwijsprogramma's met diverse opleidingseisen enerzijds en de positiestructuur en de hieruit voortvloeiende structuur van kwalificatie-eisen op de arbeidsmarkt anderzijds. In dit hoofdstuk wordt dit verband cijfermatig nader belicht voor zover dit verband zijn uitdrukking vindt in de samenhang tussen het gevolgd onderwijs en de beroepspositie.

Gevolgd onderwijs

De wijze waarop het *gevolgd onderwijs* in de volkstelling is opgenomen en de bruikbaarheid van de uitkomsten hieromtrent is uitvoerig in het tweede hoofdstuk aan de orde gesteld. Hierbij zij nog opgemerkt dat de in deze monografie gehanteerde onderwijsindeling voor wat betreft het hierin opgenomen onderscheid naar sectoren is gecompriëerd tot algemeen onderwijs en beroepsonderwijs voor het lager tot en met het middelbaar niveau, resp. universitair en niet-universitair onderwijs voor het semi-hoger en hoger niveau. De aldus verkregen onderwijsindeling omvat in grote lijnen de volgende soorten onderwijs en opleidingen:

- *basisniveau*: de lagere school die al dan niet is afgemaakt;
- *lager niveau, algemeen onderwijs*: vglo, onvoltooid ulo/mavo, onvoltooid vhmo/vwo met minder dan drie doorlopen klassen;
- *lager niveau, beroepsonderwijs*: onvoltooid lager beroepsonderwijs;
- *uitgebreid lager niveau, algemeen onderwijs*: mulo/mavo en 3-jarige hbs, onvoltooid vhmo/vwo met tenminste drie doorlopen klassen;
- *uitgebreid lager niveau, beroepsonderwijs*: lager beroepsonderwijs en andere lagere beroepsopleidingen zoals opleiding tot technisch tekenaar, ziekenverzorgster, werkmeester etc.;
- *middelbaar niveau, algemeen onderwijs*: mms, havo, hbs, atheneum, gymnasium;
- *middelbaar niveau, beroepsonderwijs*: middelbaar beroepsonderwijs en andere middelbare beroepsopleidingen, zoals opleiding tot opzichtertekenaar, verpleegkundige, makelaar in onroerende goederen, gezins- en bejaardenverzorgster etc.;
- *semi-hoger niveau, niet-universitair onderwijs*: het hoger beroeps-onderwijs en andere hogere beroepsopleidingen, zoals MO-akten in de humaniora (nederlands, frans, engels, duits), opleiding tot fysiotherapie, gemeente-administratie II;
- *semi-hoger niveau, universitair onderwijs*: het kandidaatsgedeelte bij het wetenschappelijk onderwijs;
- *hoger niveau, niet-universitair onderwijs*: opleidingen die een voortzetting vormen van het hoger beroepsonderwijs, zoals MO-b akten in de humaniora, N-akte bouwkunde, electrotechniek, huishoudkunde, kma, kim;
- *hoger niveau, universitair onderwijs*: het doctoraal gedeelte bij het wetenschappelijk onderwijs.

Voor verdere detailleringen zij verwezen naar de desbetreffende CBS-publicatie over de bij de volkstelling van 1971 gebruikte onderwijsclassificaties (CBS, 14e algemene volkstelling, serie C).

Voor wat betreft een indeling naar *beroepspositie* staat de door het CBS in de volkstelling gehanteerde uitvoerige beroepen – c.q. functieclassificatie (bestaande uit 8 beroepssectoren nader gedifferentieerd in 86 beroepsklassen, 317 beroepsgroepen en 898 beroepen) ter beschikking dan wel een beknopte sociale groepsindeling die uit de voorafgaande classificatie voor een deel is afgeleid. Voor de hier te onderzoeken verbanden tussen onderwijsstructuur en positiestructuur verdient laatstgenoemde indeling verre de voorkeur omdat deze indeling in tegenstelling tot de beroepen- en functieclassificatie

- rekening houdt met meerdere uitgangspunten ten aanzien van de arbeidsdeling in de maatschappij;
- op beknopte wijze een aantal wezenlijke kenmerken van de aan de diverse posities verbonden werkzaamheden weergeeft, zoals hoofd- of handarbeid, het niveau waarop werkzaamheden dienen te worden verricht e.d.

Bij de volkstellingsuitkomsten staat de indeling naar sociale groep alleen ter beschikking voor personen die betaalde arbeid verrichten en voor de werkzoekende, c.q. werkloze bevolking. De reden hiervoor ligt in het feit dat slechts aan personen met een beroep en aan werkzoekenden, c.q. werklozen naar hun beroep is gevraagd, resp. naar het beroep waarin plaatsing werd gezocht (werkzoekenden) dan wel waarin voor het laatst is gewerkt (werklozen).

Bij de samenstelling van de sociale groepsindeling als zodanig is primair uitgegaan van de wijze waarop in onze samenleving arbeid tegen een geldinkomen wordt verricht, te weten op basis van loon of salaris dan wel op basis van winst of verlies. Als basiscategorieën komen binnen dit kader dan naar voren:

- personen in loondienst, de zgn. werknemers;
- personen, die voor eigen rekening of risico een beroep of bedrijf uitoefenen, de zgn. zelfstandigen;
- personen, die meewerken bij het voor eigen rekening of risico uitgeoefende beroep of bedrijf van één of meer leden van een gezin, de zgn. medewerkende gezinsleden.

Binnen de groep *zelfstandigen* zijn de beoefenaars van een vrij beroep onderscheiden van de bedrijfshoofden daar de werkzaamheden die de eerstgenoemde groep verricht een vakspecialistische vooropleiding veronderstellen en buiten het eigenlijke productieproces vallen. Op grond van het uitgeoefende bedrijf en aantal personeelsleden zijn de bedrijfshoofden nader gedifferentieerd in bedrijfshoofden in en buiten de landbouw met en zonder personeel.

De *werknemers* zijn primair op basis van het uitgeoefende beroep in termen van hoofd- en handarbeid ingedeeld naar employé's en arbeiders. Ten aanzien van de categorie employé's heeft een nadere differentiatie plaatsgevonden aan de hand van het niveau van de werkzaamheden dat aan een bepaalde functie is verbonden in hogere, middelbare en lagere employé's. Hierbij zij opgemerkt dat voor een aantal employé-beroepen of -functies het niveau van de werkzaamheden in de reeds genoemde beroepen – c.q. functieclassificatie niet is ingebouwd. Met behulp van gegevens over het onderwijsniveau en/of de inkomensklasse is het niveau van de werkzaamheden in deze beroepen bij de afleiding naar de sociale groep ingeschat.

Een uitsplitsing van de arbeiders naar het niveau van de verrichte werkzaamheden in geschoold en ongeschoold heeft niet plaatsgevonden omdat hierover aanvullende gegevens noodzakelijk zijn over het soort werk die bij de volkstelling niet zijn verkregen.

Verdere door het CBS gehanteerde uitsplitsingen van een aantal groepen zijn in deze monografie niet gebruikt omdat deze zouden leiden tot zeer kleine deelgroepen in de analyse (bijv. medewerkenden onderscheiden naar de aard van het bedrijf waarin zij werken) en/of weinig nieuwe informatie hieraan zouden toevoegen (bijv. het aantal personeelsleden bij de bedrijfshoofden met personeel, een aantal inkomensklassen bij de middelbare en lagere employé's). Genoemde indeling geeft aldus een vrij adequaat beeld van

de meest kenmerkende posities op de arbeidsmarkt. Het zal duidelijk zijn dat het hierbij primair gaat om een niet-hiërarchische indeling van posities en hiermee verbonden kwalificatie-eisen. Niet zgn. status-verschillen welke aan de positiestructuur en de hieruit voortvloeiende kwalificatie-eisen zouden zijn verbonden, fungeren bij deze indeling als criterium maar de verschillende manieren waarop binnen de huidige arbeidsdeling in het levensonderhoud kan worden voorzien.

De indeling naar sociale groep is zodanig van opzet dat iedereen in een bepaalde groep kan worden ingedeeld mits voldoende gegevens over het verrichten van betaalde arbeid en werksituatie in het heden, het verleden of in de toekomst ter beschikking staan. Zoals reeds gesteld, is dit binnen het kader van de volkstelling slechts in voldoende mate het geval voor de op dat tijdstip werkende deel van de Nederlandse bevolking. Geen gegevens omtrent het verrichten van betaalde arbeid en de werksituatie zijn verzameld voor degenen die ooit hebben gewerkt en geen werk meer zoeken. Aan werkzoekenden is wel gevraagd naar het beroep waarin plaatsing wordt gezocht, maar de verzamelde informatie hierover wordt gekenmerkt door vrij grote aantallen onbekenden. Een en ander heeft ertoe geleid dat het onderzoek naar het functioneren van het allocatiemechanisme op basis van de volkstellingsuitkomsten van 1971 beperkt blijft tot de werkende bevolking.

Ten aanzien van de bruikbaarheid van de verkregen uitkomsten omtrent de diverse sociale groepen kan worden opgemerkt dat deze niet aan beperkingen onderhevig is vanwege de aantallen non-response. Het percentage met sociale groep onbekend bedraagt bij de mannen 2,3% en bij de vrouwen 3,7%. Bij een vergelijking van de leeftijdsstructuur van de groep onbekenden met die van de totale werkende bevolking blijkt een lichte oververtegenwoordiging van de oudere leeftijdsgeneraties en een ondervertegenwoordiging van de jongere leeftijdsgeneraties te bestaan. Zo laat het in tabel 3.1 gepresenteerde cijfermateriaal o.a. zien, dat 19% van de groep onbekend 55 jaar of ouder is, terwijl het aandeel van deze leeftijdscategorie onder de totale werkende bevolking slechts 13% bedraagt. Analooq aan het gestelde in het tweede hoofdstuk vormen deze percentages een indicatie dat ook onder deze groep non-respondenten de lager opgeleiden waarschijnlijk oververtegenwoordigd zijn. Een en ander betekent dat verbanden tussen het gevolgd onderwijs en de beroepspositie niet wezenlijk worden aangetast door de aantallen waarvan de sociale groep onbekend is.

Tabel 3.1. Werkende bevolking – totaal en met sociale groep onbekend – naar leeftijd

	Totaal (= 100%)	Waarvan					
		24 jaar en jonger	25–34 jaar	35–44 jaar	45–54 jaar	55–64 jaar	65 jaar en ouder
totaal	4 734 360	27,9	22,6	19,3	16,9	11,5	1,8
met sociale groep onbekend	1 27 420	26,3	21,1	17,4	16,1	14,0	5,1

CBS: Censusedmonografietafellen VT 1971.

Opzet van het hoofdstuk

Dit hoofdstuk heeft tot doel het allocatiemechanisme van het onderwijs zoals dit tot uitdrukking komt in de samenhang tussen het gevolgd onderwijs en de bereikte beroepspositie, cijfermatig te doorlichten.

In een eerste paragraaf wordt na het aantonen van de allocerende werking van het onderwijs de aandacht gericht op de aanwezigheid van gelijksoortige allocatiepatronen voor een aantal opleidingen op diverse niveaus. In een tweede paragraaf wordt het allocatiemechanisme van het onderwijs voor diverse leeftijdsgroepen nader bekeken. Nadat dit mechanisme voor een aantal leeftijdsgroepen is aangetoond, wordt hieraan de vraagstel-

3.1 Onderwijs en positiestructuur

Aantonen van de allocatiefunctie

ling toegevoegd of er ook verschillen zijn in de allocatiepatronen tussen de diverse leeftijdsgroepen. In deze mogelijke verschillen tussen leeftijdsgroepen komen een aantal factoren tot uiting: niet alleen factoren die samenhangen met het ouder worden als zodanig, maar ook maatschappelijke ontwikkelingen met name veranderingen in de positiestructuur en veranderingen in het onderwijssysteem. In een derde paragraaf wordt aan de gegevens ten aanzien van de allocerende werking van het onderwijs voor mannen en vrouwen de vraagstelling gekoppeld of het allocatiemechanisme van het onderwijs op een onderscheiden manier voor deze bevolkingsgroepen functioneert. Een concluderende paragraaf ten slotte sluit dit hoofdstuk af.

In het eerste hoofdstuk is de hypothese geformuleerd dat verschillen in gevolgd onderwijs gepaard gaan met verschillen in de maatschappelijke beroepsgroepen waartoe men behoort. Om te beoordelen of deze hypothese aan de hand van de volkstellingsgegevens een empirische ondersteuning kan verkrijgen is het noodzakelijk te onderzoeken hoe de werkende bevolking naar sociale groep is verdeeld over de verschillende onderwijsniveaus en -sectoren. De geformuleerde hypothese kan worden gehandhaafd indien verschillen te onderkennen zijn in de respectievelijke verdelingen van de werkende bevolking naar sociale groep voor de onderscheiden combinaties van het gevolgd onderwijs naar niveau en sector.

In tabel 3.2 is het desbetreffende cijfermateriaal bijeengebracht. Een vergelijking van de diverse percentages onderling voor iedere sociale groep die betrekking hebben op het relatieve aandeel van deze groep binnen de onderscheiden deelcategorieën van gevolgd onderwijs, levert op grond van deze tabel in grote lijnen het volgende beeld op:

a) Het aandeel van de beoefenaars van vrije beroepen is het grootst bij personen met een universitaire opleiding op doctoraal niveau (18%), gevolgd door dat bij personen met niet-universitair onderwijs op het hoger niveau (9%). Bij de overige soorten gevolgd onderwijs is het aandeel van deze groep nauwelijks relevant.

b) De diverse percentages bedrijfshoofden in de landbouw met personeel per onderscheiden deelcategorie van gevolgd onderwijs zijn vrij laag en vertonen nauwelijks verschillen (0 à 1%).

c) Wel is een aantal geringe verschillen te constateren ten aanzien van de desbetreffende aandelen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel. Het grootste aandeel (ca 4 à 5%) wordt aangetroffen bij personen met uitsluitend lager onderwijs dan wel bij personen die al dan niet met succes een lagere beroepsopleiding hebben gevolgd. Onder personen met andere gevolgde opleidingen komt deze groep nauwelijks voor, met uitzondering van personen met een voltooide middelbare beroepsopleiding.

d) Kleine verschillen treden ook op ten aanzien van de diverse percentages bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel. Bij personen met uitsluitend lagere school, algemeen onderwijs op het lager niveau als ook bij personen met een opleiding op het uitgebreid lager en middelbaar niveau bedraagt het aandeel van deze groep ca. 3 à 4%; bij personen met andere gevolgde opleidingen rond 1%.

e) Geringe verschillen zijn ook aanwezig ten aanzien van de onderscheiden relatieve aandelen van bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel. Dit aandeel is het grootst bij personen met uitsluitend lagere school, nl. 5%. Onder personen met een opleiding op semi-hoger of hoger niveau daarentegen komt deze groep nauwelijks voor.

f) Grotere verschillen treft men aan bij de diverse percentages hogere employe's per soort gevolgd onderwijs. In aflopende volgorde qua omvang bedragen deze relatieve aandelen:

- 83% bij personen met een niet-universitaire opleiding op het hoger niveau;
- 78% bij personen met een voltooide universitaire opleiding;
- 55% bij personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau;

Tabel 3.2. Werkende bevolking¹ naar sociale groep per onderwijsniveau

	Basis-niveau	Lager niveau			Uitgebr. lager niv.			Middelbaar niveau			Semi-hoger niveau			Hoger niveau		
		totaal		waarvan	totaal		waarvan	totaal		waarvan	totaal		waarvan	totaal		waarvan
		alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.
Vrij beroep	0,1	0,2	0,0	0,3	0,1	0,2	0,3	0,8	0,2	1,6	1,2	16,4	9,4	18,3	0,0	0,0
Bedr. hfd. in landbouw met personeel	1,0	0,3	1,1	0,2	1,0	0,8	0,2	0,2	1,1	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bedr. hfd. buiten landb. met personeel	4,7	1,9	3,6	0,3	3,6	2,7	0,3	0,5	2,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bedr. hfd. zonder personeel	3,1	2,8	1,6	3,5	4,0	3,9	3,5	3,8	3,3	1,5	1,8	0,4	0,6	0,3	0,3	0,3
Hogere employe	5,4	3,4	2,3	3,0	3,2	3,2	3,0	2,8	2,2	1,5	1,6	0,5	1,2	0,4	0,4	0,4
Middelb. employe	0,4	1,0	0,2	4,3	0,9	1,9	4,3	19,5	9,2	16,0	54,8	78,7	83,0	77,5	77,5	77,5
Lager employe	3,1	6,2	3,1	18,6	8,3	11,2	18,6	36,1	45,0	75,1	36,9	2,7	4,7	2,2	2,2	2,2
Arbeider	9,9	30,7	17,0	54,1	19,2	29,1	54,1	29,8	21,8	1,6	2,0	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1
Medew. gezinstid	68,7	50,2	68,1	13,3	56,4	44,2	13,3	5,2	12,7	1,8	1,1	0,8	0,5	0,8	0,5	0,8
Totaal (= 100%)	3,7	3,2	2,9	3,0	3,2	3,0	2,5	1,3	2,2	3,6	0,4	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2
	1 135 725	463 550	272 235	1 614 890	456 765	1 158 125	465 460	113 515	351 945	243 585	228 645	14 940	106 380	23 165	83 215	83 215

¹ Excl. onderwijsniveau en/of sociale groep onbekend.

CBS: Censusedmonografietabellen VT 1971.

- 20% bij personen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau;
 - 13% bij personen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau;
 - minder dan 10% bij personen met andere gevolgde opleidingen.
- g) Eveneens zijn grote verschillen te constateren met betrekking tot de diverse percentages middelbare employé's per soort gevolgd onderwijs, zoals uit onderstaande opsomming naar voren komt:
- 78% bij personen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau;
 - 45% bij personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau;
 - 36% à 37% bij personen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau, alsmede bij personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau;
 - 19% bij personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau;
 - minder dan 10% bij personen met andere gevolgde opleidingen.
- h) Minder uiteenlopende maar nog steeds vrij aanzienlijke verschillen treden op bij de onderscheiden aandelen van de groep lagere employé's. De desbetreffende reeks ziet er als volgt uit:
- 54% bij personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau;
 - 40% bij personen met algemeen onderwijs op lager niveau;
 - 30% bij personen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau;
 - 17% à 22% bij personen met beroepsonderwijs op lager niveau (17%), uitgebreid lager niveau (19%) en middelbaar niveau (22%);
 - 10% of minder bij personen met andere gevolgde opleidingen.
- i) Grotere verschillen treft men weer aan onder de groep arbeiders. De respectievelijke percentages zijn als volgt samen te vatten:
- 68% à 69% bij personen met uitsluitend lagere school dan wel met beroepsonderwijs op lager niveau;
 - 56% bij personen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau;
 - 38% bij personen met algemeen onderwijs op lager niveau;
 - 13% bij personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau en bij personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau;
 - minder dan 10% bij personen met andere gevolgde opleidingen.
- j) Het aandeel van de groep medewerkers tenslotte is het grootst bij personen met uitsluitend lagere school (40%); bij personen met universitair of niet-universitair onderwijs op het hoger niveau treft men deze groep nauwelijks aan.

Het geschetste beeld wettigt de conclusie dat er nogal wat verschillen in de respectievelijke verdelingen naar sociale groep te onderkennen zijn voor de onderscheiden deelcategorieën van gevolgd onderwijs.

Aan het in tabel 3.2 gepresenteerde cijfermateriaal is nog een tweede conclusie te verbinden. Deze heeft betrekking op de mate waarin de diverse soorten van gevolgd onderwijs naar één bepaalde beroepspositie toewijzen. Uit de genoemde tabel is voor een reeks deelcategorieën van het gevolgd onderwijs een duidelijk zwaartepunt af te lezen met betrekking tot het behoren tot één bepaalde sociale groep. Van een zwaartepunt is hier sprake als meer dan de helft van de personen met een bepaald soort onderwijs tot één enkele sociale groep behoort.

In dit opzicht kunnen achtereenvolgens worden genoemd:

- de groep arbeiders onder personen met uitsluitend lagere school (69%), onder personen met beroepsonderwijs op lager niveau (68%), dan wel onder personen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau (56%);
- de groep lagere employé's onder personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau (54%);
- de groep middelbare employé's onder personen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau (78%);
- de groep hogere employé's onder personen met universitair onderwijs op semi-hoger niveau (55%) en onder personen met niet-universitair als ook universitair onderwijs op hoger niveau (83% resp. 78%).

Voor een drietal deelcategorieën van gevolgd onderwijs is een dergelijk éénzijdig zwaartepunt niet te bepalen. Het betreft hier:

- het algemeen onderwijs op het lager niveau: van de personen met dit soort gevolgd onderwijs behoort 40% tot de groep arbeiders en 38% tot de groep lagere employé's;
- het algemeen onderwijs op middelbaar niveau: 36% van de personen met dit onderwijs is middelbaar employé, 30% lager employé en 20% hoger employé;
- het beroepsonderwijs op het middelbaar niveau: personen met dit soort onderwijs behoren voor 45% tot de middelbare employé's en voor 22% tot de lagere employé's.

Uit deze gegevens kan worden geconcludeerd dat het onderwijs in sterke mate zijn allocatiefunctie vervult. Van de hier elf onderscheiden deelcategorieën van gevolgd onderwijs wijzen acht categorieën overwegend naar één bepaalde beroepspositie toe. Het betreft hier met name onderwijsvormen van de lagere en hogere niveaus, met uitzondering van het algemeen onderwijs op het lager niveau. Voor personen met lagere onderwijsvormen kan dit betekenen dat er voor hen weinig kansen zijn weggelegd om in andere beroepsposities dan die op het arbeidersniveau terecht te kunnen komen, terwijl er ook voor deze personen weinig kans lijkt te bestaan om met behulp van arbeidservaring van positie te veranderen. In dit opzicht lijkt de uitzonderingspositie van het algemeen onderwijs op het lager niveau toch niet zo uitzonderlijk te zijn, omdat de beroepspositie als lager employé en die als arbeider elkaar niet zo veel ontlopen. Ten opzichte van de ondergeschikte positie die beide groepen innemen en het in veel gevallen routinematige karakter van hun werk, steken gunstiger arbeidsomstandigheden voor de groep lagere employé's (minder lawaai, minder vuil en zwaar werk) misschien wel schril af. Voor personen met hogere onderwijsvormen daarenboven kan de vrij sterke allocatiefunctie van het onderwijs wel eens inhouden dat arbeidservaring niet zo noodzakelijk is om in aanmerking te komen voor een employé-functie op een hoger niveau. Een nadere analyse van de allocatiefunctie voor de onderscheiden leeftijdsgroepen in de volgende paragraaf wijzen althans in deze richting.

Blijven nog twee onderwijscategorieën over waarvan kan worden gesteld dat hun allocerende werking minder sterk is. Dit geldt met name voor het algemeen onderwijs op het middelbaar niveau. Dit kan betekenen dat voor personen met dit soort onderwijs naast hun gevolgd onderwijs nog andere factoren van invloed zijn op de door hen te bereiken beroepspositie. Hierbij hoeft niet alleen te worden gedacht aan de kansen die de arbeidservaring biedt, maar ook aan maatschappelijke ontwikkelingen zoals de veranderingen in het economisch productieproces dat zijn weerslag vindt in een groter aanbod van bepaalde employé-functies, alsook de grote toename die heeft plaatsgevonden – met name na de tweede wereldoorlog – in de deelneming aan het voortgezet onderwijs (men vergelijkte de in dit opzicht gepresenteerde grafieken in het eerste hoofdstuk). In een volgende paragraaf komen deze aspecten nader aan de orde.

Gezien de relatief sterk allocerende werking van het onderwijs ligt het in de lijn der verwachting dat de groepen van personen die de onderscheiden beroepsposities bezetten, worden gekenmerkt door verschillen in opleidingspatronen. In tabel 3.3 is een cijfermatige opstelling van de verdeling naar soort gevolgd onderwijs per sociale groep gegeven. Het blijkt dat er grote verschillen bestaan in opleidingspatronen tussen de diverse sociale groepen. Van enkele groepen heeft de helft of meer geen diploma behaald van het voortgezet onderwijs. Het betreft hier met name de bedrijfshoofden in en buiten de landbouw zonder personeel, de arbeiders en de groep medewerkers gezinsleden. Van andere groepen daarentegen heeft 9 van de 10 of meer personen een dergelijk diploma op zak, zoals de vrije beroepsbeoefenaars (95%), de hogere employé's (96%) en de middelbare employé's (90%).

Bij het aantonen van de allocatiefunctie van het onderwijs is geconstateerd dat het merendeel van de diverse onderwijsvormen naar één bepaalde beroepspositie toewijst. Aan de hand van de cijfers uit tabel 3.3 kan nu wor-

Opleidingspatroon per beroepspositie

den vastgesteld dat voor de bezetting van de meeste beroepsposities niet in dezelfde mate personen worden gerecruteerd met één bepaalde opleiding. De belangrijkste tendenties uit dit cijfermateriaal kunnen als volgt worden gekarakteriseerd.

a) De beoefenaars van vrije beroepen vormen de meest homogene groep qua gevolgd onderwijs. Meer dan de helft van deze groep heeft een universitaire opleiding afgerond. Verwonderlijk is dit niet omdat het merendeel van deze groep (nl. ca. 60%) een beroep uitoefent waarvoor een vakspecialistische vooropleiding op universitair niveau is vereist.

b) Als een eerste tussengroep qua homogeniteit in het gevolgd soort onderwijs zijn te onderscheiden de bedrijfshoofden in en buiten de landbouw met en zonder personeel, de medewerkende gezinsleden en de arbeiders. Karakteristiek voor deze categorieën is dat binnen iedere groep twee subgroepen zijn te onderscheiden: één subgroep met uitsluitend basisonderwijs en één subgroep met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau.

Tabel 3.3. Werkende bevolking¹ naar onderwijsniveau per sociale groep

	Basis-niveau	Lager niveau		Uitgebr. lager niveau		Middelbaar niveau		Semi-hoger niveau		Hoger niveau		Totaal (= 100%)
		alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	alge-meen ond.	be-roeps ond.	niet uni-vers.	uni-versitair	niet uni-vers.	uni-versitair	
Vrij beroep	3,0	2,1	0,3	5,5	4,8	3,1	2,8	13,3	0,7	8,0	56,3	27 070
Bedr.hfd. in landbouw												
• met personeel	36,4	2,2	6,5	2,2	37,7	0,8	12,5	1,5	0,1	0,0	0,1	31 265
• zonder personeel	47,2	1,5	6,1	1,1	36,5	0,5	6,9	0,3	0,0	0,0	0,0	114 040
Bedr.hfd. buiten landb.												
• met personeel	27,0	7,6	2,3	12,1	35,8	3,3	8,8	2,6	0,2	0,1	0,2	130 950
• zonder personeel	42,8	7,8	3,1	9,7	26,0	2,2	5,4	2,4	0,2	0,2	0,2	143 105
Hoger employé	1,8	1,9	0,2	9,1	4,8	10,2	15,1	14,2	3,8	8,9	29,9	215 655
Middelb. employé	5,6	3,6	0,9	13,5	15,2	6,5	25,2	28,2	0,9	0,2	0,3	630 290
Lager employé	13,4	13,1	3,9	29,4	26,6	4,0	9,1	0,4	0,0	0,0	0,0	838 620
Arbeider	43,8	5,7	7,3	3,4	36,7	0,3	2,5	0,2	0,0	0,0	0,0	1 783 135
Medew. gezinslid	36,2	8,0	4,8	9,8	31,7	1,3	6,7	1,2	0,1	0,0	0,2	115 420

¹ Excl. onderwijsniveau en/of sociale groep onbekend.

CBS: Censustrafiekcijfers V/T 1971.

De subgroep met uitsluitend basisonderwijs overweegt onder de bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel (43% versus 26%), de bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel (47% versus 37%), de medewerkende gezinsleden (36% versus 32%) en de arbeiders (44% versus 37%). De subgroep met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau overweegt onder de groep bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel (36% versus 27%), terwijl beide subgroepen ongeveer even sterk vertegenwoordigd zijn onder de groep bedrijfshoofden in de landbouw met personeel (resp. 36% basisonderwijs en 38% beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau).

Te betreuren valt dat in de volkstellingsdata geen uitsplitsing is te maken binnen de groep arbeiders met respectievelijk geschoold en ongeschoold werk. Hierdoor kan nu niet worden nagegaan in welke mate de binnen de groep arbeiders geconstateerde tweedeling in opleidingspatroon overeenkomt met de verdeling binnen deze groep tussen personen met geschoold en ongeschoold werk. Indien een dergelijk verband bestaat zou dit kunnen inhouden dat er sprake is van een differentiële allocerende werking van het onderwijs ten aanzien van diverse arbeidersberoepen in termen van geschoolde, geoefende of ongeschoolde beroepen.

c) Een tweede tussengroep qua homogeniteit in het gevolgd soort onderwijs wordt gevormd door de lagere en middelbare employé's. Ook hier worden per categorie twee subgroepen aangetroffen die in hun totaliteit een ge-

ringere omvang hebben dan de sociale groepen genoemd onder b). Voor wat betreft de lagere employé's zijn dit personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau (29%) en personen met beroepsonderwijs op dezelfde niveau (27%). Onder de middelbare employé's bestaan deze subgroepen uit personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau (25%) en niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau (28%).

Daarnaast onderscheiden de lagere en middelbare employé's zich nog van elkaar door de mate van spreiding van personen over de overige soorten onderwijs. Deze spreiding is groter bij de middelbare dan bij de lagere employé's.

d) Het minst homogeen qua gevolgd onderwijs is de groep hogere employé's. Een voltooide universitaire opleiding heeft 30%, een beroepsopleiding op semi-hoger niveau 14%, en een beroepsopleiding op middelbaar niveau 15%. Bovendien is het percentage personen met resp. algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau, algemeen onderwijs op middelbaar niveau en niet-universitair onderwijs op hoger niveau nog vrij hoog: voor iedere onderwijssoort bedraagt dit ca. 10%.

Bij een vergelijking van deze uitkomsten met die ten aanzien van de op basis van tabel 3.2 geconstateerde zwaartepunten die een aantal onderwijsvormen laten zien met betrekking tot het behoren tot één bepaalde sociale groep moet men concluderen dat de allocerende werking van het onderwijs in een aantal gevallen wel een voldoende maar geen noodzakelijke voorwaarde is voor de te bereiken beroepspositie. Dit geldt met name voor de employé-beroepen. Dit blijkt uit de volgende tegenstellingen:

- meer dan de helft van de personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau behoort tot de groep lagere employé's, maar slechts 3 van de 10 lagere employé's heeft een dergelijke opleiding;
- 8 van de 10 personen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau behoren tot de groep middelbare employé's, terwijl 7 van de 10 middelbare employé's een andere opleiding hebben gevolgd;
- 8 van de 10 personen met een opleiding (universitair dan wel niet-universitair) op het hoger niveau behoren tot de groep hogere employé's, terwijl slechts ca. 4 van de 10 hogere employé's deze onderwijstypen hebben gevolgd.

Voor de groep arbeiders blijkt de allocerende werking van het onderwijs naast een voldoende ook een noodzakelijke voorwaarde te zijn. Enerzijds allocereert het basisonderwijs als ook het beroepsonderwijs op lager en uitgebreid lager niveau sterk naar arbeidersberoepen, anderzijds hebben bijna 9 van de 10 personen met dergelijke beroepen deze onderwijsvormen gevolgd.

Tot nu toe hebben we vastgesteld dat verschillen in gevolgd onderwijs gepaard gaan met verschillen in bereikte beroepspositie en wel zódanig dat het merendeel van de diverse onderwijsvormen naar één bepaalde beroepspositie toewijst. Ook is gebleken dat de allocerende werking van het onderwijs in dit opzicht slechts voor arbeidersberoepen een voldoende én noodzakelijke voorwaarde vormt; voor employé-beroepen is dit niet het geval.

De vraag kan nu worden gesteld of meer dan een onderwijsvorm naar dezelfde posities toewijst; of m.a.w. is voor een aantal onderwijsvormen eenzelfde of gelijksoortig allocatiepatroon aanwijsbaar. De relevantie van deze vraag wordt verhoogd indien men deze vraagstelling bekijkt in het licht van de stelling van Baudelot en Establet dat er geen sprake is van een schoolsysteem dat één geheel vormt, maar veeleer van twee «...réseaux de scolarisations distincts, et pratiquement sans communication entre eux» - althans voor hen die na het basis- of lager beroepsonderwijs het schoolsysteem hebben verlaten (Baudelot en Establet, 1971). In het Franse onderwijssysteem bestaat er - volgens hen - alleen maar een relatieve continuïteit tussen het voortgezet algemeen klassiek en modern onderwijs (vergelijkbaar met het vwo en havo voor Nederlandse begrippen) en het universitaire onderwijs aan de diverse faculteiten. Er bestaat echter een volkomen discontinuïteit tussen het basis- en lager beroepsonderwijs aan de ene kant en het

Gelijksoortige allocatiepatronen

voortgezet algemeen klassiek en modern onderwijs alsmede het universitaire onderwijs inclusief het systeem van hoger beroepsonderwijs («grandes écoles scientifiques et administratives») aan de andere kant. Deze twee netwerken zijn van elkaar onderscheiden door:

- a) de sociale klassen waarvoor zij in grote getale zijn bestemd;
- b) de plaatsen in het maatschappelijk arbeidsproces waarop zij voorbereiden;
- c) het type vorming dat zij geven.

Het is duidelijk dat deze stelling van Baudelot en Estabiet voor wat betreft de Nederlandse situatie in zijn totaliteit niet aan de volkstellingsgegevens kan worden getoetst. Wel kan binnen dit kader worden nagegaan of er inderdaad twee netwerken zijn te onderkennen in de vorm van allocatiepatronen die naar bepaalde maatschappelijke posities toewijzen.

Een eenvoudige inspectie van het cijfermateriaal in tabel 3.2 laat reeds zien dat een aantal onderwijsvormen in hun allocatiepatronen meer gelijkheid met elkaar vertonen dan met elke andere onderwijsvorm. Dit is bijvoorbeeld het geval met het basisonderwijs en het beroepsonderwijs op lager en uitgebreid lager niveau enerzijds alsook met het universitair en niet-universitair onderwijs op het hoger niveau anderzijds.

Voor een meer systematische analyse ter bepaling of de onderscheiden deelcategorieën van gevolgd onderwijs gelijksoortige of ongelijksoortige allocatiepatronen hebben, is allereerst paarsgewijze de onderlinge samenhang berekend tussen de verdelingen naar sociale groep die aan deze onderwijscategorieën eigen zijn, middels de correlatie-coëfficiënt van Pearson. Door de standaardisering van de verdelingen op 100% en de geaggregeerde vorm van de cijfers zijn vrij hoge correlaties te verwachten. Belangrijker dan de hoogte van de correlaties is echter of er tussen bepaalde correlaties cluster vorming optreedt. Uitgaande van Baudelot's en Estabiet's stelling met betrekking tot de volledige discontinuïteit tussen de twee netwerken mag worden verondersteld dat – wil er sprake zijn van gelijksoortige allocatiepatronen – bepaalde onderwijsvormen onderling vrij hoog correleren t.o.v. de bereikte beroepspositie en met de overige onderwijsvormen in dit opzicht geen of lage correlaties vertonen. Als criterium voor een vrij hoge correlatie wordt hier een correlatie van .70 aangemerkt, gezien de reeds vermelde aard van de data.

In tabel 3.4 zijn de desbetreffende correlaties in matrixvorm weergegeven. In deze matrix is allereerst een drietal clusters aanwijsbaar dat aan de gestelde voorwaarden voldoet. Het betreft hier:

- een cluster bestaande uit het basisonderwijs, het algemeen en beroepsonderwijs op het lager niveau alsmede het beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau;

- een cluster bestaande uit het algemeen en beroepsonderwijs op het middelbaar niveau alsook het niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau;

- een cluster bestaande uit het universitair onderwijs op het semi-hoger niveau, en het universitair en niet-universitair onderwijs op het hoger niveau.

Daarnaast is er nog een vrij hoge correlatie waar te nemen van het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau met dit soort onderwijs op het lager niveau (.81) en op het middelbaar niveau (.73), die het onderscheid tussen het eerste en tweede cluster dreigt te versluieren. De reden hiervoor is gelegen in het feit dat binnen het algemeen onderwijs op lager en uitgebreid lager niveau diverse onderwijstypen zijn samengebracht. Het gaat hierbij met name om de mulo/mavo-typen enerzijds en de vhm/vwo/havo-typen anderzijds. Het algemeen onderwijs op lager en uitgebreid lager niveau bevatten beide soorten typen; zij onderscheiden zich echter slechts hierin dat op het uitgebreid lager niveau voor het mulo/mavo-type een diploma is vereist en voor het vhm/vwo/havo-type minstens een drieklassige afsluiting. De gevonden samenhangen zouden dan kunnen worden verklaard door de aanwezigheid van alle twee dezelfde onderwijstypen op beide niveaus (voor de samenhang tussen het algemeen onderwijs op het lager en uitgebreid lager niveau) dan wel door de aanwezigheid van één van deze typen op beide niveaus (voor de samenhang tussen het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau en op het middelbaar niveau). Dit zou erop kunnen duiden dat het onderwijstype als zodanig hetzij mulo/mavo hetzij vhm/vwo/havo van meer belang is voor de te bereiken beroepspositie dan het al dan niet met succes één van deze typen te hebben afgesloten. Dit zou dan ook in overeenstemming zijn met analoge tendenties bij andere onderwijsvormen die in tabel 3.4 zijn vast te stellen. Dit geldt met name voor het lager beroepsonderwijs en het universitair onderwijs. De verdeling naar sociale groep vertoont een gelijksoortig patroon voor personen die lagere beroepsopleidingen met een diploma hebben afgesloten als voor personen die dergelijke opleidingen vroegtijdig hebben verlaten. Zo vertoont ook de verdeling naar sociale groep een gelijksoortig patroon voor personen die hun universitaire studie met een doctoraal examen hebben afgesloten als voor personen die met een kandidaatsexamen de universiteit hebben verlaten.

Welke conclusies zijn nu op grond van het voorafgaande te verbinden ten aanzien van de twee netwerken stelling voor zover deze tot uiting komt in de toewijzing naar bepaalde maatschappelijke posities?

1. Op grond van bovenstaande analyse kan niet zonder meer worden gesteld dat er slechts twee en niet meer dan twee netwerken in het onderwijs bestaan gezien vanuit zijn allocatie-functie. Uitgaande van een meer gedifferentieerde structuur van maatschappelijke posities is een viertal netwerken in het onderwijs voor wat zijn allocerende werking betreft te onderscheiden, nl.

- basis- en lager beroepsonderwijs: dit soort onderwijs verwijst in grote meerderheid naar de arbeiderspositie;
- algemeen voortgezet onderwijs van het mulo/mavo-type; in meerderheid allociert dit onderwijs naar de positie van lager employé;
- algemeen voortgezet onderwijs van het vhm/vwo/havo-type en het middelbaar en hoger beroepsonderwijs: deze onderwijsvormen verwijzen in meerderheid naar de positie van middelbaar employé;
- het universitair onderwijs en de voortzetting van het hoger beroepsonderwijs: in grote meerderheid allociert dit onderwijs naar de positie van hoger employé.

2. Gaat men uit van een minder gedifferentieerde structuur van plaatsen in het arbeidsproces die met name alleen maar is gericht op het onderscheid hoofd- en handarbeid, dan zou men inderdaad kunnen spreken van twee netwerken in het onderwijs overeenkomstig de stelling van Baudelot en Estabiet. Basis- en lager beroepsonderwijs alloceren naar arbeidersberoepen, het overige onderwijs naar employé-functies. Hiermee wordt echter onvol-

Tabel 3.4. Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor de onderscheiden onderwijsniveaus

Basis-niveau	Lager niveau		Uitgebr. lager niveau		Middelbaar niveau		Semi-hoger niveau		Hoger niveau	
	beroeps ond.	algemeen ond.	beroeps ond.	algemeen ond.	beroeps ond.	algemeen ond.	niet-univers.	universitair	niet-univers.	universitair
Basisniveau										
Lager niveau	.99	.71	.98	.17	.10	-.08	-.13	-.21	-.19	-.20
– beroepsonderwijs										
– algemeen onderwijs		.79	.99	.29	.15	-.00	-.13	-.21	-.19	-.20
Uitgebreid lager niveau			.84	.81	.40	.41	-.05	-.18	-.22	-.24
– beroepsonderwijs										
– algemeen onderwijs				.38	.25	.10	-.05	-.18	-.21	-.23
Middelbaar niveau					.59	.73	.17	.02	-.14	-.18
– beroepsonderwijs										
– algemeen onderwijs						.91	.88	.50	-.00	-.05
Semi-hoger niveau							.73	.63	.24	.21
– niet-univ. onderwijs										
– universitair onderwijs								.62	.09	.05
Hoger niveau									.84	.79
– niet univ. onderwijs										
– universitair onderwijs										.99

doende rekening gehouden met de grote differentiatie in de maatschappelijke klasse van de loonafhankelijken.

3. Rekening houdend met deze differentiatie zouden we op grond van onze analyse de stelling van Baudelot en Estabiet – toegepast op de Nederlandse situatie – als volgt willen herformuleren.

Ook in het Nederlandse onderwijs is in de grond van de zaak geen sprake van een één geheel vormend onderwijssysteem, maar van twee fundamenteel van elkaar onderscheiden netwerken van onderwijstypen en -vormen. Het eerste netwerk bestaande uit basis- en lager beroepsonderwijs, bereidt voor op de materiële productie en allocéert dienovereenkomstig naar arbeidersberoepen. Het tweede netwerk bestaande uit de overige onderwijsvormen en -typen bereidt voor op de niet-materiële productie en allocéert dienovereenkomstig naar employé-functies.

Het laatstgenoemde netwerk vormt in zichzelf echter niet één geheel maar bestaat uit een aantal subnetwerken die voorbereiden op en verwijzen naar te onderscheiden posities in de op de niet materiële productie gerichte positiestructuur. Als subnetwerken zouden vooralsnog kunnen worden onderscheiden:

- onderwijs van het mulo/mavo-type allocerend naar lagere employé-functies;
- onderwijs van het vmo/vwo/havo-type alsmede hoger en middelbaar beroepsonderwijs allocerend naar middelbare employé-functies;
- universitair onderwijs en voortgezet hoger beroepsonderwijs allocerend naar hogere employé-functies.

Deze omschrijving van de subnetwerken wordt als voorlopig beschouwd, aangezien er aanwijzingen zijn dat er veranderingen qua onderwijsvormen optreden in genoemde subnetwerken althans voor wat betreft hun allocerende werking. In dit verband zij gewezen op het verschijnsel van de diploma-inflatie. Hiermee wordt bedoeld dat onder invloed van de verhoogde deelneming aan het vervolgonderwijs en de maatschappelijke ontwikkelingen in de positiestructuur en hiermee verbonden structuur van kwalificatie-eisen voor steeds meer beroepen of functies meer onderwijs wordt verlangd. Een nadere analyse van de allocatiepatronen van diverse leeftijdsgroepen wijzen erop dat dit verschijnsel zich vooralsnog schijnt voor te doen bij de diverse employé-functies, en niet bij de op de materiële productie gerichte arbeidersberoepen.

4. De analyse heeft ook duidelijk gemaakt dat het weinig zinvol is de maatschappelijke verschijnselen van het onderwijs te benaderen en te analyseren vanuit zogenaamde niveaus die aan het onderwijs zouden kunnen worden onderkend. In deze analyse is immers gebleken dat de allocatiefunctie van het onderwijs zowel een niveau-overschrijdend als een niveau-door-snijdend karakter heeft. Een dergelijke benadering werkt aldus versluiserend ten aanzien van de werkelijke effecten van het onderwijs. In dit opzicht vergelijkte men bij voorbeeld de in tabel 3.2 opgenomen totaal-verdelingen per niveau met de daarbij behorende verdelingen naar onderwijssector. Zo bedraagt bijv. het aandeel arbeiders onder personen met gevolgd onderwijs op het uitgebreid lager niveau 44%. Splitst men deze groep op naar personen met algemeen en met beroepsonderwijs op dit niveau dan blijkt het aandeel arbeiders onder de eerstgenoemde categorie slechts 13% te bedragen en dat onder de laatstgenoemde categorie 56%. Het onderwijs vormt geen eenheid waarvan men al naar gewenst grotere of kleinere gedeelten kan volgen, noch bestaan er gelijke afstanden in het gevolgd onderwijs zoals de gedachtegang suggereert die aan een dergelijke indeling van het onderwijs in niveaus ten grondslag ligt. Een nadere analyse van de allocatiefunctie van het onderwijs voor diverse bevolkingsgroepen zal dit beeld verder bevestigen.

In de voorafgaande paragraaf is genoegzaam empirische ondersteuning gevonden voor de hypothese dat verschillen in gevolgd onderwijs gepaard gaan met verschillen in maatschappelijke beroepsgroep waartoe men be-

Gevolgd onderwijs en beroepspositie: replicatie naar leeftijd

Zelfstandigen

Employé's

hoort. Conform de in het eerste hoofdstuk gestelde hypothese wordt in deze paragraaf allereerst bekeken of de samenhang tussen gevolgd onderwijs en bereikte beroepspositie ook voor diverse leeftijdsgroepen met behulp van de volkstellingsuitkomsten empirisch kan worden onderbouwd.

Tabel 3.5 geeft voor een vijftal leeftijdscategorieën een overzicht van de respectievelijke verdelingen van de werkende bevolking naar sociale groep over het gevolgd onderwijs naar niveau en sector. Het gepresenteerde cijfermateriaal laat zien dat per leeftijdsgroep vrij grote verschillen in de genoemde verdelingen optreden voor de onderscheiden onderwijscategorieën. De belangrijkste karakteristieken in deze verdelingen kunnen als volgt worden samengevat:

- Binnen de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger ligt voor iedere subcategorie van zelfstandigen het relatieve aandeel per onderscheiden onderwijsvorm beneden de 1%, zodat er geen verschillen in de diverse verdelingen aanwezig zijn. Een en ander is te wijten aan de geringe omvang van de categorie zelfstandigen onder deze leeftijdsgroep.
- Voor iedere andere leeftijdsgroep kan men constateren dat het relatieve aandeel van *beoefenaars van vrije beroepen* het hoogst is bij personen met een universitaire opleiding op doctoraal niveau, gevolgd door dat bij personen met niet-universitair onderwijs op hoger niveau. Bij personen met andere gevolgte opleidingen is het aandeel van deze groep niet of nauwelijks relevant.
- Voor wat de overige categorieën zelfstandigen betreft is bij iedere categorie het relatieve aandeel het geringst bij personen met gevolgte opleidingen op het semi-hoger en hoger niveau.
- De diverse percentages *bedrijfshoofden in de landbouw met personeel* per onderscheiden onderwijscategorie zijn bij de 25- t/m 34-jarigen en de 35- t/m 44-jarigen vrij klein en vertonen nauwelijks verschillen. Bij de twee oudere leeftijdsgroepen is het desbetreffende percentage onder personen met beroepsonderwijs op lager niveau (resp. 4% en 7%) vrij hoog in vergelijking met de overige percentages.
- Voor wat betreft de resp. percentages *bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel*: deze zijn het hoogst voor alle leeftijdsgroepen boven de 25 jaar onder personen met basisonderwijs en personen met beroepsonderwijs op lager, uitgebreid lager of middelbaar niveau. Opmerkelijk is ook hier weer het vrij hoge relatieve aandeel van deze beroepsgroep bij de twee oudere leeftijdsgroepen onder personen met beroepsonderwijs op lager niveau (resp. 12% en 18%) in vergelijking met hun aandeel onder personen met een andere opleiding.
- Het relatieve aandeel *bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel* is voor alle leeftijdsgroepen boven de 25 jaar het hoogst onder personen met algemeen onderwijs op het lager niveau, en onder personen met een opleiding op uitgebreid lager of middelbaar niveau.
- *Bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel* ten slotte worden bij elke leeftijdsgroep boven de 25 jaar het meest aangetroffen onder personen met algemeen onderwijs op het lager niveau, gevolgd onder personen met basisonderwijs.
- In alle leeftijdsgroepen is het relatieve aandeel *hogere employé's* onder personen met een opleiding op hoger niveau zeer hoog (ruim tweederde deel). Daarnaast is hun aandeel onder personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau bij de 25- t/m 34-jarigen vrij hoog (32%), bij de 35- t/m 44-jarigen hoog (57%) en bij de twee oudere leeftijdsgroepen zeer hoog (ca. 80%). Hun aandeel is tevens vrij hoog onder personen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau bij de 35-jarigen en ouder (resp. 33%, 39% en 36%). Onder personen met andere opleidingen bij de diverse leeftijdsgroepen komen zij nauwelijks of in geringere mate voor.

3.2. Differentiatie in de allocatiefunctie van het onderwijs: de leeftijd

- Het percentage *middelbare employé's* is in alle leeftijdsgroepen onder personen met een niet-universitaire opleiding op semi-hoger niveau zeer hoog (ca. tweederde deel of meer); bovendien ook onder personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau bij de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger. Hun aandeel is hoog (tussen de 50 en 60%) onder personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau bij de 25- t/m 34- en 35- t/m 44-jarigen; bovendien onder personen met algemeen onderwijs op middelbaar en niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau bij de 25- t/m 34-jarigen.

Ten slotte treffen we nog vrij hoge percentages (van ca. eenderde deel tot de helft) aan onder personen met:

- universitair onderwijs op semi-hoger niveau bij de 35- t/m 64-jarigen;
- beroepsonderwijs op middelbaar niveau bij de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger, en bij de 45- t/m 64-jarigen;
- algemeen onderwijs op uitgebreid lager of middelbaar niveau bij de 35- t/m 64-jarigen.

Nauwelijks of in geringere mate komt deze beroepsgroep voor onder personen met andere opleidingen bij de diverse leeftijdsgroepen.

- Het aandeel *lagere employé's* is zeer hoog (meer dan tweederde deel) onder personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager of middelbaar niveau bij de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger. Dit aandeel is hoog (rond de helft) onder personen met algemeen onderwijs op het lager niveau en met beroepsonderwijs op het middelbaar niveau bij de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger; tevens onder personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau bij de 25- t/m 34-jarigen.

Vrij hoge percentages (tussen de 25 en de 35) zijn nog aan te treffen onder personen met:

- beroepsonderwijs op lager of uitgebreid lager niveau bij de leeftijdsgroep jonger dan 25 jaar;
- algemeen onderwijs op lager niveau bij personen ouder dan 24 jaar;
- algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau bij de 35-jarigen en ouderen.

Onder personen met andere opleidingen bij de diverse leeftijdsgroepen komt deze beroepsgroep nauwelijks of in geringere mate voor.

Arbeiders

In alle leeftijdsgroepen oefenen personen met uitsluitend basisonderwijs voor ruim meer dan de helft een arbeidersberoep uit. Ook onder personen met beroepsonderwijs van 54 jaar en jonger alsmede onder personen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau van 34 jaar en jonger is dit het geval. Grote aantallen arbeiders (tussen ca. 30 en 50%) worden ook aange troffen onder personen met:

- algemeen onderwijs op het lager niveau in alle leeftijdsgroepen;
- beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau bij de 34-jarigen en ouderen;
- beroepsonderwijs op lager niveau bij de 55- t/m 64-jarigen.

Het relatieve aandeel van deze beroepsgroep onder personen met een andere opleiding bij de diverse leeftijdsgroepen bedraagt minder dan één op de zes.

Medewerkende gezinsleden

Globaal gesteld is het aandeel van deze beroepsgroep het hoogst onder personen met:

- uitsluitend basisonderwijs of een opleiding op lager of middelbaar niveau bij de leeftijdsgroep van 44 jaar en jonger;
- uitsluitend basisonderwijs of een opleiding op het lager niveau bij de leeftijdsgroep van 45 jaar en ouder.

Onder personen met een opleiding op semi-hoger of hoger niveau treft men deze groep niet of nauwelijks aan.

Deze korte schets heeft duidelijk gemaakt dat ook per leeftijdsgroep de verdelingen naar maatschappelijke beroepsgroepen over de diverse onderwijscategorieën zich nogal van elkaar onderscheiden. Hieruit mag worden geconcludeerd dat er ook binnen iedere leeftijdsgroep een samenhang tussen het gevolgd onderwijs en de bereikte beroepspositie aanwezig is.

Naast genoemde samenhang laat het cijfermateriaal uit tabel 3.5 ook per leeftijdsgroep bepaalde zwaartepunten zien in de toewijzing naar één bepaalde beroepspositie door een aantal onderwijscategorieën. Achtereenvolgens kunnen worden genoemd:

- de groep arbeiders voor alle leeftijdsgroepen onder personen met uitsluitend lagere school (resp. 82%, 80%, 71%, 63% en 60%); voor de 44-jarigen en jonger onder personen met beroepsonderwijs op lager niveau (resp. 75%, 72% en 58%); en voor de twee jongste leeftijdsgroepen onder personen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau (resp. 67% en 60%);
- de groep lagere employé's voor de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger onder personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager (79%) en middelbaar niveau (69%); voor de 25- t/m 34-jarigen alleen onder personen met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau (55%);
- de groep middelbare employé's voor alle leeftijdsgroepen onder personen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau (resp. 87%, 88%, 72%, 64% en 71%); tevens voor de 25- t/m 44-jarigen onder personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau (57% en 53%) alsmede voor de 34-jarigen en jonger onder personen met universitair onderwijs op semi-hoger niveau (resp. 66% en 60%);
- de groep hogere employé's voor alle leeftijdsgroepen onder personen met onderwijs op het hoger niveau (variërend tussen 72% en 90%); tevens ook voor de leeftijdsgroepen boven de 44 jaar onder personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau (resp. 57%, 63% en 71%).

Voor een aantal leeftijdsgroepen bij bepaalde onderwijscategorieën zou men ook nog wel kunnen spreken van een éénduidige positietoewijzing of-schoon in die gevallen slechts 40 tot 50% van de personen met dit soort onderwijs tot één enkele sociale groep behoort. Het betreft hier:

- het beroepsonderwijs op lager niveau voor de twee oudere leeftijdsgroepen en dit soort onderwijs op het uitgebreid lager niveau voor de 35-jarigen en ouder: van de personen met dit onderwijs behoort 40 tot 49% tot de groep arbeiders;
 - het beroepsonderwijs op het middelbaar niveau: voor de leeftijdsgroep van 24 jaar en ouder behoort 49% van de personen met dit onderwijs tot de groep lagere employé's, terwijl voor de twee oudere leeftijdsgroepen onder deze personen ca. 46% behoort tot de groep middelbare employé's;
- Ten slotte is voor een drietal onderwijscategorieën bij bepaalde leeftijdsgroepen geen éénduidig zwaartepunt te bepalen. Het gaat hierbij om:
- het algemeen onderwijs op het lager niveau voor alle leeftijdsgroepen: personen met dit onderwijs behoren grotendeels tot de groep arbeiders of de groep lagere employé's;
 - het algemeen onderwijs op het uitgebreid en middelbaar niveau voor de groepen van 35 jaar en ouder: personen met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau behoren overwegend tot de lagere of middelbare employé's, terwijl personen met dit onderwijs op middelbaar niveau overwegend behoren tot de middelbare of hogere employé's.

Deze korte schets van de mate waarin voor de diverse leeftijdsgroepen de onderscheiden soorten onderwijs naar één bepaalde beroepspositie toewijzen, ondersteunen in grote mate de in de vorige paragraaf getrokken conclusies hieromtrent. Het basisonderwijs en het lager beroepsonderwijs enerzijds en het hoger beroeps- en universitair onderwijs anderzijds vervullen in sterke mate een positietoewijzende functie. Ongeacht hun leeftijd oefenen personen met dit soort onderwijs grotendeels arbeidersberoepen uit dan wel vervullen zij middelbare c.q. hogere employé-functies.

De allocerende werking van het overig onderwijs is minder sterk te noemen met name vanwege de verschillen die tussen de diverse leeftijdsgroepen te constateren zijn in het zwaartepunt ten aanzien van de bereikte beroepspositie dan wel in het ontbreken van een dergelijk zwaartepunt. Het is daarom van belang nader in te gaan op de vraag in hoeverre er binnen elke onderwijsvorm verschillen bestaan in de allocatie naar beroepspositie tussen de diverse leeftijdsgroepen, en op mogelijke oorzaken van deze verschillen.

Het bestaan van verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen leeftijdsgroepen ontleent vooral zijn relevantie aan het vraagstuk van de zogenaamde diploma-inflatie. Hieronder wordt verstaan dat voor elk beroep of elke functie steeds meer onderwijs wordt verlangd, gezien de toename in het onderwijspeil van de bevolking. Binnen dit kader wordt vaak – met name in de onderwijssociologische literatuur – de stelling geponeerd dat de lagere onderwijsvormen van het vervolgonderwijs in afnemende mate een opleiding garanderen tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk. Hieraan wordt dan de gevolgtrekking gekoppeld dat mogelijkerwijs de verlenging van de leerplicht en de grote toename in de deelneming aan het voortgezet onderwijs gepaard is gegaan met veranderingen in het basiskwalificatieniveau enerzijds en met de onder invloed van rationaliseringsprocessen optredende degradatie in de arbeidsinhoud van de laagste posities in de positiestructuur en in de hieruit voortvloeiende kwalificatie-eisen anderzijds (Egas, c.s., 1978).

Reeds is vastgesteld dat voor een aantal onderwijsvormen verschillen zijn waar te nemen tussen de leeftijdsgroepen in het zwaartepunt ten aanzien van de bereikte beroepspositie dan wel in het ontbreken van een dergelijk zwaartepunt. Dit is bij voorbeeld heel duidelijk het geval bij het algemeen onderwijs op het middelbaar niveau. Van de personen met dit onderwijs behoort voor de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger het merendeel van deze personen, nl. 69% tot de lagere employé's; voor de 25 t/m 34-jarigen behoort het merendeel (59%) tot de middelbare employé's, terwijl voor de overige leeftijdsgroepen de grootste aantallen personen ongeveer gelijkmatig zijn verdeeld over de categorieën middelbare en hogere employé's.

Voor een meer systematische bepaling van bestaande verschillen in de allocatie naar beroepspositie tussen de diverse leeftijdsgroepen is allereerst op basis van de cijfers in tabel 3.5 voor elke onderwijscategorie paarsgewijs de samenhang middels de correlatiecoëfficiënt van Pearson berekend van de verdeling naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen met die van de overige leeftijdsgroepen. De gevonden correlaties zijn weergegeven in tabel 3.6. In de diverse reeksen correlatiecoëfficiënten is een aantal opmerkelijke tendenties te ontdekken. Deze zijn achtereenvolgens:

a) Voor iedere onderwijsvorm zijn de correlaties van de verdelingen naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen en die van de 45 t/m 54-jarigen, alsmede de 35 t/m 44-jarigen zeer hoog. Dit betekent dat iedere onderwijsvorm op een gelijke wijze voor de leeftijdsgroepen boven de 34 jaar volgens een bepaald aan iedere onderwijsvorm eigen patroon alloceert naar de beroepspositie.

b) Gelijksoortige hoge correlaties treft men aan tussen de verdelingen naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen en die van de twee jongere leeftijdsgroepen voor

- het basisonderwijs,
- het beroepsonderwijs op lager en uitgebreid lager niveau,
- het algemeen onderwijs op het lager niveau,
- het niet-universitair onderwijs op het semi-hoger en hoger niveau,
- het universitair onderwijs op het hoger niveau.

Op één uitzondering na zijn alle correlaties in deze gevallen boven de .90. Dit betekent dat de verdelingen naar sociale groep voor deze onderwijsvormen onder de jongere leeftijdsgroepen niet of nauwelijks verschillen van die onder personen van middelbare en oudere leeftijd. Deze onderwijsvormen zijn bijgevolg zeer stabiel in hun allocatie naar beroepspositie: een conclusie die reeds in het voorafgaande werd getrokken en hier wordt bevestigd.

c) Bij het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau en het beroepsonderwijs op het middelbaar niveau is er sprake van een geringe correlatie tussen de verdeling naar sociale groep van de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger met die van de 55 t/m 64-jarigen, terwijl de hoogte van de correlatie tussen genoemde verdeling van de 25 t/m 34-jarigen met die van de 55 t/m 64-jarigen ongeveer in dezelfde orde van grootte ligt als de correlaties voor de overige leeftijdsgroepen. Voor de jongste leeftijdsgroep met deze

soorten van gevolgd onderwijs is er dus een verschil in allocatie te constateren ten opzichte van de overige leeftijdsgroepen met deze soorten van gevolgd onderwijs.

d) Zeer lage correlaties worden aangetroffen tussen de verdeling naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen met die van de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger en minder hoge correlaties tussen deze verdeling met die van de 25 t/m 34-jarigen bij het algemeen onderwijs op het middelbaar niveau en het universitair onderwijs op het semi-hoger niveau. Er is dus sprake van een volledig andersoortig allocatiepatroon voor de jongste leeftijdsgroep met deze soorten gevolgd onderwijs en van een gedeeltelijk verschillend patroon voor de 25 t/m 34-jarigen met dit soort onderwijs ten opzichte van de desbetreffende personen binnen de overige leeftijdsgroepen.

e) Vergelijkt men de correlaties tussen de diverse verdelingen naar sociale groep welke optreden bij het algemeen resp. universitair onderwijs met die bij het beroeps- resp. niet-universitair onderwijs per onderwijsniveau, dan kan men vaststellen dat deze bij de eerstgenoemde soorten onderwijs voor met name de jongste leeftijdsgroep en ook – maar in mindere mate – voor de 25 t/m 34-jarigen lager zijn dan die bij de laatstgenoemde onderwijssoorten. M.a.w. per onderwijsniveau zijn onder de jongere leeftijdsgroepen de verschillen in allocatiepatronen groter bij het algemeen resp. universitair onderwijs dan bij het beroeps- resp. niet-universitair onderwijs.

Tabel 3.6. Samenhang van de verdeling naar sociale groep van de 55 t/m 64-jarigen met die van de vier overige leeftijdsgroepen per onderwijsniveau

	24 jaar en jonger	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar
Basisniveau	.989	.994	.997	.998
Lager niveau, beroepsonderwijs	.902	.937	.957	.983
Lager niveau, algemeen onderwijs	.816	.911	.980	.989
Uitgebr. lager niveau, beroepsonderwijs	.901	.958	.990	.992
Uitgebr. lager niveau, algemeen onderwijs	.586	.829	.983	.993
Middelbaar niveau, beroepsonderwijs	.440	.922	.990	.995
Middelbaar niveau, algemeen onderwijs	.118	.760	.998	.998
Semi-hoger niveau, niet-universitair onderwijs	.956	.977	.999	.990
Semi-hoger niveau, universitair onderwijs	.158	.638	.938	.988
Hoger niveau, niet-universitair onderwijs	.971	.985	.994	.999
Hoger niveau, universitair onderwijs	.909	.969	.995	.998

Uit deze gegevens kan worden geconcludeerd dat:

- de allocerende werking van het basis- en lager beroepsonderwijs, het lager en het voortgezet lager beroepsonderwijs alsmede het universitair onderwijs op doctoraal niveau zeer stabiel is;
- er verschuivingen optreden in de allocerende werking van het overig onderwijs in deze zin dat dit onderwijs meer naar lagere beroepsposities verwijst onder de jongere leeftijdsgroepen dan onder de oudere leeftijdsgroepen. Dit betreft vooral het voortgezet onderwijs van het vmo/vwo-type en het universitair onderwijs op kandidaatsniveau; in tweede instantie ook het voortgezet onderwijs van het mulo/mavo-type alsmede het middelbaar beroepsonderwijs;
- de allocerende werking van het algemeen resp. universitair onderwijs onder de jongere t.o.v. de oudere leeftijdsgroepen minder stabiel is dan de allocerende werking van het beroepsonderwijs.

Een interpretatie van deze resultaten in het licht van een mogelijke toe- of afname in de positie-bepalende betekenis van het onderwijs voor de diverse generaties en het verschijnsel van de zgn. diploma-inflatie kan slechts met de nodige voorzichtigheid worden gegeven. De reden hiervoor ligt in het feit dat bij een analyse van optredende verschillen in een dwarsdoorsnede van de bevolking naar leeftijd rekening moet worden gehouden met een drietal soorten ontwikkelingen, nl. ontwikkelingen die samenhangen met:

Interpretatie van de factor leeftijd bij een cross-sectionele analyse

- het ouder worden als zodanig (leeftijds-effecten);
- het voorkomen van bepaalde duidelijk af te bakenen gebeurtenissen dan wel van langdurige historische processen (periode-effecten);
- het bezitten van bepaalde gemeenschappelijke ervaringen van een groep van personen op grond van het feit dat deze personen in een bepaalde tijdsspanne zijn geboren (cohort-effecten).

Niet altijd zijn echter dergelijke ontwikkelingen zo éénduidig te scheiden in de analyse noch is er sprake van een algemene consensus ten aanzien van hetgeen onder deze drie soorten effecten moet worden verstaan (Hagenaars, 1977). Tegen deze achtergrond dienen bij een analyse van de allocatiefunctie van het onderwijs de volgende ontwikkelingen te worden betrokken:

- ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in de vormgeving van het onderwijs onder invloed van de sociaal economische context, waardoor diverse groepen van personen een andersoortige onderwijsbagage hebben verkregen (cohort-effecten);
- de sociaal-economische ontwikkelingen waardoor diverse groepen van personen onder andere omstandigheden zijn begonnen te werken (periode-effecten);
- opgedane ervaring en kennis in het arbeidsproces waardoor groepen van personen zich van elkaar onderscheiden in beroepsloopbanen (leeftijds-effecten).

Genoemde ontwikkelingen met hun gevolgen t.a.v. de allocatieproblematiek zijn als volgt beknopt te karakteriseren.

a. Cohort-effecten

Verschillen in de allocatiepatronen tussen de leeftijdsgroepen kunnen het gevolg zijn van het opgroeien en het volgen van onderwijs in een bepaalde sociaal-economische context. Het zou hier te ver voeren voor diverse tijdsperiodes een uitvoerige schets te geven van de hierin vigerende socialisatiepatronen en de hierin voorkomende onderwijsstructuur. Volstaan wordt met enkele hoofdmomenten in de ontwikkeling van het Nederlandse onderwijs, met name toegespitst op de leerplichtmaatregelen, waarbij deze in verband worden gebracht met de economische ontwikkelingen en de emancipatiebewegingen, in het bijzonder de vakbeweging.

1900-1920: 6-jarige leerplicht

In juli 1900 werd voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis een leerplicht wettelijk voorgeschreven. Elk kind werd nu verplicht vanaf het zevende jaar zes jaar naar school te gaan. De uitvoering van de leerplicht betekende nog niet meteen dat ook alle kinderen ook zes jaar onderwijs volgden. Mede door de uitzonderingen op de arbeidsbeperkende maatregelen in de landbouw, voor huishoudelijk werk en persoonlijke diensten bezochten veel kinderen niet of zeer onregelmatig de school. Uitbreiding van de industriële produktie en de hiermee gepaard gaande groei van de commerciële dienstverlening brachten echter hierin snel verandering. Onder invloed van de eerstgenoemde ontwikkeling werden technische opleidingen uitgebreid; voor het groeiend aantal kantoorpersoneel in de commerciële dienstverlening werd een vervolgopleiding noodzakelijk in de vorm van het ulo of een 3-jarige hbs.

1921-1941: 7-jarige leerplicht met opschorting van 1924 tot 1928

Het heersende optimisme in de economische vooruitgang, de kracht van de vakbeweging en het beslechten van de schoolstrijd leidden tot de lageronderwijswet van 1920. Het gevolg was een verlenging van de leerplicht met één jaar en de drastische verlaging van de klasseschaal het jaar daarop. Onder invloed van de economische crisis in de dertiger jaren worden deze maatregelen weer ongedaan gemaakt. Verhoging van de klasseschaal en opschorting van de leerplichtverlenging in 1924. Onder druk vanuit de bevolking gaat de klasseschaal weer iets omlaag en in 1928 wordt de leerplicht definitief verlengd tot zeven jaar.

1942-1969: leerplichtverlenging tot acht jaar met opschorting van 1947 tot 1950

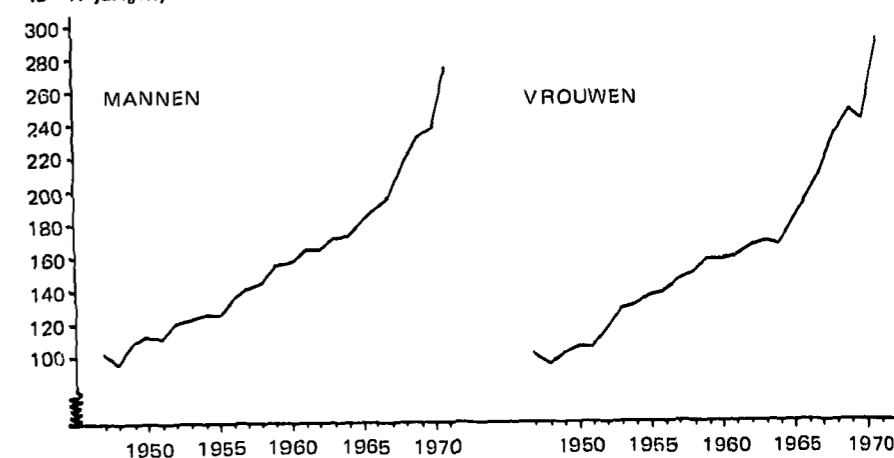
Mede als gevolg van de economische teruggang werd het lager technisch onderwijs ingekort tot twee jaar. Het resultaat hiervan was een grote uitbreiding van deze onderwijsvorm.

Gedurende deze periode was het vrouwen uit gegoede kring bijna niet toegestaan om buitenshuis betaald werk te verrichten. Hun opleiding was erop gericht om op niveau te kunnen converseren en de kinderen een goede opvoeding te geven. Vrouwen uit minder bevoorrechte milieus waren wel op grote schaal in het arbeidsproces ingeschakeld. Voor deze groep vrouwen werd het huishoud- en nijverheidsonderwijs ingevoerd.

In 1942 wordt de leerplicht verlengd met de bedoeling het «vormende» element weer in het onderwijs te brengen. De mogelijkheden hiertoe waren in die jaren echter niet groot zodat deze verlenging niet op grote schaal is geëffectueerd. Direct na de oorlog valt het accent op de wederopbouw van het land. Het onderwijs en andere voorzieningen worden hieraan ondergeschikt gemaakt. In 1947 wordt de leerplicht weer op zeven jaar gesteld; in 1950 wordt zij dan weer definitief uitgebreid tot acht jaar. In de tijd van de wederopbouw worden veel technologische vernieuwingen in de industrie doorgevoerd. Bovendien moet een omvangrijke research kennis opdoen voor verdergaande vernieuwingen. Uitbreiding van en verandering in scholing van het personeel wordt noodzakelijk. Het onderwijs krijgt aldus ook de functie van een soort toeleveringsbedrijf van mankracht met de vereiste intellectueel-technische bekwaamheden. Dit in tegenstelling tot het vroegere volksonderwijs dat uitsluitend diende tot het aanleren van maatschappelijke waarden en normen die de grote massa van het Nederlandse volk geschikt moest maken voor deelneming in het toenmalige arbeidsproces (de disciplineringsfunctie). Het besef van deze uitbreiding van de functie van het onderwijs gaat gepaard met een bezinning op en een herstructurering van het onderwijs welke vooralsnog wordt afgesloten door de mammoetwet.

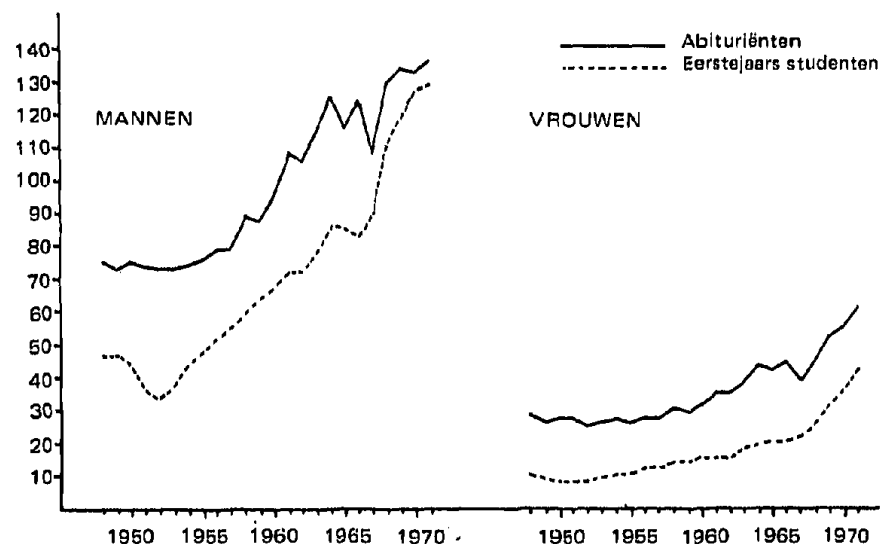
Bovenstaande ontwikkelingen hebben een geweldige toename in de deelneming aan het voortgezet onderwijs tot gevolg. De in het eerste hoofdstuk gepresenteerde grafieken geven hiervan een goed beeld. Opmerkelijk in deze toename is de plaats van het algemeen voortgezet en universitair onderwijs. De groei in de deelneming aan deze vormen van onderwijs zet eigenlijk pas in aan het begin van de vijftiger jaren en ondergaat dan een versnelling in de tweede helft van de zestiger jaren. Een en ander is af te leiden uit de grafieken 3.1 en 3.2. In grafiek 3.1 treft men het relatieve aantal personen per jaar aan die sinds de tweede wereldoorlog een mulo/mavo-diploma behaalden; in grafiek 3.2 het relatieve aantal abiturienten gym/hbs/vwo en het aantal eerstejaars studenten.

Grafiek 3.1. Personen met mulo/mavo diploma per 1000 van de gemiddelde generatie 15-17-jarigen, 1947-1971



CBS: Onderwijsstatistieken.

Grafiek 3.2. Abituriënten gymnasium, hbs, c.q. vwo en eerstejaars studenten per 1000 van de gemiddelde generatie 18-20-jarigen, 1948-1971



CBS: Onderwijsstatistieken.

b. Periode-effecten

Verschillen in de allocatiepatronen tussen leeftijdsgroepen kunnen ook het gevolg zijn van de economische situatie zoals deze op een bepaald moment eruit ziet, met name van de binnen de economische sector van de samenleving optredende conjuncturele en structurele veranderingen. Deze veranderingen vonden hun weerslag in de wijziging van de samenstelling van de beroepsbevolking. Voor wat de structurele component betreft hebben deze veranderingen betrekking op wijzigingen in zowel de vraag als het aanbod van arbeidskrachten. De wijzigingen in de vraag naar arbeidskrachten komen voort uit het langzaam verdwijnen van oudere bedrijfstakken, de opkomst van nieuwe bedrijfstakken dan wel de verplaatsing naar het buitenland van bepaalde bedrijfstakken. Deze veranderingen hebben uiteraard gevolgen voor de arbeidsplaatsenstructuur en de hieraan gekoppelde kwalificatieposities.

In tabel 3.7 is een overzicht gegeven van de sinds het midden van de vorige eeuw opgetreden veranderingen in de aard van de werkgelegenheid naar bedrijfssector. Uit deze cijfers komt duidelijk naar voren dat de verhoudingen in de werkgelegenheid tussen de diverse bedrijfssectoren vanaf het midden van de vorige eeuw zich voortdurend wijzigen. Teruglopende sectoren zijn de landbouw en de huiselijke diensten. Deze laatste sector is bijna uitgestorven.

Tabel 3.7. Werkende bevolking naar bedrijfssectoren, 1849-1977

	1849	1859	1889	1899	1909	1920	1930	1947	1960	1971 ¹	1977
Landbouw	44	37	33	31	28	24	21	19	11	7	6
Nijverheid	24	26	30	32	33	36	38	37	42	41	37
Econ. diensten	11	12	16	17	19	21	22	21	23	25	24
Niet-econ. diensten	10	10	11	10	11	12	13	18	21	26	32
Huiselijke diensten	11	14	10	10	10	8	8	5	3	1	1
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Excl. bedrijf onbekend.

CBS: Volkstellingen (1849-1971) en Arbeidskrachtentelling (1977).

De sector van de nijverheid lijkt nog steeds te groeien, maar sinds de zestiger jaren loopt relatief gezien het aantal arbeidsplaatsen in deze sector terug. Het aandeel dat de economische diensten (handel, verkeer, bank- en verzekeringswezen) in de werkgelegenheid innemen, vertoont sinds het midden van de vorige eeuw een constante groei, maar deze lijkt zich sinds het begin van de zeventiger jaren te stabiliseren. Het aandeel van de niet-economische diensten (overheid, onderwijs, welzijns- en gezondheidszorg e.d.) in de werkgelegenheid neemt met name sinds de tweede wereldoorlog zeer snel toe.

Met deze veranderingen in de aard van de werkgelegenheid naar bedrijfssector gaat een wijziging gepaard in het soort van werk dat wordt gevraagd. Een indicatie hiervan geeft het cijfermateriaal in tabel 3.8.

Tabel 3.8. Employé's per 100 arbeiders per bedrijfssector, 1899-1971

	1899	1909	1920	1930	1947	1960	1971
Landbouw	2	3	2	1	1	3	9
Nijverheid	5	7	9	11	15	25	38
Econ. diensten	46	55	79	82	110	161	222
Niet-econ. diensten (excl. huisel. diensten)	346 ¹	282 ¹	218 ¹	181 ¹	260 ¹	232	292
Totaal	15	19	25	27	39	57	87 ¹

¹ Geraamde cijfers.

² Incl. bedrijf onbekend.

CBS: Volkstellingen.

Deze cijfers maken duidelijk dat steeds meer hoofdarbeid wordt gevraagd. Dat geldt met name in de periode na de tweede wereldoorlog. Deze verschuiving in de verhouding van hand- naar hoofdarbeid treedt niet alleen voor de dienstensector op - waar uiteraard deze verschuiving het grootst is - maar ook in de nijverheid.

Met wijzigingen in het aanbod van arbeidskrachten worden hier niet bedoeld veranderingen in de scholingsgraad maar maatschappelijke veranderingen ten aanzien van de deelneming aan de beroepsarbeid. Hierbij dient met name te worden gedacht aan

- een vermindering van het relatieve aandeel van de bevolking dat beroepsarbeid verricht;
- een toename in deelneming aan het arbeidsproces door vrouwen;
- wijzigingen in de arbeidsdwang voor oudere personen.

In tabel 3.9 is t.a.v. deze aspecten een aantal kerncijfers uit de laatste drie volkstellingen en de arbeidskrachtentelling van 1977 bij elkaar gebracht. Uit deze cijfers kan worden geconcludeerd dat er inderdaad sprake is van een afnemende tendens in de deelneming aan beroepsarbeid door de bevolking. Dit geldt met name voor de mannen, en voor de jongste en oudere leeftijdsgroepen. De deelneming aan beroepsarbeid door vrouwen neemt na een daling in 1960 weer toe; dit is ook het geval bij de leeftijdsgroep van 25 t/m 49 jaar.

Genoemde wijzigingen in het aanbod van de arbeidskrachten hebben tot veranderingen geleid in de verhouding tussen mannen en vrouwen in de beroepsbevolking. Het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking is toegenomen, met name onder de categorie loon- en salaristrekken. Genoemde wijzigingen in het aanbod hebben daarentegen niet of nog nauwelijks geleid tot grote veranderingen in de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking. Het aandeel personen van 50 jaar en ouder onder de beroepsbevolking begint sinds het begin der zestiger jaren lichtelijk te dalen.

Verschillen in allocatiepatronen kunnen ten slotte ook het gevolg zijn van het arbeidsverleden op de beroepsloopbaan. De invloeden van het arbeidsverleden hoeven niet altijd positief te zijn in de zin van een cumulatie van er-

c. Leeftijdseffecten

varing en kennis die, naarmate men ouder wordt, in het arbeidsproces is opgedaan. Voor een aantal groepen op de arbeidsmarkt is dit ontegenzeggelijk het geval; voor andere groepen daarentegen is er sprake van een negatieve invloed van het arbeidsverleden op de beroepsloopbaan doordat bij deze groepen veelal een stabiele werkgeschiedenis ontbreekt.

Tabel 3.9. Enkele kerncijfers ten aanzien van de deelneming aan beroepsarbeid, 1947-1977

	1947	1960	1971	1977
- Beroepsbevolking in % van de totale bevolking van 14 jaar en ouder ¹				
a. totaal	55,4	51,2	50,4	48,8
b. per geslacht: - mannen	85,1	81,0	75,5	70,7
- vrouwen	26,7	22,6	25,8	27,6
c. per leeftijd: - 24 jaar en jonger	63,8	61,4	58,3	49,1
- 25-49 jaar	59,5	57,3	60,7	64,7
- 50-64 jaar	52,3	50,8	45,4	46,2
- 65 jaar en ouder	20,2	10,7	6,4	3,4
- Vrouwelijke beroepsbevolking in % van de totale beroepsbevolking	24,4	22,3	25,9	28,6
- Vrouwelijke beroepsbevolking in loondienst in % van de totale beroepsbevolking in loondienst	24,9	24,2	26,7	27,6
- Personen van 50 jaar en ouder met beroep in % van de totale beroepsbevolking	20,4	22,6	21,0	19,1

¹ Voor de Volkstelling 1971 en de Arbeidskrachtentelling 1977: in % van de totale bevolking van 15 jaar en ouder.

CBS: Volkstellingen (1947-1971) en Arbeidskrachtentelling (1977).

Het geringere profijt dat iemand heeft van zijn of haar opleiding naarmate men ouder wordt, is niet zozeer te wijten aan het feit dat de in de opleidingsfase opgedane kwalificaties niet langer zouden zijn vereist, als wel dat het niet meer voldoende is om op oudere leeftijd te beschikken over diploma's van het formele schoolsysteem. In een aantal gevallen verdwijnt zelfs de functie van dergelijke kwalificaties door veranderingen die optreden in de arbeidsplaatsenstructuur. Dergelijke verminderingen in waarde van opgedane kwalificaties zijn echter veeleer het gevolg van economische veranderingen, en kunnen derhalve niet worden toegeschreven aan de factor leeftijd.

Als resumé van het voorafgaande kan worden gesteld dat de eerder geconstateerde verschillen in allocatiepatronen tussen leeftijdsgroepen het gevolg zijn van een combinatie van factoren, nl.:

- andersoortige socialisatiepatronen binnen diverse sociaal-economische contexten welke met name tot uitdrukking komen in een verhoogde deelneming aan het voortgezet onderwijs (cohort-effecten);
- veranderingen in de economische sector, tot uitdrukking komend in wijzigingen in het aanbod van arbeidskrachten en verschuivingen in de aard van de werkgelegenheid zowel naar aard van de economische bedrijvigheid als naar niveau van het werk (periode-effecten);
- verschillen in beroepsverleden van de diverse generaties, tot uitdrukking komend in opgedane ervaring en kennis zowel in positieve als negatieve zin gedurende de beroepsloopbaan (leeftijdseffecten).

Het verschijnsel van de diploma-inflatie kan worden beschouwd als het resultaat van gecombineerde cohort- en periode-effecten. Enerzijds een snelle toename in de deelneming aan het voortgezet onderwijs en anderzijds een langzamere groei in het niveau van het werk, waardoor in toenemende mate een spanning ontstaat tussen onderwijs- en werkgelegenheidsstructuur. Dit zou kunnen betekenen dat vooral de lagere onderwijsvormen van het voortgezet onderwijs in afnemende mate een opleiding garanderen tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk - aldus de onderwijssociologische stelling.

Het zal duidelijk zijn dat de geconstateerde verschillen in allocatiepatronen tussen met name de jongere en de oudere leeftijdsgroepen deze stelling niet zonder meer kunnen bevestigen dan wel dat op grond van deze gegevens de stelling zonder meer moet worden verworpen. In deze verschillen liggen immers ook leeftijdseffecten besloten. Bovendien kunnen de drie soorten effecten niet afzonderlijk worden gekwantificeerd. Dit is slechts mogelijk wanneer diverse cohorten in de tijd worden gevolgd zodat verschillen tussen de diverse cohorten alsook die binnen de cohorten kunnen worden onderscheiden.

Desondanks is op basis van de gevonden verschillen in de allocatiepatronen tussen de leeftijdsgroepen een aantal kanttekeningen bij genoemde stelling te plaatsen.

a) Men kan zich afvragen of genoemde stelling niet een nadere nuancering behoeft tegen de achtergrond van het feit dat de allocerende werking van het lager beroepsonderwijs zeer stabiel is. Hieruit blijkt immers dat er nauwelijks een verandering is opgetreden in de sterke toewijzing vanuit dit onderwijs naar met name de arbeiderspositie zodat dit onderwijs nog steeds een opleiding garandeert tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk.

b) Ook een andere nuancering lijkt noodzakelijk tegen de achtergrond van het gegeven dat de allocerende werking van het algemeen, resp. universitair onderwijs minder stabiel is onder de jongere t.o.v. de oudere leeftijdsgroepen dan de allocerende werking van het beroepsonderwijs. Voor een deel is deze geringere stabiliteit terug te voeren op leeftijdseffecten, doordat de tijdens de beroepsloopbaan opgedane ervaring via promoties - althans bij de employé-functies - leidt tot overgaan van een lagere naar een hogere positie. Dergelijke promoties zullen dan relatief gezien vaker voorkomen bij personen met het eerstgenoemde dan bij personen met het laatstgenoemde onderwijs.

Anderzijds zijn er ook periode- en cohort-effecten aan de orde. Uitbreiding van het aantal employé-functies en een grotere stijging van het aantal personen met een afgeronde opleiding op met name algemeen niveau heeft tot gevolg dat scherpere kwalificatie-eisen aan veel employé-functies worden gesteld. Dit kan er toe leiden dat met name jongere personen met een algemene opleiding lager starten en minder promotie-mogelijkheden zullen hebben - dit in tegenstelling met personen van middelbare en oudere leeftijd met een dergelijke opleiding die meer promotie-mogelijkheden in het verleden hadden. Een en ander betekent dat het algemeen voortgezet onderwijs als zodanig minder opleidt voor een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk dan het beroepsonderwijs.

c) Deze conclusie kan nog nader worden gepreciseerd - hetgeen een derde nuancering van de oorspronkelijke stelling betekent - tegen de achtergrond van de constatering dat bepaalde onderwijsvormen (primair het onderwijs van het vmo/vwo/havo-type en een niet afgeronde universitaire studie; secundair het onderwijs van het mulo/mavo-type en het middelbaar beroepsonderwijs) onder de jongere leeftijdsgroepen naar lagere beroepsposities verwijst dan onder de oudere leeftijdsgroepen. Een en ander betekent immers dat het lijkt alsof wijzigingen in de opleiding tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk het eerst optraden bij onvoltooide universitaire studies en onderwijsvormen van het vmo/vwo/havo-type, gevolgd door die van het mulo/mavo-type en recentelijk zelfs door middelbare beroepsopleidingen.

Concluderend kan worden gesteld dat de verschillen in allocatiepatronen tussen leeftijdsgroepen van dien aard zijn dat zij het bestaan van het vraagstuk van de diploma-inflatie bevestigen. Op grond van deze gegevens lijkt echter de stelling dat de lagere onderwijsvormen van het vervolgonderwijs in afnemende mate opleiden voor een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk als volgt nader te kunnen worden gepreciseerd;

- in afnemende mate garandeert het algemeen voortgezet onderwijs - met name het onderwijs van het vmo/vwo/havo-type gevolgd door dat van

het mulo/mavo-type – een opleiding tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk;

- bij het niet-afgerond universitair onderwijs zijn voor een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk ook minder garanties aanwezig;
- het beroepsonderwijs tenslotte lijkt nog wel op te leiden tot een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk; er bestaat echter een tendentie dat het middelbaar beroepsonderwijs minder uitzicht biedt op een dergelijke beroepspraktijk.

Verder onderzoek naar deze tendenties met behulp van longitudinale gegevens van meerdere cohorten is echter gewenst.

Verschuivingen in gelijksoortige allocatiepatronen

In de voorafgaande paragraaf is een aantal allocatiepatronen gevonden dat – overeenkomstig de theorie van Baudelot en Establet – primair kan worden geïnterpreteerd als het gevolg van het bestaan van twee basisnetwerken in het onderwijs: basis- en lager beroepsonderwijs enerzijds en het overlig onderwijs anderzijds. In tweede instantie was binnen het laatste netwerk een drietal subnetwerken te onderscheiden welke rekening hielden met de gedifferentieerde structuur in de employé-functies. Tegen de achtergrond van het vraagstuk van de diploma-inflatie en de hierin optredende tendenties rijst de vraag of deze geen verschuivingen in de gelijksoortige allocatiepatronen met zich meebrengen met mogelijke consequenties voor de onderscheiden netwerken naar aantal en soort netwerk.

Bekijkt men vanuit dit gezichtspunt de allocatiepatronen voor de diverse leeftijdsgroepen dan moet men allereerst constateren dat binnen iedere leeftijdsgroep een gelijksoortig allocatiepatroon is te onderscheiden dat vrij stabiel is. Dit patroon heeft betrekking op het basis- en beroepsonderwijs op het lager en uitgebreid lager niveau alsmede op het algemeen onderwijs op het lager niveau. In tabel 3.10 is dit patroon in de vorm van een correlatiematrix weergegeven. De hierin opgenomen correlaties tussen de genoemde onderwijsvormen zijn vrij hoog en vormen onderling een vrij homogeen cluster. De reeds in de vorige paragraaf vastgestelde hoge correlatie tussen het algemeen onderwijs op het lager en uitgebreid lager niveau is om de daar gegeven reden ook in iedere leeftijdsgroep aan te treffen. De gevonden stabiliteit van dit patroon binnen iedere leeftijdsgroep is niet zo uitzonderlijk. Reeds in het overzicht van de allocatie-zwaartepunten is gebleken dat de onderwijsvormen die deel uitmaken van dit patroon, overwegend toewijzen naar de arbeiderspositie. Dit binnen iedere leeftijdsgroep terugkerende patroon vormt aldus een bevestiging van Baudelot's en Establet's stelling dat er in de grond van de zaak twee netwerken in het onderwijs zijn te onderscheiden door de plaatsen in het maatschappelijk arbeidsproces waarop zij voorbereiden.

Met betrekking tot gelijksoortige allocatiepatronen voor de diverse leeftijdsgroepen die veelal gericht zijn op de differentiatie in de employé-functies, ligt een en ander minder eenvoudig. Dit wordt duidelijk uit de in tabel 3.11 gepresenteerde correlatiematrix.

Voor wat betreft de twee jongste leeftijdsgroepen is er sprake van een duidelijk beeld. Binnen iedere leeftijdsgroep is een drietal allocatiepatronen te onderscheiden; zij verschillen echter naar hun inhoud. Voor de leeftijdsgroep van 24 jaar en jonger zijn dit achtereenvolgens:

- algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau en onderwijs op middelbaar niveau: in hoofdzaak verwijzend naar lagere employé-functies;
- onderwijs op het semi-hoger niveau: overwegend verwijzend naar middelbare employé-functies;
- onderwijs op het hoger niveau: in meerderheid verwijzend naar hogere employé-functies.

Voor wat de 25 t/m 34-jarigen betreft treedt er een verschuiving op ten aanzien van het onderwijs op middelbaar niveau. Dit onderwijs vormt hier met het onderwijs op semi-hoger niveau één allocatiepatroon overwegend verwijzend naar de positie van middelbare employé. De andere patronen

worden gevormd door het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau (overwegend verwijzend naar de positie van lagere employé) en het onderwijs op het hoger niveau (overwegend verwijzend naar de positie van hogere employé).

Onder de personen van middelbare en oudere leeftijd valt een dergelijke scherpe afbakening van clusters niet waar te nemen zodat binnen deze leeftijdsgroepen de allocatiepatronen meer diffuus zijn. Het meest duidelijk afgrenzende patroon wordt hier nog gevormd door het universitair onderwijs op het semi-hoger niveau in combinatie met het onderwijs op het hoger niveau. Dit patroon verwijst overwegend naar hogere employé-functies. Een tweede patroon – verwijzend naar middelbare employé-functies – zou kunnen bestaan uit het onderwijs op middelbaar niveau en het niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau, waarbij echter het algemeen onderwijs op het middelbaar niveau voor een deel ook het eerst genoemde allocatiepatroon weerspiegelt. Het derde patroon tenslotte zou kunnen worden gevormd door het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau. Naast verwijzing naar de lagere employé-functies houdt dit onderwijs echter ook voor een deel een verwijzing naar middelbare employé-functies in gezien de vrij hoge correlatie met de onderwijsvormen uit het tweede patroon.

Beschouwt men deze correlatiepatronen binnen de diverse leeftijdsgroepen tegen de achtergrond van de gepostuleerde netwerken dan kan worden geconcludeerd dat zij deze netwerken niet fundamenteel aantasten doch wel enige variaties hierin toelaten met de allocatiepatronen binnen de jongste leeftijdsgroep als mogelijke uitzondering.

Tabel 3.10. Onderlinge samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep over de onderwijsniveaus basis, lager en uitgebreid lager voor diverse leeftijdsgroepen

	Basis-niveau	Lager niveau		Uitgebr. lag. niv.		
		beroeps-onderwijs	algem. onderwijs	beroeps-onderwijs	algem. onderwijs	
24 jaar en jonger						
Basisniveau	—	.98	.69	.97	.24	
Lager niveau, beroepsonderwijs		—	.83	.99	.45	
Lager niveau, algemeen onderwijs			—	.84	.87	
Uitgebr. lag. niv., beroepsonderwijs				—	.46	
25–34 jaar						
Basisniveau	—	.99	.79	.98	.14	
Lager niveau, beroepsonderwijs		—	.85	.99	.24	
Lager niveau, algemeen onderwijs			—	.88	.71	
Uitgebr. lag. niv., beroepsonderwijs				—	.31	
35–44 jaar						
Basisniveau	—	.99	.70	.95	.09	
Lager niveau, beroepsonderwijs		—	.78	.98	.21	
Lager niveau, algemeen onderwijs			—	.82	.73	
Uitgebr. lag. niv., beroepsonderwijs				—	.34	
45–54 jaar						
Basisniveau	—	.98	.68	.92	.09	
Lager niveau, beroepsonderwijs		—	.73	.94	.17	
Lager niveau, algemeen onderwijs			—	.87	.75	
Uitgebr. lag. niv., beroepsonderwijs				—	.44	
55–64 jaar						
Basisniveau	—	.96	.67	.93	.11	
Lager niveau, beroepsonderwijs		—	.63	.91	.11	
Lager niveau, algemeen onderwijs			—	.84	.78	
Uitgebr. lag. niv., beroepsonderwijs				—	.42	

Tabel 3.11. Ondarlinge samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep over de onderwijsniveaus uitgebreid lager (algemeen onderwijs), middelbaar, semi-hoger en hoger voor diverse leeftijdsgroepen¹

	Uitgebr. lager niv.		Middelb. niveau		Semi-hoger niveau		Hoger niveau	
	algemeen onderwijs	be-roeps-ond.	alge-meen-ond.	alge-meen-ond.	niet-univ. ond.	uni-versit. ond.	niet-univ. ond.	uni-versit. ond.
24 jaar en jonger								
Uitgebr. lager niv., alg. ond.	—	.87	.98	..	.43	.56
Middelbaar niv., ber. ond.	—	..	.94	..	.14	.26
Middelbaar niv., alg. ond.	—
Semi-hoger niv., niet-univ. ond.	—98	-.03	-.05
Semi-hoger niv., univ. ond.	—	-.02	-.02
Hoger niv., niet-univ. ond.	—99
25-34 jaar								
Uitgebr. lager niv., alg. ond.	—	.46	.5284
Middelbaar niv., ber. ond.	—	..	.97	..	.96	.84
Middelbaar niv., alg. ond.	—95	.89
Semi-hoger niv., niet-univ. ond.	—90	.00	-.03
Semi-hoger niv., univ. ond.	—44	.41
Hoger niv., niet-univ. ond.	—99
35-44 jaar								
Uitgebr. lager niv., alg. ond.	—	.71	.63	..	.64	.36
Middelbaar niv., ber. ond.	—	..	.90	..	.99	.72
Middelbaar niv., alg. ond.	—90	.93	.57	.50
Semi-hoger niv., niet-univ. ond.	—73	.20	.14
Semi-hoger niv., univ. ond.	—82	.76
Hoger niv., niet-univ. ond.	—99
45-54 jaar								
Uitgebr. lager niv., alg. ond.	—	.77	.63	..	.69	.25
Middelbaar niv., ber. ond.	—	..	.90	..	.99	.70
Middelbaar niv., alg. ond.	—88	.92	.69	.64
Semi-hoger niv., niet-univ. ond.	—68	.32	.27
Semi-hoger niv., univ. ond.	—90	.86
Hoger niv., niet-univ. ond.	—99
55-64 jaar								
Uitgebr. lager niv., alg. ond.	—	.79	.66	..	.67	.26
Middelbaar niv., ber. ond.	—	..	.89	..	.98	.51
Middelbaar niv., alg. ond.	—82	.84	.64	.58
Semi-hoger niv., niet-univ. ond.	—44	.17	.13
Semi-hoger niv., univ. ond.	—95	.90
Hoger niv., niet-univ. ond.	—99

¹ .. lage tot zeer lage correlaties.

De volgende netwerken blijven daarom van betekenis als verwijzend naar de diverse posities in de structuur van de employé-functies:

— onderwijs van het mulo/mavo-type hoofdzakelijk allocerend naar de positie van lagere employé, ofschoon voor personen met dit onderwijs — vooral de 35-jarigen en ouderen onder hen — het uitoefenen van een middelbare employé-functie tot de reële mogelijkheden behoort;

— onderwijs van het vmo/vwo/havo-type alsmede het middelbaar en het hoger beroepsonderwijs overwegend allocerend naar de positie van middelbare employé. Voor een deel van de personen van 35 jaar en ouder met onderwijs van vmo/vwo/havo-type hoort een hogere employé-functie tot de reële mogelijkheden;

3.3. Differentiatie in de allocatie-functie van het onderwijs: de sexe

Gevolgd onderwijs en beroeps-positie: replicatie naar sexe

Zelfstandigen

— universitair en voortgezet hoger beroepsonderwijs, in hoge mate allocerend naar de positie van hogere employé, met uitzondering van een niet afgeronde universitaire opleiding onder de 25 t/m 34-jarigen.

De verklaring van deze afwijkingen moeten worden gezocht in de interne mobiliteit in employé-functies welke in eerste instantie sinds de tweede wereldoorlog werd versterkt door de economische ontwikkeling enerzijds en door het geringe aanbod van gekwalificeerde personen vanuit het onderwijs anderzijds. Onder invloed van een mogelijke diploma-inflatie treedt onder de jongste leeftijdsgroepen een verschuiving in deze netwerken op. Hierbij wordt een eerste netwerk gevormd door onderwijs van het mulo/mavo-type en vmo/vwo/havo-type alsmede het middelbaar beroepsonderwijs (allocerend naar lagere employé); het tweede netwerk door het hoger beroepsonderwijs en niet afgeronde universitair onderwijs (allocerend naar middelbare employé); het derde netwerk door het universitair en voortgezet hoger beroepsonderwijs (allocerend naar hogere employé).

In de voorafgaande paragrafen is aangetoond dat — ongeacht de leeftijd van personen — verschillen in gevolgd onderwijs gepaard gaan met verschillen in maatschappelijke beroepsgroep. In deze paragraaf wordt — overeenkomstig de in het eerste hoofdstuk geformuleerde hypothese — tenslotte bekeken of en in hoeverre de genoemde samenhang onder mannen en vrouwen afzonderlijk wordt aangetroffen.

Hoe de mannelijke en vrouwelijke werkende bevolking is verdeeld naar sociale groep over de onderscheiden onderwijsniveaus en -sectoren is weergegeven in tabel 3.12. Het in deze tabel voorkomende cijfermateriaal wijst in de richting van duidelijke verschillen in de respectievelijke verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen met onderscheiden soorten van gevolgd onderwijs. Deze verschillen zijn als volgt beknopt te karakteriseren:

— Bij de mannen is het relatieve aandeel van *beoefenaars van vrije beroepen* het hoogst onder personen met een voltooide universitaire opleiding, gevolgd door dat onder personen met een voortgezette hogere beroepsopleiding. Bij de vrouwen is het relatieve aandeel van deze groep slechts vrij aanzienlijk onder personen met een voltooide universitaire opleiding. Bij mannen en vrouwen met andere opleidingen komt deze groep niet of nauwelijks voor.

— Voor wat de mannelijke en vrouwelijke *bedrijfshoofden* betreft is bij iedere onderscheiden categorie het relatieve aandeel het geringst bij personen met gevulde opleidingen op het semi-hoger en hoger niveau met als uitzondering de bedrijfshoofden zonder personeel buiten de landbouw onder vrouwen met een opleiding op semi-hoger niveau.

— Bij de vrouwen bedraagt voor de bedrijfshoofden in de landbouw met en zonder personeel alsmede die buiten de landbouw met personeel het relatieve aandeel per onderscheiden onderwijscategorie rond de één procent of minder. Dit vindt zijn oorzaak in het geringe aantal vrouwen onder deze categorieën van zelfstandigen.

— Onder de mannen zijn de diverse percentages *bedrijfshoofden in de landbouw met personeel* per onderscheiden onderwijscategorie vrij klein en vertonen nauwelijks verschillen. Wel treden verschillen op in het relatieve aandeel *bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel*. Achtereenvolgens is dit het hoogst onder de mannen met alleen basisonderwijs en beroepsonderwijs op lager, uitgebreid en middelbaar niveau. Onder mannen met andere opleidingen komt deze categorie bedrijfshoofden niet of nauwelijks voor.

— het percentage *bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel* is onder de mannen het hoogst bij personen met algemeen onderwijs op het lager niveau, gevolgd door dat bij personen met een opleiding op uitgebreid lager of middelbaar niveau.

Tabel 3.12. Werkende bevolking¹ naar sociale groep per onderwijsniveau per geslacht

Basis-niveau	Lager niveau			Uitgebr. lager niveau			Middelbaar niveau			Semi-hoger niveau			Hoger niveau		
	waarvan			waarvan			waarvan			waarvan			waarvan		
	alge-meen ond.	beroeps-ond.	totaal	alge-meen ond.	beroeps-ond.	totaal	alge-meen ond.	beroeps-ond.	totaal	alge-meen ond.	beroeps-ond.	totaal	niet-univers. tair	univers. tair	totaal
Mannen															
Vrij beroep	0,1	0,2	0,3	0,4	0,1	0,3	0,8	0,2	1,8	1,1	1,8	17,0	10,5	18,8	17,0
Bedr. hfd. in landbouw															
• met personeel	1,2	0,9	0,4	0,2	1,3	1,3	0,3	1,7	0,3	0,3	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
• zonder personeel	5,8	2,8	1,0	0,4	4,5	2,7	0,6	3,4	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Bedr. hfd. buiten landb.															
• met personeel	3,6	3,9	5,6	5,1	4,9	4,8	4,9	4,8	2,0	2,0	1,9	0,4	0,6	0,4	0,4
• zonder personeel	5,8	4,3	5,7	3,8	3,7	2,5	3,0	2,4	1,1	1,1	1,4	0,4	0,8	0,3	0,3
Hoger employé	0,4	1,4	2,4	6,8	1,1	17,2	26,2	13,9	21,7	18,5	59,4	78,5	82,7	77,4	78,5
Middelb. employé	3,7	8,9	13,2	27,1	10,1	43,7	40,0	45,1	69,6	72,7	33,2	2,6	4,6	2,1	2,6
Lager employé	7,9	19,4	27,2	40,1	11,5	13,5	17,7	12,1	1,0	0,9	1,6	0,1	0,2	0,1	0,1
Arbeider	70,9	56,8	43,1	15,4	61,3	12,7	6,0	15,1	2,3	2,4	1,1	0,8	0,6	0,9	0,8
Medew. gezinslid	0,6	1,4	1,2	0,7	0,5	1,1	0,4	1,4	0,1	0,1	0,0	0,0	—	0,0	0,0
Totaal (= 100%)	900 770	305 395	162 855	284 090	917 770	312 390	82 345	230 040	173 100	159 520	13 575	95 020	20 030	74 990	20 030
Vrouwen															
Vrij beroep	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,3	0,7	0,2	1,0	1,0	2,3	11,0	2,2	14,3	11,0
Bedr. hfd. in landbouw															
• met personeel	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	—	0,0	0,0
• zonder personeel	0,6	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	—	—	—	—
Bedr. hfd. buiten landb.															
• met personeel	1,2	0,6	0,7	0,8	0,8	0,6	0,9	0,6	0,4	0,4	0,8	0,3	0,6	0,1	0,3
• zonder personeel	3,9	1,6	1,8	1,8	1,5	1,9	2,1	1,9	2,5	2,4	4,1	1,7	3,8	0,9	1,7
Hoger employé	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,7	1,6	0,5	1,9	1,8	8,4	80,9	85,4	79,1	80,9
Middelb. employé	0,8	1,1	1,3	4,5	1,2	41,1	26,0	44,9	88,5	88,8	73,2	3,6	5,7	2,8	3,6
Lager employé	17,6	52,4	59,8	77,1	48,6	44,5	61,8	40,1	3,0	2,9	5,7	0,6	1,1	0,4	0,6
Arbeider	60,1	37,5	29,4	9,9	38,0	7,2	3,0	8,2	0,6	0,6	1,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Medew. gezinslid	15,6	6,6	6,8	5,4	9,5	3,7	3,9	3,6	1,9	1,9	4,1	1,9	1,0	2,2	1,9
Totaal (= 100%)	234 960	158 155	109 375	172 680	240 355	153 070	31 170	121 900	70 490	69 125	1 360	11 360	3 130	8 225	3 130

¹ Excl. onderwijsniveau en/of sociale groep onbekend.

CBS: Censusedatacijfers 1971.

Medewerkende gezinsleden

Arbeiders

Employé's

– *Bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel* tenslotte worden bij de mannen het meest aangetroffen onder personen met uitsluitend basisonderwijs en met algemeen onderwijs op het lager niveau; bij vrouwen daarentegen onder personen met uitsluitend basisonderwijs én met universitair onderwijs op het semi-hoger niveau alsmede niet-universitair onderwijs op het hoger niveau.

– Zowel bij de mannen als de vrouwen is het relatieve aandeel *hogere employé's* onder personen met een opleiding op het hoger niveau zeer hoog (ruim driekwart). Onder vrouwen met andere opleidingen traft men – met een mogelijke uitzondering van de vrouwen met een kandidaatsexamen – deze groep nauwelijks aan. Onder mannen met uitsluitend een kandidaatsexamen is het aandeel van deze groep nog vrij hoog (59%), terwijl onder mannen met resp. een andere opleiding op het semi-hoger niveau dan wel een opleiding op het middelbaar niveau ook nog vrij grote aantallen hogere employé's worden aangetroffen. Onder de mannen met andere opleidingen komen zij nauwelijks of in geringere mate voor.

– Het percentage *middelbare employé's* is zeer hoog (ruim tweederde) onder mannen en vrouwen met een niet-universitaire opleiding op semi-hoger niveau; bovendien onder vrouwen met een universitaire opleiding op dit niveau. Hun aandeel is hoog (ca. 40 tot 45%) onder mannen en vrouwen met beroepsonderwijs op het middelbaar niveau; bovendien onder mannen met algemeen onderwijs op dit niveau.

Vrij hoge percentages (ca. éénkwart tot één derde) treffen we tenslotte nog aan onder

- mannen met universitair onderwijs op het semi-hoger niveau en met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau;
- vrouwen met algemeen onderwijs op het middelbaar niveau.

Nauwelijks of in geringere mate komt deze beroepsgroep voor onder mannen en vrouwen met andere opleidingen.

– Het aandeel *lagere employé's* is zeer hoog onder vrouwen met algemeen onderwijs op het lager, uitgebreid lager en middelbaar niveau (resp. 60%, 77% en 62%). Het relatieve aantal van deze beroepsgroep is hoog onder vrouwen met beroepsonderwijs op deze niveaus (resp. 49% en 40%); bovendien onder mannen met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau (40%). Vrij hoge percentages zijn nog aan te treffen onder vrouwen met beroepsonderwijs op het lager niveau (36%) en onder mannen met algemeen onderwijs op het lager niveau (27%). Onder mannen en vrouwen met andere opleidingen komt deze beroepsgroep nauwelijks of in geringe mate (minder dan één vijfde deel) voor.

Mannen en vrouwen met uitsluitend basisonderwijs of beroepsonderwijs op het lager niveau oefenen voor meer dan de helft een arbeidersberoep uit. Dit is tevens het geval voor mannen met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau.

Grote aantallen arbeiders worden ook aangetroffen onder:

- mannen en vrouwen met algemeen onderwijs op het lager niveau (resp. 43% en 29%);
- vrouwen met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau (38%).

Het relatieve aandeel van deze beroepsgroep komt onder mannen en vrouwen met andere opleidingen in geringere mate (tussen ca. de zes en vijftien procent) dan wel nauwelijks (beneden de drie procent) voor.

De diverse percentages van personen met deze beroepsgroep per onderscheiden onderwijscategorie zijn onder de mannen vrij klein en vertonen bijgevolg nauwelijks verschillen (0 à 2%); Bij de vrouwen lopen ze daarentegen wel uiteen. Het hoogste percentage wordt aangetroffen onder vrouwen met uitsluitend basisonderwijs (16%), gevolgd door dat onder vrouwen met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau (10%), alsmede die onder vrouwen met een opleiding op lager niveau (6 à 7%) enerzijds en met alge-

meen onderwijs op het uitgebreid lager niveau en een opleiding op middelbaar niveau (4 à 5%) anderzijds. Vrouwelijke medewerkers komen nauwelijks voor onder hen die een opleiding hebben gevolgd op het semi-hoger dan wel hoger niveau.

Deze korte schets bevestigt de conclusie dat er zowel onder de mannen als ook onder de vrouwen nogal wat verschillen bestaan in de respectievelijke verdelingen naar sociale groep voor de onderscheiden deelcategorieën onder hen ten aanzien van het soort gevolgd onderwijs. Hieruit mag worden geconcludeerd dat ook voor deze beide bevolkingsgroepen een samenhang tussen het gevolgd onderwijs en de bereikte beroepspositie aanwezig is.

Het cijfermateriaal uit tabel 3.12 laat daarnaast nog voor mannen en vrouwen een aantal zwaartepunten zien in de toewijzing naar één bepaalde beroepspositie door bepaalde onderwijscategorieën. Als zodanig dienen te worden genoemd:

- de groep arbeiders onder mannen en vrouwen met uitsluitend basisonderwijs (resp. 71% en 60%) en met beroepsonderwijs op het lager niveau (resp. 72% en 56%). Bovendien onder mannen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau (61%);
- de groep lagere employé's onder vrouwen met algemeen onderwijs op lager, uitgebreid lager en middelbaar niveau (resp. 60%, 77% en 62%);
- de groep middelbare employé's onder mannen en vrouwen met niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau (resp. 73% en 89%) alsmede onder vrouwen met universitair onderwijs op dit niveau (73%);
- de groep hogere employé's onder mannen en vrouwen met een opleiding op het hoger niveau (resp. variërend van 77% tot 85%).

Voor de mannen met een aantal soorten gevolgd onderwijs zou men ook nog wel kunnen spreken van een éénduidige positietoewijzing ofschoon in die gevallen slechts 40% tot 45% van hen tot één enkele sociale groep behoort. Het betreft hier

- het algemeen onderwijs op het lager niveau: van de mannen met dit onderwijs behoort 43% tot de groep arbeiders;
- het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau: 40% van de mannen met dit onderwijs behoort tot de groep lagere employé's;
- het algemeen en beroepsonderwijs op het middelbaar niveau: van de mannen met dit onderwijs behoort 40% resp. 45% tot de groep middelbare employé's.

Tenslotte is voor een tweetal onderwijscategorieën bij de vrouwen geen éénduidig zwaartepunt te bepalen. Het gaat hierbij om:

- het beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau: vrouwen met dit onderwijs behoren grotendeels tot de groep arbeiders (38%) of de groep lagere employé's (49%);
- het beroepsonderwijs op het middelbaar niveau: 40% van de vrouwen met dit onderwijs behoort tot de groep lagere employé's, terwijl 45% van deze vrouwen tot de groep middelbare employé's behoort.

Dit overzicht van de mate waarin voor mannen en vrouwen de diverse onderwijsvormen naar één bepaalde beroepspositie toewijzen, ondersteunt in grote lijnen de reeds getrokken conclusie ten aanzien van de sterk allocerende werking van bepaalde onderwijsvormen, met name die van de lagere en hogere niveaus. Het betreft hier het basis- en lager beroepsonderwijs enerzijds en het universitair en hoger beroepsonderwijs anderzijds. Mannen en vrouwen met de eerstgenoemde onderwijsvormen oefenen overwegend een arbeidersberoep uit met uitzondering van vrouwen met een voltooide lagere beroepsopleiding die in ongeveer gelijke mate een arbeidersberoep uitoefenen dan wel een lagere employé-functie vervullen. Mannen en vrouwen met de laatstgenoemde onderwijsvormen vervullen daarentegen overwegend een middelbare c.q. hogere employé-functie.

Daarnaast laat dit overzicht echter ook zien dat er een differentiatie in de allocerende werking van de overige onderwijsvormen optreedt. Deze onderwijsvormen lijken voor de door mannen bereikte beroepsposities een minder allocerende werking te hebben dan voor de door vrouwen bereikte be-

Achtergronden van verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen

roepsposities. Dit geldt met name voor de allocerende werking van het algemeen voortgezet onderwijs, zowel dat van het mulo/mavo-type als dat van het vmo/vwo/havo-type. Vrouwen met dit soort onderwijs vervullen overwegend een lagere employé-functie, terwijl voor mannen met dit soort onderwijs geen éénduidig zwaartepunt ten aanzien van de bereikte beroepspositie valt te bepalen. Alvorens verdere conclusies hieraan te verbinden, is het van belang reeds geconstateerde verschillen in de allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen meer systematisch aan de orde te stellen.

Een andersoortige allocatie naar beroepspositie voor vrouwen en mannen is geen op zichzelf staand gegeven. Het dient te worden geplaatst binnen de context van het in onze samenleving optredende verschil in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen. Met name komt dit tot uiting in de arbeidsdeling tussen de sexen en wel op een tweevoudige wijze.

Allereerst kan men vaststellen dat in de bestaande arbeidsdeling het merendeel van de vrouwen onbetaalde verzorgingsarbeid in de huishoudelijke en gezinssfeer verricht, terwijl het merendeel van de mannen overwegend buitenshuis betaalde beroepsarbeid om handen heeft. Zo blijkt uit de uitkomsten van de laatste gehouden volkstelling dat 60% van de vrouwen van 15 t/m 64 jaar werkzaam is in het eigen huishouden of in dat van de ouders; terwijl 85% van de mannen van deze leeftijdsgroep daarentegen werkzaam is in een bedrijf of in een beroep. Dit verschil in maatschappelijke positie wordt mede in stand gehouden door een ideologie, waarin de bestemming en de taak van de vrouw nog altijd wordt gezien als bij uitstek liggend in het gezin en de zorg voor echtgenoot en kinderen. In deze ideologie wordt daarom het verrichten van beroepswerkzaamheden door de vrouw voor zover dit werk buitenshuis impliceert, als maatschappelijk minder gewenst beschouwd.

Een en ander heeft tot consequentie dat met name de gehuwde vrouw in geringe mate bij het arbeidsproces is betrokken. In tabel 3.13 is enig cijfermateriaal ten aanzien van het verrichten van beroepsarbeid door de vrouw gedurende deze eeuw samengebracht.

Tabel 3.13. Vrouwen met beroep in % van het totaal aantal vrouwen van 14-64 jaar voor elke burgerlijke staat, 1909-1977

	1909	1920	1930	1947	1960	1971 ¹	1977 ¹
Ongehuwd	51	55	58	58	64	65	66
Gehuwd	8	5	7	11	8	17	26
Gehuwd geweest	59	50	41	31	30	30	29
Totaal	30	29	29	29	26	31	34

¹ In % van het totaal aantal vrouwen van 15-65 jaar.

CBS: Volkstellingen (1909-1971) en Arbeidskrachtentelling (1977).

Uit de cijfers in deze tabel blijkt allereerst dat het verrichten van beroepswerkzaamheden door de vrouw gedurende deze eeuw vrij constant is gebleven. Het deelnemingspercentage schommelt rond de 30 tot in de vijftiger jaren waarna een geringere deelneming aan beroepsarbeid door de vrouw is te constateren. Sinds de zestiger jaren stijgt de beroepsarbeid door vrouwen weer. Per burgerlijke staat zijn echter een aantal tegengestelde tendenties te bespeuren. Het relatieve aantal ongehuwde vrouwen dat beroepsarbeid verricht neemt sinds het begin van deze eeuw toe van rond de helft tot bijna tweederde deel aan het eind van de vijftiger en zestiger jaren. Sinds het begin van de zeventiger jaren zet weer een daling in. Het percentage weduwen en gescheiden vrouwen met een beroep daarentegen neemt tot in de tweede wereldoorlog gestaag af en stabiliseert zich dan rond de 30%. Beroeps-

arbeid door de gehuwde vrouw is tot aan de zestiger jaren gering van omvang. Pas in de zestiger jaren is er sprake van een toename in de deelneming aan het arbeidsproces door deze categorie vrouwen. In 1977 verricht ca. één op de vier gehuwde vrouwen beroepswerkzaamheden. Ten dele is deze toename sinds de vijftiger jaren te wijten aan maatregelen van de overheid en bedrijfsleven die sinds 1955 – onder druk van een bestaand tekort aan vrouwelijke arbeidskrachten – erop waren gericht belemmeringen te doorbreken teneinde ook gehuwde vrouwen bij het arbeidsproces te betrekken (Blok, 1978). In hoeverre deze maatregelen alsook andere factoren zoals o.a. de opkomst van een emancipatiebeweging onder de vrouwen hebben geleid tot een verhoogde deelneming aan het arbeidsproces door de gehuwde vrouw is in tabel 3.14 cijfermatig nader in beeld gebracht. Uit dit cijfermateriaal kunnen de volgende conclusies t.a.v. de onderhavige problematiek worden getrokken.

Tabel 3.14. Werkende gehuwde vrouwen samenwonend met echtgenoot naar positie in het bedrijf en leeftijd in % van het totaal aantal gehuwde vrouwen samenwonend met echtgenoot voor iedere leeftijdsgroep, 1947–1977

	1947	1960	1971	1977 ¹
Medewerkend in gezinsbedrijf				
24 jaar en jonger	3,2	1,6	1,6	0,9
25–29 jaar	5,0	2,0	2,3	1,6
30–34 jaar	7,1	2,4	3,2	2,8
35–44 jaar	9,2	3,2	3,9	3,7
45–54 jaar	9,6	3,7	4,0	3,1
55 jaar en ouder	6,7	1,5	1,7	1,3
Totaal	7,6	2,5	2,9	2,4
Overigen met beroep (zelfstandig, loondienst) ²				
24 jaar en jonger	3,8	9,3	27,4	46,6
25–29 jaar	2,4	5,2	16,5	25,6
30–34 jaar	1,9	3,9	12,6	20,4
35–44 jaar	2,0	4,2	13,2	22,2
45–54 jaar	1,7	3,8	11,6	17,0
55 jaar en ouder	0,7	1,3	4,1	4,5
Totaal	1,8	3,9	12,4	19,3

¹ Incl. gehuwde vrouwen niet samenwonend met echtgenoot.

² Incl. tijdelijk niet werkend.

CBS: Volkstellingen (1947–1971) en Arbeidskrachtentelling (1977).

– Het verrichten van beroepsarbeid door de gehuwde vrouw voor zover dit overwegend werk binnenshuis impliceert, heeft sinds de jaren vijftig sterk aan betekenis ingeboet. Het percentage medewerkers in het gezinsbedrijf is sindsdien aanzienlijk teruggelopen en schommelt rond de 2 à 3 % waarbij nauwelijks verschillen te constateren zijn per leeftijdsgroep.

– Het deelnemen aan het arbeidsproces voor zover dit overwegend werk impliceert dat niet in de gezinsfeer kan worden verricht, is sinds de Tweede Wereldoorlog beduidend toegenomen. Het percentage werkende gehuwde vrouwen is aan het eind van de jaren vijftig t.o.v. enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog verdubbeld, terwijl dit percentage in 1977 ten opzichte van 1960 is verviervoudigd. Deze ontwikkeling is ook voor iedere leeftijdsgroep waar te nemen.

Absoluut gezien is de deelneming aan betaalde beroepsarbeid buitenshuis sinds de Tweede Wereldoorlog het grootst onder gehuwde vrouwen uit de jongste leeftijdsgroepen, en met name die van 24 jaar en jonger. Werkte van deze groep gehuwde vrouwen in 1947 nog maar 4 % buitenshuis, in

1960 bedroeg dit percentage reeds 9, terwijl in 1971 bijna de helft van deze groep vrouwen buitenshuis beroepswerkzaamheden verrichtte.

De arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen bestaat echter niet alleen uit de scheiding tussen wel en niet verrichten van betaalde beroepsarbeid. Vrouwen die wel beroepsarbeid verrichten zijn relatief gezien aangewezen op een beperkt aantal beroepen die kunnen worden gekenmerkt als verwantschap vertonend met huishoudelijke arbeid dan wel die bekend staan als typisch vrouwelijke beroepen. Deze conclusie kan worden getrokken uit de cijfers in de tabellen 3.15 en 3.16.

Tabel 3.15. Totaal aantal beroepen – respectievelijk werkende vrouwelijke bevolking – naar beroepen met onderscheiden percentages vrouwen die in dit beroep werkzaam zijn, 1971

	Aantal beroepen	Werkende vrouwelijke bevolking ¹
Beroep waarin werkzaam		
– 50% of minder vrouwen	797	27,5
– 51–74% vrouwen	31	13,0
– 75–90% vrouwen	28	31,4
– 91% of meer vrouwen	39	28,1
Totaal	895	100

¹ Excl. met beroep onbekend.

CBS: Volkstelling 1971.

Tabel 3.16. Werkende vrouwelijke bevolking¹ naar beroepsklasse,² 1971³

– Huishoudelijk en verzorgend personeel (54) ⁴	10,7
– Schoonmaakpersoneel (55)	4,2
– Koks en keukners (53)	4,0
– Kappers en schoonheidsspecialisten (57)	1,5
– Overige dienstverlenende functies (56 en 59) ⁴	1,7
– Kleermakers, naaisters, stoffeerders en verwante functies (79)	4,2
– Winkelbedienden en andere verkopers (48)	12,6
– Secretariaessen en andere (pens-)typisten (32)	10,3
– Boekhouders, kassiers en verwante functies (33)	6,3
– Telefonisten en telegrafisten (38)	0,9
– Overige administratieve functies (39) ⁴	9,9
– Verplegende en verwante functies (06/07)	9,6
– Leerkrachten (13)	6,3
– Overige beroepsklassen	17,9
Totaal x 1000 (= 100%)	1119,6

¹ Excl. met beroep onbekend.

² Achter iedere beroepsklasse is de desbetreffende code van de beroepenclassificatie vermeld (zie: CBS, 14e Algemene Volkstelling, Beroepenclassificatie).

³ De cijfers in deze tabel hebben betrekking op steekproefuitkomsten uit de Volkstelling 1971 (1 op 10).

⁴ Bij deze functies is, o.a. het toezichhoudend-leidinggevend personeel niet inbegrepen.

De cijferopstelling in tabel 3.15 laat o.a. zien, dat ten tijde van de volkstelling van 1971 bijna driekwart van de vrouwen in slechts ca. ééntiende deel van het totaal aantal beroepen werkzaam was. Bijna 60 % van de vrouwen werkte in beroepen die door driekwart of meer van deze bevolkingsgroep werden uitgeoefend.

Deze laatste groep van beroepen blijkt slechts in een beperkt aantal beroepsklassen voor te komen. In tabel 3.16 is een omschrijving van deze klassen opgenomen waarbij tevens het percentage vrouwen is toegevoegd dat in één van deze beroepsklassen werkzaam is. Uit deze tabel blijkt dat een

deel van de werkzaamheden die in die beroepen worden verricht waarin overwegend vrouwen werkzaam zijn, kan worden samengevat als verwant aan dan wel in het verlengde liggend van huishoudelijke arbeid. Het betreft hier met name werkzaamheden in de dienstverlenende sfeer, alsmede werkzaamheden die gericht zijn op het vervaardigen van kleding of bekleding. In dergelijke beroepen werkt ca. éénkwart van de vrouwen.

Een ander deel van de betaalde werkzaamheden die overwegend door vrouwen worden verricht, wordt als zodanig veelal ook als typische vrouwen-taken beschouwd. Het betreft hier met name werkzaamheden als verkoopster in de commerciële sfeer, als secretaresse of caissière in de administratieve sfeer, dan wel werkzaamheden in de verpleeg- en opvoedingssfeer. In beroepen met dergelijke werkzaamheden werkt ruim de helft van de vrouwen die betaalde beroepsarbeid verrichten.

Opmerkelijk hierbij is tevens het feit dat het in een vrij groot aantal gevallen gaat om werkzaamheden van een betrekkelijk laag niveau. Dit geldt met name voor de genoemde functies in de dienstverlenende, industriële, commerciële en administratieve sfeer. Bij tabel 3.16 is reeds erop gewezen dat de toezichthoudend-leidinggevende functies niet bij de daar genoemde categorieën zijn inbegrepen. Bekijkt men wie deze functies uitoefenen dan blijkt dit op één uitzondering na praktisch geheel en al door mannen te gebeuren, zoals de cijfers in tabel 3.17 uitwijzen. De uitzondering heeft betrekking op de toezichthoudend-leidinggevende functies in de dienstverlenende sfeer, welke in ongeveer gelijke mate door mannen en vrouwen worden uitgeoefend. Ter completering is in tabel 3.17 tevens de verdeling naar geslacht opgenomen van de wetenschappelijke en andere vakspecialisten als ook die van de beleidvoerende en hogere leidinggevende functies. Ten aanzien van deze verdelingen valt vooral het geringe aandeel vrouwen in de laatstgenoemde categorie van functies op: slechts ca. 5% van de vrouwen vervult een dergelijke functie.

Resumerend kan worden gesteld dat vrouwen die wel betaalde beroepsarbeid verrichten, overwegend werkzaam zijn in een vrij gering aantal beroepen waarin arbeid wordt verricht die:

- verwantschap vertoont met huishoudelijke arbeid dan wel als een specifieke vrouwen-taak wordt beschouwd;
- grotendeels een betrekkelijk laag niveau bezit.

Het is daarom niet verwonderlijk dat vrouwen in leidinggevende functies - niet alleen in hogere maar ook in toezichthoudende - nauwelijks worden aangetroffen.

Tabel 3.17. Toezichthoudend-leidinggevend personeel in een aantal beroepssectoren, resp. wetenschappelijke e.a. vakspecialisten, beleidvoerende en hogere leidinggevende functionarissen naar geslacht, 1971¹

	Man- nen	Vrou- wen	Totaal x 1000 (= 100%)
Toezichthoudend-leidinggevend personeel:			
- dienstverlenende functies (5)	60,7	40,3	6,2
- ambachts-, industrie-, transportberoepen (6/7/8)	97,8	2,4	104,2
- commerciële functies (4)	90,7	9,3	54,9
- administratieve functies (3)	96,2	3,8	52,3
Wetenschappelijke e.a. vakspecialisten (0/1)	65,8	34,2	635,4
Beleidvoerende en hogere leidinggevende functies (2)	95,1	4,9	107,0

¹ De cijfers in deze tabel hebben betrekking op steekproefuitkomsten uit de Volkstelling van 1971 (1 op 10)

Verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen: segregatie-effecten

De bestaande arbeidsdeling tussen de sexen zowel wat betreft de scheiding in wel of geen betaalde beroepsarbeid als ook de segmentering van de arbeidsplaatsen op de arbeidsmarkt in mannen- en vrouwenbanen hebben uiteraard gevolgen voor het onderwijs aan en van vrouwen. Primair worden vrouwen opgeleid voor de huwelijksmarkt en pas op de tweede plaats voor

de arbeidsmarkt. Een en ander betekent dat in het onderwijs weinig gelegenheid aan vrouwen wordt geboden om de noodzakelijke houding - met name het zich in het vooruitzicht stellen van een loopbaan - en vaardigheden voor deze arbeidsmarkt te verwerven. Wanneer vrouwen derhalve op de arbeidsmarkt verschijnen, bezitten zij reeds vooraf geringere mogelijkheden om adequaat op deze markt te kunnen functioneren. Hiermee lijkt de kring gesloten.

Het voorafgaande betekent tweërlei: allereerst dat vrouwen in geringere mate dan mannen onderwijs dan wel bepaalde vormen van onderwijs volgen. Aan dit probleem wordt in het volgende hoofdstuk aandacht besteed. Ten tweede betekent het voorafgaande dat vrouwen in geringere mate dan mannen profijt hebben van het onderwijs dat zij hebben gevolgd voor de te bereiken beroepspositie. Of en in hoeverre dit het geval is, komt hier aan de orde.

In het overzicht van de mate waarin de diverse onderwijsvormen naar één bepaalde beroepspositie toewijzen, is reeds naar voren gekomen dat in een aantal gevallen zwaartepuntverschillen naar beroepspositie optreden tussen mannen en vrouwen met eenzelfde opleiding. Ten behoeve van een meer systematische analyse van de verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen is allereerst op basis van de tabel 3.12 gepresenteerde cijfers voor elke onderwijs-categorie de samenhang berekend - weer m.b.v. Pearson's r - tussen de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen. Het resultaat van deze berekening is weergegeven in tabel 3.18. Dit cijfermateriaal bevat een aantal opmerkelijke zaken welke tegen de achtergrond van de concrete verdelingen als volgt kunnen worden gekarakteriseerd.

a Hoge tot vrij hoge correlaties worden aangetroffen tussen de verdelingen naar sociale groep onder mannen en vrouwen met niet-universitair onderwijs op semi-hoger en hoger niveau alsmede met universitair onderwijs op hoger niveau enerzijds én onder mannen en vrouwen met uitsluitend basisonderwijs of beroepsonderwijs op lager niveau anderzijds. Voor mannen en vrouwen met een dergelijke opleiding bestaan er dus geen of nauwelijks verschillen in allocatie naar beroepspositie. Ook hier blijkt weer de grote stabiliteit in de allocerende werking van deze onderwijsvormen: een gegeven dat reeds meer malen is geconstateerd.

b Minder hoge correlaties tussen de respectievelijke verdelingen variërend van .65 tot .82 treft men aan onder personen met een viertal soorten gevolgd onderwijs. Deze zijn onder te verdelen in twee subgroepen; te weten:

- algemeen onderwijs op lager niveau en beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau: zowel mannen als vrouwen met dit soort onderwijs oefenen in grote meerderheid een arbeidersberoep dan wel een lager employé-functie uit. Bij mannen is dit overwegend een arbeidersberoep, bij vrouwen een lagere employé-functie.

- algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau en beroepsonderwijs op middelbaar niveau: mannen en vrouwen met dit soort onderwijs behoren overwegend tot één bepaalde employé-categorie, nl. tot de lagere em-

Tabel 3.18. Samenhang van de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen per onderwijsniveau

		Middelbaar niveau	
Basisniveau	.943	- algemeen onderwijs	.497
Lager niveau		- beroepsonderwijs	.783
- algemeen onderwijs	.762	Semi-hoger niveau	
- beroepsonderwijs	.881	- niet-universitair onderwijs	.971
Uitgebreid lager niveau		- universitair onderwijs	.481
- algemeen onderwijs	.818	Hoger niveau	
- beroepsonderwijs	.645	- niet-universitair onderwijs	.993
		- universitair onderwijs	.997

ployé's in het geval van algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau, en tot de middelbare employé's in het geval van het beroepsonderwijs op het middelbaar niveau. Van de mannen met dit soort onderwijs behoort echter daarnaast nog een aanzienlijk deel tot een hogere employé-categorie (ca. één op de vier mannen met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau is middelbaar employé, en ca. één op de zeven mannen met beroepsonderwijs op het middelbaar niveau is hoger employé). Bij de vrouwen is dit niet het geval: ofwel behoort meer dan driekwart tot de lagere employé's (bij vrouwen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau) ofwel behoort nog een aanzienlijk deel tot een lagere employé-categorie (bij vrouwen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau).

c) De verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen vertonen een geringe correlatie onder personen met algemeen onderwijs op het middelbaar niveau (.50) en met universitair onderwijs op het semi-hoger niveau (.48). Mannen met dit soort onderwijs behoren overwegend tot een hogere employé-categorie dan vrouwen met dit zelfde soort onderwijs. Van de mannen met algemeen onderwijs vervullen vier op de tien een middelbare employé-functie – en bovendien ruim éénkwart nog een hogere employé-functie – en slechts bijna één op de zes een lagere employé-functie; van de vrouwen met dit soort onderwijs daarentegen vervullen zes op de tien een lagere employé-functie en slechts ruim éénkwart een middelbare employé-functie. Onder personen met een universitaire opleiding op kandidaatsniveau behoren zes op de tien mannen tot de groep hogere employé's en éénderde tot de groep middelbare employé's; bij de vrouwen is bijna driekwart middelbaar employé en nog geen tiende deel hogere employé.

Uit het voorafgaande overzicht kan worden geconcludeerd dat vrouwen in geringere mate dan mannen profijt hebben van het onderwijs dat zij hebben gevolgd voor de door hen te bereiken beroepspositie in vergelijking met die van de mannen. Per onderscheiden onderwijsvorm bevolken mannen en vrouwen in meerdere of mindere mate elk een eigen deel van de beroepsposities. Dit segregatie-effect is het grootst bij een diploma van het vmo/vwo/havo-type, het geringst bij een diploma van het hoger en voortgezet hoger beroepsonderwijs alsmede bij een afgeronde universitaire studie. De kwantitatieve betekenis van deze allocatie-verschillen is vrij groot. Een vaststelling hiervan is met name relevant vanuit de vraag van hetgeen er zou moeten veranderen om deze verschillen op te heffen. De kwantitatieve betekenis kan worden bepaald door middel van de segregatie-index *s* (Grimm & Stern, 1974; Siegers, 1979) en de replacement-index *R* van Walker e.a. (Grimm & Stern, 1974).

De segregatie-index *s* – indien toegepast bij iedere onderwijscategorie – geeft aan hoe groot de som bedraagt van het percentage mannen met beroep en vrouwen met beroep dat per onderwijsvorm van positie dient te veranderen opdat de procentuele verdeling van het aantal personen met beroep over de onderscheiden beroepsposities bij deze onderwijsvorm voor mannen en vrouwen dezelfde is¹⁾. De segregatie-index *s* houdt echter geen rekening met de numerieke dan wel relatieve verhouding tussen mannen en vrouwen bij personen die op een bepaald tijdstip betaalde beroepsarbeid verrichten. Hierin kan worden voorzien door de reeds genoemde «replacement-index» van Walker e.a., die het totaal aantal personen met beroep aangeeft dat van positie zou moeten veranderen om een zelfde verdeling over de diverse posities te verkrijgen voor mannen en voor vrouwen²⁾.

In tabel 3.19 zijn de berekende segregatie- en replacement-indices voor iedere onderwijscategorie samengebracht. Tevens is in deze tabel het percentage vrouwen onder personen met een beroep opgenomen. Uit deze tabel blijkt dat de grootste segregatie-effecten aan te treffen zijn bij het niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau en het algemeen onderwijs op het middelbaar niveau, direct gevolgd door de onderwijsvormen op het uitgebreid lager niveau en het algemeen onderwijs op het lager niveau. Het segregatie-effect is het geringst bij de onderwijsvormen op het hoger niveau.

Tabel 3.19. Segregatie- en replacement-indices naar sociale groep tussen mannen en vrouwen per onderwijsniveau

	Segregatie-index	Replacement-index	% vrouwen onder personen met beroep
Basisniveau	24,7	8,1	20,7
Lager niveau			
– algemeen onderwijs	38,2	18,4	40,2
– beroepsonderwijs	29,9	11,4	25,5
Uitgebreid lager niveau			
– algemeen onderwijs	41,8	19,7	37,8
– beroepsonderwijs	45,6	15,0	20,8
Middelbaar niveau			
– algemeen onderwijs	47,5	18,9	27,5
– beroepsonderwijs	30,3	13,7	34,6
Semi-hoger niveau			
– niet-universitair onderwijs	21,0	8,9	30,2
– universitair onderwijs	51,8	8,6	9,1
Hoger niveau			
– niet-universitair onderwijs	8,8	2,1	13,5
– universitair onderwijs	5,6	1,0	9,9

De respectievelijke indices voor deze twee groepen lopen nogal behoorlijk uiteen. Zo bedraagt het totale percentage mannen en vrouwen met beroep dat van positie zou moeten veranderen om eenzelfde verdeling over de beroepsgroepen te verkrijgen onder personen met een universitaire studie op kandidaatsniveau ruim vijftig, terwijl het desbetreffende percentage onder personen met een universitaire studie op doctoraal niveau slechts iets meer dan vijf bedraagt.

Bekijkt men de replacement-indices dan moet men constateren dat de grootste verschuivingen qua aantal personen om tot een zelfde verdeling naar positie voor mannen en vrouwen te komen, zouden moeten plaats vinden onder personen met algemeen onderwijs op lager, uitgebreid lager en middelbaar niveau. Onder de personen met deze soorten gevolgd onderwijs zou in alle drie gevallen ca. één op de vijf personen (resp. 18%, 20% en 19%) van positie moeten veranderen. De geringste verschuivingen zouden zich voordoen onder personen met gevolgde opleidingen op het hoger niveau: slechts 1 à 2% van het totaal aantal personen met dit onderwijs zou van positie moeten veranderen.

De uit tabel 3.19 te constateren verschillen in volgorde van de segregatie- en vervangings-effecten onder personen met diverse soorten onderwijs is te wijten aan de nogal uiteenlopende percentages vrouwen onder de personen met een beroep per onderwijssoort. Zo bedraagt het aandeel vrouwen onder personen met beroep en met algemeen onderwijs op het lager en uitgebreid lager niveau circa 40%, terwijl het percentage vrouwen onder personen met beroep en met een universitaire opleiding hetzij op kandidaats-, hetzij op doctoraal niveau slechts ca. tien bedraagt. Concluderend kan worden gesteld dat de verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen leiden tot vrij omvangrijke segregatie-effecten in deze tussen de sexen, die bovendien per soort gevolgd onderwijs nogal uiteenlopen.

De geconstateerde verschillen in de allocatie naar beroepspositie en de hieruit voortvloeiende segregatie-effecten tussen mannen en vrouwen kunnen grotendeels worden verklaard door segmenteringsverschijnselen op de arbeidsmarkt, met name door de hierop vigerende segmenteringstendenzen in de functiestructuur. Met deze segmenteringsverschijnselen wordt be-

Segregatie-effecten en segmenteringstendenzen op de arbeidsmarkt

doeld dat er geen sprake is van één homogene arbeidsmarkt maar van een aantal deelmarkten die weer samenhangen met selectieprocessen welke optreden bij de onderlinge afstemming van de vraag- en aanbodzijde. Volgens de theorie van de dubbele arbeidsmarkt (zie hiervoor o.a. Vissers e.a., 1977; Valkenburg en Vissers, 1978) is in dit opzicht sprake van een splitsing van de arbeidsmarkt in een primair en een secundair segment. Deze splitsing vindt plaats op het niveau van bedrijven en bedrijfstakken enerzijds alsook op het niveau van beroepen of functies anderzijds. Zodoende ontstaat er een tweedeling in de industriële structuur alsmede in de functiestructuur die elkaar gedeeltelijk overlappen.

Het primaire segment in de industriële structuur wordt gekenmerkt door grotere, stabiele, meer kapitaalintensieve bedrijven met hogere lonen; het secundaire segment door kleinere, minder stabiele en meer arbeidsintensieve bedrijven met lagere lonen. De segmentering in de functiestructuur leidt enerzijds tot banen die werkzekerheid, promotiemogelijkheden en in het algemeen ook hogere lonen bieden (de zgn. primaire banen), en anderzijds tot banen met tegenovergestelde kenmerken: instabiele werkgelegenheid, weinig kansen om vooruit te komen en vaak lagere lonen (de zgn. secundaire banen).

Met de genoemde segmentering van de arbeidsmarkt gaat ook een tweedeling van de werknemers gepaard. Voor de banen in het primaire segment komen werknemers in aanmerking waarvan mag worden aangenomen dat zij bereid zijn gedurende langere tijd bij hetzelfde bedrijf te werken. Op grond hiervan of van percepties hieromtrent worden bepaalde groepen van werknemers van deze banen uitgesloten. Deze groepen werknemers zijn dan aangewezen op banen in het secundaire segment. Het betreft hier met name vrouwen, oudere personen zonder werk, buitenlandse werknemers en ethnische groeperingen met een andersoortig cultuurpatroon. Doordat deze groepen werknemers min of meer zijn gedwongen tot het werken in dergelijke banen, is het niet verwonderlijk dat zij grotendeels ook gedragskenmerken gaan vertonen die overeenkomen met de kenmerken van de secundaire banen, zoals een vrij hoog verloop en weinig animo om in het werk vooruit te komen.

De geconstateerde verschillen in allocatie naar beroepspositie en de hieruit voortvloeiende segregatie-effecten tussen mannen en vrouwen zijn grotendeels toe te schrijven aan het feit dat verreweg het merendeel van de vrouwen in beroepen of functies werkzaam is die kunnen worden gekarakteriseerd als secundaire banen.

In het voorafgaande hebben wij reeds geconstateerd dat het werk dat in deze beroepen of banen wordt verricht, verwantschap vertoont met huishoudelijke arbeid dan wel als vrouwentaken worden beschouwd. Daarbij is ook vastgesteld dat de vrouwenbanen in de industriële, de dienstverlenende, de commerciële en de administratieve sfeer uit werkzaamheden van betrekkelijk laag niveau bestaat waarvoor weinig of geen beroepsgerichte scholing noodzakelijk is. Hieraan kan nog worden toegevoegd dat deze banen nauwelijks of geen kansen bieden om in het werk vooruit te komen, terwijl ook weinig ruimte lijkt te zijn voor eigen verantwoordelijkheid en afwisseling in het werk. Genoemde karakteristieken komen ook tot uiting in de positie die deze beroepen of functies in de positiestructuur innemen. Het betreft hier arbeidersberoepen en lagere employé-functies, waarbij de arbeidersberoepen in sterke mate zijn geconcentreerd in de dienstverlenende sfeer en de lagere employé-functies in de administratieve sfeer.

Bekijkt men de bezetting van genoemde groepen van banen door de (loon-)afhankelijke vrouwen met onderscheiden soorten gevolgd onderwijs, dan is hierin een aantal opmerkelijke zaken te constateren. In tabel 3.20 zijn de cijfers dienaangaande bijeengebracht.

a. Allereerst blijkt uit deze cijfers dat vrouwen met algemeen onderwijs ongeacht het niveau in overwegende mate lagere employé-functies in de administratieve sfeer uitoefenen. Voor vrouwen met dit onderwijs op het uitge-

Tabel 3.20. (Loon)afhankelijke vrouwelijke bevolking¹ naar enkele categorieën beroepsklassen² per onderwijsniveau, 1971³

	Basis-niveau	Lager niveau		Uitgebr. lager niveau		Middelbaar niveau		Semi-hoger niveau		Hoger niveau	
			alg. ond.	ber. ond.	alg. ond.	ber. ond.	alg. ond.	ber. ond.	niet-univ.	univ.	niet-univ.
Lagere functies in											
• administratieve sfeer (32, 33, 38, 39)	7,3	33,8	71,0	24,0	63,7	20,2	6,6	22,9	5,8	1,7	
• commerciële sfeer (48)	9,6	15,6	5,0	17,8	2,6	3,5	0,4	1,8	—	—	
• dienstverlenende sfeer (53 t/m 57; 59)	42,3	22,8	6,7	27,5	5,9	14,4	1,1	1,2	0,7	—	
• industriële sfeer (79)	6,0	6,0	0,5	7,5	0,3	1,8	0,1	0,2	—	—	
Functies in de											
• verplegende, verzorgende, opvoedingssfeer (06/07, 13)	1,4	2,5	3,7	6,2	7,2	47,1	68,7	33,5	80,3	52,7	
• Overige functies	33,4	19,4	13,2	17,0	20,2	12,0	23,2	40,6	13,2	45,6	
Totaal (= 100%)	184 380	143 385	159 325	212 335	29 885	111 840	63 940	1 125	2 800	6 860	

¹ Excl. met onderwijsniveau onbekend.

² Achter iedere beroepsklasse is de desbetreffende code van de beroepsclassificatie vermeld zie: CBS, 14e Algemene Volkstelling, Beroepsclassificatie).

³ De cijfers in deze tabel hebben betrekking op steekproefuitkomsten uit de Volkstelling 1971 (1 op 10).

breid lager niveau bedraagt het respectievelijke percentage 71; voor vrouwen met dit onderwijs op het middelbaar niveau 64. Uitgesplitste cijfers naar algemeen en beroepsonderwijs op het lager niveau staan niet ter beschikking. Gezien het geconstateerde patroon bij vrouwen met uitgebreid lager en middelbaar onderwijsniveau en gezien het feit dat reeds 34% van de vrouwen met een lager onderwijsniveau een lagere functie in de administratieve sfeer uitoefent, mag worden aangenomen dat onder de vrouwen met algemeen onderwijs op dit niveau ook het merendeel een dergelijke functie uitoefent.

b. Bij de vrouwen met beroepsonderwijs is niet zo'n éénduidig patroon te onderkennen. Onder vrouwen met dit onderwijs op het uitgebreid lager niveau oefenen ca. vier op de tien een lagere functie in de administratieve dan wel commerciële sfeer uit, en ca. één op de drie een arbeidersberoep in met name de dienstverlenende sfeer. Onder vrouwen met dit onderwijs op het middelbaar niveau oefent ca. de helft een functie uit in de verplegende, verzorgende of opvoedings sfeer, bijna éénkwart een lagere functie in met name de administratieve sfeer, en ca. één op de zeven een arbeidersberoep in de dienstverlenende sfeer.

c. Vrouwen met niet-universitair onderwijs oefenen in grote mate een verplegende, verzorgende of opvoedkundige functie uit. Onder vrouwen met dit onderwijs op het semi-hoger niveau bedraagt dit percentage bijna 70; onder vrouwen met dit onderwijs op het hoger niveau zelfs 80.

d. Vrouwen met universitair onderwijs oefenen deels een vrouwenberoep uit in de verplegende, verzorgende en opvoedings sfeer, deels een andere functie. Opmerkelijk is ook nog het relatief groot aandeel vrouwen met een lagere functie in met name de administratieve sfeer onder de vrouwen met een universitaire studie op kandidaatsniveau.

e. Vrouwen met alleen basis-onderwijs oefenen na de vrouwen met universitair onderwijs het minst een vrouwenberoep uit. Wanneer zij dit wel doen, dan betreft dit een arbeidersberoep in de dienstverlenende sfeer.

Tegen deze achtergrond kunnen de gevonden verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen de sexen als volgt worden geïnterpreteerd.

a. De geconstateerde oververtegenwoordiging van lagere employé's bij de vrouwen met algemeen onderwijs op het lager niveau en met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau ten opzichte van de mannen met deze soorten onderwijs is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat vrouwen met dit onderwijs voor het merendeel lagere functies uitoefenen in de commerciële maar vooral in de administratieve sfeer die overwegend als secundaire banen zijn te karakteriseren welke alleen voor vrouwen zijn bestemd.

b. De vrij grote aantallen hogere employés bij de mannen (27%) en het nauwelijks voorkomen van deze beroepsgroep bij de vrouwen (5%) alsmede de zeer sterke concentratie van lagere employés bij de vrouwen t.o.v. de mannen (nl. 77% versus 40%) onder personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau is te wijten aan met name het grote aantal vrouwen met dit onderwijs dat werkzaam is in overwegend en alleen voor vrouwen bestemde secundaire banen in de administratieve sfeer (nl. 71%). Het overheersend werken in dergelijke banen door vrouwen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau (nl. 64%) is ook verantwoordelijk voor de sterke concentratie van de groep lagere employés onder deze vrouwen (62%) – dit in tegenstelling tot de desbetreffende aantallen onder de mannen met dit soort onderwijs (18%), waardoor een sterke oververtegenwoordiging ontstaat van hogere en middelbare employés bij de mannen t.o.v. de vrouwen.

c. De oververtegenwoordiging van de groep lagere employés en de ondervertegenwoordiging van de groep hogere employés bij de vrouwen ten opzichte van de mannen onder personen met beroepsonderwijs op middelbaar niveau (resp. 40% versus 15%, en 1% versus 14%) komt grotendeels op rekening van de vrij grote aantallen vrouwen met dit onderwijs die een overwegend secundaire baan in de administratieve sfeer (bijna éénkwart) hebben.

d. De oververtegenwoordiging van hogere employés bij de mannen t.o.v. de vrouwen onder personen met universitair onderwijs op kandidaatsniveau

ten slotte is grotendeels toe te schrijven aan het vrij grote relatieve aandeel van vrouwen die een functie vervullen in de verplegende, verzorgende en opvoedings sfeer. Dergelijke banen zijn overwegend middelbare employé-functies.

Concluderend kan worden gesteld dat de verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen en de hieruit voortvloeiende segregatie-effecten voor personen met onderscheiden soorten onderwijs met name toe te schrijven zijn aan het feit dat vrouwen overwegend zogenaamde secundaire banen op de arbeidsmarkt uitoefenen, d.w.z. banen die worden gekenmerkt door een grote mate van instabiliteit ten aanzien van werkzekerheid, een geringe autonomie, verantwoordelijkheid en afwisseling in het werk en weinig uitzicht op promotiemogelijkheden. In dit opzicht zou men de vraag kunnen stellen of ook niet de vrouwenbanen in de verplegende, verzorgende en opvoedings sfeer bepaalde trekken van het secundaire segment vertonen. Dergelijke banen zijn in de meeste gevallen als een soort «eind-beroep» te beschouwen waarbij de bekleders van dergelijke functies veelal een beperkte verantwoordelijkheid dragen of in een ondergeschikte positie verkeren, en waardoor tevens nauwelijks kansen op promotie mogelijk zijn. In dit geval zouden de verschillen in allocatie naar beroepspositie tussen mannen en vrouwen met een kandidaatsexamen ook voor een deel een gevolg kunnen zijn van segmenteringsverschijnselen in de functiestructuur van de arbeidsmarkt.

Diversiteit in gelijksoortige allocatiepatronen

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk bleek bij nadere analyse van de diverse allocatiepatronen een gelijksoortigheid in deze patronen naar voren te komen welke empirische ondersteuning verleende aan de stelling van Baudelot en Establet dat er twee basisnetwerken in het onderwijssysteem bestaan: basis- en lager beroepsonderwijs enerzijds en het overig onderwijs anderzijds. In tweede instantie was binnen het laatste netwerk een drietal subnetwerken te onderscheiden die ieder voor zich in relatie stonden ten opzichte van de diverse employé-functies in de positiestructuur.

Tegen de achtergrond van de vaststelling dat vrouwen overwegend werkzaam zijn in het secundaire segment van de arbeidsmarkt en dat dit gegeven van invloed is op de door deze bevolkingsgroep te bereiken beroepspositie rijst de vraag of desondanks eenzelfde gelijksoortigheid in allocatiepatronen voor mannen en vrouwen is te onderkennen. Zo neen, wat zijn dan de consequenties hiervan voor de gepostuleerde netwerken van onderwijstypen en -vormen in de diverse allocatiepatronen?

Ter bepaling van een dergelijke gelijksoortigheid in de allocatiepatronen is voor de mannen en de vrouwen afzonderlijk weer paarsgewijs de onderlinge samenhang berekend tussen de verdelingen naar sociale groep die aan elk der onderwijscategorieën eigen zijn. In tabel 3.21a zijn de desbetreffende correlaties voor mannen in matrixvorm weergegeven; in tabel 3.21b de desbetreffende correlaties voor de vrouwen.

In de correlatiematrix voor de *mannen* zijn weer duidelijk drie clusters aanwijsbaar die afzonderlijk bestaan uit:

- het basisonderwijs, het algemeen en beroepsonderwijs op het lager niveau alsmede het laatstgenoemde soort onderwijs op het uitgebreid lager niveau;
- het algemeen en beroepsonderwijs op het middelbaar niveau alsook het niet-universitair onderwijs op het semi-hoger niveau;
- het universitair onderwijs op het semi-hoger niveau, en het universitair en niet-universitair onderwijs op het hoger niveau.

Kenmerkend voor deze clusters is dat de hierin voorkomende correlaties in het algemeen hoger zijn dan die welke in de eerste paragraaf zijn vermeld voor mannen en vrouwen gezamenlijk.

Daarnaast is ook weer de vrij hoge correlatie waarneembaar van het algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau met dit soort onderwijs op het lager niveau en op het middelbaar niveau. De hoogte van de eerstgenoemde correlatie neemt ten opzichte van die voor mannen en vrouwen gezamenlijk af van .81 tot .67, hetgeen een afgrenzend effect inhoudt ten aan-

Tabel 3.21a. Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor onderscheiden onderwijsniveaus, mannen¹

	Basis-niveau	Lager niveau		Uitgebr. lager niveau		Middelbaar niveau		Semi-hoger niveau		Hoger niveau		
		beroeps ond.	algemeen ond.	beroeps ond.	algemeen ond.	beroeps ond.	algemeen ond.	niet-univers. ond.	universitair ond.	niet-univers. ond.	universitair ond.	
Basisniveau	1.00	.86	.99	.21	
Lager niveau		1.00	.88	.99	.25	
— beroepsonderwijs			1.00	.99	.25	
— algemeen onderwijs				.91	.67	
Uitgebreid lager niveau				1.00	.33	.02	.27	
— beroepsonderwijs					1.00	.02	.27	
— algemeen onderwijs						.65	.66	.43	.16	
Middelbaar niveau						1.00	.91	.94	.56	
— beroepsonderwijs							1.00	.88	.78	
— algemeen onderwijs								1.00	.61	.17	.11	
Semi-hoger niveau								1.00	..	.87	.84	
— niet-univ. onderwijs									1.00	
— universitair onderwijs										1.00	..	
Hoger niveau										1.00	..	
— niet-univ. onderwijs											1.00	
— universitair onderwijs												1.00

¹ .. lage tot zeer lage correlaties.

Tabel 3.21b. Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor onderscheiden onderwijsniveaus, vrouwen¹

	Basis-niveau	Beroepsonderwijs op			Algemeen onderwijs op			Semi-hoger niveau		Hoger niveau		
		lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau	lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau	niet-univers. onderwijs	universitair onderwijs	niet-univers. onderwijs	universitair onderwijs	
Basisniveau	1.00	.93	.76	.11	.58	.26	.10	
Beroepsonderwijs op		1.00	
— lager niveau			1.00	
— uitgebr. lag. niv.				1.00	
— middelbaar niveau					1.00	
Algemeen onderwijs op					1.00	
— lager niveau						1.00	
— uitgebr. lag. niv.							1.00	
— middelbaar niveau								1.00	
Semi-hoger niveau								1.00	
— niet-univ. onderwijs									1.00	-.05	-.10	
— universitair onderwijs										1.00	-.02	
Hoger niveau										1.00	..	
— niet-univ. onderwijs											1.00	
— universitair onderwijs												1.00

¹ .. lage tot zeer lage correlaties.

zien van het tweede cluster. De hoogte van de laatstgenoemde correlatie neemt ook af nl. van .73 voor mannen en vrouwen gezamenlijk naar .66 voor de mannen afzonderlijk. Daartegenover staat een verhoging van de correlatie tussen het algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau en het beroepsonderwijs op middelbaar niveau, nl. van .59 voor mannen en vrouwen gezamenlijk naar .65 voor de mannen afzonderlijk. Genoemde verschuivingen in de hoogte van al deze correlaties zijn echter gering, zodat zij in de algemene tendentie niets veranderen.

De correlatiematrix voor de vrouwen laat een ander beeld zien. Om dit te verduidelijken is voor een iets andere opstelling van deze matrix gekozen. Als min of meer duidelijke clusters komen uit deze matrix naar voren:

- een cluster bestaande uit het niet-universitair en universitair onderwijs op het hoger niveau;

- een cluster bestaande uit het niet-universitair en universitair onderwijs op het semi-hoger niveau.

Het ontstaan van deze clusters is niet verwonderlijk omdat in het voorafgaande reeds is geconstateerd dat deze onderwijsvormen onder vrouwen in grote mate alloceren naar hogere, resp. middelbare employé-functies.

Daarnaast zijn nog een tweetal quasi-clusters te onderkennen. Het betreft hier:

- een cluster bestaande uit het basisonderwijs en het beroepsonderwijs op het lager en uitgebreid lager niveau: overwegend alloceren deze onderwijsvormen naar arbeidersberoepen;

- een cluster bestaande uit het algemeen onderwijs op lager, uitgebreid lager en middelbaar niveau: deze onderwijsvormen alloceren voor het merendeel naar lagere employé-functies.

Deze clusters zijn hier quasi-clusters genoemd, omdat er bepaalde onderdelen van genoemde clusters onderling een grote gelijksoortigheid in hun allocatiepatronen vertonen. Het betreft hier met name:

- het beroeps- en algemeen onderwijs op lager niveau: de verdelingen naar sociale groep voor deze onderwijsvormen hangen in grote mate met elkaar samen ($r = .82$).

- het beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau met het algemeen onderwijs op het lager niveau enerzijds en dit soort onderwijs op het uitgebreid lager niveau anderzijds: de correlatiecoëfficiënten bedragen respectievelijk .97 en .83.

Ten slotte kan nog worden geconstateerd dat het beroepsonderwijs op middelbaar niveau qua gelijksoortigheid in allocatiepatronen een tussenpositie inneemt tussen het quasi-cluster bestaande uit het algemeen onderwijs op de diverse niveaus en het cluster dat wordt gevormd door het niet-universitair en universitair onderwijs op het semi-hoger niveau. De reden hiervoor ligt in het feit dat deze onderwijsvorm ten dele alloceren naar lagere employé-functies, ten dele naar middelbare employé-functies.

Beschouwt men de gevonden diversiteit in de gelijksoortigheid van de allocatiepatronen voor mannen en vrouwen tegen de achtergrond van de gepostuleerde netwerken in het onderwijs en van de opdeling van de arbeidsmarkt in een primair en secundair segment, dan kan worden geconcludeerd dat de stelling van Baudelot en Establet alsmede de in de eerste paragraaf gegeven aanvulling hierop alleen maar opgaan voor het primair segment van de arbeidsmarkt, althans voor wat de daar vigerende functie-structuur betreft.

Zoals reeds is opgemerkt gaat met de genoemde segmentering ook een tweedeling van werknemers gepaard. Voor de functies in het primaire segment komen werknemers in aanmerking waarvan mag worden aangenomen dat zij bereid zijn gedurende langere tijd bij hetzelfde bedrijf te werken. Werknemers waarvan wordt aangenomen dat deze niet hiertoe bereid zijn, zijn aangewezen op functies in het secundaire segment. Deze splitsing gebeurt in grote mate op basis van kenmerken zoals geslacht, ethniciteit en nationaliteit. Vrouwen, kleurlingen en buitenlandse werknemers werken overwegend in secundaire banen; mannen, blanke en Nederlandse werknemers treft men overwegend in de primaire banen aan. Gelet op dit feit is het daarom niet verwonderlijk dat de gepostuleerde netwerken in het onderwijs – voor zover zij verwijzen naar de onderscheiden posities in het maatschappelijk arbeidsproces – het meest duidelijk tot uiting komen in de gelijksoortige allocatiepatronen naar beroepspositie van de diverse onderwijsvormen onder de werkende mannelijke bevolking.

Meer versluierd komen zij echter ook tot uiting in de diverse allocatiepatronen naar beroepspositie onder de werkende vrouwelijke bevolking. Laat men dat deel van de werkende vrouwelijke bevolking buiten beschouwing dat in vergelijking met anderen het meest op het secundaire segment van de arbeidsmarkt werkzaam is – het betreft hier met name de vrouwen met algemeen onderwijs op het lager, uitgebreid lager en middelbaar niveau – dan zijn de contouren van de twee basisnetwerken ook in de correlatiematrix van

de onderlinge samenhang tussen de allocatiepatronen voor vrouwen (tabel 3.21b) zichtbaar. Enerzijds het basis- en lager beroepsonderwijs, voorbereidend op de materiële productie en dienovereenkomstig allocerend naar arbeidersberoepen; anderzijds de overige onderwijsvormen – middelbaar en (voortgezet) hoger beroepsonderwijs alsmede het universitair onderwijs – voorbereidend op de niet-materiële productie en dienovereenkomstig allocerend naar employé-functies.

Ook een aantal te onderscheiden subnetwerken welke zijn gericht op de positiestructuur in de employé-functies, of delen hiervan komen in genoemde correlatiematrix tot uitdrukking. Het gaat hierbij om:

- het universitair onderwijs en voortgezet hoger beroepsonderwijs allocerend naar hogere employé-functies;
- het middelbaar en hoger beroepsonderwijs allocerend naar middelbare employé-functies.

De these dat de twee basisnetwerken in het onderwijs, waarvan één netwerk eigenlijk bestaat uit drie subnetwerken, alleen van toepassing zijn voor het primair en niet voor het secundair segment van de arbeidsmarkt, is in het voorafgaande naar voren gekomen op basis van en verduidelijkt door de te constateren diversiteit in gelijksoortige allocatiepatronen voor mannen en vrouwen met eenzelfde soort gevolgd onderwijs. Gezien het feit dat nog andere bevolkingsgroepen in grote mate op het secundaire segment van de arbeidsmarkt zijn aangewezen, mag worden verwacht dat op grond van genoemde these ook een diversiteit aanwezig is voor Nederlandse en buitenlandse werknemers als ook voor werknemers van diverse ethnische origine met eenzelfde soort gevolgd onderwijs. In het kader van de volkstelling staat echter geen empirisch materiaal ter beschikking om deze hypothese te verifiëren.

3.4. Samenvatting en besluit

Een resumé van de voornaamste resultaten uit de analyses naar de allocatiefunctie van het onderwijs levert het volgende beeld op.

1. Voor zover het onderwijs naar één bepaalde beroepspositie toewijst is er sprake van een sterke allocerende werking van het basis- en lager beroepsonderwijs enerzijds alsmede van het hoger en het voortgezet hoger beroepsonderwijs als ook het universitair onderwijs anderzijds. Deze onderwijstypen vormen als het ware een noodzakelijke voorwaarde voor het bereiken van een bepaalde beroepspositie, te weten: arbeider (basis- en lager beroepsonderwijs) dan wel middelbaar employé (hoger beroepsonderwijs), resp. hoger employé (voortgezet hoger beroeps- en universitair onderwijs). Alleen het basis- en lager beroepsonderwijs vormen tevens een voldoende voorwaarde voor de te bereiken beroepspositie.

2. De allocerende werking van genoemde onderwijstypen is zeer stabiel in deze zin dat deze onderwijstypen gezien in de tijd naar dezelfde beroepsposities verwijzen ongeacht de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in de vormgeving van het onderwijssysteem onder invloed van de sociaal-economische context, de sociaal-economische ontwikkelingen als zodanig en mogelijke ontwikkelingen in beroepsloopbanen.

3. Ook nog in een andere zin zijn deze onderwijstypen qua allocerende werking stabiel te noemen, nl. voor zover zij alloceren naar posities welke vóórkomen in de op de primaire arbeidsmarkt vigerende functiestructuur. Dit geldt met name voor het hoger en voortgezet hoger beroepsonderwijs als ook voor het universitair onderwijs. In mindere mate is dit het geval voor het basis- en lager onderwijs. Met name het lager beroepsonderwijs – dan wel bepaalde onderdelen hiervan – verwijst ook naar posities in het secundaire segment van de arbeidsmarkt.

4. De overige onderwijsvormen vervullen hun positietoewijzende functie minder sterk. Het betreft hier het algemeen onderwijs van het mulo/mavo-type en het vhm/vwo/havo-type alsmede het middelbaar beroepsonderwijs. Deze onderwijsvormen verwijzen weliswaar naar één bepaalde beroepspositie – resp. lager employé (algemeen onderwijs van het mulo/mavo-type) en middelbaar employé (algemeen onderwijs van het vhm/vwo/havo-type en middelbaar beroepsonderwijs) – maar veel minder pregnant.

Dit geldt met name voor het algemeen onderwijs van het vhm/vwo/havo-type.

5. Als een eerste reeks oorzaken voor de minder sterke allocerende werking van deze onderwijstypen kunnen de in het voorafgaande reeds genoemde ontwikkelingen worden beschouwd. De met name sinds de tweede wereldoorlog onder invloed van de sociaal-economische ontwikkelingen opgetreden verhoogde deelneming aan het onderwijs alsmede de sinds die tijd opgetreden veranderingen in de economische sector als zodanig (o.a. wijziging in het aanbod van arbeidskrachten en verschuivingen in de aard van de werkgelegenheid zowel naar aard van de economische bedrijvigheid als naar soort van werk) lijken ertoe te leiden dat in afnemende mate deze onderwijstypen een herkenbare en gekwalificeerde beroepspraktijk garanderen. Als gevolg hiervan lijken jongeren met deze gevolgde opleidingen in doorsnee althans lager te starten. Of zij hierdoor ook minder promotiemogelijkheden hebben, kan niet uit de analyse-resultaten worden afgeleid. Daartegenover is het wel waarschijnlijk dat deze onderwijstypen een voedingsbodem vormen voor het omzetten van in het verleden opgedane ervaringen en kennis gedurende de beroepsloopbaan in veranderingen in beroepspositie. Beide in tegenovergestelde richting werkende tendenties kunnen een verklaring vormen voor het meer diffuus karakter van de allocerende werking van deze onderwijstypen.

6. Genoemde factoren zijn niet de enige verklaringgrond voor genoemd verschijnsel. Bij een zo volledig mogelijke verklaring hiervan dient ook rekening te worden gehouden met het feit dat de onderhavige onderwijstypen – met name de twee typen van algemeen onderwijs – ook alloceren naar posities op de secundaire arbeidsmarkt, die grotendeels werkzaamheden van betrekkelijk laag niveau omvatten.

7. Voor wat de allocerende werking van het onderwijs betreft, is – volgens de stelling van Baudelot en Establet – ook in de Nederlandse situatie geen sprake van één homogeen onderwijssysteem, maar van een aantal netwerken van onderwijsvormen en -typen.

Allereerst kunnen twee fundamenteel van elkaar onderscheiden basisnetwerken worden onderscheiden. Het betreft hier een netwerk bestaande uit basis- en lager beroepsonderwijs dat voorbereid op de materiële productie en dienovereenkomstig verwijst naar arbeidersberoepen; en een netwerk bestaande uit de overige onderwijsvormen en -typen dat voorbereid op de niet-materiële productie en dienovereenkomstig verwijst naar employé-functies. Deze netwerken zijn zeer stabiel daar – gezien in de tijd – noch ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in het onderwijs noch sociaal-economische ontwikkelingen dit stramen hebben kunnen doorbreken. Als kanttekening dient hierbij te worden geplaatst dat de stelling van Baudelot en Establet slechts opgaat voor wat de relatie tussen het onderwijs en de primaire arbeidsmarkt betreft en niet voor die tussen het onderwijs en de secundaire arbeidsmarkt.

8. Het netwerk bestaande uit de overige onderwijsvormen en -typen vormt in zichzelf niet één geheel maar bestaat uit een aantal subnetwerken die voorbereiden op en verwijzen naar te onderscheiden posities in de niet op de materiële productie gerichte positiestructuur. Als subnetwerken zouden kunnen worden onderscheiden:

- onderwijs van het mulo/mavo-type verwijzend naar lagere employé-functies;
- onderwijs van het vhm/vwo/havo-type, hoger en middelbaar beroepsonderwijs verwijzend naar middelbare employé-functies;
- universitair en voortgezet hoger beroepsonderwijs verwijzend naar hogere employé-functies.

9. Gezien in de tijd worden deze netwerken naar hun allocerende functie niet fundamenteel aangetast, ofschoon zij wel enige variaties te zien geven in de respectievelijke allocatiepatronen voor diverse leeftijdsgroepen. Er zijn echter aanwijzingen dat onder invloed van onder punt 5 genoemde ontwikkelingen een verschuiving in deze netwerken plaatsvindt. Hierbij tenderen

het onderwijs van het vmo/vwo/havo-type en het middelbaar beroeps-onderwijs naar het eerstgenoemde subnetwerk. Ook hier dient de kanttekening te worden geplaatst dat de these van drie subnetwerken ten aanzien van het positietoewijzend karakter van het onderwijs alleen opgaat voor wat betreft de relatie onderwijs en positiestructuur in de employé-functies in het primaire segment van de arbeidsmarkt.

In dit hoofdstuk is geen of nauwelijks aandacht besteed aan de wijze waarop het onderwijs zijn allocatiefunctie vervult. Dit is niet verwonderlijk omdat de volkstellingsgegevens voor een dergelijke vraagstelling niet geschikt zijn. Hoogstens verschaffen zij het resultaat van de diverse allocatieprocessen.

Desondanks kunnen hieromtrent vanuit de diverse bevindingen enkele kanttekeningen worden geplaatst. Bij de omschrijving van de allocatiefunctie van het onderwijs in het eerste hoofdstuk is gesteld dat deze functie een zeker verband tussen onderwijs en arbeidsmarkt veronderstelt. Dit verband is enerzijds afhankelijk van de vraag of er een duidelijke positiestructuur op de arbeidsmarkt is te onderkennen, en zo ja of daaruit onderscheiden kwalificatie-eisen voortvloeien; anderzijds is dit verband afhankelijk van de vraag of en in hoeverre de gestelde kwalificatie-eisen in het onderwijs in programma's zijn omgezet, en of het onderwijs de beslissing over het al dan niet bereikt hebben van een bepaald kwalificatie-niveau aan zich houdt of overlaat aan groeperingen die bij de handhaving van dit niveau belang hebben. De resultaten van de allocatieprocessen hebben duidelijk gemaakt dat deze niet interpreteerbaar waren mits werd uitgegaan van een segmentering van de arbeidsmarkt althans voor wat betreft de hierop aanwezige functie- of positie-structuur. Dit houdt in dat geen sprake is van één duidelijke positiestructuur maar van meerdere positiestructuren die niet gemakkelijk van elkaar zijn te onderscheiden. Bestaan inderdaad meerdere positiestructuren dan ligt het voor de hand dat hieruit afzonderlijke kwalificatie-eisen voortvloeien.

Uitgaande van de theorie van de dubbele arbeidsmarkt zou dit kunnen betekenen dat het onderwijs op een anderssoortige wijze zijn allocatiefunctie vervult ten aanzien van de primaire dan de secundaire arbeidsmarkt. Volgens de «human capital» benadering zou mogen worden gesteld dat de arbeidskracht op het *primaire* segment van de arbeidsmarkt wordt beschouwd als een investeringsgoed dat bepaalde kennis en bekwaamheden heeft verworven waardoor de productiviteit wordt verhoogd (Visser e.a., 1977). Het betreft hier zowel een investering in algemene opleidingen via het school- of onderwijsstelsel alsook een investering in meer specifieke cursussen en trainingen via bepaalde scholingssystemen. Binnen dit kader vervult het onderwijs zijn allocatiefunctie door het leveren van bepaalde intellectualistische of technische bekwaamheden of vaardigheden die de grondslag vormen voor een adequate beroepsuitoefening alsook voor een positieve opbouw van een beroepsloopbaan via ervaringen en kennis opgedaan in het arbeidsproces en/of andere scholingsmogelijkheden. Dit geldt met name voor die onderwijsvormen welke gericht zijn op het bijbrengen van die bekwaamheden welke van grote betekenis zijn voor de niet-materiële productie, zoals het algemeen voortgezet onderwijs, het middelbaar en hoger beroepsonderwijs en het universitair onderwijs.

Genoemde onderwijsvormen en met name die van het algemeen voortgezet onderwijs, vervullen hun allocatiefunctie nog op een andere wijze. Het betreft hier met name hun toewijzende functie naar de arbeidsplaatsenstructuur op de secundaire arbeidsmarkt. Volgens de neo-klassieke theorie van de arbeidsmarkt zou mogen worden gesteld dat op het *secundaire* segment van de arbeidsmarkt de arbeidskracht wordt beschouwd als een variabele productiefactor. Bij de toewijzing van posities in dit segment speelt niet zozeer het onderwijs de centrale rol, maar veeleel het loonmechanisme. Voor het allocatiemechanisme van het onderwijs betekent dit, dat het onderwijs ten behoeve van deze markt slechts is gericht op het aanleren van elementaire vaardigheden om deel te kunnen nemen aan het arbeidsproces op deze markt. In tegenstelling tot de genoemde bekwaamheden voor het primaire segment

van de arbeidsmarkt, vormen deze vaardigheden geen grondslag voor een adequate beroepsplanning noch om via opgedane ervaringen in het arbeidsproces in het werk vooruit te komen.

Een en ander kan worden gedemonstreerd aan de hand van de cijfers in tabel 3.22. In deze tabel zijn de diverse verdelingen gegeven naar sociale groep voor mannen en vrouwen met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager en middelbaar niveau afzonderlijk. Gekozen is voor deze onderwijs-categorieën omdat:

- het merendeel van de vrouwen met dit onderwijs in het secundaire segment van de arbeidsmarkt werkzaam is;
- personen met dit onderwijs voor het merendeel een mulo/mavo-diploma dan wel een vmo/vwo/havo-diploma bezitten, waardoor mag worden aangenomen dat deze personen over de gewenste vaardigheden beschikken.

Tabel 3.22. Loonafhankelijke bevolking met algemeen onderwijs op uitgebreid lager en middelbaar niveau naar sociale groep per leeftijd en geslacht

	Jonger dan 24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar
uitgebreid lager niveau					
Mannen					
- hoger employé	0,1	3,2	12,2	17,7	17,9
- middelbaar employé	4,4	31,9	49,4	48,1	42,3
- lager employé	68,2	49,5	27,2	24,3	27,0
- arbeider	27,3	15,4	11,3	9,4	12,9
Totaal (= 100)	76 425	65 305	49 200	39 550	20 910
Vrouwen					
- hoger employé	0,0	0,1	0,4	1,0	1,0
- middelbaar employé	0,7	6,1	12,6	16,3	19,5
- lager employé	91,5	81,1	70,8	65,8	59,8
- arbeider	7,8	12,7	16,2	16,9	19,8
Totaal (= 100)	97 230	26 735	17 280	13 480	5 390
middelbaar niveau					
Mannen					
- hoger employé	1,7	15,1	44,9	52,6	48,7
- middelbaar employé	20,6	68,4	48,2	40,7	41,2
- lager employé	58,3	12,6	4,4	4,8	7,5
- arbeider	19,5	3,9	2,5	1,9	2,7
Totaal (= 100)	17 245	18 540	14 660	14 825	7 720
Vrouwen					
- hoger employé	0,2	1,2	3,8	5,8	7,7
- middelbaar employé	12,3	46,3	50,3	50,1	52,4
- lager employé	84,3	49,5	42,5	40,4	36,0
- arbeider	3,2	3,0	3,4	3,6	3,9
Totaal (= 100)	16 200	5 450	2 995	2 645	1 300
Samenhang tussen de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen per leeftijd op					
- uitgebr. lager niveau	.951	.832	.247	.051	.112
- middelbaar niveau	.958	.567	.156	.026	.192

In deze tabel is tevens de correlatie vermeld tussen de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen per soort onderwijs voor iedere leeftijdsklasse afzonderlijk. Deze coëfficiënten geven de mate aan waarin de

respectievelijke verdelingen per soort onderwijs voor iedere leeftijdsgroep van elkaar afwijken. Bij een vergelijking van de hoogte van deze coëfficiënten kan inzicht worden verkregen of en in hoeverre sprake is van de zo juist beschreven andere wijzen waarop het onderwijs zijn allocatiefunctie vervult ten opzichte van het primaire als ten opzichte van het secundaire segment van de arbeidsmarkt.

Zoals reeds in een voorafgaande paragraaf is opgemerkt, vinden in de in tabel 3.22 opgenomen verdelingen naar sociale groep voor de onderscheiden leeftijdsgroepen een aantal ontwikkelingen hun weerspiegeling. Naast de opgedane ervaring en kennis in het arbeidsproces waardoor groepen van personen zich van elkaar onderscheiden in beroepsloopbanen, komen in deze cijfers ook de gevolgen van ontwikkelingen in het onderwijssysteem en van de sociaal-economische ontwikkelingen tot uitdrukking. Ofschoon reden te over is om aan te nemen dat de twee laatstgenoemde ontwikkelingen verschillende effecten hebben gehad voor mannen en vrouwen, geeft een vergelijking van de verdeling naar sociale groep voor mannen en vrouwen over de tijd heen voldoende indicaties voor het hier gestelde probleem.

Vergelijkt men de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen met algemeen onderwijs op het *uitgebreid lager niveau* over de verschillende leeftijdsgroepen, dan constateert men als meest karakteristieke kenmerk bij de mannen:

- een afname in het relatieve aandeel lagere employé's van circa tweederde bij de jongste leeftijdsgroep tot circa éénkwart bij de oudere leeftijdsgroepen;
- een toename van het aantal middelbare en hogere employé's tot bijna de helft, resp. circa éénzesde deel bij de oudere leeftijdsgroepen.

Een dergelijke vergelijking voor de vrouwen levert het volgende beeld op:

- een afname van het relatieve aandeel lagere employé's van circa negen op de tien onder de jongste leeftijdsgroep tot circa zes op de tien bij de oudste leeftijdsgroep;
- een toename van het aantal middelbare employé's tot bijna éénvijfde deel bij de oudste leeftijdsgroep, terwijl het relatieve aandeel hogere employé's praktisch nihil is bij iedere leeftijdsgroep.

Uit deze beschrijving blijkt reeds dat de verandering in de verdeling naar sociale groep van de jongere naar de oudere leeftijdsgroepen onder de mannen groter is dan die bij de vrouwen. Dit leidt ertoe dat deze verdelingen steeds minder op elkaar gelijken, hetgeen dan ook tot uitdrukking komt in de correlatiecoëfficiënten die de samenhang tussen genoemde verdelingen voor mannen en vrouwen aangeven. Is er nog sprake van een in grote lijnen éénzelfde verdeling voor mannen en vrouwen onder de jongste leeftijdsgroep ($r = .96$), bij de 35 t/m 44-jarigen is deze reeds grotendeels verdwenen ($r = .25$).

Bij een vergelijking van de verdelingen naar sociale groep voor mannen en vrouwen met algemeen onderwijs op het *middelbaar niveau* over de verschillende leeftijdsgroepen komt een analoog beeld naar voren. Bij de mannen een snelle afname in het aantal lagere employés, een snelle toename van middelbare employés bij de 25- t/m 34-jarigen en van hogere employés bij de oudere leeftijdsgroepen. Bij de vrouwen: een vrij snelle daling in het aantal lagere employés bij de 25- t/m 34-jarigen, die daarna minder snel verloopt bij de middelbare en oudere leeftijdsgroepen; een vrij snelle stijging in het aantal middelbare employés bij de 25- t/m 34-jarigen, dat daarna bij de overige leeftijdsgroepen constant blijft. De toename van het relatieve aandeel hogere employés bij de oudere leeftijdsgroepen is nauwelijks relevant. Ook hier blijkt weer dat de respectievelijke verdelingen voor mannen en vrouwen steeds verder uit elkaar liggen. Bij de jongste leeftijdsgroep is nog sprake van een in grote lijnen éénzelfde verdeling ($r = .96$); bij de 35- t/m 44-jarigen is deze reeds zeer verschillend ($r = .16$).

Concluderend kan worden gesteld dat genoemde vergelijkingen voldoende indicaties hebben gegeven voor de onderscheiden manieren waarop het on-

derwijs zijn allocatiefunctie vervult ten opzichte van de primaire arbeidsmarkt als van de secundaire arbeidsmarkt. Gezien de maatschappelijke en beleidsrelevantie van de rol van het onderwijs voor de arbeidsmarkt lijkt nader onderzoek omtrent de diversificaties in de allocerende werking van het onderwijs naar bepaalde deelmarkten geboden.

Noten

¹ Deze index luidt als volgt:

$$s = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n \left| \frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \cdot 100\% - \frac{y_i}{\sum_{i=1}^n y_i} \cdot 100\% \right| \quad \text{waarbij}$$

$$\frac{y_i}{\sum_{i=1}^n y_i} \cdot 100\% = \text{het percentage in elke beroepspositie bij de mannen met een bepaald soort gevolgd onderwijs,}$$

én

$$\frac{y_i}{\sum_{i=1}^n y_i} \cdot 100\% = \text{het percentage in elke beroepspositie bij de vrouwen met een zelfde soort gevolgd onderwijs.}$$

Na vaststelling van de diverse proporties worden de absolute verschillen tussen deze proporties bepaald en gesommeerd. De sommatie van deze verschillen wordt gedeeld door 2 (nl. het aantal subgroepen waarvoor deze index wordt toegepast, bedraagt in dit geval immers twee, t.w. mannen en vrouwen).

² Deze index luidt:

$$R = 2q(1-q) s, \text{ waarbij}$$

q = de proportie vrouwen met beroep van het totaal aantal personen met beroep,

én

s = de segregatie-index.

4. Reproductiefunctie van het onderwijs

In het vorige hoofdstuk is getracht aan de hand van de onderwijsgegevens uit de volkstelling van 1971 een zo uitvoerig mogelijk cijfermatig beeld te schetsen van de mate waarin het onderwijs verwijst naar bepaalde posities in de maatschappij, met name naar de hierin te onderscheiden posities op de arbeidsmarkt. Hierin is duidelijk naar voren gekomen dat iemands beroepspositie voor een groot deel wordt bepaald door zijn gevolgd onderwijs. Voor een groot deel, omdat de sterkte van dit verband o.a. mede afhankelijk is van het type onderwijs dat is gevolgd, de aanwezigheid van secundaire naast primaire segmenten op de arbeidsmarkt alsmede van de meer algemene ontwikkelingen die sinds de tweede wereldoorlog in onze samenleving zijn opgetreden op het terrein van de economische sector en op het gebied van de deelneming aan het onderwijs.

Zoals reeds in het eerste hoofdstuk is gesteld, kan het onderwijs genoemde allocatiefunctie vervullen doordat het groepen van leerlingen onderscheidt en deze verwijst naar bepaalde onderwijsprogramma's met bepaalde opleidingseisen. Deze selectie verloopt echter in grote lijnen volgens de scheidslijnen in maatschappelijke groeperingen die zijn verbonden aan de positie-structuur op de arbeidsmarkt. Aldus reproduceert het onderwijs in zijn positie-voorbereidende werking genoemde structuur door de hierin voorkomende posities generatiewijs aan dezelfde op deze posities gebaseerde maatschappelijke groeperingen door te geven.

In dit hoofdstuk vindt een cijfermatige uitwerking van deze reproductiefunctie plaats voor zover deze functie haar uitdrukking vindt in de differentiële deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs door kinderen van diverse maatschappelijke herkomst.

Onderwijs dat wordt gevolgd en analyse-categorieën

Uitvoerig is reeds in het tweede hoofdstuk aandacht besteed aan de wijze waarop de informatie over het onderwijs dat wordt gevolgd, is verzameld en bewerkt, aan de bruikbaarheid van de uitkomsten hieromtrent alsmede aan de keuze van de analyse-categorieën (12-13-jarigen enerzijds en 13-15-jarigen anderzijds). Hierbij zij echter nog opgemerkt dat de in dit hoofdstuk gehanteerde indeling van het onderwijs dat wordt gevolgd, op een aantal punten afwijkt van de indeling zoals deze door het CBS is gebruikt ter classificering van de dagopleidingen. Dit betreft allereerst een comprimering van het in laatstgenoemde indeling opgenomen onderscheid naar sectoren tot algemeen en beroepsonderwijs. Op de tweede plaats is de niveau-indeling bij de verdere uitsplitsing van de sector algemeen onderwijs om de in het vorige hoofdstuk genoemde redenen niet aangehouden.

Een en ander heeft tot gevolg dat bij de analyse van de onderwijsdeelneming van de 12-13-jarigen de volgende indeling wordt gebruikt:

- *lagere school (lo)*: hierbij zijn tevens inbegrepen het buitengewoon onderwijs en het zelfstandig lavo en vgl;
- *algemeen voortgezet onderwijs (avo)*: hiertoe zijn naast de brugklas mavo/havo/vwo en avo/lbo ook gerekend het gemeenschappelijk leerjaar 2 en 3 mavo/havo/vwo alsmede mavo, havo, atheneum en gymnasium zonder verdere specificering van leerjaar;
- *lager beroepsonderwijs (lbo)*: hiertoe behoren alle overige dagopleidingen op het uitgebreid lager niveau, zoals lts, lhno, leao e.d. en ook de opleiding tot kraam- en ziekenverzorgster.

Om redenen uiteengezet in het tweede hoofdstuk wordt bij de analyse van de onderwijsdeelneming van de 13 t/m 15-jarigen alleen de deelneming aan het mavo, het havo, het vwo (atheneum en gymnasium) en het lbo betrokken. Overigens zijn de deelnemingspercentages aan andere vormen van voortgezet onderwijs dan de genoemde schooltypen vrij gering: circa 2% aan het gemeenschappelijk leerjaar 2 en 3 van mavo/havo/vwo en bijna 1% aan het middelbaar beroepsonderwijs (opleiding tot kleuterleidster, mts, meao, mhno e.d. alsmede school voor laboratorumpersoneel, voor bezigheidstherapie etc.).

Beroepspositie en onderwijsniveau van het gezinshoofd

Zoals reeds aangegeven in het eerste hoofdstuk, kan binnen het kader van de volkstelling de maatschappelijke herkomst op een tweevoudige wijze worden gespecificeerd. Allereerst in termen van maatschappelijke klassen (sociale groepen in de terminologie van de volkstelling) waartoe het gezinshoofd behoort; op de tweede plaats in termen van onderscheiden groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau waartoe dit hoofd kan worden gerekend. Onder gezinshoofd wordt in de volkstelling verstaan: in gezinnen met een echtpaar de man en in gezinnen zonder echtpaar (de zgn. onvolledige gezinnen) de vader resp. de moeder.

Voor wat betreft de indeling naar *beroepspositie* is eenzelfde classificatie aangehouden als die welke is gehanteerd bij de analyse van de allocatiefunctie van het onderwijs, met dien verstande dat de beoefenaars van een

Tabel 4.1. Onderwijsdeelnemingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen van hoofden van volledige gezinnen met een gevolgde opleiding op semi-hoger of hoger niveau

	Totaal (= 100%)	w.o. onderwijs volgend op			
		basis of lager niveau ¹	uitgebreid lager niveau		middel- baar niveau ⁴
			algemeen onderwijs ²	beroeps- onderwijs ³	
12-13-jarigen					
Semi-hoger niveau					
• niet-universitair onderwijs	19 435	26	68	5	—
• universitair onderwijs	1 470	23	73	3	—
Hoger niveau					
• niet-universitair onderwijs	3 280	26	69	3	—
• universitair onderwijs	11 665	22	74	2	—
13 t/m 15-jarigen					
Semi-hoger niveau					
• niet-universitair onderwijs	25 540	..	82	8	6
• universitair onderwijs	2 135	..	86	6	6
Hoger niveau					
• niet-universitair onderwijs	4 460	..	83	4	9
• universitair onderwijs	15 725	..	86	2	9

¹ Lo, buo, zelfstandig vgl./lavo.

² Brugklas; gem. lj. 2 en 3 mavo/havo/vwo, mavo, havo/vwo lj. 2 en 3.

³ Lbo.

⁴ Havo/vwo lj. 4 en hoger.

CBS: Steekproefuitkomsten Volkstelling 1971 (1 op 10).

vrij beroep — op grond van verschillen in het niveau van de verrichte werkzaamheden — nader zijn onderscheiden in beoefenaars van een wetenschappelijk en een niet-wetenschappelijk vrij beroep. Daarnaast is een tweetal categorieën toegevoegd, nl. de tijdelijk niet werkenden (werklozen, werkzoekenden en wachtgelders) en personen zonder beroep.

De indeling naar *onderwijsniveau* is identiek aan die welke in het vorige hoofdstuk is gebruikt met dien verstande dat het gevolgd niet-universitair onderwijs op semi-hoger niveau is samengevoegd met dat op hoger niveau en het gevolgd universitair onderwijs op semi-hoger niveau met dat op hoger niveau. Deze beslissing tot samenvoeging was reeds genomen bij het indienen van de specifieke tabellen t.b.v. de censusmonografie. Handhaving van de genoemde onderscheidingen afzonderlijk werd minder relevant geacht met het oog op de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst. Een aantal steekproefuitkomsten uit de volkstelling van 1971 dat nadien ter beschikking kwam, bevestigt deze veronderstelling in vrij grote mate. Dit is af te lezen uit het cijfermateriaal in tabel 4.1. Met uitzondering van de deelnemingspercentages aan het lbo en aan het havo/mavo vanaf leerjaar 4 zijn de desbetreffende cijfers van kinderen van gezinshoofden met een beroepsopleiding op semi-hoger of hoger niveau enerzijds en met een universitaire opleiding op deze niveaus anderzijds praktisch identiek.

Bij de cijfermatige doorlichting van de reproductiefunctie voor zover deze tot uitdrukking komt in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst, wordt in een eerste paragraaf na het aantonen van de reproducerende werking van het onderwijs in deze de aandacht gericht op de aanwezigheid van gelijksoortige deelnemingspatronen voor een aantal maatschappelijke klassen en groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau. In een tweede paragraaf wordt aandacht besteed aan het vraagstuk van de differentiële deelneming naar maatschappelijke klasse en gevolgd onderwijs in onderling verband. Centraal staat hierbij de vraag of en in hoeverre de geconstateerde deelnemingspatronen constant blijven dan wel veranderingen hierin optreden. In een derde paragraaf wordt nader bekeken of de reproducerende werking van het onderwijs voor mannen en vrouwen op eenzelfde wijze geschiedt dan wel of hierin verschillen zijn te onderkennen. In een laatste paragraaf worden de voornaamste conclusies samengevat.

Kinderen uit gezinnen waarvan de gezinshoofden tot diverse beroepsgroepen behoren, c.q. onderscheiden niveaus van onderwijs bezitten, nemen op differentiële wijze deel aan de diverse vormen van voortgezet onderwijs. Aldus luidde de in het eerste hoofdstuk geformuleerde algemene hypothese t.a.v. de reproductiefunctie van het onderwijs. Rekening houdend met de in het tweede hoofdstuk plaatsgevonden nadere afbakening van het toepassingsgebied kan deze hypothese als empirisch onderbouwd worden beschouwd indien voor de onderscheiden maatschappelijke groeperingen verschillen zijn te constateren in de respectievelijke deelnemingspercentages van de 12-13-jarigen en de 13 t/m 15-jarigen aan de diverse soorten van voortgezet onderwijs.

In tabel 4.2 is het desbetreffende cijfermateriaal samengevat. De hierin opgenomen onderwijsdeelnemingspercentages van de 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen zijn afzonderlijk gegroepeerd naar de twee componenten van de maatschappelijke herkomst: de beroepspositie en het gevolgd onderwijs.

Voor wat betreft de onderscheiden *beroepsgroepen* laat een vergelijking van de diverse deelnemingspercentages per soort van onderwijs dat wordt gevolgd, het volgende beeld zien.

a. De deelneming aan het *lager beroepsonderwijs* loopt voor de diverse beroepsgroepen nogal uiteen. De desbetreffende percentages zijn het hoogst voor arbeiderskinderen (30% voor de 12-13-jarigen, resp.

Opzet van het hoofdstuk

4.1. Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst

Verificatie van de hypothese

Tabel 4.2. Onderwijsdeelnemingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen - voor zover thuiswonend - per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd

Sociale groep gezinshoofd	12-13-jarigen				13 t/m 15-jarigen					
	Totaal (= 100%)	lo	avo	lbo	Totaal (= 100%)	mavo	havo	wvo	lbo	overig ¹
Totaal ²	453 175	34,5	38,4	22,7	663 005	21,8	6,3	8,9	33,3	19,1
Sociale groep gezinshoofd										
- Vrij beroep										
• wetenschappelijk	3 425	23,9	71,3	2,4	4 740	12,9	13,0	44,2	2,7	24,6
• overig	870	30,9	51,2	12,4	1 175	26,1	11,0	17,5	15,0	21,9
- Bedrijfshoofd in de landbouw										
• met personeel	7 655	30,7	40,2	26,3	12 195	25,7	5,3	7,3	38,2	15,9
• zonder personeel	26 275	32,9	32,6	31,1	37 995	22,0	4,3	4,6	45,2	15,9
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw										
• met personeel	25 365	31,6	45,7	18,7	36 525	27,3	8,0	9,1	28,2	19,5
• zonder personeel	20 515	33,7	36,1	24,1	30 540	22,9	5,8	6,2	32,7	18,6
- Hoger employé	40 280	26,9	67,0	4,2	56 140	22,7	14,2	30,9	7,2	23,3
- Middelbaar employé	76 245	30,1	55,0	12,4	106 395	28,9	10,5	14,6	20,6	21,5
- Lager employé	36 120	34,0	41,9	20,6	53 080	26,8	6,7	7,1	31,9	19,6
- Arbeider	171 435	36,8	26,5	30,1	248 635	18,2	3,3	3,1	43,3	17,9
- Tijdelijk niet werkend	3 790	43,8	23,3	26,6	5 695	14,9	3,3	4,1	35,7	20,9
- Zonder beroep	34 335	38,9	26,1	27,6	59 640	16,5	4,0	4,8	37,1	18,1
Onderwijsniveau gezinshoofd										
- Basis niveau	151 220	39,6	25,2	31,2	234 820	17,7	3,1	2,9	43,3	17,5
- Lager niveau										
• algemeen onderwijs	15 940	34,0	45,0	18,3	22 600	28,3	7,8	8,4	28,1	20,6
• beroeps onderwijs	12 685	37,8	31,3	27,8	17 995	21,0	4,4	4,2	42,3	18,8
- Uitgebreid lager niveau										
• algemeen onderwijs	30 105	30,4	56,2	10,8	42 045	29,3	11,7	15,1	17,8	22,5
• beroeps onderwijs	92 735	34,2	41,0	21,9	127 855	26,4	6,6	7,0	34,1	19,5
- Middelbaar niveau										
• algemeen onderwijs	9 960	27,5	64,9	5,5	14 305	23,2	15,0	26,8	8,6	23,7
• beroeps onderwijs	26 975	29,2	59,0	9,5	36 140	28,8	11,8	18,1	16,0	22,8
- (Semi-)hoger niveau										
• niet-universitair onderwijs	23 795	27,1	66,4	4,5	32 290	24,7	14,4	28,4	7,8	23,3
• universitair onderwijs	13 365	24,7	71,2	2,0	17 815	12,5	12,8	46,0	2,5	24,3

¹ Lo (incl. buo en zelfstandig vgio/lavo); brugklas; gem. ij. 2 en 3 mavo/havo/wvo; mbo.

² Ind. sociale groep, c.q. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

CBS: Censusedata 1971.

43% voor de 13 t/m 15-jarigen onder hen) en voor kinderen van bedrijfs-
hoofden in de landbouw zonder personeel (resp. 31% - 12- en 13-jarigen en
45% - 13- t/m 15-jarigen).

Het laagste percentage treft men aan bij kinderen van hogere employé's
(resp. 4% en 7%) en van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep
(resp. 2% en 3%). Ook het aantal kinderen van middelbare employé's en be-
oefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep dat aan dit onderwijs
deelneemt, is betrekkelijk gering, nl. 12% (12-13-jarigen) resp. 21% en 15%
(13 t/m 15-jarigen).

Het deelnemingscijfer bij de overige groepen varieert van 19% tot 28%
voor de 12 en 13-jarigen, en van 28% tot 38% voor de 13 t/m 15-jarigen on-
der hen.

b. Grote verschillen zijn ook te constateren in de deelneming aan het *alge-
meen voortgezet onderwijs* door de 12- en 13-jarigen uit de diverse beroeps-
groepen. Een hoge deelneming aan dit onderwijs treft men aan bij kinderen
van hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep
(67%, resp. 71%). Ook kinderen van middelbare employé's en beoefenaars
van een niet-wetenschappelijk vrij beroep worden gekenmerkt door een vrij
hoge deelneming aan dit onderwijs (55%, resp. 51%).

Het deelnemingspercentage is het laagst bij arbeiderskinderen en bij kin-
deren van tijdelijk niet werkenden en personen zonder beroep: slechts ca.
éénkwart van deze bevolkingsgroepen volgt algemeen voortgezet onder-
wijs. Van de overige beroepsgroepen tenslotte volgt ca. één derde deel tot
bijna de helft dit soort onderwijs.

c. De spreiding in diverse deelnemingspercentages van de 13 t/m 15-jari-
gen voor het mavo, het havo en het vwo varieert nogal per onderwijsvorm.
De verschillen in deze percentages zijn het geringst bij het havo, gevolgd
door die bij het mavo; het grootst bij die aan het vwo.

- Voor wat betreft de deelneming aan het havo kan worden geconsta-
teerd dat het desbetreffende cijfer het hoogst is voor kinderen van hogere en
middelbare employé's en van beoefenaars van een vrij beroep. Voor deze
bevolkingsgroepen varieert dit tussen de 11 en 14 percent.

Kinderen van landbouwers zonder personeel, arbeiders, tijdelijk niet wer-
kenden en personen zonder beroep volgen het minst dit onderwijs. Het deel-
nemingscijfer ligt bij deze bevolkingsgroepen tussen de 3% en 5%. Het rela-
tieve aandeel van de overige bevolkingsgroepen beweegt zich tussen de 6%
en 8%.

- De deelneming aan het mavo is het geringst onder de arbeiderskinde-
ren en de kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep,
tijdelijk niet werkenden en personen zonder beroep (van ca. 13% tot 18%).
Zij is het grootst onder de kinderen van lagere en middelbare employé's als-
mede van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep en be-
drijfshoofden in en buiten de landbouw met personeel (van ca. 26% tot
29%). Het deelnemingspercentage van de overige beroepsgroepen ligt rond
de 23%.

- Het relatieve aandeel aan het vwo is het grootst bij kinderen van beoefa-
naars van een wetenschappelijk vrij beroep (44%), gevolgd door dat bij kin-
deren van hogere employé's (31%). Ook kinderen van middelbare employé's
en beoefenaars van een niet wetenschappelijk vrij beroep worden geken-
merkt door een vrij hoge deelneming aan dit onderwijs (resp. 15% en 18%).
Vrij gering is de deelneming door arbeiderskinderen, kinderen van bedrijfs-
hoofden in de landbouw zonder personeel, tijdelijk niet werkenden en perso-
nen zonder beroep (van 3% tot 5%). Het deelnemingspercentage van de
overige beroepsgroepen ligt daar iets boven, (6 à 9%).

Vergelijkt men de in tabel 4.2 opgenomen deelnemingspercentages per
soort van onderwijs voor wat betreft de maatschappelijke herkomst naar *on-
derwijsniveau* van het gezinshoofd dan levert dit globaal het volgende beeld
op.

a. De hoogste deelnemingscijfers aan het *lager beroepsonderwijs* worden aangetroffen bij kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (31% van de 12 en 13-jarigen en 43% van de 13 t/m 15-jarigen) of met een onvoltooid lagere beroepsopleiding (resp. 28% - 12- en 13-jarigen en 42% - 13 t/m 15-jarigen).

Daartegenover komt deelneming aan dit onderwijs door kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs nauwelijks voor (2 à 3%). Ook een geringe deelneming valt te constateren bij kinderen van gezinshoofden met hoger beroepsonderwijs (resp. 5% en 8%) of algemeen onderwijs op middelbaar niveau (resp. 6% en 9%). Het deelnemingscijfer bij de overige groepen varieert van 10% tot 22% voor de 12 en 13-jarigen en van 16% tot 34% voor de 13 t/m 15-jarigen.

b. Complementaire verschillen treft men aan bij de deelneming aan het *algemeen voortgezet onderwijs* door genoemde groepen. Kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of met een onvoltooid lagere beroepsopleiding worden gekenmerkt door lage deelnemingscijfers aan dit soort onderwijs (25%, resp. 31%). Hoge deelnemingspercentages zijn te constateren voor kinderen van gezinshoofden met een universitaire opleiding (71%), met een hogere beroepsopleiding (66%) of met algemeen onderwijs op middelbaar niveau (65%). De deelnemingscijfers bij de overige groepen liggen tussen de 41% en 59%.

c. Voor wat betreft de verschillen in de deelnemingspercentages aan de onderscheiden soorten algemeen voortgezet onderwijs door de 13 t/m 15-jarigen, deze zijn het grootst bij het *vwo*. Volgen kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of onvoltooid lager beroepsonderwijs nauwelijks dit onderwijs (resp. 3% en 4%), kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs nemen daarentegen voor bijna de helft hieraan deel (nl. 46%). Het deelnemingscijfer voor kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau of met hoger beroepsonderwijs is - in vergelijking met dat van de voorafgaande bevolkingsgroep - reeds beduidend lager; nl. iets meer dan éénkwart. De desbetreffende cijfers van de overige groepen variëren van ca. 7% tot 18%.

d. De deelnemingscijfers aan het *havo* en het *mavo* vertonen een geringere mate van variatie.

- Voor wat betreft die aan het *havo*, worden de grootste aantallen aangetroffen bij kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau of met hoger beroepsonderwijs (ca. 14 à 15%), gevolgd door die bij kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs, beroepsonderwijs op middelbaar niveau of algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau (12 à 13%). Het blijkt dat kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of onvoltooid lager beroepsonderwijs ook nauwelijks aan het *havo* deelnemen: slechts 3 à 4% van deze kinderen volgt dit onderwijs.

- Het hoogste deelnemingspercentage aan het *mavo* treft men aan onder kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager of uitgebreid lager niveau dan wel met beroepsonderwijs op middelbaar niveau (28 à 29%). Het laagste deelnemingscijfer onder kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs (13%).

De overige percentages schommelen tussen de achttien (kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs) en zesentwintig (kinderen van gezinshoofden met voltooid lager beroepsonderwijs).

Naast de differentiële deelneming aan het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst laat het cijfermateriaal in tabel 4.2 ook nog verschillen zien in de deelneming aan vormen van lager onderwijs (nl. glo, buo, zelfstandig vgl/lavo) door de 12- en 13-jarigen uit de diverse maatschappelijke groeperingen. Deze kunnen als volgt beknopt worden samengevat.

a. De geringste deelneming aan het lager onderwijs op 12-13-jarige leeftijd (29% of minder) treft men aan onder

- kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (24%) alsmede van hogere employé's (27%);
- kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs (25%), hoger of

middelbaar beroepsonderwijs (27%, resp. 29%) dan wel algemeen onderwijs op middelbaar niveau (28%).

b. Het aandeel van de 12-13-jarigen dat nog lager onderwijs volgt is het grootst (35% of meer) bij

- arbeiderskinderen (35%), kinderen van tijdelijk niet werkenden (44%) en kinderen van personen zonder beroep (40%);
- kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (40%) of niet afgemaakt lager beroepsonderwijs (38%).

c. Een tussenpositie (van ca. 30% t/m 34%) nemen in

- kinderen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (31%), middelbare employé's (30%), bedrijfshoofden in de landbouw met of zonder personeel (31% resp. 33%), bedrijfshoofden buiten de landbouw met of zonder personeel (32% resp. 34%) alsmede lagere employé's (34%);
- kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager of uitgebreid lager niveau (34%, resp. 30%) dan wel met een afgeronde lagere beroepsopleiding (34%).

Het in het voorafgaande geschetste beeld leidt tot de conclusie dat er vrij grote verschillen bestaan in de deelneming aan de diverse vormen van het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst van degenen die dit onderwijs volgen. Deze conclusie is zowel van toepassing op de maatschappelijke herkomst in termen van beroepsposities alsook in termen van diverse soorten gevolgd onderwijs. Daarnaast heeft deze schets laten zien dat er nogal aanzienlijke verschillen bestaan in de deelneming aan het lager onderwijs op 12-13-jarige leeftijd naar maatschappelijke herkomst. Deze verschillen in deelneming vormen een indicatie voor bestaande verschillen naar maatschappelijke herkomst in met name vertragingen bij het doorlopen van de lagere school (doublures) alsmede in verwijzingen van leerlingen naar instellingen van buitengewoon onderwijs. Men mag er immers van uitgaan dat de respectievelijke aantallen van deze leeftijdscategorie welke wettelijk gezien vanwege hun geboortedatum op deze leeftijd nog geen voortgezet onderwijs kunnen volgen, evenredig zijn verdeeld over de diverse maatschappelijke groeperingen.

Behalve een differentiële deelneming aan diverse onderwijstypen naar maatschappelijke herkomst laat het in tabel 4.2 gepresenteerde cijfermateriaal voor een aantal maatschappelijke groeperingen een duidelijk zwaartepunt zien in de deelneming aan een bepaald onderwijstype. Het betreft hier achtereenvolgens:

a. de deelneming aan het algemeen voortgezet onderwijs door

- kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk en niet-wetenschappelijk vrij beroep alsmede van hogere en middelbare employé's;
- kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs, hoger en middelbaar beroepsonderwijs of met algemeen onderwijs op middelbaar en uitgebreid lager niveau.

Een en ander komt tot uitdrukking in een deelnemingspercentage van meer dan 50% aan het *avo* voor de 12-13-jarigen van genoemde groepen; tevens ook in de geringe deelnemingspercentages aan het lager beroepsonderwijs voor de 12-13-jarigen (ten hoogste 12%) en van de 13 t/m 15-jarigen (20% of minder) van deze groepen.

b. De deelneming aan het lager beroepsonderwijs door

- arbeiderskinderen, kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel, van tijdelijk niet werkenden en van personen zonder beroep;
- kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onafgeronde lagere beroepsopleiding.

Met name komt dit tot uitdrukking enerzijds in de vrij hoge deelnemingscijfers aan dit onderwijs door de 13- t/m 15-jarigen behorend tot de genoemde maatschappelijke groeperingen (variërend tussen de 36% en 45%) en anderzijds in de vrij lage deelnemingscijfers aan het *mavo* (15% tot 22%), het *havo* en het *vwo* (3% tot 5%) bij deze groepen van kinderen.

Dit zwaartepunt is niet terug te vinden in de deelneming aan het lbo door de 12- en 13-jarigen van genoemde groeperingen doordat verhoudingsgewijs velen op die leeftijd (nog) deelnemen aan het lager onderwijs.

c. De deelneming aan het vwo door kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (44%) en van gezinshoofden met universitair onderwijs (46%). Daartegenover staat een nauwelijks voorkomende deelneming aan het lager beroepsonderwijs (ca. 3%) en een vrij beperkte deelneming aan het mavo en het havo (ca. 13%).

Daarnaast is nog een aantal andere maatschappelijke groeperingen aanwezig waarvan de kinderen overwegend aan het vwo deelnemen. Het betreft hier de hogere employé's (31%), en gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau (27%) dan wel met hoger beroepsonderwijs (28%). Van een zwaartepunt is hier echter nauwelijks sprake omdat ook de deelnemingspercentages aan het havo en het mavo van deze groeperingen vrij omvangrijk zijn, te weten: ca. 15%, resp. 25%.

Ten aanzien van de deelneming aan het mavo en het havo zijn geen zwaartepunten voor bepaalde maatschappelijke groeperingen te constateren. De cijfers in tabel 4.2 laten weliswaar zien dat een aantal maatschappelijke groeperingen meer deelneemt aan het mavo dan aan ieder ander soort onderwijstype, maar van een zwaartepunt is echter geen sprake. Het betreft hier de middelbare employé's (29%) en beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (26%) alsmede gezinshoofden met algemeen onderwijs op het uitgebreid lager niveau (29%) dan wel met middelbaar beroepsonderwijs (29%).

Uit bovenstaande gegevens kan worden geconcludeerd dat het algemeen voortgezet onderwijs in veel grotere mate als onderwijs is bestemd voor beoefenaars van vrije beroepen, hogere en middelbare employé's alsmede voor de beter opgeleiden dan als onderwijs voor arbeiders, werklozen en overige inactieven, kleine zelfstandigen in de landbouw en de minst opgeleiden. Het lager beroepsonderwijs daarentegen kan worden beschouwd als onderwijs voor de laatstgenoemde groeperingen; de hierin voorkomende schooltypen vormen géén school voor de eerstgenoemde groeperingen.

Atheneum en gymnasium tenslotte zijn scholen voor kinderen van met name beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep alsmede hogere employé's en van de hoogst opgeleiden; zij vormen géén scholen voor arbeiderskinderen (incl. van werklozen en overige inactieven, en de kleine zelfstandigen in de landbouw) noch voor kinderen van de minst opgeleiden.

Gezien de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst van de leerlingen en de hierin optredende zwaartepunten kan worden verwacht dat de samenstelling van het leerlingenbestand naar maatschappelijke herkomst per onderscheiden onderwijstype nogal zal verschillen. In tabel 4.3 treft men de desbetreffende cijfermatige opstelling aan. Overeenkomstig de verwachting is inderdaad qua samenstelling naar maatschappelijke herkomst een aantal belangwekkende verschillen tussen de diverse schooltypen te constateren. De belangrijkste tendenties in deze kunnen als volgt worden gekarakteriseerd.

a. Van de 12- en 13-jarige schoolbevolking is die van het lager beroepsonderwijs het meest homogeen. Naar *beroepsgroep* bezien, blijkt deze voor de helft te bestaan uit arbeiderskinderen. Van de overige beroepsgroepen zijn kinderen van middelbare employé's en beroepslozen nog het meest bij dit onderwijs vertegenwoordigd; nl. bijna één op de tien.

Bekijkt men de maatschappelijke herkomst naar *onderwijsniveau* van het gezinshoofd, dan blijkt het leerlingenbestand van het lager beroepsonderwijs voor meer dan 80% te bestaan uit twee groepen: kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (58%) en die van gezinshoofden met een afgeronde lagere beroepsopleiding (25%). De samenstelling van de 13- t/m 15-jarige leerlingen bij het lager beroepsonderwijs vertoont dezelfde structuur als die bij 12- en 13-jarigen.

b. De samenstelling van de 12- en 13-jarige deelnemers aan het algemeen voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst is heterogener van aard.

Naar *beroepsgroep* bezien, worden de grootste groepen gevormd door arbeiderskinderen (26%), kinderen van middelbare employé's (24%) en kinderen van hogere employé's (16%). Van de overige beroepsgroepen is het aandeel van de lagere employé's (9%) en dat van de bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel (7%) nog het meest omvangrijk.

De samenstelling naar *onderwijsniveau* van het gezinshoofd van deze groep leerlingen blijkt even heterogeen te zijn als die naar beroepsgroep. De omvangrijkste groepen bestaan uit kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (25%) en die van gezinshoofden met een afgeronde beroepsopleiding (25%). Verder is ca. één op de tien leerlingen een kind van een gezinshoofd met algemeen onderwijs op het lager niveau, met middelbaar of met hoger beroepsonderwijs.

c. De afzonderlijke leerlingenbestanden van het mavo, het havo en het vwo ontlopen elkaar niet veel in de mate van heterogeniteit in samenstelling naar *beroepsgroep* van het gezinshoofd. Zij verschillen echter wel duidelijk

Tabel 4.3. Lo-, avo- en lbo-leerlingen van 12 en 13 jaar, resp. mavo-, havo-, vwo- en lbo-leerlingen van 13 t/m 15 jaar - voor zover thuiswonend - naar sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd¹

	12-13-jarigen			13 t/m 15-jarigen			
	lo	avo	lbo	mavo	havo	vwo	lbo
Sociale groep gezinshoofd							
- Vrij beroep							
• wetenschappelijk	0,5	1,4	0,1	0,4	1,5	3,6	0,1
• overig	0,2	0,3	0,1	0,2	0,3	0,4	0,1
- Bedrijfshoofd in de landbouw							
• met personeel	1,5	1,8	2,0	2,2	1,6	1,6	2,1
• zonder personeel	5,6	5,0	8,1	5,8	4,0	3,0	7,9
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw							
• met personeel	5,2	6,7	4,7	7,0	7,1	5,8	4,7
• zonder personeel	4,5	4,3	4,9	4,9	4,3	3,3	4,6
- Hoger employé	7,0	15,6	1,7	8,9	19,3	30,1	1,9
- Middelbaar employé	14,8	24,3	9,4	21,5	27,0	27,1	10,1
- Lager employé	7,9	8,8	7,4	9,9	8,7	6,6	7,8
- Arbeider	43,0	26,3	51,2	31,7	19,9	13,2	49,6
- Tijdelijk niet werkend	1,1	0,5	1,0	0,6	0,5	0,4	0,9
- Zonder beroep	8,6	5,2	9,4	6,9	5,8	4,9	10,2
Totaal (= 100%)	154 595	172 800	100 810	143 070	41 225	57 495	216 970
Onderwijsniveau gezinshoofd							
- Basis niveau	45,6	25,1	57,7	34,1	20,0	13,1	57,7
- Lager niveau							
• algemeen onderwijs	4,1	4,7	3,6	5,3	4,8	3,6	3,6
• beroepsonderwijs	3,7	2,6	4,3	3,1	2,2	1,4	4,3
- Uitgebreid lager niveau							
• algemeen onderwijs	7,0	11,1	4,0	10,1	13,5	12,1	4,2
• beroepsonderwijs	24,1	25,0	24,9	27,7	23,0	17,1	24,6
- Middelbaar niveau							
• algemeen onderwijs	2,1	4,3	0,7	2,7	5,8	7,3	0,7
• beroepsonderwijs	6,0	10,5	3,1	8,6	11,7	12,4	3,3
- (Semi-)hoger niveau							
• niet-universitair onderwijs	4,9	10,4	1,3	6,5	12,7	17,4	1,4
• universitair onderwijs	2,5	6,3	0,3	1,8	6,2	15,6	0,3
Totaal (= 100%)	131 295	151 860	81 625	121 780	36 585	52 635	176 750

¹ Excl. sociale groep, c.q. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

CS: Censustratigrafietabellen VT 1971.

Samenstelling leerlingenbestand naar maatschappelijke herkomst per onderwijstype

in de onderscheiden maatschappelijke groeperingen die bij ieder onderwijstype als het meest omvangrijk zijn aan te merken.

Zo vormen onder de mavo-leerlingen de arbeiderskinderen de grootste groep (32%), gevolgd door kinderen van middelbare employé's (22%). Onder de havo-leerlingen zijn dit de kinderen van middelbare employé's (27%), gevolgd door arbeiderskinderen (20%) en de kinderen van hogere employé's (19%). Onder de vwo-leerlingen tenslotte worden de grootste groepen gevormd door kinderen van hogere en middelbare employé's (30%, resp. 27%); pas daarna komen de arbeiderskinderen (13%).

d. Bekijkt men de samenstelling van de leerlingen van de genoemde schooltypen naar maatschappelijke herkomst in termen van het *onderwijsniveau* van het gezinshoofd, dan bestaat er wel een vrij grote mate van heterogeniteit tussen de schooltypen. Het meest homogeen is de schoolbevolking van het mavo: voor meer dan de helft bestaat deze uit kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (34%) en van gezinshoofden met een afgeronde lagere beroepsopleiding (28%). Het minst homogeen is het leerlingenbestand van het vwo. Van niet minder dan zes van de negen maatschappelijke groeperingen ligt het relatieve aandeel hierin tussen de 12 en de 17 percent. Het betreft hier achtereenvolgens kinderen van gezinshoofden met universitair, resp. hoger of lager beroepsonderwijs (16 à 17%) alsmede kinderen van gezinshoofden met middelbaar beroepsonderwijs resp. algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau of alleen lager onderwijs (12 à 13%). De havo-leerlingen nemen qua homogeniteit in de samenstelling naar maatschappelijke herkomst in termen van het onderwijsniveau van het gezinshoofd een tussenpositie in. De grootste groepen worden hier gevormd door kinderen van gezinshoofden met lager beroepsonderwijs en van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (23%, resp. 20%), gevolgd door kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau, resp. middelbaar of hoger beroepsonderwijs (12 à 14%).

Vergelijkt men de voorafgaande uitkomsten met die betreffende de naar maatschappelijke herkomst vastgestelde zwaartepunten in de deelneming aan het onderwijs, dan moet men vaststellen dat het lager beroepsonderwijs te beschouwen is als een schooltype vóór en ván bepaalde maatschappelijke groeperingen. Het blijkt namelijk dat de groeperingen die hoog scoren t.a.v. de deelneming aan dit onderwijs, tesamen verreweg het merendeel van het leerlingenbestand ervan vormen. Het betreft hier:

– arbeiders, werklozen en overige inactieven alsmede de kleine zelfstandigen in de landbouw; ca. vier van de tien 13- t/m 15-jarige kinderen van deze maatschappelijke herkomst volgen dit onderwijs terwijl zij tesamen ca. 70% van het leerlingenbestand ervan uitmaken.

– minst opgeleiden (alleen lager onderwijs of een onafgeronde beroepsopleiding): ruim vier van de tien 13- t/m 15-jarige kinderen van dergelijke gezinshoofden volgen lager beroepsonderwijs terwijl het leerlingenbestand van de 13- t/m 15-jarige deelnemers aan dit onderwijs voor ruim 60% uit deze kinderen bestaat.

Daartegenover staat tevens dat de maatschappelijke groeperingen die hoog scoren t.a.v. de deelneming aan het algemeen voortgezet onderwijs tesamen een ruime minderheid vormen onder degenen die aan het lager beroepsonderwijs deelnemen. Het gaat hierbij met name om:

– beoefenaars van een wetenschappelijk of niet-wetenschappelijk vrij beroep (71% resp. 51% avo), hogere en middelbare employé's (67% resp. 55% avo): ca. één op de tien van deze groeperingen als geheel maakt deel uit van het leerlingenbestand van het lager beroepsonderwijs.

– personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau (56% avo), met middelbaar beroeps- of algemeen onderwijs (59% resp. 65% avo) hoger beroepsonderwijs (66% avo) en universitair onderwijs (71% avo): van de leerlingen van het lager beroepsonderwijs is ca. één op de tien ook slechts afkomstig uit deze groeperingen.

Gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst

Het omgekeerde is echter niet het geval. Het algemeen onderwijs is weliswaar te beschouwen als onderwijs voor beoefenaars van een vrij beroep, hogere en middelbare employé's alsmede voor de beter opgeleiden, maar dit betekent nog niet dat dit soort onderwijs alleen beperkt blijft tot genoemde groeperingen. M.a.w. dit soort onderwijs is wel te beschouwen als onderwijs vóór maar niet ván deze groeperingen. Uit een overeenkomstige vergelijking blijkt immers dat

– het aantal 12- en 13-jarige deelnemers aan dit onderwijs met een vrije beroepsbeoefenaar, hogere of middelbare employé als gezinshoofd in een ongeveer gelijke verhouding staat tot dat met een arbeider, kleine zelfstandige in de landbouw, werkloze of overig inactieve als gezinshoofd; nl. vier op de tien;

– onder genoemde deelnemers tesamen ca. vier op de tien kinderen van beter opgeleiden ook ca. drie op de tien kinderen van de minst opgeleiden worden aangetroffen.

Hoewel het vwo een school is voor beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (44%) – en tot op zekere hoogte ook nog wel voor hogere employé's (31%) –, alsmede voor de hoogst opgeleiden (46%) is dit onderwijs nog geen school van deze maatschappelijke groeperingen. De cijfers wijzen namelijk ook uit dat slechts één derde, resp. één zesde van het aantal 13- t/m 15-jarige leerlingen dat het vwo bezoekt, afkomstig is uit deze groeperingen.

De cijfers van het mavo en het havo laten tenslotte zien dat deze schoolsoorten noch als scholen vóór noch als scholen ván bepaalde maatschappelijke groeperingen zijn aan te merken.

Tot nu toe hebben we vastgesteld dat verschillen naar maatschappelijke herkomst gepaard gaan met verschillen in deelneming aan diverse vormen van voortgezet onderwijs en met verschillen in de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. Bovendien is gebleken dat kinderen van een aantal maatschappelijke groeperingen in groten getale deelnemen aan bepaalde onderwijstypen en aan andere niet of nauwelijks; hetgeen echter nog niet betekende dat deze bewuste schooltypen qua samenstelling van hun leerlingen ook slechts tot deze groeperingen beperkt zijn. In dit opzicht kon alleen van het lager beroepsonderwijs worden gezegd dat het een school is vóór en ván arbeiderskinderen.

De vraag kan nu worden gesteld of er maatschappelijke groeperingen zijn te onderscheiden die worden gekenmerkt door eenzelfde of op elkaar lijkend patroon in de deelneming aan de diverse onderwijstypen. De vraag naar de aanwezigheid van dergelijke gelijke of gelijksoortige deelnemingspatronen is met name relevant tegen de achtergrond van bestaande netwerken in het onderwijs. Zoals in het vorige hoofdstuk is uiteengezet, worden deze netwerken – volgens de stelling van Baudelot en Establet – niet alleen van elkaar onderscheiden door de plaatsen in het maatschappelijk arbeidsproces waarop zij voorbereiden, maar ook o.a. door de sociale klasse waarvoor zij in groten getale zijn bestemd. Het betreft hier het basisonderwijs en het lager beroepsonderwijs enerzijds en het overig onderwijs anderzijds. Naast deze twee basisnetwerken waren op grond van een nadere analyse van de allocatiefunctie nog drie subnetwerken binnen het voortgezet onderwijs te onderkennen, nl.: onderwijs van het mulo/mavo-type; onderwijs van het vmo/havo/vwo-type, middelbaar en hoger beroepsonderwijs; én universitair onderwijs en voortgezet hoger beroepsonderwijs.

Om reeds eerder genoemde redenen (zie hoofdstuk II) stellen de volkstellingsgegevens ons nauwelijks in staat de implicaties van deze netwerkenstelling t.a.v. de deelneming aan genoemde onderwijsvormen naar maatschappelijke klasse te onderzoeken. Tot op zekere hoogte blijkt dit alleen maar mogelijk te zijn voor de twee basisnetwerken. Wel kunnen ten aanzien van de drie subnetwerken verwachtingen in deze worden uitgesproken op grond van te constateren deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst en algemene doorstromingsprofielen tussen diverse schooltypen binnen het voortgezet onderwijs.

Gelijksoortige deelnemingspatronen kunnen worden vastgesteld aan de hand van de aan het begin van dit hoofdstuk beschreven verschillen in de deelnemingscijfers aan het onderwijs door de diverse maatschappelijke groeperingen, met name in die van de uit deze groeperingen afkomstige 13 t/m 15-jarigen. Bij de bepaling van deze patronen is afgezien van de procedure van clustervorming van bepaalde middels Pearson's r berekende samenhangen tussen de diverse deelnemingscijfers per maatschappelijke groep. De reden hiervoor ligt in het feit dat de hier in de beschouwingen betrokken deelnemingscijfers een per maatschappelijke groepering in range verschillend onderdeel vormen van een verdeling waarvan ook andere voor het hier gestelde probleem niet relevante grootheden deel uitmaken zoals deelneming aan het lager onderwijs, brugklas, gemeenschappelijk leerjaar mavo/havo/vwo en het niet meer volgen van onderwijs. Combineert men de bij de beschrijving van de differentiële deelnemingscijfers per onderwijssoort vastgestelde subgroepen voor alle onderwijstypen dan levert dit het volgende beeld op van gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst in termen van *maatschappelijke beroepsgroep*.

a. Het deelnemingspatroon van *hogere employé's* en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep. Dit patroon wordt gekenmerkt door hoge deelneming aan het vwo, hoge deelneming aan het havo en zeer lage deelneming aan het lbo. De deelneming aan het mavo is vrij laag (beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep) dan wel neemt een tussenpositie in t.o.v. die van andere groeperingen (hogere employé's).

b. Het deelnemingspatroon van *middelbare employé's* en beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep. Kenmerkend voor dit patroon is: hoge deelneming aan het havo, hoge deelneming aan het mavo en lage deelneming aan het lbo. De deelneming aan het vwo is in vergelijking met de overige groeperingen (excl. hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep) als vrij hoog te beschouwen.

c. Het deelnemingspatroon van *lagere employé's* en bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel. Als belangrijkste kenmerk van dit patroon geldt een hoge deelneming aan het mavo. T.a.v. de deelneming aan het havo, het vwo en het lbo nemen zij in vergelijking met de diverse groeperingen een tussenpositie in.

d. Ten slotte, het deelnemingspatroon van *arbeiders*, werklozen en overige inactieven, landbouwers met en zonder personeel alsmede bedrijfshoofden zonder personeel. Dit patroon wordt gekenmerkt door een hoge deelneming aan het lbo, een zeer lage deelneming aan het vwo en aan het havo alsmede een lage deelneming aan het mavo. Een mogelijke uitzondering hierop vormt de groep bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel. T.a.v. de deelneming aan het lbo en het mavo neemt deze groepering veeleer een tussenpositie in. Gezien het totale beeld – met name vanwege de geringere deelneming aan het mavo en het vwo/havo – is deze groepering echter eerder onder dit deelnemingspatroon te rangschikken dan onder het voorafgaande patroon.

Als gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst in termen van het *gevolgd onderwijs* kunnen worden beschouwd:

a. Personen met universitair, hoger beroepsonderwijs en middelbaar algemeen onderwijs. Dit patroon komt overeen met dat van de hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep: hoge deelneming aan het vwo en aan het havo alsmede zeer lage deelneming aan het lbo.

De deelneming aan het mavo voor personen met universitair onderwijs correspondeert met die van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (vrij laag); die voor personen met hoger beroeps- en middelbaar algemeen onderwijs met die van de hogere employé's (tussenpositie).

b. Personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau en middelbaar beroepsonderwijs. Dit patroon vertoont in grote mate dezelfde kenmerken als dat van de middelbare employé's en beoefenaars van een niet-

wetenschappelijk vrij beroep: hoge deelneming aan het havo en aan het mavo, lage deelneming aan het lbo en een vrij hoge deelneming aan het vwo in vergelijking met personen met lager beroeps-, onafgerond voortgezet of alleen lager onderwijs.

c. Personen met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau en algemeen onderwijs op lager niveau. Dit patroon correspondeert in grote lijnen met dat van de lagere employé's: hoge deelneming aan het mavo en een tussenpositie voor wat betreft de deelneming aan het vwo, havo en lbo.

d. Personen met alleen lager onderwijs en beroepsonderwijs op lager niveau komen qua deelnemingspatroon overeen met de arbeiders: hoge deelneming aan het lbo, lage deelneming aan het mavo en een zeer lage deelneming aan het vwo en het havo.

Uit dit overzicht van gelijksoortige deelnemingspatronen kan niet zonder meer worden geconcludeerd dat de netwerken die in het onderwijs kunnen worden onderscheiden op grond van de sociale klasse waarvoor zij zijn bestemd van dezelfde aard zijn als die welke zijn te onderscheiden op basis van de diverse posities waarnaar zij verwijzen. Dit geldt niet zo zeer t.a.v. de basisnetwerken (basis- en lager beroepsonderwijs versus overig onderwijs) maar vooral voor de subnetwerken binnen het basisnetwerk van het overig onderwijs. Genoemde deelnemingspatronen bevatten immers geen informatie over de deelneming aan met name het middelbaar en hoger beroepsonderwijs alsmede het universitair onderwijs naar maatschappelijke herkomst – een informatie die noodzakelijk is ter onderscheiding van genoemde netwerken. Vooralsnog zou men in dit laatste geval de omgekeerde weg kunnen bewandelen. Uitgaande van de aanwezigheid van de subnetwerken in het overig onderwijs kan men op grond van algemene doorstromingsprofielen tussen de diverse onderwijstypen en de signaleerde deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst zoals deze aan het begin van het voortgezet onderwijs bestaan, een aantal verwachtingen t.a.v. de ontbrekende deelnemingspatronen uitspreken. Deze kunnen dan in een later stadium worden getoetst aan de hand van hiervoor geschikt empirisch materiaal. Met name valt hierbij te denken aan materiaal afkomstig uit een longitudinaal onderzoek waarbij de leerlingen uit diverse maatschappelijke groeperingen op hun weg door het onderwijs worden gevolgd.

Algemene doorstromingsprofielen

Uit de jaarlijks door het CBS gepubliceerde onderwijsmatrices die cijfers bevatten omtrent de overgangen binnen het onderwijs en de intrede in de maatschappij, komen relatief stabiele patronen naar voren voor wat betreft de doorstroming van de ene naar de andere onderwijsvorm. Voor het hier gestelde probleem kunnen deze doorstromingsprofielen als volgt worden samengevat.

1. Er bestaat sinds het einde der zestiger jaren een groeiende stroom vanuit het *lager onderwijs* naar het algemeen voortgezet onderwijs ten koste van de stroom naar het lager beroepsonderwijs. Deze groeiende stroom vanuit het lo naar het avo gaat echter gepaard met een groeiende stroom uit de eerste leerjaren van het algemeen voortgezet onderwijs naar het lager beroepsonderwijs.

Deze conclusie kan worden getrokken uit de cijferopstelling in tabel 4.4. Als belangrijkste gegevens komen uit deze tabel naar voren een toe-, resp. afname van ca. 10 (mannen) à 15 (vrouwen) percentpunten in de aantallen leerlingen die vanuit het lager onderwijs naar het algemeen voortgezet onderwijs, resp. het lager beroepsonderwijs gaan, alsmede een toename van ca. 10 à 11 percentpunten in het aantal leerlingen dat na enige tijd algemeen voortgezet onderwijs te hebben gevolgd het lager beroepsonderwijs binnenkomt. Opmerkelijk is tevens dat de aantallen leerlingen die van het lager beroepsonderwijs overgaan naar het algemeen voortgezet onderwijs, gedurende de tijdsperiode 1968–1977 te verwaarlozen is (ca. 1 à 2%). Een en ander duidt aan dat gedurende de afgelopen tien jaar er geen fundamentele verandering is opgetreden in de doorstromingsproblematiek na het verlaten van

Tabel 4.4. Uitstroom uit het glo (lj. 6) naar bestemming, resp. instroom in het avo lagere trap, c.q. lbo naar herkomst

	Mannen					Vrouwen						
	1968	1971	1974	1976	1977	1978	1968	1971	1974	1976	1977	1978
Uitstroom uit glo (lj. 6)												
- Buo	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
- Avo	54,5	60,7	63,4	65,1	65,2	64,3	55,9	62,6	67,1	69,7	70,8	72,2
- Lbo	43,9	38,3	35,3	33,9	34,3	34,9	43,0	36,5	32,0	29,4	28,9	27,3
- Geen volledig dagonderwijs	1,2	0,7	0,7	0,7	0,2	0,3	1,1	0,8	0,7	0,7	0,1	0,2
Totaal (= 100%)	107 685	114 885	116 330	118 505	117 960	115 620	105 310	113 235	115 435	117 720	115 990	114 965
Instroom avo (lagere trap)												
- Lager onderwijs (glo + buo)	95,4	96,8	96,2	96,3	96,7	96,5	97,9	96,9	95,5	96,2	96,3	96,5
- Lager beroepsonderwijs	3,3	1,6	2,0	1,9	2,0	1,9	1,3	1,3	2,2	1,8	2,0	2,0
- Geen volledig dagonderwijs ¹	1,2	1,6	1,8	1,8	1,3	1,6	0,8	1,8	2,2	1,9	1,6	1,5
Totaal (= 100%)	61 920	72 355	77 200	80 670	80 150	77 775	60 225	73 315	81 230	85 415	85 470	86 280
Instroom lbo												
- Lager onderwijs (glo + buo)	90,0	89,0	84,8	81,9	80,3	78,1	92,4	91,0	86,4	83,1	81,1	79,5
- Avo, lagere trap	8,8	9,8	13,7	16,1	18,1	19,2	7,1	7,9	12,2	15,4	17,5	18,8
- Geen volledig dagonderwijs ¹	1,2	1,2	1,5	1,9	1,7	2,7	0,4	1,2	1,4	1,5	1,4	1,7
Totaal (= 100%)	58 690	57 715	57 340	57 850	59 255	60 885	52 140	49 385	46 680	45 625	45 165	43 315

¹ Incl. geringe aantallen leerlingen afkomstig van overig volledig dagonderwijs.

CBS: Onderwijsmatrices.

het lager onderwijs, ondanks de sindsdien opgetreden grotere doorstroom naar het avo 1).

2. Vanuit het *lager beroepsonderwijs* zijn twee stromen te onderscheiden. Eén stroom – de omvangrijkste – verlaat het onderwijs; de andere stroom gaat naar het middelbaar beroepsonderwijs.

Dit kan worden afgeleid uit het cijfermateriaal in tabel 4.5. Bekijkt men de uitstroom uit het lager beroepsonderwijs dan blijken circa driekwart van de mannen en zes van de tien vrouwen na het behalen van een diploma van een lagere beroepsopleiding het onderwijs te verlaten. Dit aantal is in de afgelopen jaren vrij constant gebleven. De overige geslaagden gaan bijna zonder uitzondering naar het middelbaar beroepsonderwijs. Van het totaal aantal leerlingen dat laatstgenoemd onderwijs volgt, vormen de geslaagden van het lager beroepsonderwijs op dit ogenblik ruim éénderde deel. Opmerkelijk hierbij is wel dat aan het eind der zestiger jaren dit aandeel nog ca. de helft bedroeg. In tien jaar tijds een daling derhalve van tien procentpunten.

3. Het *mavo* kent drie stromen. Eén – nog steeds groeiende – stroom naar het middelbaar beroepsonderwijs, een andere stroom naar het havo, terwijl een derde stroom het onderwijs verlaat.

Ook deze conclusie kan worden getrokken uit het gepresenteerde cijfermateriaal in tabel 4.5. De gegevens van het schooljaar 1978/79 laten zien dat ongeveer éénderde van de mavo-gediplomeerden overstapt naar het havo (nl. 37% van de mannen en 31% van de vrouwen) en ca. vier van de tien naar het mbo (44% van de mannen en 39% van de vrouwen). De overige personen met een mavo-diploma verlaten bijna zonder uitzondering het onderwijs (nl. 14% van de mannen en 18% van de vrouwen). De cijfers laten daarnaast zien dat sinds het begin van de zeventiger jaren een sterke groei optreedt in het aantal mavo-gediplomeerden dat naar het mbo overgaat, nl. van 12 procentpunten (vrouwen) tot 14 procentpunten (mannen). Het aantal leerlingen met een mavo-diploma dat overstapt naar het havo, ligt bij de mannen op een vrij stabiel niveau; bij de vrouwen daarentegen is het gestegen van 20% in 1971 tot 32% in 1978. Als gevolg van deze ontwikkelingen is het aantal leerlingen dat na het behalen van een mavo-diploma de maatschappij binnentreedt, afgenomen van 23% tot 14% bij de mannen en van 50% tot 28% bij de vrouwen.

Deze ontwikkelingen hebben ook hun weerslag gehad op de samenstelling van het leerlingenbestand van de hoogste klassen van het havo en dat van het mbo. Op dit ogenblik bestaat ca. de helft van de havo-, resp. de mbo-leerlingen uit mavo-gediplomeerden. Gezien de tot nu toe geschetste ontwikkelingen gedurende de zeventiger jaren in de doorstroom van de mavo-leerlingen naar de havo enerzijds en die van de lbo-leerlingen naar het mbo anderzijds is het niet verwonderlijk te constateren dat gedurende deze tijdsperiode

- de relatieve omvang van het aantal mavo-leerlingen bij de mannen onder de havo-leerlingen constant is gebleven, terwijl deze onder de mbo-leerlingen is toegenomen met ca. 10 procentpunten;

- de relatieve omvang van het aantal mavo-leerlingen bij de vrouwen zowel onder de havo- als mbo-leerlingen is gestegen met ca. tien procentpunten.

4. Het *havo* wordt gekenmerkt door twee hoofdstromen: de éne hoofdstroom gaat naar het hoger beroepsonderwijs, terwijl de andere hoofdstroom het onderwijs verlaat. Daarnaast kan nog een – aan betekenis toenevende – stroom naar het vwo worden onderscheiden.

Dit is af te leiden uit de desbetreffende cijfers in tabel 4.6. Van de mannen met een havo-diploma gaat iets meer dan de helft naar het hbo; van de vrouwen met dit diploma circa vier van de tien. Het onderwijs verlaat circa de helft van de vrouwelijke gediplomeerden en ongeveer drie van de tien mannelijke gediplomeerden. Opmerkelijk is verder het genoemd aantal havo-gediplomeerden dat naar het vwo overstapt. Sinds het volwassen worden van het havo in het midden van de zeventiger jaren is hierin bijna een verdubbeling

Tabel 4.5. Uitstroom uit lbo, resp. mavo met diploma naar bestemming en instroom in mbo, resp. havo lj. 4 naar herkomst

	Mannen					Vrouwen						
	1968	1971	1974	1976	1977	1978	1968	1971	1974	1976	1977	1978
Uitstroom lbo met diploma												
- Mavo	-	0,1	0,2	0,9	1,0	0,9	-	0,0	0,1	1,1	1,1	1,1
- Havo/Vwo	-	-	0,0	0,1	0,1	0,0	-	-	0,0	0,1	0,1	0,0
- Mbo	18,2	22,1	22,5	26,9	24,3	22,7	33,0	40,8	47,4	40,3	40,1	39,1
- Hbo	0,4	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	-	0,0	-	-	0,0	-
- Geen volledig deponderswijs	81,4	77,4	77,1	72,1	74,7	76,3	67,0	59,2	52,5	58,6	58,7	59,8
Totaal (= 100%)	38 865	41 995	41 090	38 765	42 665	44 420	32 870	31 700	35 695	32 825	34 770	35 885
Uitstroom mavo met diploma												
- Vwo/Havo lj. 2-3	5,6	0,6	0,2	0,1	0,1	0,0	0,6	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
- Havo lj. 4-5	22,9	37,5	38,2	38,6	40,2	37,6	15,3	20,3	27,0	29,3	31,4	31,7
- Vwo lj. 4-6	6,3	0,5	0,1	0,1	0,1	0,0	0,9	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
- Lbo	0,4	0,6	0,8	1,0	1,2	1,8	0,2	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4
- Mbo	22,1	20,7	37,6	41,6	41,6	43,8	25,1	27,2	33,7	38,2	36,8	38,8
- Hbo	9,5	7,7	4,9	3,5	2,9	2,6	2,0	2,2	1,4	1,1	1,1	0,8
- Geen volledig deponderswijs	33,3	23,3	18,3	15,1	14,0	14,1	55,8	50,0	37,7	31,2	30,3	28,2
Totaal (= 100%)	24 000	30 010	28 605	32 765	32 845	34 420	24 690	30 285	30 620	35 525	37 015	38 670
Instroom havo lj. 4												
- Havo lj. 3	-	36,2	40,5	40,4	40,3	42,1	-	50,1	46,7	45,1	44,5	44,5
- Mavo met diploma	-	49,1	48,1	49,1	49,6	48,0	-	34,2	38,9	41,8	43,4	43,7
- Overig volledig deponderswijs	-	14,7	11,5	10,5	10,1	9,9	-	15,7	14,4	13,1	12,2	11,9
Totaal (= 100%)	-	23 015	22 705	25 780	26 610	26 930	-	17 950	21 205	24 855	26 735	28 040
instroom mbo												
- Lbo met diploma	48,7	46,1	41,4	39,1	38,3	35,1	52,8	52,4	55,6	44,4	45,3	43,4
- Mavo met diploma	36,3	44,2	48,1	51,2	50,5	52,4	30,2	35,8	33,9	45,6	44,3	46,5
- Overig volledig deponderswijs	10,9	6,5	7,9	7,3	8,6	10,3	9,2	4,1	5,9	6,9	7,1	7,6
- Geen volledig deponderswijs	4,2	3,2	2,6	2,5	2,6	2,3	7,9	7,7	4,6	3,1	3,3	2,5
Totaal (= 100%)	14 585	20 145	22 360	26 655	27 045	28 790	20 555	24 690	30 445	29 755	30 775	32 300

CBS: Onderwijsmatrixes.

opgetreden: van 9% in 1974 tot 15% in 1978 bij de mannen en van 3% tot 6% bij de vrouwen gedurende deze periode.

De vrij forse doorstroom van het havo naar het hbo heeft tot consequentie dat van het totale leerlingenbestand van het hbo circa de helft bestaat uit direct vanaf de havo afkomstige gediplomeerden.

5. Vanuit het vwo zijn drie stromen te onderscheiden. De omvangrijkste stroom leidt naar het wetenschappelijk onderwijs; een andere naar het hoger beroepsonderwijs, terwijl een derde bestaat uit personen die het onderwijs verlaten. Deze conclusie kan worden getrokken uit de inspectie van de desbetreffende cijfers in tabel 4.6.

Allereerst laten deze cijfers zien dat in het midden van de zeventiger jaren circa zeven van de tien mannen en bijna de helft van de vrouwen met een vwo-diploma rechtstreeks naar de universiteit gaan. Het relatieve aantal vwo-gediplomeerden daarentegen dat hoger beroepsonderwijs gaat volgen schommelt vanaf het eind der zestiger jaren bij de mannen rond de 15%. Bij de vrouwen stijgt dit aantal sinds het midden van de zeventiger jaren van ca. 20% tot 30% van de vwo-gediplomeerden. Als gevolg van deze ontwikkelingen daalt het percentage vwo-gediplomeerden (zowel bij mannen als vrouwen) die na het behalen van het bewuste diploma geen verder onderwijs meer volgen. Als gevolg van de grotere doorstroom in de afgelopen jaren van vrouwen met een vwo-diploma naar het hoger beroepsonderwijs neemt het aandeel vwo-gediplomeerden onder de vrouwelijke studenten van het hbo toe van 13% in 1974 tot 21% in 1978.

6. Het mbo en met name het hbo zijn als eindonderwijs te beschouwen. Het mbo wordt weliswaar nog gekenmerkt door een geringe stroom naar het hbo, maar deze heeft slechts betrekking op mannelijke leerlingen. Dit valt af te leiden uit de in tabel 4.6 gepresenteerde cijfers t.a.v. de uitstroom uit het mbo en het hbo. Van de mbo-gediplomeerden gaat nog één op de tien mannen naar het hbo, een dergelijke doorstroom is bij de vrouwen vrijwel nihil. Ook is er nauwelijks een rechtstreekse doorstroom te constateren vanuit het hbo naar het wo. In het midden van de zeventiger jaren is dit slechts het geval voor ca. 4% van de mannen en voor 1 à 2% van de vrouwen met een hbo-diploma.

In grafiek 4.1 zijn de vastgestelde stromen tussen de diverse onderwijsvormen in een schema bij elkaar gebracht. De hoofdstromen zijn hierbij in vet aangegeven; de minder omvangrijke stromen met stippellijnen. Voor alle duidelijkheid zij er op gewezen dat dit schema alleen de reële doorstromingsmogelijkheden binnen het onderwijs weergeeft tussen de diverse hierin voorkomende onderwijstypen op basis van de formele diploma's. Het zegt dus niets over de kansen van individuele leerlingen om bepaalde schooltypen - al dan niet met succes - te kunnen volgen.

Uit dit schema kan een aantal doorstromingsprofielen tussen de diverse onderwijstypen worden afgeleid. Gegroepeerd naar de mogelijke uiteindelijke vormen van eindonderwijs leveren deze het volgende beeld op.

1. Alleen lbo of mavo;
2. Alleen havo of havo via mavo;
3. Alleen vwo of vwo via havo dan wel via mavo-havo;
4. Mbo via lbo of via mavo;
5. Hbo via havo of via vwo dan wel mavo-havo, havo-vwo, mavo-havo-vwo, mavo-mbo of lbo-mbo;
6. Wo via vwo of via havo-vwo dan wel mavo-havo-vwo.

Een aantal van gecombineerde doorstromingsmogelijkheden zullen in de praktijk wel nauwelijks voorkomen. Men denke hier bijv. aan gecombineerde profielen zoals hbo via mavo-havo-vwo, of wo via mavo-havo-vwo. Ook is het waarschijnlijk dat hiertoe ook nog profielen behoren waarbij nog minder schooltypen worden doorlopen, zoals hbo of vwo via mavo en havo, dan wel wo via havo en vwo. Onderzoek in deze met verschillende meetpunten in de tijd t.a.v. leerlingen van één bepaalde jaargang zou hierover uitsluitsel kunnen geven.

Tabel 4.6. Uitstroom uit havo, resp. vwo, mbo, hbo met diploma naar bestemming en instroom in hbo naar herkomst

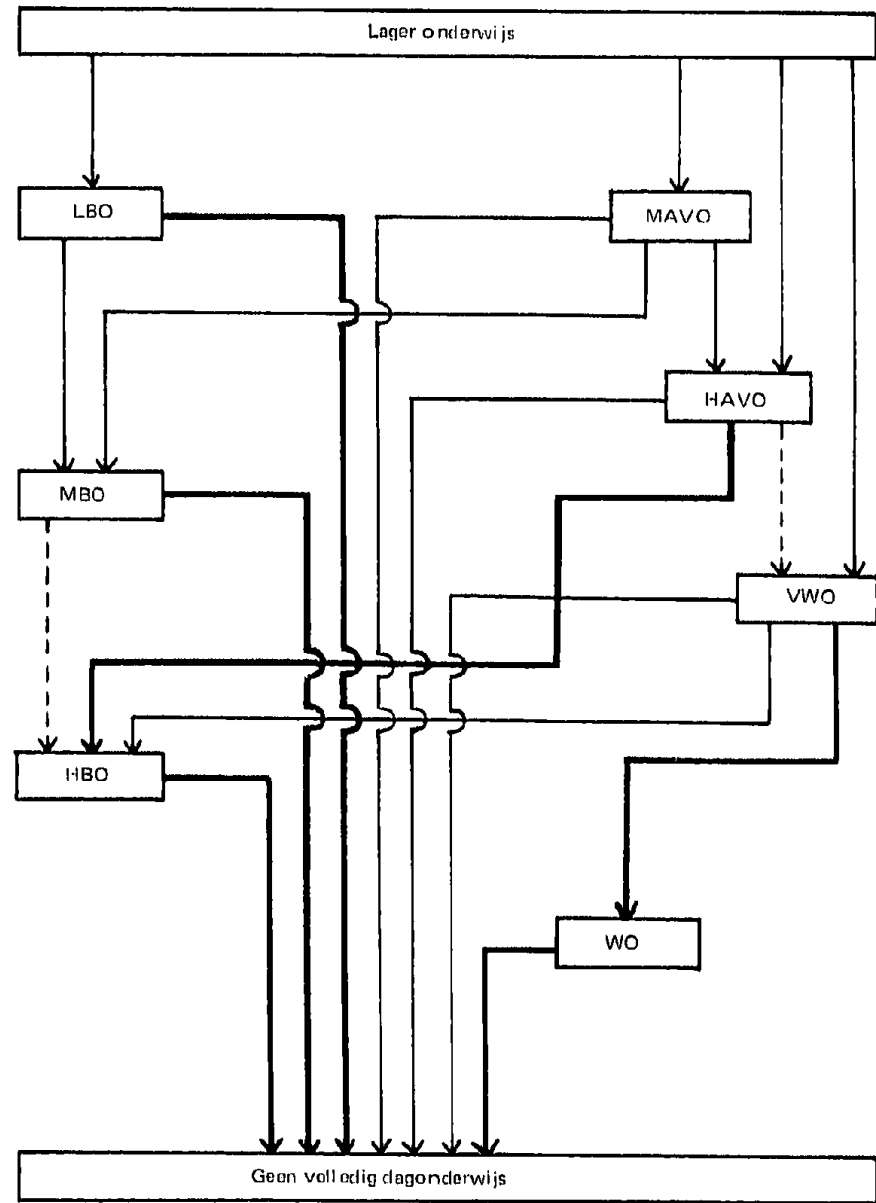
	Mannen					Vrouwen						
	1968	1971	1974	1976	1977	1978	1968	1971	1974	1976	1977	1978
Uitstroom havo met diploma												
- Vwo lj. 4-6	5,6	3,8	9,0	11,5	13,1	15,0	0,4	1,2	3,3	3,3	5,0	6,0
- Mbo	0,2	0,4	1,1	2,1	2,5	4,4	6,0	3,4	5,1	5,8	6,1	6,1
- Hbo	64,1	57,1	52,5	54,9	56,9	52,3	45,7	49,9	41,2	41,7	43,6	39,7
- Geen volledig dagonderwijs ¹	30,1	38,8	37,4	31,6	27,5	28,3	47,9	45,4	50,4	49,2	45,8	48,2
Totaal (= 100%)	500	8 020	16 395	18 620	19 710	20 625	280	5 415	14 980	17 570	19 525	20 810
Uitstroom vwo met diploma												
- Mbo	0,2	0,2	0,5	0,4	0,3	0,2	2,6	1,8	1,5	1,2	1,0	0,8
- Hbo	14,9	16,6	10,5	13,9	15,6	16,1	16,7	19,8	18,5	28,7	29,9	29,5
- Wo	53,6	60,3	70,7	85,7	84,1	83,7	37,0	42,6	45,4	70,1	69,1	69,7
- Geen volledig dagonderwijs ¹	31,3	22,8	18,3				43,7	35,8	34,6			
Totaal (= 100%)	15 940	15 465	11 830	13 955	15 300	16 050	5 410	6 700	7 805	9 670	11 390	11 710
Uitstroom mbo met diploma												
- Hbo	10,1	10,3	9,2	10,4	12,9	10,4	7,4	5,5	0,9	1,5	3,1	1,9
- Geen volledig dagonderwijs ¹	89,9	89,7	90,8	89,6	87,1	89,7	92,6	94,5	99,1	98,5	96,9	98,1
Totaal (= 100%)	6 760	8 455	10 140	11 920	12 665	13 705	15 600	15 920	21 335	20 345	14 610	16 890
Uitstroom hbo met diploma												
- Wo	3,3	5,8	4,3				0,5	1,5	1,6			
- Geen volledig dagonderwijs ¹	96,7	94,2	95,7	100	100	100	99,5	98,5	98,4	100	100	100
Totaal (= 100%)	8 650	9 125	9 455	11 845	12 365	12 940	5 355	4 845	7 205	8 825	9 745	10 240
Instroom in hbo												
- Mavo met diploma	22,0	14,3	7,5	5,4	4,1	3,9	8,5	6,9	3,7	2,6	2,3	1,9
- Havo met diploma	4,0	28,7	46,7	48,8	48,8	46,9	30,6	48,1	55,2	51,8	50,6	49,1
- Vwo met diploma	22,9	15,9	6,7	9,3	10,4	11,2	15,6	13,6	12,9	19,6	20,3	20,6
- Mbo met diploma	6,6	5,4	5,1	5,9	7,1	6,2	19,9	9,0	1,8	2,1	2,7	1,9
- Overig volledig dagonderwijs	17,6	15,0	6,7	5,8	4,6	4,7	8,1	4,6	1,4	1,6	1,3	1,3
- Geen volledig dagonderwijs	26,9	20,7	27,2	24,8	25,0	27,2	17,3	17,9	25,1	22,2	22,9	25,2
Totaal (= 100%)	10 340	16 165	18 425	20 920	22 300	23 000	5 775	9 760	11 175	14 160	16 825	16 820

¹ Incl. kleine aantallen naar overig volledig dagonderwijs.

CBS: Onderwijsmatrices

Algemene doorstromingsprofielen en deelnemingspatronen

Grafiek 4.1. Doorstroming tussen de bestaande onderwijstypen



Uitgaande van de aanwezigheid van een aantal subnetwerken in het onderwijs kunnen bepaalde doorstromingsprofielen met bepaalde typen deelnemingspatronen in verband worden gebracht. De veronderstelling hierbij is dat het - volgens de scheidslijnen in maatschappelijke groeperingen - selecterend karakter van het onderwijs in zijn diverse verschijningsvormen tot uitdrukking komt zowel in diverse deelnemingspatronen aan het begin van het voortgezet onderwijs als in onderscheiden stromen tussen deze verschijningsvormen. Of deze veronderstelling juist is, kan pas nader worden onderzocht door het in het navolgende geschetste beeld van doorstromingsprofielen.

len per maatschappelijke groepering met de werkelijkheid te confronteren, uiteraard via een aangepaste onderzoeksopzet.

In grote lijnen kunnen de onderscheiden typen deelnemingspatronen naar doorstromingsprofielen als volgt worden gekarakteriseerd.

1. Het deelnemingspatroon van de hogere employé's en beter opgeleiden (personen met universitair, hoger beroeps- en middelbaar algemeen onderwijs) wordt met name gekenmerkt door een hoge deelneming aan het vwo en het havo. Op grond van de netwerken-stelling vormen deze onderwijsvormen als voorbereiding op het universitair onderwijs één geheel met dit onderwijs. Verwacht mag daarom worden dat de doorstromingsprofielen vwo via vwo en vwo via havo en vwo het meest vóórkomen onder kinderen van hogere employé's en van beter opgeleiden in vergelijking met andere maatschappelijke groeperingen.

2. De typische kenmerken van het deelnemingspatroon van de middelbare employé's en personen met onderwijs van het mulo/mavo-type en middelbaar beroepsonderwijs zijn: een hoge deelneming aan het havo en het mavo, en een relatief hoge deelneming aan het vwo. Ook wordt dit deelnemingspatroon nog gekenmerkt door weliswaar een lage maar toch nog vrij aanzienlijke deelneming aan het lbo.

Vanuit de netwerkenstelling bezien, vormen het havo en het vwo voor genoemde groeperingen overwegend eindonderwijs dan wel een doorgangsfase naar het hbo. Het mavo fungeert voor deze groeperingen primair als tussenstap naar het havo van waaruit nog de stap naar het hbo kan worden gezet; het lbo tenslotte vormt voor deze groeperingen een eenheid met vervolgberoepsopleidingen op middelbaar en hoger niveau. Bijgevolg zijn – naar verwachting – kinderen van middelbare employé's en middelbaar opgeleiden bij de volgende doorstromingsprofielen oververtegenwoordigd: uitsluitend vwo of vwo via havo, uitsluitend havo of havo via mavo, hbo via havo of via vwo, dan wel hbo via lbo en mbo.

3. Het patroon van de lagere employé's en lager opgeleiden (personen met een lbo-opleiding of niet afgeronde algemene opleiding) bestaat met name uit een vrij hoge deelneming aan het mavo en een aanzienlijke deelneming aan het lbo. Primair vormen deze onderwijsvormen op grond van de netwerken-stelling voor genoemde groeperingen een voorbereiding op het mbo, terwijl daarnaast het mavo voor hen ook eindonderwijs vormt. Derhalve mag worden verwacht dat de doorstromingsprofielen mbo via mavo of via lbo dan wel uitsluitend mavo onder kinderen van deze groeperingen het meest voorkomen.

4. Arbeiders en de minst opgeleiden (alleen lager onderwijs of een afgebroken lagere beroepsopleiding) vertonen qua patroon een hoge deelneming aan het lbo en daarnaast nog een vrij lage deelneming aan het mavo. Vanuit de netwerken-stelling vormen deze onderwijstypen voor genoemde groeperingen eindonderwijs. Verwacht mag daarom worden dat kinderen van arbeiders en de minst opgeleiden bij de doorstromingsprofielen uitsluitend lbo of uitsluitend mavo oververtegenwoordigd zullen zijn.

Zoals gesteld in het eerste hoofdstuk, geeft het onderwijs de diverse posities van de positiestructuur en van de hiermee verbonden kwalificatiestructuur generatiegewijs door aan dezelfde op deze structuren gebaseerde maatschappelijke groeperingen. Net zoals het onderwijs de allocatiefunctie kan vervullen doordat het onderwijs in feite bestaat uit een aantal – onderling discontinue – netwerken van onderwijsvormen en -typen, zo kan het onderwijs ook door de aanwezigheid van deze netwerken zijn reproductiefunctie vervullen. Deze netwerken zijn immers niet alleen van elkaar onderscheiden door de plaatsen in het maatschappelijk arbeidsproces waarop zij voorbereiden maar ook door de maatschappelijke klasse waarvoor zij zijn bestemd. Aldus de stelling.

Welke conclusies kunnen nu op grond van de in het voorafgaande gepresenteerde cijfers worden getrokken t.a.v. deze stelling voor zover dit de reproducterende werking van het onderwijs betreft?

De reproductiefunctie

1. De analyse van de desbetreffende volkstellingsuitkomsten hebben voldoende aanwijzingen opgeleverd voor het bestaan van twee basisnetwerken in het onderwijs (namelijk basis- en lager beroepsonderwijs enerzijds en het overig onderwijs anderzijds) die niet alleen worden onderscheiden door hun diversiteit in positietoewijzing (namelijk arbeider versus employé) maar ook naar de maatschappelijke klasse waarvoor zij zijn bestemd.

In dit opzicht kan allereerst worden gewezen op de geconstateerde verschillen in de deelneming aan het lager onderwijs door de 12- t/m 13-jarigen naar maatschappelijke herkomst (ca. 40% van arbeiderskinderen en kinderen van de minst opgeleiden versus ca. 25% van kinderen van hogere employé's en hoogst opgeleiden). Deze verschillen zijn met name te wijten aan factoren – zoals opgelopen vertraging via dubblures op de lagere school of verwijzingen naar instellingen van buitengewoon lager onderwijs –, welke meer vóórkomen bij arbeiderskinderen en kinderen van de minst opgeleiden dan bij kinderen van hogere employé's en hoogst opgeleiden. Men mag er immers van uitgaan dat het aantal twaalfjarigen dat vanwege de geboortedatum wettelijk nog geen voortgezet onderwijs kan volgen op het tijdstip van de telling, ongeveer evenredig is verdeeld over de diverse maatschappelijke groeperingen.

Genoemde patronen vergroten de kans om na beëindiging van de leerplicht het onderwijs direct te verlaten hetzij vanuit de lagere school of instellingen van buitengewoon onderwijs hetzij vanuit het voortgezet onderwijs zonder diploma. Gezien het voorafgaande is het niet verwonderlijk te constateren dat de hierin optredende verschillen naar maatschappelijke herkomst weer langs de scheidslijn arbeiders–minst opgeleiden en employé's – beter opgeleiden verlopen. Men vergelijkte hiertoe slechts de cijfers in tabel 4.7. Zo had ten tijde van de volkstelling in 1971 reeds 6 à 14% van de 15-jarige arbeiderskinderen, kinderen van werklozen en overige inactieven het onderwijs verlaten met alleen lager onderwijs en 9 à 16% van deze kinderen met voortgezet onderwijs zonder diploma. Bij de employé's daarentegen variëren deze percentages tussen nul en drie. Bekijkt men de desbetreffende cijfers naar maatschappelijke herkomst in termen van het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd, dan moet men eenzelfde tegenstelling constateren: 8% van de 15-jarigen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs heeft ook alleen maar dit onderwijs gevolgd, terwijl dit nog géén percent bedraagt bij kinderen van beter opgeleide gezinshoofden. Voor wat betreft 15-jarige schoolverlaters met voortgezet onderwijs zonder diploma bedragen deze cijfers resp. 12% voor de kinderen van de minst opgeleiden en ten hoogste 1% voor die van de beter opgeleiden. Deze verschillen zijn nog groter tussen de zestienjarigen van genoemde maatschappelijke groeperingen zoals uit de cijfers in tabel 4.7 duidelijk wordt.

De grote mate van oververtegenwoordiging van arbeiderskinderen en de minst opgeleiden bij het op latere leeftijd nog volgen van lager onderwijs en bij het verlaten van het onderwijs vanuit de lagere school of vanuit het voortgezet onderwijs zonder diploma heeft voldoende duidelijk gemaakt dat het lager onderwijs met name bestemd is voor de maatschappelijke groeperingen waartoe deze kinderen behoren.

2. Ook t.a.v. het lager beroepsonderwijs heeft de analyse van de volkstellingsgegevens meer dan voldoende evidentie opgeleverd dat dit schooltype bestemd is voor arbeiders en de minst opgeleiden. Een paar kerncijfers mogen hier volstaan. Van de 13- t/m 15-jarige arbeiderskinderen (incl. die van werklozen en overig inactieven) en kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs neemt ca. vier op de tien deel aan het lbo; het desbetreffende aantal bij kinderen van hogere employé's en hoger opgeleiden bedraagt één op de veertien. Daartegenover neemt slechts ca. éénkwart van de 13- t/m 15-jarigen uit de eerstgenoemde groeperingen deel aan mavo, havo en vwo – waarvan ca. tweederde aan het mavo. Deze vormen van voortgezet onderwijs volgt daarentegen tweederde deel van hun leeftijdsgenoten afkomstig uit de laatstgenoemde groeperingen – waarvan ca. tweederde het vwo en het havo. Kijkt men naar de samenstelling naar maatschappelijke

Tabel 4.7. Percentage van de 15-jarigen, resp. 16-jarigen met alleen lager onderwijs of voortgezet onderwijs zonder diploma per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd

	Alleen lager onderwijs		Voortgezet onderwijs zonder diploma		Alleen lager onderwijs		Voortgezet onderwijs zonder diploma	
	15 j	16 j	15 j	16 j	15 j	16 j	15 j	16 j
Sociale groep gezinshoofd								
- Vrij beroep
• wetenschappelijk
• overig
- Bedrijfshoofd in de landbouw	1,7	2,7	4,1	6,6	8,3	11,5	9,4	13,5
• met personeel	2,0	3,2	3,4	6,1	2,4	4,3	5,5	9,5
• zonder personeel	2,7	4,3	8,3	12,6
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw	2,4	4,1	5,0	9,1	1,0	1,0	1,8	4,3
• met personeel	6,4	7,3	7,2	9,4	1,4	2,3	4,1	7,3
• zonder personeel	0,1	0,3	0,4	1,3	0,4	0,8	1,2	1,8
- Hoger employé	0,7	1,1	2,3	4,5	0,3	0,1	1,1	2,9
- Middelbaar employé	2,1	3,0	4,8	8,3	0,1	0,4	0,5	1,4
- Lager employé	6,4	8,7	8,6	12,9
- Arbeider	14,1	16,2	10,6	12,9
- Tijdelijk niet werkend	9,0	11,7	8,4	12,1
- Zonder beroep
Onderwijsniveau gezinshoofd								
- Basis niveau
- Lager niveau
• algemeen onderwijs
• beroepsonderwijs
- Uitgebreid lager niveau
• algemeen onderwijs
• beroepsonderwijs
- Middelbaar niveau
• algemeen onderwijs
• beroepsonderwijs
- (Semi-)hoger niveau
• niet universitair onderwijs
• universitair onderwijs

.. niet berekend vanwege te kleine aantallen.

CBS: Censustratigrafietabellen VT 1971.

herkomst van de leerlingen van de diverse schooltypen dan blijkt o.a. dat zes van de tien lbo-leerlingen van 13 t/m 15 jaar een arbeider of een gering opgeleide tot gezinshoofd hebben. Van de andere kant is bijna driekwart van de 13- t/m 15-jarigen die het vwo volgen, afkomstig uit een gezin waarvan het hoofd een employé-functie uitoefent dan wel tot de beter opgeleiden behoort. Deze cijfers vormen reeds een voldoende illustratie van het feit dat het lager beroepsonderwijs kan worden beschouwd als een school vóór en van arbeiderskinderen.

Met behulp van gegevens uit de lopende onderwijsstatistiek kan daarnaast worden aangetoond dat er vanuit het lager beroepsonderwijs zowel gedurende de opleidingstijd als na het behalen van een diploma nauwelijks doorstroming plaatsvindt naar typen van algemeen onderwijs. Wel werd een stroom van het lbo naar het mbo waargenomen waarvan echter mag worden aangenomen dat deze in grote mate bestemd is voor kinderen van lager employé's en iets meer opgeleiden.

3. Concluderend kan derhalve worden gesteld dat er sprake is van twee basisnetwerken in het onderwijs die niet alleen worden onderscheiden door

Tabel 4.8. Geen onderwijs volgenden van 15 jaar — voor zover thuiswonend — naar onderwijsniveau per sociale groep, c.q. onderwijsniveau van het gezinshoofd

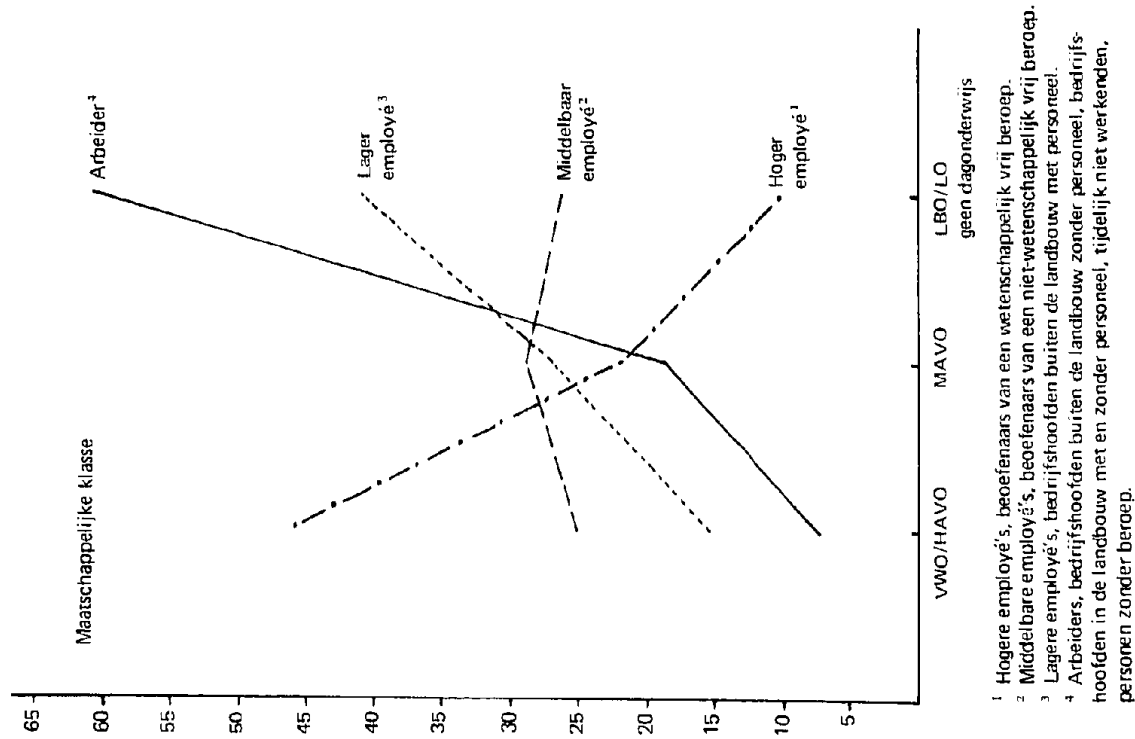
	Totaal absoluut	in % van het aantal 15-jarigen	Onderwijsniveau ¹				
			Basis	Lager		Uitgebreid lager	
				algemeen	beroeps	algemeen	beroeps
Totaal ²	41 535	19,9	26,1	14,3	21,0	3,1	35,6
Sociale groep gezinshoofd							
- Vrij beroep							
• wetenschappelijk	20	1,4
• overig	30	8,3
- Bedrijfshoofd in de landbouw							
• met personeel	585	13,7	13,6	13,6	18,6	3,1	51,1
• zonder personeel	1 775	14,4	15,5	9,8	15,8	3,0	55,8
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw							
• met personeel	1 545	12,9	18,3	20,2	18,8	4,7	38,0
• zonder personeel	2 145	21,1	30,4	15,3	18,9	3,8	31,5
- Hoger employé	220	1,2	11,2	23,7	24,9	5,3	34,9
- Middelbaar employé	2 055	6,2	13,0	23,2	18,2	4,7	40,9
- Lager employé	2 455	14,1	16,5	18,8	20,4	4,7	39,6
- Arbeider	22 045	27,1	26,6	13,5	22,2	2,6	35,1
- Tijdelijk niet werkend	710	37,3	43,4	10,6	21,8	2,9	21,3
- Zonder beroep	6 735	30,9	35,2	11,8	21,3	2,7	28,9
Onderwijsniveau gezinshoofd							
- Basis niveau	22 470	29,1	30,6	12,3	22,0	2,3	32,9
- Lager niveau							
• algemeen onderwijs	900	12,3	15,0	27,2	19,9	4,3	33,6
• beroepsonderwijs	1 090	18,9	15,1	14,8	31,1	2,3	36,6
- Uitgebreid lager niveau							
• algemeen onderwijs	695	5,2	22,4	23,7	14,9	9,5	30,1
• beroepsonderwijs	4 975	12,3	14,6	15,8	19,9	4,1	47,6
- Middelbaar niveau							
• algemeen onderwijs	125	2,7	17,0	22,3	23,2	8,0	29,5
• beroepsonderwijs	370	3,3	12,3	21,0	19,4	7,4	39,8
- (Semi-)hoger niveau							
• niet universitair onderwijs	120	1,2	14,0	33,0	19,0	6,0	28,0
• universitair onderwijs	50	0,9

¹ incl. onderwijsniveau onbekend.² incl. sociale groep, c.q. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

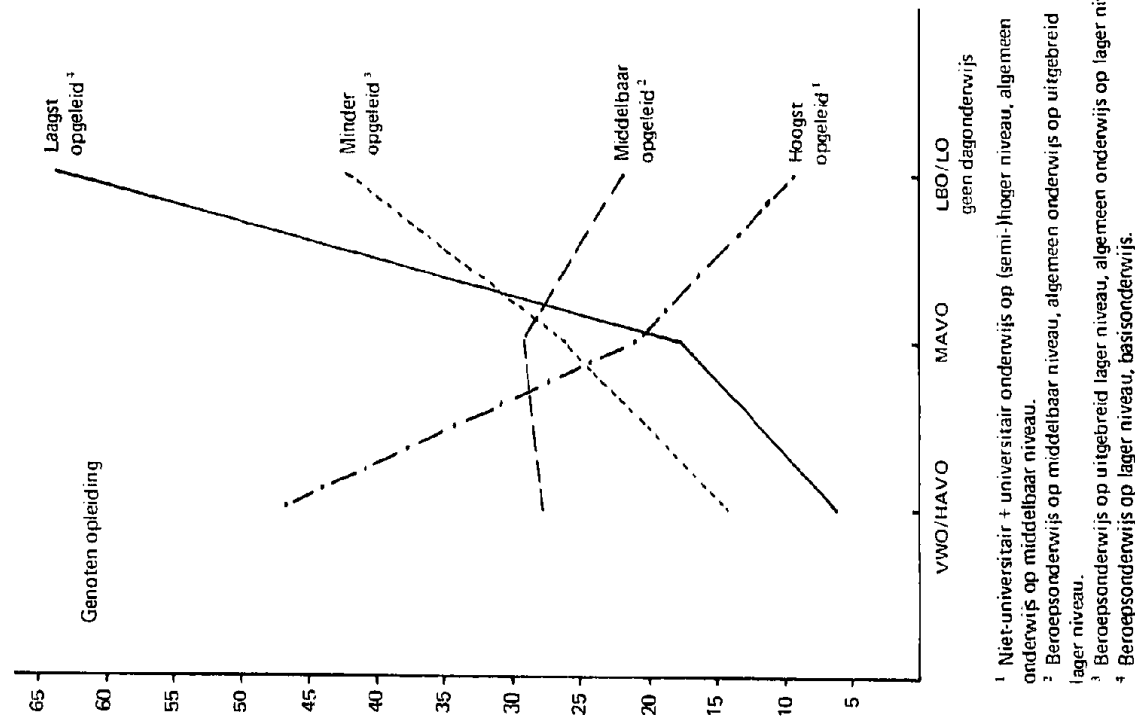
.. Niet berekend vanwege te kleine aantallen.

CBS: Censustratigrafietabellen VT 1971.

Grafiek 4.2. Onderwijsdeelnamepercentages 13 t/m 15-jarigen per maatschappelijke klasse, resp. genoten opleiding van het gezinshoofd



- ¹ Hogere employé's, beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep.
- ² Middelbare employé's, beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep.
- ³ Lagere employé's, bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel.
- ⁴ Arbeiders, bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel, bedrijfshoofden in de landbouw met en zonder personeel, tijdelijk niet werkenden, personen zonder beroep.



- ¹ Niet-universitair + universitair onderwijs op (semi-)hoger niveau, algemeen onderwijs op middelbaar niveau.
- ² Beroepsopleiding op middelbaar niveau, algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau.
- ³ Beroepsopleiding op uitgebreid lager niveau, algemeen onderwijs op lager niveau.
- ⁴ Beroepsopleiding op lager niveau, basisonderwijs.

hun diversiteit in positietoewijzing (arbeider-employé) maar ook naar de maatschappelijke klassen waarvoor zij zijn bestemd (arbeiders/minst opgeleiden versus employé's/beter opgeleiden). De aanwezigheid van twee basisnetwerken in het onderwijs kan samenvattend nog eens worden gedemonstreerd aan de hand van een grafische voorstelling. T.b.v. deze grafieken zijn als het ware drie «onderwijstypen» voor de 13- t/m 15-jarigen geconstrueerd. Het eerste type omvat de twee onderwijsvormen – nl. vwo en havo – welke in vrij grote mate doorstroming naar hogere onderwijsvormen met name wo en hbo garanderen (zie hiervoor de doorstromingsprofielen) en daarmee uitzicht bieden – gezien de allocerende werking van deze onderwijsvormen – op de hogere posities in de samenleving.

Het tweede type bestaat uit het mavo: een onderwijsvorm met een ietwat hybrisch karakter. Naar verwachting functioneert dit soort onderwijs als eindonderwijs voor arbeiders en minst opgeleiden, als doorstroming naar het mbo voor lagere employé's en iets beter opgeleiden, als doorstroming naar het havo (en eventueel via havo naar het hbo) voor middelbare employé's en middelbaar opgeleiden en ten slotte als doorstroming naar het vwo via de havo voor hogere employé's en hoger opgeleiden.

Als derde type zijn die onderwijssoorten onderscheiden die zijn bestemd voor arbeiders en de minst opgeleiden. Hiertoe is ook het «geen onderwijs meer volgend» begrepen omdat de categorie waarom het hier gaat, nl. de 15-jarige schoolverlaters, praktisch geheel en al bestaat uit personen zonder enig diploma dan wel met een diploma van een lagere beroepsopleiding. Grote verschillen naar maatschappelijke herkomst zijn hierin niet te bespeuren, zoals blijkt uit de cijfers in tabel 4.8. Voor wat betreft de herkomst naar beroepspositie varieert dit percentage tussen de 95 en 97; voor wat betreft die naar gevolgd onderwijs van het gezinshoofd van 90 tot 98. Wel zijn uit deze cijfers nogal forse verschillen naar maatschappelijke herkomst te constateren in de onderlinge verhoudingen van lbo-gediplomeerden t.o.v. degenen zonder diploma. Dit gegeven is echter in het licht van het netwerk lo/lbo niet relevant.

In grafiek 4.2 zijn de deelnemingspercentages aan deze «onderwijstypen» weergegeven van de 13- t/m 15-jarigen naar maatschappelijke herkomst zowel voor wat betreft de beroepspositie als het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd. Bij beide grafieken is hierbij een indeling naar maatschappelijke herkomst gebruikt die overeenkomt met die bij de geconstrueerde deelnemingspatronen.

Beide grafieken laten duidelijk de twee netwerken als elkaars tegenpool naar voren komen. Men vergelijk hierbij met name de lijn die de respectievelijke deelnemingscijfers van de arbeiders resp. minst opgeleiden met elkaar verbindt met die t.a.v. de desbetreffende deelnemingscijfers van de hogere employé's, resp. hoogst opgeleiden.

4. T.a.v. de aanwezigheid van een drietal netwerken binnen het basisnetwerk dat bestemd is voor de maatschappelijke klasse der employé's en de iets beter tot hoger opgeleiden levert de analyse van de ter beschikking staande volkstellingsgegevens wel een aantal aanwijzingen op die echter op basis van gegevens uit longitudinaal onderzoek pas voldoende indicaties hiervoor kunnen vormen. Uitgaande van de stelling dat het volgens de scheidingslijnen in maatschappelijke groeperingen opererend selectiemechanisme van het onderwijs zowel tot uitdrukking komt in de deelneming aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs na de lagere school als in de algemene doorstromingsmogelijkheden naar andere onderwijsvormen (middelbaar en hoger beroepsopleiding) kunnen de volgende netwerken worden onderscheiden.

a. *Mavo en mbo*: bestemd voor lagere employé's en de minder opgeleiden. Een aanwijzing in de volkstellingsgegevens voor dit netwerk wordt gevonden in de vrij hoge deelneming aan het mavo (ca. éénkwart van de 13- t/m 15-jarigen) en aan het lbo (ca. 30% van de 13- t/m 15-jarigen) door kinderen van deze maatschappelijke groeperingen. Op grond van de algemene doorstromingsprofielen wordt verwacht dat de lbo-deelnemers van ge-

noemde groeperingen in overwegende mate doorstromen naar het mbo, terwijl de mavo-participanten van deze maatschappelijke herkomst overwegend hetzij dit onderwijs via de mavo verlaten hetzij doorstromen naar het mbo.

b. *Havo/vwo en hbo*: bestemd voor middelbare employé's en middelbaar opgeleiden. Aanwijzingen voor dit netwerk worden in de volkstellingsgegevens gevonden in de hoge deelneming aan het havo (ca. 11 à 12% van de 13- t/m 15-jarigen) en het mavo (ca. 29% van de 13- t/m 15-jarigen), de vrij aanzienlijke deelneming aan het vwo (ca. één zesde deel van de 13- t/m 15-jarigen) en de geringere deelneming aan het lbo (ca. één vijfde van de 13- t/m 15-jarigen) door kinderen van de genoemde maatschappelijke groeperingen. Naar verwachting zullen – weer op grond van de algemene doorstromingsprofielen – de diverse stromen vanuit deze onderwijsvormen voor deze groeperingen ertoe leiden dat onder de personen die met een havo/vwo-diploma of een hbo-opleiding het onderwijs verlaten, kinderen van middelbare employé's en middelbaar opgeleiden oververtegenwoordigd zijn.

c. *Wo*: bestemd voor hogere employé's en de beter opgeleiden. In de volkstellingsgegevens vindt men aanwijzingen hiervoor in met name de hoge deelneming aan het vwo (van ca. 30% tot 45% van de 13- t/m 15-jarigen) en aan het havo (ca. 15% van de 13- t/m 15-jarigen) door kinderen van deze maatschappelijke groeperingen. Op grond van de algemene doorstromingsprofielen mag worden verwacht dat deze kinderen vanuit deze onderwijsvormen – hetzij direct hetzij via de overstap vwo – in grote mate doorstromen naar het wo.

5. Vergelijkt men deze deels op basis van de volkstellingsgegevens aanwijsbare deels op basis van algemene doorstromingsprofielen veronderstelde subnetwerken die zijn te onderscheiden door de maatschappelijke klasse waarvoor zij zijn bestemd, met de in het vorige hoofdstuk geconstateerde subnetwerken welke zijn onderscheiden door de plaatsen in het maatschappelijke arbeidsproces waarop zij voorbereiden, dan kan men een grote mate van overeenstemming vaststellen.

– Als een eerste subnetwerk werd daar het onderwijs van het mulo/mavo-type genoemd dat naar lagere employé-functies verwijst. Tevens werd aangeduid dat naar dit subnetwerk ook het middelbaar beroepsonderwijs qua positietoewijzing tendeert. Hiermee is de congruentie van beide onderwijstypen naar positietoewijzing en bestemming naar dezelfde maatschappelijke groepering, nl. lagere employé's, gegeven.

– Als een tweede subnetwerk in de positietoewijzing werd het onderwijs van het vmo/vwo/havo-type, het middelbaar en hoger beroepsonderwijs onderscheiden. Naast de tendentie tot verschuiving van het middelbaar beroepsonderwijs naar het eerste subnetwerk, werd ook geconstateerd dat eenzelfde tendentie zich bij het vmo/vwo/havo-type voordeed. Een en ander betekent geen volledige correspondentie in onderwijsvormen die zowel verwijzen naar als bestemd zijn voor dezelfde maatschappelijke groepering: de middelbare employé's. Een uitzondering hierop wordt namelijk gevormd door het onderwijs van het vmo/vwo/havo-type. Mogelijkerwijs omvat deze categorie nog te veel onderwijstypen van uiteenlopende aard. Een splitsing binnen deze categorie in opleidingen die wel of niet rechtstreeks toegang geven of gaven tot universitaire studies en de mate waarin dit het geval is (was), en onderzoek naar de desbetreffende allocatiepatronen van de aldus gesplitste typen zou een indicatie kunnen geven voor de geconstateerde incongruentie. Een dergelijke analyse uit het volkstellingsbestand in het kader van nieuw aan te vragen gegevens is echter een te kostbare zaak. Ook verdient in dit opzicht onderzoek naar verschillen in doorstroming naar maatschappelijke groepering tussen dezelfde onderwijstypen de aandacht.

– Als derde subnetwerk is het universitair en voortgezet hoger beroepsonderwijs – verwijzend naar hogere employé-functies – in het vorige hoofdstuk genoemd. Voor wat betreft het universitair onderwijs bestaat er overeenstemming in positietoewijzing en in bestemming naar maatschappelijke klasse. Over het voortgezet hoger beroepsonderwijs kan geen uitspraak worden

4.2. Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst; onderlinge replicatie naar beroepspositie en onderwijsniveau van het gezinshoofd

gedaan omdat dit onderwijs niet in de doorstromingsprofielen kon worden opgenomen. Gegevens over MO-akten e.d. komen niet in de onderwijsmatrices voor, omdat gegevens over de vooropleiding ontbraken. Het betreft hier voornamelijk personen die naast hun werk of andere bezigheden dergelijke opleidingen volgen.

Als algemene conclusie kan worden gesteld dat er een vrij grote mate van correspondentie aanwezig is tussen de onderwijsvormen die zijn te onderscheiden door de diverse posities in de structuur van de employé-functies waarop zij voorbereiden, en die welke zijn te onderscheiden door de maatschappelijke groeperingen van employé's waarvoor zij zijn bestemd.

In de vorige paragraaf is uitvoerig aandacht besteed aan de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst waarbij op een systematische wijze een afzonderlijke behandeling heeft plaatsgevonden voor wat betreft de tweevoudige specificatie van deze herkomst. Volgende empirische ondersteuning werd gevonden voor de hypothese dat zowel verschillen in beroepspositie als ook verschillen in onderwijsniveau van gezinshoofden gepaard gaan met verschillen in de deelneming aan diverse soorten van voortgezet onderwijs.

In deze paragraaf wordt de differentiële deelneming aan het onderwijs naar de twee genoemde componenten van de maatschappelijke herkomst bekeken in onderling verband. Hierbij geldt als hypothese dat er een differentiële deelneming aan vormen van voortgezet onderwijs optreedt voor

- kinderen van gezinshoofden met onderscheiden beroepsposities binnen ieder onderscheiden soort gevolgd onderwijs van het gezinshoofd;
- kinderen van gezinshoofden met onderscheiden soorten gevolgd onderwijs binnen ieder onderscheiden beroepspositie van het gezinshoofd.

Ook deze hypothese wordt als empirisch onderbouwd beschouwd indien voor de per component onderscheiden maatschappelijke groeperingen voor iedere op basis van de andere component onderscheiden groepering verschillen zijn te constateren in de respectievelijke onderwijsdeelnemingspercentages van de 12- en 13-jarigen alsmede de 13- t/m 15-jarigen.

Verificatie van de hypothese

In de tabellen 4.9 en 4.10 zijn de desbetreffende cijfers bijeengebracht. Het betreft hier enerzijds de deelnemingscijfers t.a.v. het lo, het lbo en het avo van de 12–13-jarigen naar maatschappelijke herkomst (tabel 4.9), anderzijds die ten aanzien van het mavo, het havo, het vwo en het lbo van de 13- t/m 15-jarigen naar deze herkomst (tabel 4.10).

Vergelijkt men de deelnemingspercentages van de onderscheiden beroepsgroepen per onderwijsniveau van het gezinshoofd dan blijkt niet alleen dat per onderwijsniveau soms nogal vrij grote verschillen in deze percentages vóórkomen maar ook dat deze verschillen in grote lijnen hetzelfde patroon vertonen zoals dit aan het begin van het hoofdstuk is beschreven. Een aantal voorbeelden kan dit verduidelijken.

a. De deelneming aan het *lager beroepsonderwijs* is het grootst onder arbeiderskinderen en kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel; het geringst onder kinderen van hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep. Ditzelfde patroon aan verschillen komt per onderwijsniveau van het gezinshoofd terug.

Zo bedragen de deelnemingspercentages aan dit onderwijs van kinderen met gezinshoofden die alleen lager onderwijs hebben gevolgd uit deze maatschappelijke groeperingen achtereenvolgens:

- 33% (tabel 4.9) voor de 12–13-jarige en 46% (tabel 4.10) voor de 13- t/m 15-jarige arbeiderskinderen;
- 35% (tabel 4.9) voor de 12–13-jarige, resp. 49% (tabel 4.10) voor de 13- t/m 15-jarige kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel;
- 12% (tabel 4.9) voor de 12–13-jarige, resp. 20% (tabel 4.10) voor de 13- t/m 15-jarige kinderen van hogere employé's²).

Tabel 4.9. Onderwijsdeelnamepercentages 12-13-jarigen - voor zover thuiswonend - per sociale groep per onderwijsniveau van het gezinshoofd¹

		Basisniveau			Uitgebreid lager niveau			Middelbaar niveau			(Semi-)hoger niveau				
		Lager niveau			algemeen onderwijs			algemeen onderwijs			algemeen onderwijs				
		beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs
Wetenschappelijk vrij beroep															
lo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
avo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
lbo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal (= 100%)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Niet-wetenschappelijk vrij beroep															
lo
avo
lbo
Totaal (= 100%)
BedrijfsHoofd in de landbouw met personeel															
lo	32,9	34,6	32,4	29,9	30,2	26,3
avo	31,7	35,8	50,0	41,7	52,7	59,1
lbo	32,2	27,8	14,7	25,6	15,5	12,6
Totaal (= 100%)	2 495	560	1 35	2 660	1 30	795
BedrijfsHoofd in de landbouw zonder personeel															
lo	34,1	34,4	26,7	33,5	28,8	28,2
avo	28,0	30,6	51,1	35,4	48,2	51,8
lbo	34,6	33,2	19,1	28,5	19,8	17,9
Totaal (= 100%)	11 010	1 730	260	8 455	220	1 365
BedrijfsHoofd buiten de landbouw met personeel															
lo	33,7	34,9	31,7	32,4	29,3	29,7
avo	36,1	37,2	49,8	45,9	56,7	55,4
lbo	25,9	22,2	14,5	18,4	10,6	11,6
Totaal (= 100%)	5 880	435	1 445	7 540	2 330	1 805
BedrijfsHoofd buiten de landbouw zonder personeel															
lo	38,0	40,9	32,2	32,2	30,4	29,7
avo	28,6	32,1	45,9	42,4	51,4	53,2
lbo	27,7	24,9	18,6	21,8	14,1	14,0
Totaal (= 100%)	7 345	430	1 055	4 330	1 200	665

Tabel 4.9. (cont.)

		Basisniveau			Uitgebreid lager niveau			Middelbaar niveau			(Semi-)hoger niveau				
		Lager niveau			algemeen onderwijs			algemeen onderwijs			algemeen onderwijs				
		beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps- onderwijs
Hoger employé															
lo	31,3	..	28,6	31,4	28,4	27,2
avo	53,7	..	61,5	55,9	65,0	65,9
lbo	12,2	..	7,0	10,6	5,0	4,9
Totaal (= 100%)	685	..	740	2 170	4 100	7 325
Middelbaar employé															
lo	33,1	34,9	31,5	32,0	28,8	29,7
avo	41,9	40,8	53,2	49,9	60,0	59,3
lbo	22,5	22,3	13,6	15,6	9,2	8,9
Totaal (= 100%)	6 750	1 145	3 515	16 690	12 170	11 365
Lager employé															
lo	36,1	36,2	34,2	33,8	31,9	30,6
avo	33,8	38,8	46,6	45,4	52,3	51,3
lbo	26,9	21,6	16,8	18,0	13,1	13,8
Totaal (= 100%)	11 010	1 165	3 005	9 345	5 765	730
Arbeider															
lo	40,9	39,1	38,3	36,3	38,2	33,2
avo	22,2	28,4	33,8	35,6	38,7	47,9
lbo	32,8	29,1	24,9	25,1	20,1	16,5
Totaal (= 100%)	87 345	6 170	4 460	38 225	2 510	2 015
Tijdelijk niet werkend															
lo	48,9	44,7	40,0	38,9	37,6	33,0
avo	14,5	19,5	32,3	30,9	47,6	53,9
lbo	31,0	27,6	23,1	25,2	8,5	12,2
Totaal (= 100%)	1 880	125	130	475	190	115
Zonder beroep															
lo	44,1	42,1	34,5	35,9	32,6	30,9
avo	20,2	25,2	40,7	36,0	51,5	54,9
lbo	30,7	29,6	21,8	25,1	12,5	10,6
Totaal (= 100%)	17 235	900	1 205	3 025	1 505	810

¹ Excl. sociale groep gezinsHoofd en onderwijsniveau gezinsHoofd onbekend.

.. Niet berekend vanwege te kleine aantallen.

CBS: Censusedmonografietabellen VT 1971.

Tabel 4.10. Onderwijsdeelneemingspercentages 13 t/m 15-jarigen - voor zover thuiswonend - per sociale groep per onderwijsniveau van het gezinshoofd¹

	Basisniveau			Uitgebreid lager niveau			Middelbaar niveau			(Semi-)hoger niveau		
	Lager niveau		algemeen onderwijs	Uitgebreid lager niveau		algemeen onderwijs	Middelbaar niveau		algemeen onderwijs	(Semi-)hoger niveau		
	beroeps-onderwijs	algemeen onderwijs		beroeps-onderwijs	algemeen onderwijs		beroeps-onderwijs	algemeen onderwijs		beroeps-onderwijs	algemeen onderwijs	beroeps-onderwijs
Wetenschappelijk vrij beroep												
mavo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,7	11,1
havo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14,9	12,5
vwo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32,8	46,5
lbo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,7	2,1
Totaal (= 100%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	75,0	3,955
Niet-wetenschappelijk vrij beroep												
mavo	36,4	34,5	24,1	..
havo	10,1	14,8	13,1	..
vwo	13,2	17,6	22,9	..
lbo	14,0	11,3	10,7	..
Totaal (= 100%)	130	140	335	..
Bedrijfschool in de landbouw met personeel												
mavo	22,9	31,2	23,2	27,6	34,8	32,0	22,1	..
havo	3,5	6,3	4,2	6,0	8,0	9,3	11,5	..
vwo	4,2	10,6	8,4	7,2	14,4	16,0	32,7	..
lbo	44,3	26,5	41,7	37,5	20,9	21,6	8,8	..
Totaal (= 100%)	4 330	190	880	3 985	185	1 155	115	..
Bedrijfschool in de landbouw zonder personeel												
mavo	19,8	27,1	19,1	24,4	32,2	30,3	17,6
havo	3,4	8,3	3,9	5,4	7,5	8,0	5,9
vwo	3,2	7,8	3,4	5,5	8,2	12,4	5,9
lbo	48,6	30,3	50,4	42,7	28,4	28,2	39,7
Totaal (= 100%)	16 900	375	2 505	11 370	290	1 805	135
Bedrijfschool buiten de landbouw met personeel												
mavo	24,6	31,6	23,6	29,1	29,0	28,9	24,4	25,2	14,2
havo	5,2	9,3	8,0	7,6	12,5	11,2	15,8	15,5	13,3
vwo	4,9	10,1	5,6	7,8	14,9	15,5	26,1	23,6	41,7
lbo	35,5	23,3	34,6	29,2	18,0	18,5	7,8	9,1	3,3
Totaal (= 100%)	9 030	2 040	620	10 455	3 025	2 485	1 020	795	120
Bedrijfschool buiten de landbouw zonder personeel												
mavo	19,7	27,8	21,7	27,0	28,5	29,1	22,5	28,2
havo	4,1	10,0	5,3	6,7	10,8	9,3	14,8	11,4
vwo	3,7	9,3	5,6	7,3	12,0	13,9	20,6	25,3
lbo	36,7	24,4	37,9	32,3	21,3	19,6	11,8	9,9
Totaal (= 100%)	11 385	1 450	510	6 145	1 700	870	430	275
Hoger employé												
mavo	33,7	30,6	35,5	30,7	29,3	27,5	21,7	21,9	12,4
havo	10,1	12,8	9,0	12,6	14,7	14,5	16,5	15,3	12,8
vwo	12,2	17,2	12,3	15,1	22,0	24,9	31,6	32,6	46,9
lbo	19,5	13,0	21,9	17,7	9,1	8,5	4,8	5,3	2,3
Totaal (= 100%)	1 090	1 115	155	3 225	5 775	10 060	6 290	12 920	12 825
Middelbaar employé												
mavo	27,4	32,6	26,3	29,9	30,3	29,9	26,1	26,9	19,0
havo	6,4	9,8	6,7	8,9	12,7	11,9	14,4	13,6	13,3
vwo	6,6	10,6	7,1	10,3	16,6	16,7	24,2	25,4	33,3
lbo	33,7	22,4	33,4	25,9	15,4	16,0	9,5	9,3	5,9
Totaal (= 100%)	10 650	4 925	1 615	23 225	16 830	14 670	4 600	16 105	620
Lager employé												
mavo	24,0	30,6	25,3	28,7	30,3	26,5	21,1	29,7
havo	4,8	7,8	5,5	7,3	9,9	10,0	13,4	9,3
vwo	4,3	8,0	5,5	8,0	11,9	14,8	16,5	19,5
lbo	38,6	27,4	35,9	30,0	21,9	21,7	16,9	20,3
Totaal (= 100%)	17 030	4 255	1 630	13 060	8 040	1 020	570	120
Arbeider												
mavo	15,8	23,7	19,1	24,0	25,3	27,9	28,0	23,1
havo	2,5	4,8	3,5	5,2	6,6	7,4	6,5	10,6
vwo	2,2	4,5	3,0	5,0	7,2	9,8	12,3	17,5
lbo	45,9	37,6	44,4	38,7	31,4	27,2	25,3	22,5
Totaal (= 100%)	131 205	6 165	8 390	50 850	35 20	2 650	260	160
Tijdelijk niet-werkend												
mavo	11,0	20,7	20,0	22,0	27,4	29,0	20,6	18,9
havo	1,7	3,3	1,9	3,5	8,5	8,9	14,7	14,2
vwo	1,4	8,5	2,5	4,8	10,0	13,0	19,6	17,9
lbo	40,4	31,5	36,9	37,2	18,5	17,8	12,7	10,4
Totaal (= 100%)	2 875	215	160	685	260	170	100	105
Zonder beroep												
mavo	14,3	23,5	20,1	23,5	26,0	23,9	17,9	23,3	16,3
havo	2,5	6,9	4,2	5,8	12,0	11,3	11,7	15,6	10,3
vwo	2,5	8,3	3,6	6,1	14,1	17,6	23,2	29,4	42,4
lbo	41,4	30,3	41,5	36,3	19,2	18,9	15,1	10,2	6,9
Totaal (= 100%)	30 870	1 910	1 500	5 105	2 450	1 285	770	685	205

¹ Excl. sociale groep gezinshoofd en onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

.. Niet berekend vanwege te kleine aantallen.

CBS: Censustratigrafietabellen VT 1971.

Een mogelijke uitzondering op dit patroon wordt aangetroffen onder de diverse groepen van 12- en 13-jarige kinderen van een gezinshoofd met algemeen onderwijs op het lager niveau. Naast de arbeiderskinderen (25%) nemen ook kinderen van tijdelijk niet-werkenden en personen zonder beroep uit deze leeftijdsgroep in grote mate aan het lbo deel, nl. 22 à 23%. Het desbetreffende percentage onder kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel bedraagt hier iets minder, nl. 19³.

b. De hoogste deelnemingspercentages van de 12- en 13-jarigen aan het algemeen voortgezet onderwijs werden aangetroffen bij kinderen van hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep; de laagste bij arbeiderskinderen alsmede bij kinderen van tijdelijk niet-werkenden en personen zonder beroep. Ook kinderen van middelbare employé's en beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep werden nog gekenmerkt door een vrij hoge deelneming aan dit onderwijs. Bekijkt men de cijfers in tabel 4.9 dan blijkt dit patroon praktisch geheel en al voor ieder onderscheiden onderwijsniveau van het gezinshoofd weer aanwezig te zijn⁴. Een uitzondering wordt gevormd door kinderen van

- tijdelijk niet-werkenden en beroepslozen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau, beroepsonderwijs op middelbaar niveau, niet-universitair en universitair onderwijs op het semi-hoger en hoger niveau. Het deelnemingscijfer van de kinderen van de drie eerstgenoemde categorieën komt meer overeen met dat van de kinderen van lagere employé's, c.q. bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel dan met dat van de arbeiderskinderen; het deelnemingscijfer van de kinderen van de laatstgenoemde categorie eerder met dat van de middelbare employé's;

- beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep met niet-universitair onderwijs op semi-hoger of hoger niveau: het desbetreffende deelnemingspercentage is vrij hoog en komt meer overeen met dat van de kinderen van bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel.

c. Het gevonden patroon in de verschillen in de deelneming aan het havo tussen de diverse beroepsgroepen (hoge deelneming door middelbare en hogere employé's alsmede beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep; lage deelneming door landbouwers, arbeiders, tijdelijk niet-werkenden en personen zonder beroep) keert het duidelijkst terug bij de 13- t/m 15-jarigen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs, dan wel beroepsonderwijs op lager of uitgebreid lager niveau. Onder de laatstgenoemde onderwijscategorie nemen bij voorbeeld 9 à 13% van de kinderen van hogere employé's e.d. aan het havo deel, terwijl dit percentage bij kinderen van arbeiders e.d. tussen de vier en zes schommelt. Voor wat betreft de overige onderwijscategorieën worden niet altijd alle genoemde beroepsgroepen aangetroffen onder de groepen met de hoogste, resp. de laagste deelnemingscijfers aan het havo⁵.

d. Voor wat betreft de vastgestelde groepen qua hoge resp. lage deelneming aan het vwo kan worden geconstateerd dat voor iedere onderwijscategorie kinderen van hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep de hoogste deelneming blijven laten zien, en kinderen van arbeiders, bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel, en tijdelijk niet-werkenden de laagste deelneming⁶. Hierbij treedt slechts één uitzondering op, nl. kinderen van tijdelijk niet-werkende gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau; deze nemen qua deelneming aan het vwo een tussenpositie in.

De eerder geconstateerde lage deelneming door kinderen van gezinshoofden zonder beroep blijkt slechts op te gaan voor kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een afgebroken opleiding aan het begin van het voortgezet onderwijs dan wel met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau. Voor de overige onderwijscategorieën ligt de deelneming aan het vwo voor deze groep op het niveau van die van de middelbare employé's. De vrij hoge deelneming van de laatstgenoemde groepering aan het vwo kan ook voor bijna alle onderscheiden onderwijscategorieën worden waargenomen. Er zijn slechts twee uitzonderingen hierop: nl. middelbare employé's met algemeen onderwijs op middelbaar niveau enerzijds en met hoger beroepsonderwijs anderzijds.

e. De cijfers in tabel 4.10 laten tenslotte nog zien dat ook voor iedere onderwijscategorie – op een paar uitzonderingen na⁷ de deelneming aan het mavo het geringst is onder arbeiderskinderen, kinderen van tijdelijk niet-werkenden, personen zonder beroep en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep. Zo bedraagt bij voorbeeld het deelnemingscijfer van kinderen van deze groeperingen waarvan het gezinshoofd alleen lager onderwijs heeft gevolgd, 11% à 16%, terwijl dit voor andere groeperingen binnen deze onderwijscategorie oploopt tot ca. 34%.

Ten aanzien van het naar voren gekomen patroon van beroepsgroepen met een hoge deelneming aan het mavo (lagere en middelbare employé's, bedrijfshoofden in en buiten de landbouw met personeel, beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep) kan worden opgemerkt dat slechts onder gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager en uitgebreid lager niveau dit patroon voor alle genoemde groeperingen in grote lijnen aanwezig is. Voor wat betreft de overige onderwijscategorieën vertonen slechts bepaalde groepen uit dit patroon hoge deelnemingscijfers aan het mavo⁸.

Omgekeerd blijkt ook uit een vergelijking van de deelnemingspercentages voor wat betreft de maatschappelijke herkomst naar *onderwijsniveau* van het gezinshoofd per onderscheiden beroepsgroep, dat niet alleen vrij grote verschillen in deze percentages per beroepsgroep voorkomen maar ook dat deze verschillen in grote lijnen weer hetzelfde patroon vertonen zoals dit aan het begin van dit hoofdstuk is beschreven. Kortheidshalve wordt ook hier volstaan met de volgende karakteristieken van dit patroon.

a. De zeer hoge deelneming aan het *lager beroepsonderwijs* door kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onvoltooide beroepsopleiding en de geringe tot zeer geringe deelneming aan dit onderwijs door kinderen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau, hoger beroeps- of universitair onderwijs is voor iedere beroepsgroep aanwijsbaar. Zo laten o.a. de deelnemingscijfers van de 13- t/m 15-jarigen van de hogere employé's en van de arbeiders voor genoemde onderwijscategorieën het volgende beeld zien (zie tabel 4.10):

- ca. 20% van de 13- t/m 15-jarige kinderen van hogere employé's met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding neemt deel aan het lbo, terwijl dit percentage voor tot deze maatschappelijke groepering behorende kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen of hoger onderwijs ca. 2% tot 5% bedraagt;

- bijna de helft van arbeiderskinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding neemt aan het lbo deel, terwijl dit slechts het geval is voor één op de vier arbeiderskinderen met middelbaar algemeen of hoger beroepsonderwijs.

Uitzonderingen op genoemd patroon worden nauwelijks gevonden.

b. Ook het patroon aan complementaire verschillen voor wat betreft de deelneming aan het avo door de 12- en 13-jarigen naar maatschappelijke herkomst in termen van het onderwijsniveau van het gezinshoofd keert per beroepsgroep terug. Ook hier nauwelijks uitzonderingen. Zo nemen bijvoorbeeld vier op de tien kinderen van middelbare employé's met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding deel aan het avo, terwijl het aandeel van tot deze groepering behorende kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen of hoger onderwijs bijna tweederde bedraagt⁹.

c. Ook de geconstateerde verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst voor wat betreft het onderwijsniveau van het gezinshoofd blijven per beroepsgroep gehandhaafd. Zo bedragen onder gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding de deelnemingspercentages aan het vwo van kinderen van bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel, hogere en middelbare employé's alsmede personen zonder beroep resp. 5%, 12%, 7% en ca. 3%; onder gezinshoofden met universitair onderwijs daarentegen zijn voor kinderen van genoemde beroepsgroepen deze cijfers achtereenvolgens 42%, 47%, 33% en 42%¹⁰.

d. In het algemeen worden ook per beroepsgroep de grootste relatieve aantallen deelnemers aan het *havo* aangetroffen bij kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen of hoger beroepsonderwijs, gevolgd door die bij kinderen van gezinshoofden met universitair, middelbaar beroeps- of uitgebreid algemeen onderwijs. Zo bedraagt het deelnemingscijfer aan het *havo* van de kinderen van tijdelijk niet-werkenden ca. 15% in het geval het gezinshoofd een middelbaar algemene of hogere beroepsopleiding heeft; ca. 9% indien dit een uitgebreid algemene, middelbaar beroeps- of een universitaire opleiding betreft.

Uitzonderingen op dit patroon komen slechts hier en daar voor.

e. Ten aanzien van de deelneming aan het *mavo* maken de cijfers uit tabel 4.10 duidelijk dat deze ook voor iedere beroepsgroep het geringst is voor kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs. Het patroon van onderwijscategorieën met hoge deelnemingscijfers aan het *mavo* (lager algemeen, uitgebreid lager algemeen en middelbaar beroepsonderwijs) komt slechts voor onder bedrijfshoofden, lagere en middelbare employé's. Onder de hogere employé's worden de hoogste deelnemingscijfers aangetroffen bij kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (34%) of een onvoltooide lagere beroepsopleiding (36%). Onder arbeiderskinderen en kinderen van tijdelijk niet-werkenden daarentegen behalve bij kinderen van gezinshoofden met middelbaar beroepsonderwijs ook bij kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen onderwijs (arbeiders) dan wel met uitgebreid lager algemeen onderwijs (tijdelijk niet-werkenden). Het hoogste deelnemingscijfer onder kinderen van beroepslozen wordt alleen maar aangetroffen bij die van gezinshoofden met uitgebreid lager algemeen onderwijs; dat onder kinderen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep bij die van gezinshoofden met uitgebreid lager algemeen dan wel beroepsonderwijs¹¹.

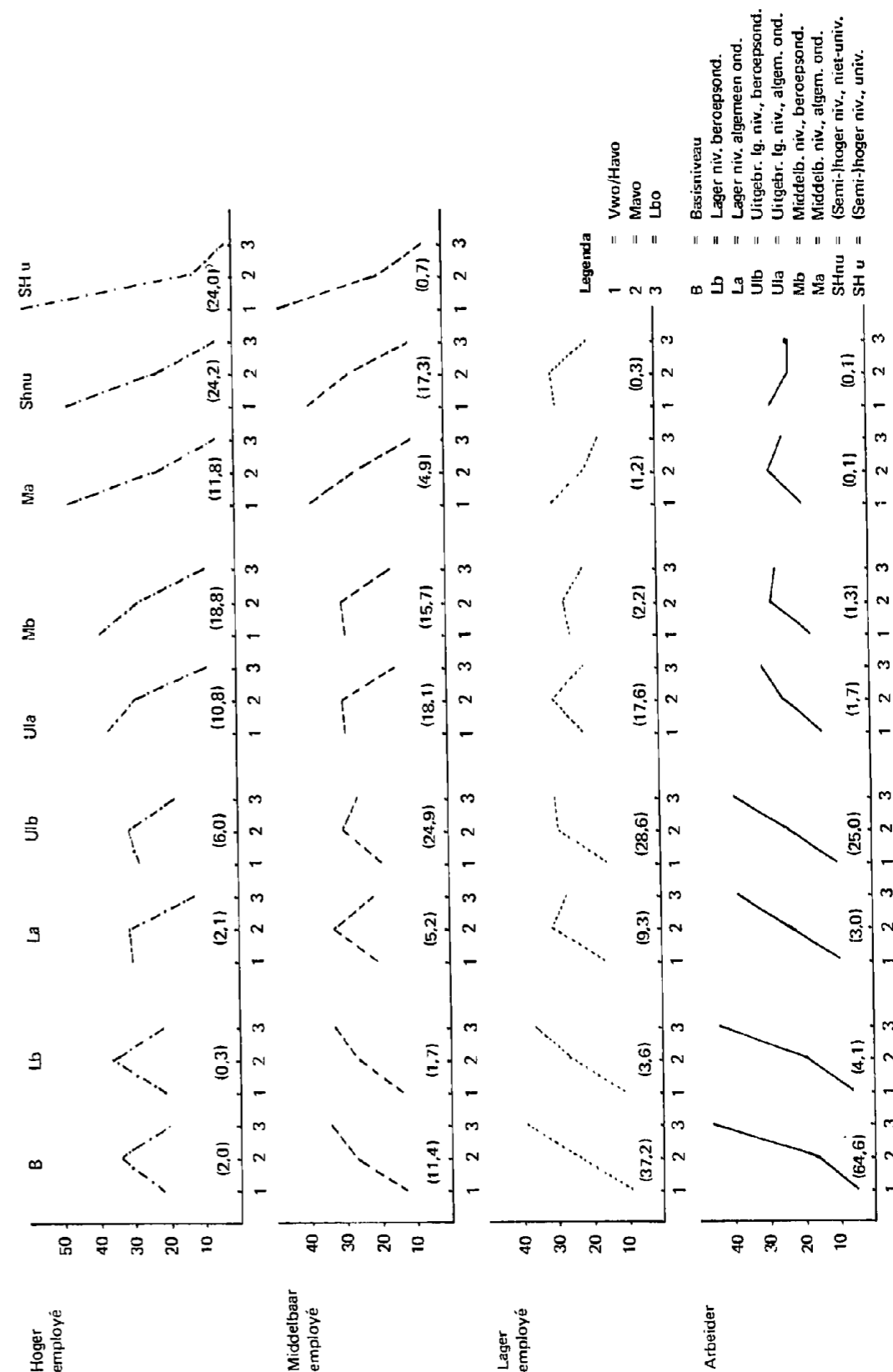
In de vorige paragraaf zijn ook verschillen op 12- en 13-jarige leeftijd geconstateerd in de deelneming aan het *lager onderwijs* naar maatschappelijke herkomst – zowel in termen van beroepsgroep als gevolgd onderwijs van het gezinshoofd. De cijfers in tabel 4.9 wijzen uit dat deze verschillen met name tussen kinderen van hogere employé's (incl. beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep) en die van arbeiders (incl. tijdelijk niet-werkenden en personen zonder beroep) enerzijds en die tussen kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs en die van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (incl. onvoltooide lagere beroepsopleiding) anderzijds per onderwijscategorie, c.q. per beroepsgroep gehandhaafd blijven. Een tweetal voorbeelden kan dit verduidelijken.

– Onder gezinshoofden met alleen lager onderwijs neemt 31% van de kinderen van hogere employé's nog deel aan het lager onderwijs, terwijl dit voor ca. vier van de tien arbeiderskinderen het geval is. De desbetreffende deelnemingscijfers van deze maatschappelijke beroepsgroepen bedragen bij voorbeeld onder gezinshoofden met lager algemeen onderwijs respectievelijk 29% en 38%, onder die met middelbaar algemeen onderwijs of met hoger beroepsonderwijs 27% en 30%.

– Onder middelbare employé's neemt 35% van de kinderen van gezinshoofden met een afgebroken lagere beroepsopleiding nog deel aan het lager onderwijs, terwijl dit percentage bij de kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs onder deze beroepsgroep 28 bedraagt. De desbetreffende aantallen voor deze onderwijscategorieën bedragen bij voorbeeld onder personen zonder beroep respectievelijk 42% en 29%.

Uit de voorafgaande schets kan als algemene conclusie worden getrokken dat de verschillen als zodanig alsook het patroon in deze verschillen die voor iedere component van de maatschappelijke herkomst in de deelneming aan het lager en voortgezet onderwijs zijn geconstateerd, voor iedere component in grote mate gehandhaafd blijven, indien de deelneming aan deze onderwijsvormen naar beide aspecten van de maatschappelijke herkomst in onderling verband wordt bekeken.

Tabel 4.3. Deelnemingspercentages voor havo, mavo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen voor een aantal maatschappelijke beroepsgroepen per onderwijsniveau van het gezinshoofd



De constatering dat in grote lijnen dezelfde patronen in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst optreden bij de onderlinge replicatie van beroepsgroep en gevolgd onderwijs, zou erop kunnen duiden dat bij deze replicatie ook dezelfde – in een eerder stadium reeds gevonden – gelijksoortige typen deelnemingspatronen aanwezig zijn.

Om de analyse in deze niet nodeloos te compliceren wordt in het navolgende voor de deelnemingspatronen naar maatschappelijke beroepsgroep het patroon van resp. de hogere, middelbare en lagere employé's alsmede dat van de arbeiders representatief geacht. Hiervoor zijn twee redenen aan te geven.

Allereerst vormen deze categorieën qua omvang verreweg de meerderheid van het totaal aan beroepsgroepen met eenzelfde gelijksoortig deelnemingspatroon waarvan zij een onderdeel uitmaken. Daarnaast kan worden geconstateerd dat – bekeken voor de onderscheiden onderwijscategorieën – het deelnemingspatroon van de overige beroepsgroep(en) meer lijkt op dat van ieder van de genoemde beroepsgroepen waarmee zij in zijn totaliteit één patroon vormen, dan op dat van beroepsgroepen met een ander patroon¹².

Om meer zicht te krijgen op de aanwezigheid van gelijksoortige deelnemingspatronen bij de onderlinge combinatie van beroepsgroep en onderwijsniveau van het gezinshoofd, zijn de desbetreffende cijfers uit tabel 4.10 in beeld gebracht in grafiek 4.3. Hierbij is de deelneming aan het vwo en het havo – gezien de geconstateerde doorstromingsprofielen – in één cijfer weergegeven. Tevens is hierin per beroepsgroep tussen haakjes het relatieve aandeel personen aangegeven met een bepaald soort gevolgd onderwijs onder deze beroepsgroep.

In eerste instantie laat deze grafiek een aantal opmerkelijke zaken zien.

– Bij iedere maatschappelijke beroepsgroep is een aantal patronen in de deelnemingscijfers van kinderen van gezinshoofden met onderscheiden gevolgd onderwijs te onderscheiden die overeenkomen met de in de vorige paragraaf geconstateerde vier gelijksoortige deelnemingspatronen qua onderwijsniveau van het gezinshoofd, te weten: basis- en lager beroeps- onderwijs (minst opgeleiden), lager algemeen en uitgebreid lager beroeps- onderwijs (minder opgeleiden), uitgebreid algemeen en middelbaar beroepsonderwijs (middelbaar opgeleiden), en middelbaar algemeen, hoger beroeps- en universitair onderwijs (hoger opgeleiden).

– Bezien vanuit hoger employé naar arbeider én vanuit minst naar hoger opgeleid, vertonen binnen iedere daarop volgende beroepsgroep de deelnemingspatronen van de onderscheiden vier categorieën van opgeleiden een zeer sterke gelijkheid met die van de voorafgaande categorie opgeleiden binnen de voorafgaande beroepsgroep. Concreet betekent het een en ander dat de volgende deelnemingspatronen praktisch identiek zijn:

- dat van de hoger opgeleiden onder de middelbare employé's met dat van de middelbaar opgeleiden onder de hogere employé's;
- het patroon van de hoger opgeleiden onder de lagere employé's, dat van de middelbaar opgeleiden onder de middelbare employé's en dat van de minder opgeleiden onder de hogere employé's;
- dat van de hoger opgeleiden onder de arbeiders met die van de middelbaar opgeleiden onder de lagere employé's en de minst opgeleiden onder de hogere employé's;
- het patroon van de middelbaar opgeleiden onder de arbeiders, dat van de minder opgeleiden onder de lagere employé's en dat van de minst opgeleiden onder de middelbare employé's;
- tenslotte het patroon van de minder opgeleiden onder de arbeiders met dat van de minst opgeleiden onder de lagere employé's.

Bij nadere inspectie van grafiek 4.3 blijkt een aantal van deze patronen te kunnen worden samengevoegd. Neemt men hierbij tevens de mate waarin een dergelijk patroon onder de respectieve categorieën vóórkomt in be-

schouwing, dan leidt dit tot een viertal gelijksoortige deelnemingspatronen waarbij beide aspecten van de maatschappelijke herkomst betrokken zijn. Het betreft hier achtereenvolgens

a. Het deelnemingspatroon van arbeiders en gering opgeleide lagere employé's. Kenmerkend voor dit patroon is de hoge tot zeer hoge deelneming aan het lbo (35% of meer), een vrij geringe deelneming aan het mavo (25% of minder) en een zeer lage deelneming aan het vwo/havo (10% of minder), welke ongeveer gelijkmatig is verdeeld over het vwo en het havo (zie tabel 4.10). Dit patroon komt vóór onder arbeiders met alleen lager onderwijs, met minder dan drie jaar voortgezet onderwijs dan wel met een voltooide of onvolttooide lagere beroepsopleiding, en tevens onder lagere employé's met alleen lager onderwijs of een onvolttooide lagere beroepsopleiding. De genoemde categorieën arbeiders omvatten praktisch alle arbeiders (97%), terwijl twee van de vijf lagere employé's dit deelnemingspatroon vertonen.

b. Het deelnemingspatroon van de iets meer opgeleide lagere employé's en gering opgeleide middelbare employé's. Dit patroon wordt gekenmerkt door met name een vrij hoge deelneming aan het mavo (ca. 25 à 30%) welke qua relatieve omvang iets beneden die aan het lbo (ca. 30 à 35%) ligt, terwijl de deelneming aan het vwo/havo nog vrij laag is te noemen (ca. 15%). Ten aanzien van de deelneming aan het vwo/havo kan nog op basis van de cijfers in tabel 4.10 worden opgemerkt dat deze ongeveer gelijkmatig over deze twee schoolsoorten is verdeeld. Dit patroon treft men aan onder lagere employé's met lager algemeen en uitgebreid lager beroepsonderwijs die bijna 40% van het totaal van deze groepering omvat. Tevens wordt dit patroon aangetroffen onder middelbare employé's met alleen lager onderwijs dan wel met een onvolttooide lagere beroepsopleiding. De middelbare employé's met dit deelnemingspatroon vormen echter een kleine minderheid – nl. ongeveer ééntiende deel – onder deze maatschappelijke groepering.

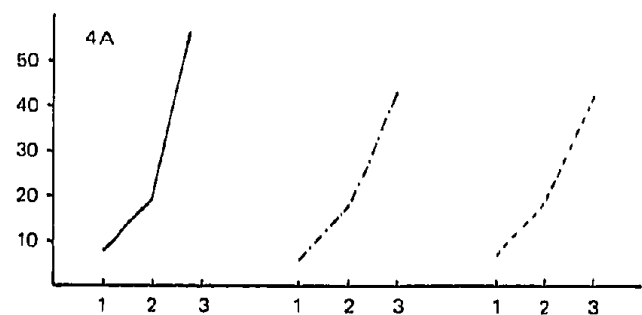
c. Het deelnemingspatroon van de middelbare employé's, beter opgeleide lagere employé's, en hogere employé's met een geringe opleiding. De kenmerken van dit patroon zijn: een vrij hoge deelneming aan het mavo (ca. 30% of meer); een aanzienlijke deelneming aan het vwo/havo (uiteenlopend van ca. 20% tot 30%) waarbij qua relatieve omvang de deelneming aan het vwo die aan het havo lichtelijk overtreft; tenslotte een vrij geringe deelneming aan het lbo (ca. 20% of minder).

Dit patroon komt met name voor onder de middelbare employé's nl. die met lager of uitgebreid lager algemeen onderwijs en met een lagere of middelbare beroepsopleiding. Laatstgenoemde categorieën maken bijna het tweederde deel uit van alle middelbare employé's. Daarnaast treft men dit patroon ook nog aan onder een vrij aanzienlijk deel van de lagere employé's (ca. éénvijfde deel van het totaal), nl. die met uitgebreid lager of middelbaar algemeen onderwijs dan wel met een middelbare of hogere beroepsopleiding. Tenslotte wordt dit patroon nog aangetroffen onder een kleine minderheid (ca. ééntiende deel) van de hogere employé's, te weten: die met alleen lager onderwijs, minder dan drie jaar algemeen voortgezet onderwijs of met een lagere beroepsopleiding.

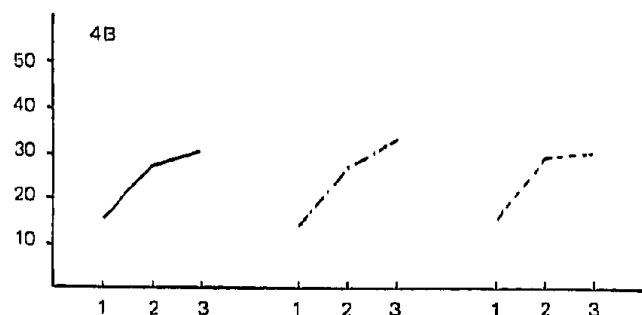
d. Het deelnemingspatroon van hogere employé's en beter opgeleide middelbare employé's. Als voornaamste kenmerk van dit patroon geldt een zeer hoge deelneming aan het vwo/havo (ca. 40% of meer) waarbij de deelneming aan het vwo die aan het havo verre overtreft (zie tabel 4.10). Deelneming aan het lbo komt nauwelijks voor (ca. 10% of minder), terwijl die aan het mavo als toch nog vrij groot tot matig (minder dan 30%) kan worden gekarakteriseerd.

Dit patroon komt voor onder negen van de tien hogere employé's – nl. die met uitgebreid lager algemeen onderwijs of met een opleiding op een middelbaar, semi-hoger of hoger niveau. Tevens wordt dit patroon nog aangetroffen bij middelbare employé's met middelbaar algemeen onderwijs of een opleiding op een semi-hoger of hoger niveau. Deze groep vormt ongeveer éénvijfde deel van het totaal aantal middelbare employé's.

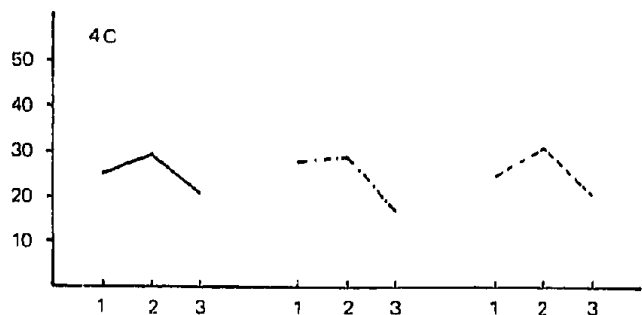
Grafiek 4.4. Doelnemingspercentages vwo, havo, mavo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen per onderscheiden groepering met gelijksoortige deelnemingspatronen



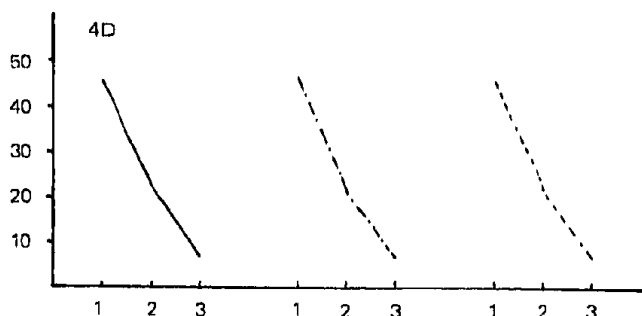
Legenda 4A: maatschappelijke herkomst
 ———— Arbeider¹
 - - - - - Basis- en beroeps-ond. lager niv.
 - - - - - Arbeider¹ met basis-, algemeen/beroeps-ond. lager niv., en beroeps-ond. uitgebr. lager niv.; lager employé² met basis- en beroeps-ond. lager niv.



Legenda 4B: maatschappelijke herkomst
 ———— Lager employé²
 - - - - - Algemeen oncl. lager niv. en beroeps-ond. uitgebr. lager niv.
 - - - - - Lager employé² met algemeen oncl. lager niv. en beroeps-ond. uitgebr. lager niv.; middelbaar employé³ met basis- en beroeps-ond. lager niv.



Legenda 4C: maatschappelijke herkomst
 ———— Middelbaar employé³
 - - - - - Algemeen oncl. uitgebr. lager niv. en beroeps-ond. middelb. niv.
 - - - - - Lager employé² met algemeen oncl. uitgebr. lager niv. en beroeps-ond. op middelb. niv.; middelbaar employé³ met algemeen oncl. lager/uitgebr. lager niv. en beroeps-ond. op uitgebr. lager/middelb. niv.; hoger employé⁴ met basis-, algemeen oncl. lager niv. en beroeps-ond. op lager/uitgebr. lager niv.



Legenda 4D: maatschappelijke herkomst
 ———— Hoger employé⁴
 - - - - - Algemeen oncl. middelb. niv. en onderwijs (semi-)hoger niv.
 - - - - - Middelbaar employé³ met algemeen oncl. middelb. niv. en onderwijs (semi-)hoger niv.; hoger employé⁴ met algemeen oncl. uitgebr. lager en oncl. op middelb., (semi-)hoger niv.

Legenda 4A t/m 4D: schoolsoorten
 1 = Vwo/Havo
 2 = Mavo
 3 = Lbo

¹ Incl. tijdelijk niet werkend, zonder beroep, landbouwer, overig zelfstandig zonder personeel.
² Incl. overig zelfstandig met personeel.
³ Incl. beoefenaar niet-wetensch. vrij beroep.
⁴ Incl. beoefenaar wetenschappelijk vrij beroep.

De reproductiefunctie

De vraag kan nu worden gesteld of en in hoeverre deze deelnemingspatronen afwijken ten opzichte van die welke zijn geconstateerd t.a.v. iedere afzonderlijke component van de maatschappelijke herkomst. Ter beantwoording van deze vraag zijn de drie reeksen van gelijksoortige deelnemingspatronen in grafische vorm naast elkaar gezet (zie grafiek 4.4). Uit deze grafische voorstelling blijkt dat de desbetreffende onderdelen van deze drie reeksen niet of nauwelijks verschillen. De conclusie luidt dan ook dat bij de maatschappelijke herkomst in onderling verband dezelfde gelijksoortige deelnemingspatronen aanwezig zijn als bij de afzonderlijke componenten van deze herkomst.

De hierboven uitgevoerde analyse van de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst in termen van de combinatie van beide componenten voegt geen wezenlijk nieuwe elementen toe aan hetgeen reeds aan het slot van de vorige paragraaf is gesteld t.a.v. de reproducterende werking van het onderwijs. Vanuit bovenstaande analyse kan hierbij ten hoogste een tweetal kanttekeningen worden geplaatst.

1. De geconstateerde gelijksoortige deelnemingspatronen op basis van maatschappelijke beroepsgroep in combinatie met het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd tasten de aanwezigheid van netwerken in het onderwijs waardoor dit onderwijs naast een allocerende ook een reproducterende functie kan vervullen niet aan. Wel heeft de genoemde analyse aanwijzingen opgeleverd dat bepaalde onderwijsvormen hun reproducterende werking sterker vervullen dan andere. Tot de onderwijsvormen met een sterker reproducterende werking kunnen met name worden gerekend het wetenschappelijk en hoger beroeps-onderricht enerzijds en het lager beroeps-onderricht anderzijds. Tot de minder sterk reproducterende onderwijsvormen: onderwijs van het mavo-type en middelbaar beroeps-onderricht.

Aanwijzingen voor een sterker reproducterende werking van het lager beroeps-onderricht worden gevonden in de respectievelijke aantallen arbeiders en minst opgeleiden die worden aangetroffen bij het gecombineerde deelnemingspatroon arbeider/minder opgeleide lagere employé. Dit type omvat praktisch alle arbeiders (97%) en minst opgeleiden (82%). De aanwijzingen voor de vrij sterke reproducterende werking van het wo en het hbo worden gevormd door de desbetreffende aantallen hogere employé's en beter opgeleiden onder het deelnemingspatroon hoger employé/beter opgeleide middelbare employé (90% resp. 98%) en die der middelbare employé's en middelbaar opgeleiden bij het patroon middelbaar employé/beter opgeleide hogere employé (beide 65%). Aanwijzingen voor de minder sterk reproducterende werking van het mavo en het mbo treft men aan in de respectievelijke aantallen lagere employés en minder opgeleiden onder het deelnemingspatroon lagere employé/minder opgeleide middelbare employé (38% resp. 16%). Een en ander is conform de in het vorige hoofdstuk geconstateerde verschillen in de sterkte van de allocatiefunctie van de diverse onderwijsvormen.

2. Een tweede kanttekening op basis van de genoemde analyse heeft betrekking op de geformuleerde verwachtingen in de doorstroming van kinderen naar maatschappelijke herkomst tussen onderwijstypen. De geconstateerde gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke beroepsgroep in combinatie met het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd bieden de mogelijkheid om enkele nuanceringen in deze verwachtingen aan te brengen. De meest belangrijke kunnen als volgt worden gekarakteriseerd.

- Op grond van de algemene doorstromingsprofielen is de verwachting uitgesproken dat de lbo-deelnemers van lagere employé's in overwegende mate doorstromen naar het mbo. Hieraan kan nu worden toegevoegd dat dit met name de lbo-deelnemers zijn van gezinshoofden met tenminste lager beroeps-onderricht. De lbo-deelnemers van de lagere employé's die na het lbo het onderwijs verlaten, worden - naar verwachting - het meest aangetroffen bij de deelnemers van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een afgebroken lagere beroepsopleiding.

4.3. Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst: replicatie naar sexe

Verificatie van de hypothese

- Van de mavo-deelnemers uit deze maatschappelijke beroepsgroep is gesteld dat deze overwegend het onderwijs via de mavo verlaten dan wel doorstromen naar het mbo. Naar verwachting zullen nu mavo-participanten uit deze maatschappelijke beroepsgroep van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onafgeronde lagere beroepsopleiding eerder het onderwijs via de mavo verlaten dan dergelijke participanten van gezinshoofden met een betere opleiding. Deze laatsten zullen eerder naar het mbo doorstromen. Verwacht mag zelfs worden dat onder de mavo-deelnemers van lagere employé's met uitgebreid lager algemeen en middelbaar beroepsonderwijs eerder sprake is van een doorstroming naar het havo.

- Ten aanzien van de lbo- en mavo-deelnemers van middelbare employé's mag worden verwacht dat de doorstroom naar het hbo via het mbo dan wel de havo met name plaatsvindt door de kinderen uit deze maatschappelijke beroepsgroep van gezinshoofden met tenminste een lagere beroepsopleiding. Participanten van middelbare employé's aan deze onderwijsvormen waarvan het gezinshoofd slechts lager onderwijs dan wel een onafgeronde lagere beroepsopleiding heeft gevolgd, zullen eerder hetzij via de mavo hetzij via het mbo (via mavo of lbo) het onderwijs verlaten.

- Tenslotte mag worden verwacht dat onder havo-deelnemers van middelbare employé's eerder sprake is van een overstap naar het vwo en vervolgens naar het wo indien het gezinshoofd middelbaar algemeen, hoger beroeps- of universitair onderwijs heeft gevolgd.

Verschillen in maatschappelijke herkomst van leerlingen gaan gepaard met verschillen in deelneming aan vormen van voortgezet onderwijs. Een dergelijke differentiële deelneming is aanwijsbaar zowel voor mannen als vrouwen afkomstig uit de diverse maatschappelijke beroepsgroepen en groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau: aldus de in hoofdstuk I geformuleerde hypothese. Naast de verificatie van genoemde hypothese wordt in deze paragraaf tenslotte bekeken of en in hoeverre verschillen in de differentiële deelneming aan het onderwijs voor mannen en vrouwen uit dezelfde maatschappelijke groeperingen zijn te bespeuren.

Tabel 4.11 en tabel 4.12 bevatten het cijfermateriaal uit de volkstelling van 1971 waarmee de eerder geformuleerde hypothese kan worden getoetst. In tabel 4.11 zijn de desbetreffende deelnemingspercentages opgenomen naar de beroepspositie-component van de maatschappelijke herkomst; in tabel 4.12 die naar de onderwijs-component van deze herkomst.

Een vergelijking van de diverse deelnemingspercentages naar *beroepsgroepen* voor mannen en vrouwen laat zien dat de hierin optredende verschillen bij beide categorieën nauwelijks afwijken van het aan het begin van dit hoofdstuk geschetste totaalbeeld zonder onderscheid naar sexe.

a. Voor wat betreft de differentiële deelneming aan het *lager beroeps-onderwijs* kan worden opgemerkt dat naast jongens en meisjes uit arbeidersgezinnen en uit gezinnen van landbouwers zonder personeel ook de jongens uit gezinnen van landbouwers met personeel en de meisjes uit die van werklozen - althans de 12 en 13-jarigen uit de laatstgenoemde groep - worden gekenmerkt door een hoge deelneming aan dit onderwijs. Zowel jongens als meisjes uit gezinnen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep als van hogere employé's nemen nauwelijks aan dit onderwijs deel.

Opmerkelijk is dat de verschillen in de deelneming aan het lbo onder de meisjes uit de diverse beroepsgroepen minder uiteenlopen (nl. van 3% tot 40%) dan die onder de jongens uit deze beroepsgroepen (nl. van 3% tot 51%).

b. In de deelneming aan het *algemeen voortgezet onderwijs* door de 12 en 13-jarigen zijn ook eenzelfde verschillen onder beide bevolkingscategorieën te constateren. Hoge deelnemingscijfers bij jongens en meisjes uit gezinnen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (70%, resp.

Tabel 4.11. Onderwijsdeelnemingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen - voor zover thuiswonend - per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht

	12-13-jarigen					13 t/m 15-jarigen											
	totaal (= 100%)		lbo		avo		lbo		mavo		havo		vwo		lbo		
Mannen																	
- Vrij beroep	1 740	25,5	69,7	2,5	2 375	11,9	9,6	47,5	3,0								
• wetenschappelijk	420	33,5	50,7	11,2	575	26,1	8,9	16,5	17,2								
• overig																	
- Bedrijfshoofd in de landbouw	3 855	31,3	36,8	28,6	6 200	21,7	4,6	7,7	44,8								
• met personeel	13 695	35,6	29,8	31,1	19 785	19,0	3,7	4,9	51,2								
• zonder personeel																	
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw	12 950	34,1	42,9	19,1	18 565	24,5	6,6	10,0	31,6								
• met personeel	10 510	36,5	34,2	23,0	15 510	21,1	5,4	6,9	35,8								
• zonder personeel	20 590	28,7	65,3	3,9	28 700	20,8	11,1	33,5	8,1								
- Hoger employé	38 745	32,2	53,6	11,7	54 070	26,7	9,1	16,4	22,2								
- Middelbaar employé	18 540	36,5	40,9	19,2	27 095	24,3	6,2	8,2	34,1								
- Lager employé	87 590	41,2	25,6	28,6	126 565	16,9	3,0	3,6	46,9								
- Arbeider	1 950	46,8	22,7	23,3	2 885	13,5	2,9	4,7	37,8								
- Tijdelijk niet werkend	17 285	41,1	25,1	26,3	30 170	15,2	3,4	5,3	40,4								
- Zonder beroep	231 635	36,8	37,0	21,8	337 735	20,0	5,4	10,0	36,3								
Totaal¹																	
Vrouwen																	
- Vrij beroep	1 685	22,1	72,8	2,3	2 365	14,0	16,4	40,9	2,5								
• wetenschappelijk	455	28,5	51,7	13,5	600	26,2	13,0	18,4	12,9								
• overig																	
- Bedrijfshoofd in de landbouw	3 795	30,0	43,6	23,8	5 995	29,8	6,1	6,9	31,5								
• met personeel	12 580	30,0	35,6	31,2	18 210	25,2	5,0	4,2	38,7								
• zonder personeel																	
- Bedrijfshoofd buiten de landbouw	12 415	29,0	48,7	18,3	17 960	30,3	9,5	8,1	24,6								
• met personeel	10 005	30,8	38,2	25,2	15 030	24,7	6,2	5,5	29,6								
• zonder personeel	19 690	25,0	68,7	4,4	27 435	24,8	17,4	28,1	6,2								
- Hoger employé	37 495	27,8	56,4	13,2	52 325	31,1	11,9	12,8	19,0								
- Middelbaar employé	17 580	31,5	43,0	22,0	25 985	29,3	7,2	6,0	29,5								
- Lager employé	83 845	36,3	27,4	31,7	122 070	19,6	3,5	2,5	39,5								
- Arbeider	1 835	40,7	23,9	30,0	2 815	16,4	3,6	3,5	33,4								
- Tijdelijk niet werkend	17 050	36,7	27,1	29,0	29 470	17,7	4,6	4,2	33,7								
- Zonder beroep	221 805	32,1	39,8	23,7	325 270	23,7	7,1	7,7	30,1								
Totaal¹																	

¹ Incl. sociale groep gezinshoofd onbekend.

CBS: Censusedata 1971.

Tabel 4.12. Onderwijsdeelneemingspercentages 12-13-jarigen, resp. 13 t/m 15-jarigen - voor zover thuiswonend - per onderwijsniveau van het gezinshoofd per geslacht

	12-13-jarigen				13 t/m 15-jarigen				
	totaal (= 100%)	lo	avo	lbo	totaal (= 100%)	mavo	havo	vwo	lbo
Mannen									
- Basisniveau	77 105	42,1	24,2	29,6	119 380	16,3	2,9	3,5	47,3
- Lager niveau									
• algemeen onderwijs	8 190	36,2	43,7	17,0	11 530	26,3	7,1	9,8	30,1
• beroepsonderwijs	6 605	40,2	29,6	27,2	9 415	19,0	3,6	4,7	46,2
- Uitgebreid lager niveau									
• algemeen onderwijs	15 485	32,4	54,8	10,3	21 560	27,0	10,1	16,8	19,4
• beroepsonderwijs	47 290	36,8	38,9	21,3	65 285	23,8	5,9	7,9	37,5
- Middelbaar niveau									
• algemeen onderwijs	5 190	28,9	63,5	5,5	7 390	21,8	11,6	29,0	9,6
• beroepsonderwijs	13 765	31,6	57,2	8,8	18 370	26,5	10,1	19,7	17,5
- (Semi-)hoger niveau									
• niet-universitair onderwijs	12 170	28,9	64,7	4,4	16 485	22,6	11,6	30,8	8,7
• universitair onderwijs	6 740	26,2	69,7	2,1	8 990	11,0	9,2	49,5	2,8
Totaal ¹	231 365	36,8	37,0	21,8	337 735	20,0	5,4	10,0	36,3
Vrouwen									
- Basisniveau	74 115	36,9	26,3	32,7	115 440	19,1	3,3	2,4	39,2
- Lager niveau									
• algemeen onderwijs	7 750	31,6	46,4	19,6	11 075	30,4	8,6	7,0	26,1
• beroepsonderwijs	6 080	35,1	33,3	28,5	8 580	23,2	5,2	3,7	37,9
- Uitgebreid lager niveau									
• algemeen onderwijs	14 615	28,2	57,7	14,4	20 485	31,8	13,5	13,3	16,2
• beroepsonderwijs	45 445	31,4	43,1	22,6	62 565	29,1	7,3	6,2	30,5
- Middelbaar niveau									
• algemeen onderwijs	4 770	25,9	66,4	5,6	6 920	24,7	18,6	24,3	7,5
• beroepsonderwijs	13 215	26,7	61,0	10,1	17 770	31,2	13,7	16,4	14,5
- (Semi-)hoger niveau									
• niet-universitair onderwijs	11 625	25,1	68,2	4,7	15 805	26,8	17,3	26,0	6,8
• universitair onderwijs	6 625	23,2	72,7	2,0	8 820	14,1	16,4	42,4	2,5
Totaal ¹	221 805	32,1	39,8	23,7	325 270	23,7	7,1	7,7	30,1

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

CBS: Censusedmonografie-tabellen VT 1971.

73%) en hogere employé's (65%, resp. 69%); lage deelnemingspercentages bij jongens en meisjes uit gezinnen van werklozen (23%, resp. 24%), van arbeiders (26%, resp. 27%) en van beroepslozen (25%, resp. 27%).

c. Eenzelfde patroon in de verschillen naar maatschappelijke beroepsgroep wordt ook onder beide sexen in de deelneming aan het *havo* aangehouden. Opmerkelijk hierbij is echter wel dat jongens uit gezinnen van beoefenaars van een wetenschappelijk dan wel niet-wetenschappelijk vrij beroep als ook uit gezinnen van hogere en middelbare employé's ongeveer in gelijke mate aan het *havo* deelnemen, nl. van 9% tot 11%. Onder meisjes uit deze groeperingen zijn qua omvang in de deelneming aan dit onderwijs twee groepen te onderkennen. Enerzijds meisjes uit gezinnen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep en hogere employé's, anderzijds die uit gezinnen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep en middelbare employé's. Onder de eerste groep meisjes bedraagt het deelnemingscijfer aan het *havo* ca. 16 à 17%; onder de tweede groep ca. 12 à 13%.

d. Het relatieve aandeel aan het *mavo* is voor beide sexen het grootst onder kinderen van middelbare employé's (jongens: 27%, meisjes: 31%). Onder de jongens daarnaast nog die uit gezinnen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (26%); onder meisjes die uit gezinnen van bedrijfshoofden met personeel in en buiten de landbouw (30%) en van lagere employé's (29%).

Zowel onder mannen en vrouwen is de deelneming het geringst onder kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (12%, resp. 14%), van tijdelijk niet werkenden (14%, resp. 16%), van arbeiders (17%, resp. 20%) en beroepslozen (15%, resp. 18%).

e. De verschillen in de deelneming aan het *vwo* naar beroepsgroepen lopen voor mannen en vrouwen ook parallel aan elkaar. Hoge deelnemingscijfers voor jongens en meisjes uit gezinnen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (48%, resp. 41%) en van hogere employé's (34%, resp. 28%). Lage deelnemingspercentages onder jongens en meisjes van landbouwers zonder personeel, van arbeiders, tijdelijk niet werkenden en beroepslozen (van 3% tot 5%).

Het algemene patroon dat ten grondslag ligt aan de verschillen in de diverse deelnemingscijfers aan het *lbo*, het *mavo*, het *havo* en het *vwo* naar het *onderwijsniveau* van het gezinshoofd wijkt voor de mannen en de vrouwen ook nauwelijks af van het eerder geschetste totaalbeeld. Dit kan worden afgeleid uit het cijfermateriaal in tabel 4.12.

a. Zowel onder jongens als meisjes van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of beroepsonderwijs op het lager niveau worden de hoogste deelnemingspercentages aan het *lbo* en - complementair gezien - de laagste deelnemingscijfers aan het *avo* aangetroffen. Omgekeerd nemen zowel jongens als meisjes van gezinshoofden met middelbaar algemeen onderwijs, hoger beroepsonderwijs en universitair onderwijs het geringst deel aan het *lbo* en het meest aan het *avo*.

b. De zeer hoge deelneming aan het *vwo* door kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs en de vrij hoge deelneming door kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen onderwijs en hoger beroepsonderwijs betreft zowel de jongens als de meisjes uit deze gezinnen. Eenzelfde vaststelling geldt voor de zeer geringe deelneming aan dit onderwijs door kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een afgebroken lagere beroepsopleiding.

c. De deelneming aan het *havo* is vrij hoog voor de jongens afkomstig uit gezinnen waarvan het hoofd algemeen onderwijs op uitgebreid lager of middelbaar niveau heeft gevolgd dan wel middelbaar of hoger beroepsonderwijs als ook universitair onderwijs. De desbetreffende cijfers variëren tussen de 9% en 12%. Onder de meisjes daarentegen is dit alleen maar het geval voor kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen onderwijs, hoger beroepsonderwijs of universitair onderwijs. De cijfers liggen bij de meisjes uit deze groepen tussen de 16% en de 19%.

Een geringe deelneming wordt ook hier weer aangetroffen zowel onder jongens als meisjes van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding.

d. Jongens als ook meisjes van gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager en uitgebreid lager niveau of met middelbaar beroepsonderwijs nemen het meest deel aan het mavo (ca. 27%, resp. 31%). Dit is ook nog het geval voor meisjes uit gezinnen waarvan het hoofd lager beroepsonderwijs heeft gevolgd (25%). De laagste deelnemingscijfers treft men aan zowel onder jongens als meisjes van gezinshoofden met universitair onderwijs (11%, resp. 14%).

De geconstateerde verschillen in de differentiële deelneming aan het lager onderwijs naar maatschappelijke herkomst tussen de sexen tenslotte lijken bij inspectie van de desbetreffende cijfers in tabel 4.11 en 4.12 ook nauwelijks af van het reeds gesignaleerde beeld.

a. De hoogste deelneming wordt zowel onder de 12 en 13-jarige jongens als meisjes van deze leeftijdscategorie aangetroffen bij

- arbeiderskinderen (41%, resp. 36%), kinderen van tijdelijk niet werkenden (47%, resp. 41%) en kinderen van beroepslozen (41%, resp. 37%);
- kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (42%, resp. 37%) en met beroepsonderwijs op lager niveau (40%, resp. 35%).

b. Naar maatschappelijke beroepsgroep is de deelneming weer het geringst zowel voor jongens als meisjes van de genoemde leeftijdscategorie bij kinderen van de beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (26%, resp. 22%) en van hogere employé's (29%, resp. 25%). Overigens zijn de verschillen in de deelneming aan het lo door de beroepsgroepen die in deze een tussenpositie innemen, iets geringer onder de meisjes (van 28% t/m 32%) dan onder de jongens (van 31% t/m 37%).

Naast de jongens en meisjes uit gezinnen waarvan het hoofd middelbaar algemeen onderwijs, hoger beroepsonderwijs of universitair onderwijs heeft gevolgd, behoren ook meisjes van gezinshoofden met middelbaar beroepsonderwijs tot de groep die op 12- en 13-jarige leeftijd nog in geringe mate lager onderwijs volgt.

Uit dit overzicht kan de algemene conclusie worden getrokken dat er zowel voor mannen als vrouwen uit de diverse maatschappelijke beroepsgroepen dan wel uit groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau soms zelfs vrij grote verschillen bestaan in de deelneming aan diverse vormen van voortgezet onderwijs. Een analoge conclusie geldt voor de deelneming aan het lager onderwijs op 12- en 13-jarige leeftijd.

In grote lijnen vertonen de geconstateerde verschillen in deze deelneming naar maatschappelijke herkomst eenzelfde patroon voor jongens en meisjes. Dit wordt nog eens onderstreept indien men kijkt naar de zwaartepunten die verscheidene maatschappelijke groeperingen in de deelneming aan bepaalde onderwijstypen innemen. De cijfers in tabel 4.11 en 4.12 laten zien dat bij jongens als meisjes de eerder vastgestelde zwaartepunten in de deelneming aan het algemeen onderwijs en het vwo dezelfde maatschappelijke groeperingen betreffen. Alleen t.a.v. de deelneming aan het lbo is er in dit opzicht sprake van een aantal uitzonderingen. Tot de kinderen die in overwegende mate dit onderwijs volgen behoren qua maatschappelijke beroepsgroep onder de jongens naast kinderen van arbeiders, tijdelijk niet werkenden, beroepslozen en bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel ook die van bedrijfshoofden in de landbouw met personeel. Bij de meisjes uit gezinnen van landbouwers daarentegen is hiervan nauwelijks sprake. Eenzelfde constatering geldt t.a.v. het zwaartepunt in de deelneming aan het lbo naar maatschappelijke herkomst in termen van het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd. Onder jongens uit gezinnen waarvan het gezinshoofd alleen lager onderwijs of een onafgeronde lagere beroepsopleiding heeft gevolgd, zijn er duidelijk zwaartepunten in dit opzicht aan te wijzen; bij de meisjes is dit slechts het geval bij kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs.

Gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst voor mannen en vrouwen

De grote mate van paralleliteit in de verschillen in deelneming aan de diverse onderwijstypen naar maatschappelijke herkomst en de hierin optredende zwaartepunten onder jongens en meisjes van de diverse maatschappelijke groeperingen onderstreept de reeds eerder getrokken conclusies t.a.v. de bestemming van het algemeen voortgezet onderwijs in het algemeen en de hierin voorkomende schooltypen atheneum en gymnasium in het bijzonder, alsmede die van het lager beroepsonderwijs. Deze komen erop neer dat het algemeen voortgezet onderwijs is bestemd voor beoefenaars van vrije beroepen, hogere en middelbare employé's en beter opgeleiden; het atheneum en het gymnasium in het bijzonder voor beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep, hogere employé's en de hoogst opgeleiden. Het lager beroepsonderwijs daarentegen is onderwijs voor arbeiders, werklozen, beroepslozen, kleine zelfstandigen met name die in de landbouw en de minst opgeleiden.

Uit de grote mate van overeenstemming in de verschillen in de deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst voor mannen en vrouwen kan worden verwacht dat andere typen van gelijksoortige deelnemingspatronen voor mannen en vrouwen niet of nauwelijks aanwezig zullen zijn. Combineert men voor mannen en vrouwen afzonderlijk de per onderwijstype in termen van hoge versus lage deelneming gevonden subgroepen dan komen hierbij dezelfde gelijksoortige deelnemingspatronen te voorschijn. Voor wat betreft de maatschappelijke herkomst in termen van *beroepsgroep*: het patroon van de hogere employé's, dat van de middelbare employé's, dat van de lagere employé's en dat van de arbeiders. Voor wat betreft die in termen van het *gevolgd onderwijs* van het gezinshoofd: het patroon van de hoger opgeleiden, dat van de middelbaar opgeleiden, dat van de minder opgeleiden en dat van de minst opgeleiden.

Voor wat betreft de deelnemingspatronen naar het onderwijsniveau van het gezinshoofd kan worden gesteld dat deze - qua groeperingen die tot één van deze typen behoren - voor de mannen en vrouwen dezelfde zijn en overeenkomen met het reeds eerder geschetste beeld. Voor wat betreft de deelnemingspatronen naar beroepsgroep van het gezinshoofd is er t.a.v. de diverse groeperingen die tot een bepaald type behoren een afwijking te constateren tussen mannen en vrouwen. Het betreft hier met name de bedrijfshoofden in de landbouw met personeel en de bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel. Het deelnemingspatroon van de jongens uit deze beroepsgroepen is van een zodanige aard dat deze groeperingen eerder tot het type van de arbeiders dienen te worden gerekend. Genoemde kinderen worden immers gekenmerkt door een hoge tot vrij hoge deelneming aan het lbo (resp. 45% en 36%) en een als tussenpositie t.o.v. andere groeperingen te karakteriseren deelneming aan het mavo (21 à 22%). Bij de vrouwen daarentegen dienen genoemde beroepsgroepen eerder tot het type van de lagere employé's te worden gerekend. Dit geldt met name voor de bedrijfshoofden in de landbouw met personeel. Het deelnemingspatroon aan het onderwijs van meisjes uit deze beroepsgroep wordt zowel gekarakteriseerd door een hoge deelneming aan het mavo (30%) als een tussenpositie t.o.v. andere groeperingen innemend ten aanzien van de deelneming aan het lbo (32%). Meisjes uit gezinnen van bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel laten weliswaar een iets geringere deelneming aan het mavo zien (25%) maar daarentegen eenzelfde deelneming qua orde van grootte als de lagere employé's.

Genoemde verschillen zijn echter vrij gering. Het betreft hier bovendien maatschappelijke groeperingen die niet zo centraal staan bij een analyse van de reproductiefunctie van het onderwijs als die van de diverse categorieën employé's en de arbeiders. Bijgevolg mag worden geconcludeerd dat er zowel bij mannen als vrouwen sprake is van dezelfde typen deelnemingspatronen aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst zowel in termen van maatschappelijke beroepsgroepen als van groeperingen met eenzelfde soort gevolgd onderwijs.

Naast de vrij grote mate van overeenstemming in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst voor mannen en vrouwen – welke uiteindelijk uitmond in dezelfde typen van gelijksoortige deelnemingspatronen naar maatschappelijke herkomst voor de sexen – is reeds terloops ook een aantal verschilpunten naar voren gekomen. Voor wat de meest belangrijke betreft komt hierbij het volgende beeld naar voren.

- Bij de deelneming aan het havo kan – op grond van de hoogte van het desbetreffende cijfer – een duidelijke splitsing worden aangebracht onder meisjes van
 - hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep (16 à 17%) enerzijds en die van middelbare employé's en beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (12 à 13%) anderzijds;
 - gezinshoofden met middelbaar algemeen, hoger beroeps- en universitair onderwijs (16 à 19%) enerzijds en die van gezinshoofden met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau en middelbaar beroepsonderwijs (13 à 14%) anderzijds.

De deelnemingspercentages onder jongens van genoemde maatschappelijke groeperingen ontlopen daarentegen elkaar niet veel en liggen rond de tien procent.

- Tot de maatschappelijke groeperingen met de hoogste deelnemingscijfers aan het havo behoren
 - wel de jongens maar niet de meisjes uit gezinnen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep;
 - wel de meisjes maar niet de jongens uit gezinnen van lagere employé's, bedrijfshoofden in en buiten de landbouw met personeel enerzijds en van gezinshoofden met een lagere beroepsopleiding anderzijds.
- Ten slotte volgen wel de jongens maar niet de meisjes uit gezinnen van landbouwers dan wel van gezinshoofden met een onafgeronde lagere beroepsopleiding in overwegende mate beroepsonderwijs.

Genoemde verschillen duiden er reeds op dat binnen de vier typen anderssoortige deelnemingspatronen voor mannen en vrouwen ieder afzonderlijk patroon van de daarbij behorende groeperingen t.o.v. elkaar kan verschillen. Men vergelijk in dit opzicht bij voorbeeld het deelnemingspatroon van de 13- t/m 15-jarige jongens van de beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep met dat van de 13- t/m 15-jarige meisjes die afkomstig zijn uit deze maatschappelijke beroepsgroep. Beide deelnemingspatronen behoren tot het type deelnemingspatroon van de hogere employé's dat wordt gekenmerkt door hogere deelneming aan het vwo, hoge deelneming aan het havo, lage deelneming aan het lbo, en een vrij lage dan wel een tussenpositie innemende deelneming aan het mavo. Het blijkt echter dat de jongens uit deze beroepsgroep meer naar het vwo gaan dan de meisjes uit deze beroepsgroep (48% versus 41%) en – in een iets mindere mate – naar het lbo (8% vs 6%); de meisjes daarentegen gaan meer dan de jongens naar het mavo (14% vs 12%) en met name naar het havo (16% vs 10%).

Het vraagstuk van de aanwezigheid per type deelnemingspatroon van diverse patronen tussen de sexen en daarmee dat van een mogelijk anderssoortige reproducerende werking van het onderwijs voor mannen en vrouwen dient te worden geplaatst – evenals dit is gebeurd voor wat betreft de anderssoortige allocatie naar beroepspositie binnen de context van het in onze samenleving optredende verschil in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen. In het vorige hoofdstuk is hieraan uitvoerig aandacht besteed, met name aan de wijze waarop dit verschil tot uiting komt in de arbeidsdeling tussen de sexen (enerzijds in de scheiding tussen wel of geen beroepsarbeid, anderzijds in de segmentering van de arbeidsplaatsen in mannen- en vrouwenbanen) en de betekenis hiervan voor het onderwijs aan en van mannen en vrouwen. In dit opzicht is in het vorige hoofdstuk het vraagstuk van het verschil in profijt van het gevolgde onderwijs tussen de sexen aan de orde gekomen voor zover dit de door mannen en vrouwen te bereiken beroepspositie betrof. In het navolgende is de aandacht gericht op de andere implicatie van de betekenis van genoemde arbeidsdeling voor het

onderwijs aan en van mannen en vrouwen: nl. het vraagstuk van de diversiteit in het volgen van bepaalde vormen van onderwijs tussen de sexen in relatie tot de reproducerende werking van het onderwijs.

Ten behoeve van een meer systematische analyse van de verschillen in de desbetreffende deelnemingspatronen tussen de sexen is voor iedere maatschappelijke beroepsgroep, c.q. groepering met eenzelfde soort gevolgd onderwijs op basis van de tabellen 4.11 en 4.12 per onderwijstype de omvang vastgesteld van de verschillen in deelnemingspercentages van de 13- t/m 15-jarige jongens en meisjes. Het resultaat hiervan is opgenomen in een tweetal grafieken waarbij tevens per onderwijstype is aangegeven of de richting van het verschil de mannen of de vrouwen betreft. (Zie grafieken 4.5a en 4.5b).

Uit deze grafieken komen globaal drie profielen naar voren. Rekening houdend met hun voornaamste kenmerken kunnen deze respectievelijk worden benoemd als het havo-vwo verschilprofiel, het mavo-vwo verschilprofiel en het lbo-mavo verschilprofiel.

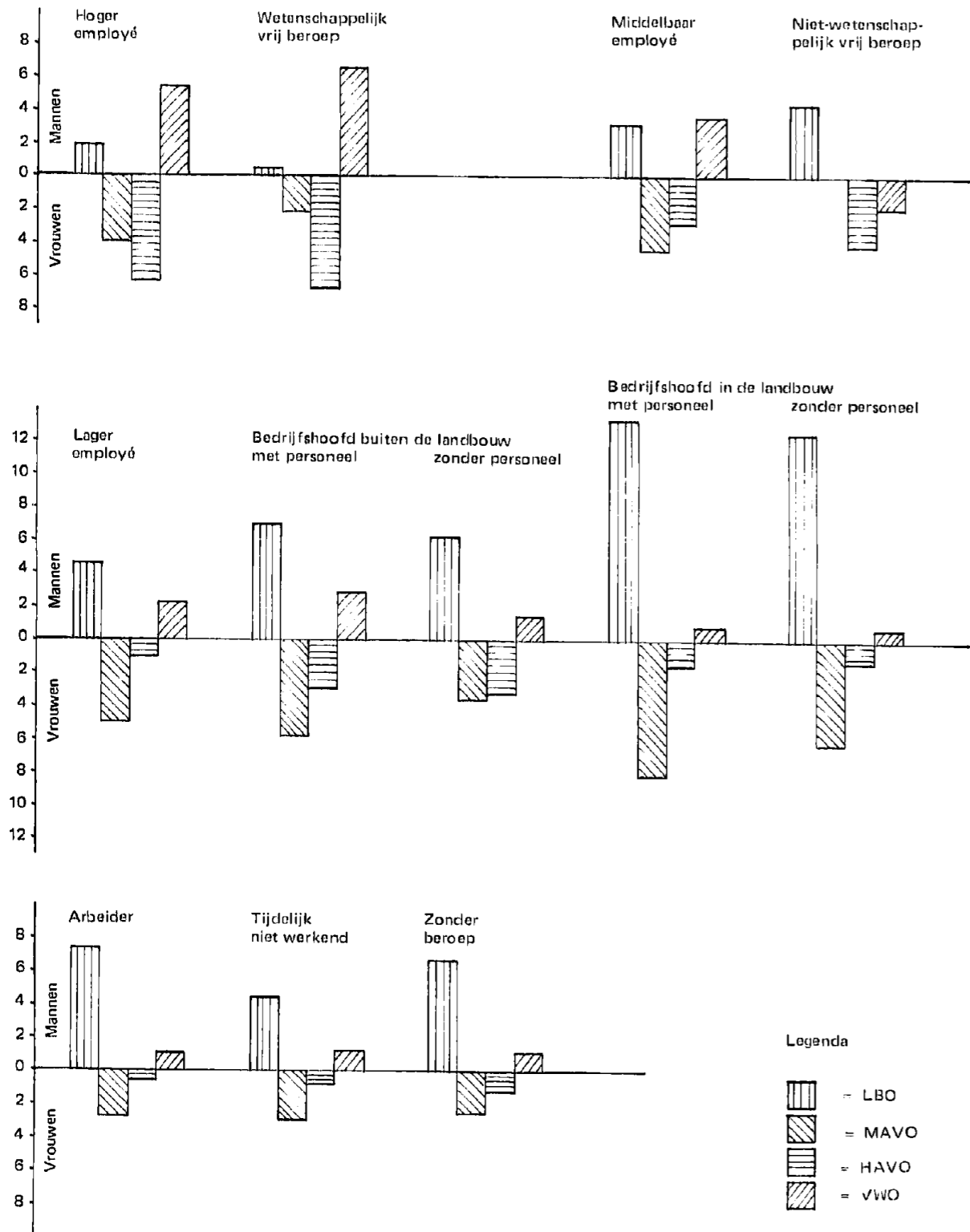
Het *eerstgenoemde* profiel wordt met name aangetroffen onder hogere employé's en beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep enerzijds en onder de beter opgeleiden (d.w.z. onder personen met een hogere beroeps- of universitaire opleiding of met middelbaar algemeen onderwijs) anderzijds. De verschillen die t.a.v. de deelneming aan de diverse onderwijstypen in dit profiel optreden tussen mannen en vrouwen, kunnen primair worden gekarakteriseerd door een grotere deelneming aan het havo door vrouwen (ca. 6%) en een grotere deelneming aan het vwo door mannen (ook ca. 6%). Bovendien is ook een grotere deelneming aan het mavo door vrouwen, en een grotere deelneming aan het lbo door mannen te constateren. Dit verschil is echter in verhouding tot het onderscheid in de deelneming aan het havo en vwo ondergeschikt, en in een aantal gevallen soms zelfs vrij gering. Het *tweede* profiel wordt gevonden onder middelbare employé's en onder personen met middelbaar beroeps- of algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau, de zgn. middelbaar opgeleiden. In dit profiel zijn twee blokken van verschillen te onderscheiden: dat tussen mavo en lbo, en dat tussen vwo en havo. De jongens afkomstig uit deze maatschappelijke groeperingen worden gekenmerkt door een grotere deelneming aan het lbo en aan het vwo; de meisjes door een grotere deelneming aan het mavo en aan het havo. De grootste verschillen treden hierbij op in de relatieve deelneming aan het mavo (ca. 4%) en het vwo (ca. 4%). Vandaar de karakterisering mavo-vwo verschilprofiel.

Een *derde* profiel ten slotte treft men aan onder alle overige groeperingen met uitzondering van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep, te weten: lagere employé's, alle bedrijfshoofden, arbeiders, tijdelijk niet-werkenden, beroepslozen alsmede onder personen met algemeen onderwijs op lager niveau of beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau (de minder opgeleiden) en onder personen met alleen lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding (de minst opgeleiden). Het typische kenmerk van dit profiel is een grotere deelneming aan het lbo door de jongens en een grotere deelneming aan het mavo door de meisjes uit deze groeperingen. Verschillen in de deelneming aan het vwo en het havo komen nauwelijks voor of zijn vrij gering in vergelijking met die aan het lbo en het mavo.

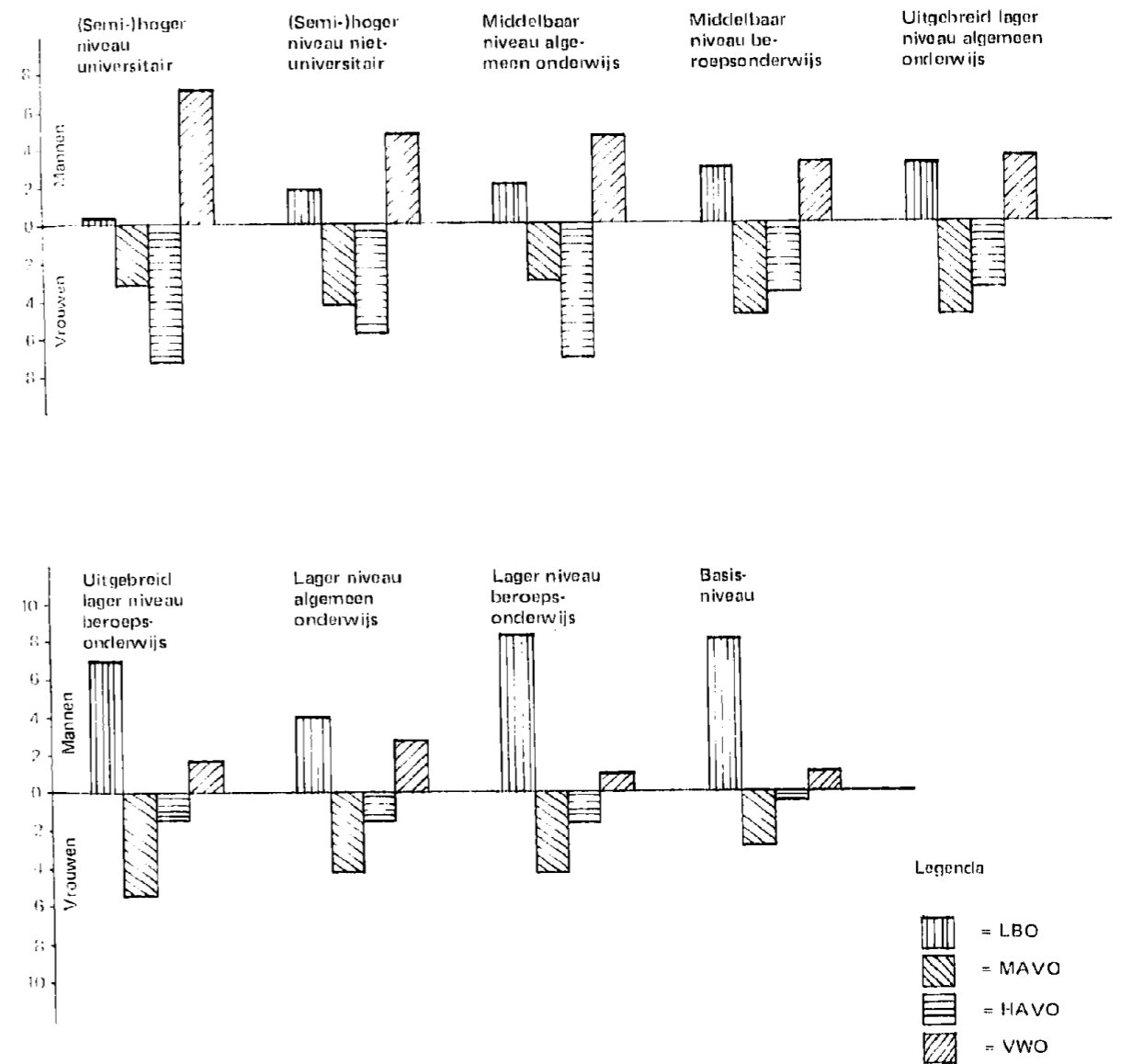
De soms vrij grote verschillen in de deelneming aan het lbo tussen mannen en vrouwen voor een aantal van genoemde maatschappelijke groeperingen – bijv. bedrijfshoofden in de landbouw versus lagere employé's – zijn ten dele toe te schrijven aan een combinatie van factoren, zoals:

- het eerder van school gaan na het behalen van een lbo-diploma onder bepaalde maatschappelijke groeperingen;
- de snellere doorstroming in het lager onderwijs van de meisjes ten opzichte van de jongens¹³;
- de geringe opleidingsduur bij het door vrouwen meestal bezochte schooltype binnen het lbo nl. het lager huishoud- en nijverheidsonderwijs

Grafiek 4.5a. Verschil in onderwijsdeelnemingspercentages van de 13- t/m 15-jarigen per geslacht per sociale groep van het gezinshoofd



Grafiek 4.5b. Verschil in onderwijsdeelnemingspercentages van de 13- t/m 15-jarigen per geslacht per onderwijsniveau van het gezinshoofd

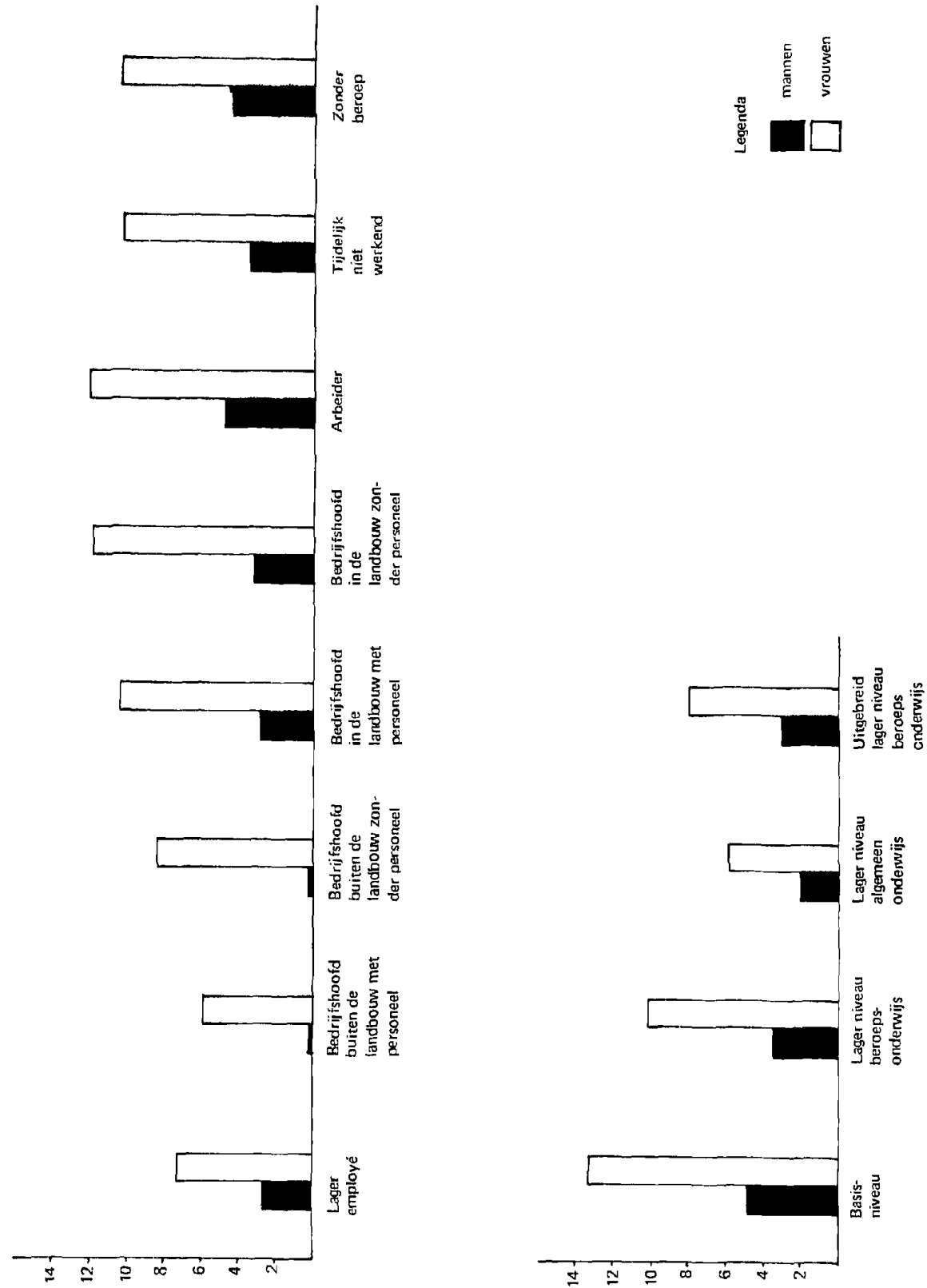


- in vergelijking met die van het lager technisch onderwijs, het schooltype binnen het lbo dat het meest door mannen wordt gevolgd.

Met name de twee laatstgenoemde factoren dragen ertoe bij dat vrouwen - indien zij met een lbo-diploma het onderwijs verlaten - dit op jeugdiger leeftijd doen dan de mannen die met een dergelijk diploma met het volgen van onderwijs stoppen.

De werking van deze combinatie van factoren kan worden geïllustreerd in grafiek 4.6. Hierin is afzonderlijk voor mannen en vrouwen uit de hiervoor in aanmerking komende maatschappelijke groeperingen het percentage 15-jarigen opgenomen die het onderwijs met een lbo-diploma hebben verlaten.

Grafiek 4.6. Percentage 15-jarige mannen, c.q. vrouwen dat het onderwijs met een lbo-diploma heeft verlaten, van een aantal maatschappelijke groeperingen



Deze grafiek laat zien dat onder de 15-jarigen uit iedere desbetreffende maatschappelijke groepering het aantal meisjes dat het onderwijs op deze leeftijd met een lbo-diploma heeft verlaten, groter is dan het aantal jongens. Zo bedraagt dit aantal onder de 15-jarige meisjes uit gezinnen van landbouwers, arbeiders, werklozen en beroepslozen ca. 10 à 12%; dat onder de jongens uit deze beroepsgroepen ca. 3 à 5%. Nog een ander voorbeeld: het desbetreffende aantal onder de 15-jarige meisjes uit gezinnen van lagere employé's of van gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager niveau bedraagt ca. 6 à 7%; dat onder de 15-jarige jongens uit deze maatschappelijke groeperingen ca. 2 à 3%. Indirect kan hieruit worden geconcludeerd dat vrouwen op jeugdiger leeftijd het lager beroeps-onderwijs met een diploma verlaten dan mannen.

Vergelijkt men de desbetreffende staafdiagrammen uit grafiek 4.6 met die uit grafiek 4.5a en 4.5b dan is sprake van een grote overeenstemming tussen de mate waarin op 15-jarige leeftijd mannen en vrouwen uit de desbetreffende maatschappelijke groeperingen reeds het onderwijs met een lbo-diploma hebben verlaten, en de omvang van de respectievelijke verschillen in deelnemingspercentages – met name die aan het lbo.

De soms grote verschillen in de deelneming aan het lbo tussen de sexen in het derde verschilprofiel kunnen bijgevolg ten dele door de opgesomde factoren worden verklaard. Dit laat echter het verschilprofiel als zodanig onverlet: grotere deelneming aan het lbo door jongens én aan het mavo door de meisjes, terwijl er niet of nauwelijks sprake is van verschillen in deelneming aan het vwo of het havo tussen de sexen.

De verschillen ten slotte in de deelneming aan bepaalde onderwijsvormen tussen jongens en meisjes afkomstig uit gezinnen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep blijken niet toe te delen naar een bepaald profiel. Bij deze beroepsgroep treffen we met name een grotere deelneming aan het lbo door mannen aan; daartegenover een grotere deelneming aan het havo en – zij het in geringere mate – aan het vwo door meisjes. Het betreft hier echter een vrij kleine groep (ca. 0,2% van het totaal) zodat hiardoor de gevonden profielen niet wezenlijk worden aangetast.

Bekijkt men de verschilprofielen en de typen gelijksoortige deelnemingspatronen op hun samenstelling qua maatschappelijke groeperingen dan laten beiden een grote mate van overeenstemming zien. M.a.w. er blijkt een samenhang te bestaan tussen omvang van de deelneming aan bepaalde onderwijstypen door maatschappelijke groeperingen (deelnemingspatroon) en verschillen tussen jongens en meisjes uit deze maatschappelijke groeperingen in de deelneming aan de kenmerkende onderwijstypen uit dit patroon (verschilprofiel). Dit kan als volgt nader worden toegelicht.

- Het deelnemingspatroon van de hogere employé's/hoger opgeleiden wordt met name gekenmerkt door hoge deelneming aan het vwo en aan het havo. Jongens en meisjes van maatschappelijke groeperingen die tot dit deelnemingspatroon behoren, verschillen het meest in de deelneming aan deze beide onderwijstypen: meisjes meer havo dan jongens, jongens meer vwo dan meisjes.

- De kenmerken van het patroon van de middelbare employé's/middelbaar opgeleiden zijn met name: hoge deelneming aan het mavo en havo, een toch nog vrij hoge deelneming aan het vwo en een lage deelneming aan het lbo. Meisjes van tot dit patroon behorende maatschappelijke groeperingen volgen enerzijds primair meer mavo en dan havo; de jongens daarentegen primair meer vwo en dan lbo.

- Het deelnemingspatroon van de lagere employé's/minder opgeleiden wordt primair gekenmerkt door een hoge deelneming aan het mavo; dat van de arbeiders/minst opgeleiden door een hoge deelneming aan het lbo. Jongens en meisjes van tot deze patronen behorende maatschappelijke groeperingen verschillen het meest in de deelneming aan deze twee onderwijstypen: meisjes meer mavo dan jongens, jongens meer lbo dan meisjes.

De patronen van lagere employé's/minder opgeleiden en van arbeiders/minst opgeleiden worden daarnaast nog gekenmerkt door een vrij geringe tot zeer geringe deelneming aan het havo en het vwo. Jongens en meisjes behorend tot deze maatschappelijke groeperingen verschillen dan ook nauwelijks in de deelneming aan deze onderwijstypen. Zo schommelt het verschil in de deelneming tussen jongens en meisjes uit de eerstgenoemde groeperingen aan het vwo en het havo rond de twee à drie percent; dat tussen jongens en meisjes uit de laatstgenoemde groeperingen is praktisch nihil (0 à 1%).

Mannen en vrouwen nemen op differentiële wijze deel aan onderscheiden vormen van voortgezet onderwijs: mannen meer dan vrouwen aan het lbo (36% vs 30% van de 13- t/m 15-jarigen) en aan het vwo (10% vs 8% van de 13 t/m 15-jarigen), vrouwen daarentegen meer dan mannen aan het mavo (24% vs 20% van de 13- t/m 15-jarigen) en aan het havo (7% vs 5% van de 13- t/m 15-jarigen). Het voorafgaande heeft echter duidelijk gemaakt dat deze verschillen in de deelneming aan deze onderwijstypen slechts een resultaat zijn van naar omvang gedifferentieerde verschillen per onderwijsdeelnemingspatroon. Anders gezegd: sexe-specifieke verschillen in de deelneming aan het onderwijs zijn grotendeels milieuspecifiek bepaald. Een nadere analyse van de verschillen in deelneming aan het onderwijs tussen de sexen heeft immers uitgewezen dat

- verschillen in deelneming aan het havo en het vwo primair voorkomen bij maatschappelijke groeperingen met het onderwijsdeelnemingspatroon hogere employé/hoger opgeleid; secundair bij maatschappelijke groeperingen met het onderwijsdeelnemingspatroon middelbaar employé/middelbaar opgeleid, terwijl dergelijke verschillen niet of nauwelijks aanwezig zijn bij maatschappelijke groeperingen met andere deelnemingspatronen;
- verschillen in deelneming aan het mavo vooral worden aangetroffen onder maatschappelijke groeperingen met het onderwijsdeelnemingspatroon middelbaar employé/middelbaar opgeleid, gevolgd door de maatschappelijke groeperingen met het onderwijsdeelnemingspatroon lagere employé/minder opgeleid en arbeider/minst opgeleid;
- verschillen in de deelneming aan het lbo praktisch geheel en al slechts voorkomen onder maatschappelijke groeperingen met het onderwijsdeelnemingspatroon arbeider/minst opgeleid en lagere employé/minder opgeleid.

Deelneming aan bepaalde vormen van voortgezet onderwijs direct na de lagere school zegt als zodanig nog niets over doorstroming door het verdere onderwijs, met name naar het middelbaar en hoger beroeps- alsmede universitair onderwijs. Eerder is echter op grond van de aanwezigheid van netwerken in het onderwijs toch een verband gelegd tussen deelneming aan het begin van het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst en een aantal geconstateerde doorstromingsprofielen; op basis hiervan is dan een aantal verwachtingen omtrent de ontbrekende deelnemingspatronen t.a.v. genoemde onderwijsvormen uitgesproken.

Analoog aan deze werkwijze kan worden gesteld dat op grond van de bestaande netwerken de gevonden verschillen in de deelneming aan het begin van het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst tussen de sexen ook gepaard zullen gaan met een aantal verschillen in de doorstromingsprofielen van mannen en vrouwen. Tevens is het dan mogelijk hieromtrent een aantal verwachtingen te formuleren.

De belangrijkste verschillen in de overgangen binnen het onderwijs en de intrede in de maatschappij tussen de sexen kunnen als volgt op basis van het gepresenteerde cijfermateriaal in de tabellen 4.4 t/m 4.6 worden gekarakteriseerd.

1. Vanuit het lager onderwijs stromen vrouwen meer door naar het algemeen voortgezet onderwijs dan mannen die op hun beurt meer doorstromen naar het lager beroepsonderwijs. De verhouding in de uiteindelijke

doorstroom vanuit het lager onderwijs naar de twee genoemde soorten van voortgezet onderwijs is voor de vrouwen gedurende de afgelopen tien jaar meer veranderd dan voor de mannen. Dit kan worden afgeleid uit de combinatie van cijfers in tabel 4.4 die betrekking hebben op de uitstroom uit het glo en de instroom in het lbo. Bij de mannen is vanaf 1968 tot 1978 een toename in de uitstroom vanuit het glo naar het avo waarneembaar van ca. tien procentpunten, terwijl anderzijds gedurende deze periode de instroom in het lbo vanuit het avo met eenzelfde aantal procentpunten toeneemt. Bij de vrouwen daarentegen stijgt de uitstroom vanuit het glo naar het avo gedurende deze tijdsperiode met ca. zestien procentpunten, terwijl de instroom in het lbo vanuit het avo «slechts» toeneemt met elf procentpunten.

2. Met uitzondering van het lager beroepsonderwijs is ieder andere vorm van voortgezet onderwijs voor vrouwen meer eindonderwijs dan voor mannen. Zo verlaat in de tweede helft van de zeventiger jaren onder personen met een mavo-diploma ca. 30% van de vrouwen en ca. 15% van de mannen het onderwijs (tabel 4.5). Onder de havo-gediplomeerden bedragen deze cijfers ca. 50% vs ca. 30%, onder de vwo-gediplomeerden ca. 35% vs ca. 20%; onder personen met een mbo-diploma ca. 99% vs ca. 90%; onder die met een hbo-diploma tenslotte ca. 98% vs ca. 95% (zie tabel 4.5 en 4.6). Onder de lbo-gediplomeerden daarentegen verlaat ca. 75% van de mannen versus ca. 60% van de vrouwen het onderwijs.

3. Bij de doorstroom van vormen van algemeen onderwijs naar vormen van beroepsonderwijs zijn vrouwen oververtegenwoordigd; bij de doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs ondervertegenwoordigd.

Bij de doorstroom van het mavo naar het mbo is de oververtegenwoordiging van de vrouwen op dit ogenblik nog het geringst, omdat het relatieve aandeel van de mannen met een mavo-diploma dat doorstroomt naar het mbo sinds het einde van de zestiger jaren verdubbeld is, nl. van 22% tot 44%. Onder de vrouwen met een mavo-diploma die doorstromen naar het mbo bleef deze stijging beperkt van 25% tot 39%. Daarentegen is het aandeel mannen met een mavo-diploma dat doorstroomt naar het havo vrij stabiel (ca. 40%); onder de vrouwen met een mavo-diploma is deze doorstroom verdubbeld, nl. van 15% in 1968 tot 32% in 1978 (zie tabel 4.5).

De oververtegenwoordiging van de vrouwen onder de doorstromers met een havo- of vwo-diploma naar het beroepsonderwijs is groter. Onder die met een havo-diploma gaat ruim driekwart van de vrouwen naar het hbo maar slechts zeven van de tien mannen; onder die met een vwo-diploma iets meer dan een kwart van de vrouwen en één op de zeven mannen. Met dit cijfer is tevens de ondervertegenwoordiging van de vrouwen onder de doorstromers naar het wo gegeven: zes op de zeven mannen tegenover zeven op de tien vrouwen (zie tabel 4.6).

4. Een ander karakteristiek verschil tussen mannen en vrouwen ten slotte betreft de doorstroom vanuit het havo naar het vwo en die van het mbo naar het hbo. Deze is voor vrouwen vrij gering dan wel verwaarloosbaar klein. Zo bedraagt het aantal vrouwen met een havo-diploma dat doorstroomt naar het vwo circa één op de twintig; bij de mannen met een dergelijk diploma één op de zeven. Het aantal vrouwen met een mbo-diploma dat naar het hbo gaat, bedraagt nog geen 2%; van de mannen daarentegen met een dergelijk diploma gaat één op de tien naar het hbo.

Genoemde verschillen leiden er toe dat slechts de hoofdstromen in het in grafiek 4.1 gepresenteerde stroomdiagram voor de vrouwen van toepassing zijn. Een en ander betekent een beperkter aantal doorstromingsprofielen voor vrouwen, nl.

1. Alleen lbo of mavo;
2. Alleen havo of havo via mavo;
3. Alleen vwo;
4. Mbo via lbo of via mavo;
5. Hbo via havo of via vwo dan wel via mavo-havo;
6. Wo via vwo.

Verschillen in doorstroming in het onderwijs tussen mannen en vrouwen

Volledigheidshalve zijn hieronder de doorstromingsprofielen vermeld die voor mannen nog gelden:

- ad 3 vwo via havo dan wel via mavo-havo;
- ad 5 hbo via havo-vwo, mavo-havo-vwo, mavo-mbo of lbo-mbo;
- ad 6 wo via havo-vwo dan wel mavo-havo-vwo.

Verschillen in doorstromingsprofielen en in deelneming aan onderwijstypen per deelnemingspatroon tussen de sexen

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk heeft reeds een verdere karakterisering van de vier typen van gelijksoortige deelnemingspatronen naar de gevonden algemene doorstromingsprofielen plaatsgevonden. Op grond van de geconstateerde verschilprofielen per type gelijksoortig deelnemingspatroon aan het begin van het voortgezet onderwijs en van de vastgestelde verschillen in doorstromingsprofielen kan het gelegde verband tussen deelnemingspatronen en doorstromingsprofielen voor mannen en vrouwen afzonderlijk als volgt nader worden ingevuld.

1. Het deelnemingspatroon van de hogere employés, c.q. beter opgeleiden wordt qua verschilprofiel in deelneming aan het onderwijs tussen de sexen gekenmerkt door een grotere deelneming aan het vwo van de mannen t.o.v. de vrouwen alsmede door een grotere deelneming aan het havo van de vrouwen t.o.v. de mannen. Gezien de onderscheiden doorstromingsprofielen vanuit deze onderwijsvormen tussen de sexen mag worden verwacht dat

- het als meest voorkomend gepostuleerd doorstromingsprofiel wo via vwo behorend bij dit patroon meer onder jongens van hogere employés en beter opgeleiden voorkomt dan onder meisjes van deze maatschappelijke groeperingen;
- het bij dit deelnemingspatroon als meest voorkomende doorstromingsprofiel wo via havo en vwo vrijwel alleen onder de jongens van genoemde groeperingen aan te treffen is;
- dientengevolge onder meisjes meer dan onder jongens van deze groeperingen het vwo en het havo als eindonderwijs fungeren dan wel als toegang tot het hbo.

2. Gezien vanuit het verschilprofiel in deelneming aan het onderwijs tussen de sexen bestaat een eerste kenmerk van het deelnemingspatroon van de middelbare employés, c.q. de middelbaar opgeleiden uit een grotere deelneming aan het havo door vrouwen t.o.v. mannen. Neemt men weer de onderscheiden doorstromingsprofielen voor deze onderwijstypen tussen de sexen hierbij in ogenschouw dan mag worden verwacht dat

- het havo en het vwo als overwegend eindonderwijs meer onder de meisjes van middelbare employés en beter opgeleiden voorkomen dan onder de jongens uit deze groeperingen;
- bij een doorstroming naar ander onderwijs vanuit het vwo de meisjes uit deze groeperingen meer doorstromen naar het hbo dan de jongens, terwijl deze laatsten meer zullen doorstromen dan de meisjes naar het wo;
- indien de doorstroming vanuit het havo plaatsvindt, jongens meer dan meisjes naar het vwo en meisjes t.o.v. jongens meer naar het hbo gaan.

Genoemd deelnemingspatroon wordt daarnaast gekenmerkt door een grotere deelneming van vrouwen aan het mavo t.o.v. de mannen alsmede een grotere deelneming van mannen aan het lbo t.o.v. de vrouwen. Op basis van de onderscheiden doorstromingsprofielen tussen de sexen mag tevens voor de jongens en meisjes afkomstig uit gezinnen van middelbare employés of beter opgeleiden worden verwacht dat deze zijn oververtegenwoordigd t.o.v. andere groeperingen

- voor wat betreft de meisjes in het doorstromingsprofiel havo via mavo;
- voor wat betreft de jongens in het profiel hbo via lbo en mbo.

3. Naar het verschilprofiel in deelneming aan het onderwijs tussen de sexen zijn de deelnemingspatronen van de lagere employés, c.q. minder opgeleiden en van de arbeiders, c.q. minst opgeleiden te karakteriseren door een grotere deelneming aan het mavo door de vrouwen t.o.v. de mannen en een grotere deelneming aan het lbo door de mannen t.o.v. de vrouwen. Ge-

zien de diversiteit in doorstroming vanuit deze onderwijstypen tussen de sexen mag worden verwacht dat

- het mavo meer voor meisjes dan voor jongens afkomstig uit groeperingen met het deelnemingspatroon lager employé/minder opgeleid eindonderwijs is;
- het doorstromingsprofiel mbo via mavo meer onder de jongens en dat van mbo via lbo meer onder de meisjes afkomstig uit groeperingen met het deelnemingspatroon lager employé/minder opgeleid oververtegenwoordigd is;
- het mavo als het lbo ten slotte zowel voor jongens als meisjes behorend tot groeperingen met het deelnemingspatroon arbeider/minst opgeleid in vergelijking met hun sexegenoten uit andere groeperingen het meest als eindonderwijs optreden.

De reproductiefunctie

Welke conclusies kunnen nu op grond van de voor mannen en vrouwen afzonderlijk verrichte analyses van de differentieële deelneming aan vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst t.a.v. de reproducterende werking van het onderwijs worden getrokken? Centraal staat hierbij de vraag of het onderwijs t.a.v. mannen en vrouwen op eenzelfde wijze zijn reproductiefunctie vervult of dat hierin ook verschillen zijn te onderkennen.

1. Allereerst kan worden gesteld dat bedoelde analyses voldoende aanwijzingen hebben opgeleverd voor het bestaan van een aantal subnetwerken in het onderwijs die zijn te onderscheiden naar de maatschappelijke klasse waarvoor zij zijn bestemd onafhankelijk van de sexe van de leden van deze klassen. In dit verband kan o.a. worden gewezen op

- de geconstateerde verschillen in de deelneming aan het lager onderwijs en aan vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst die voor mannen en voor vrouwen praktisch eenzelfde patroon opleverden;
- de voor mannen en vrouwen gevonden identieke zwaartepunten in de deelneming aan bepaalde onderwijstypen voor een aantal maatschappelijke groeperingen, met name:
 - de deelneming aan het algemeen voortgezet onderwijs door jongens en meisjes uit gezinnen van hogere en middelbare employés en beoefenaars van een vrij beroep alsmede door jongens en meisjes uit gezinnen waarvan het hoofd universitair, hoger of middelbaar beroepsonderwijs of algemeen onderwijs op middelbaar of uitgebreid lager niveau heeft gevolgd;
 - de deelneming aan het lbo door jongens en meisjes uit gezinnen van met name arbeiders, tijdelijk niet werkenden, personen zonder beroep alsmede uit gezinnen waarvan het gezinshoofd alleen lager onderwijs heeft gevolgd;
 - de overeenstemming in de vier typen van gelijksoortige deelnemingspatronen voor mannen en vrouwen naar diverse maatschappelijke herkomst en in de voornaamste onderscheiden maatschappelijke groeperingen die hiertoe behoren, met name:
 - hoge deelneming aan het vwo en het havo voor hogere employés en hoger opgeleiden;
 - hoge deelneming aan het havo en het mavo voor middelbare employés en middelbaar opgeleiden;
 - hoge deelneming aan het mavo voor lagere employés en minder opgeleiden;
 - hoge deelneming aan het lbo voor arbeiders, werk- en beroepslozen alsmede de minst opgeleiden;

- de nagenoeg aan elkaar gelijk zijnde algemene doorstromingsprofielen - althans voor wat betreft de hoofdstromen - van mannen en vrouwen die in combinatie met de vier typen deelnemingspatronen tot nagenoeg gelijklopende verwachtingen t.a.v. ontbrekende deelnemingspatronen in de volkstellinggegevens voor beide sexen tussen de diverse maatschappelijke groeperingen leiden.

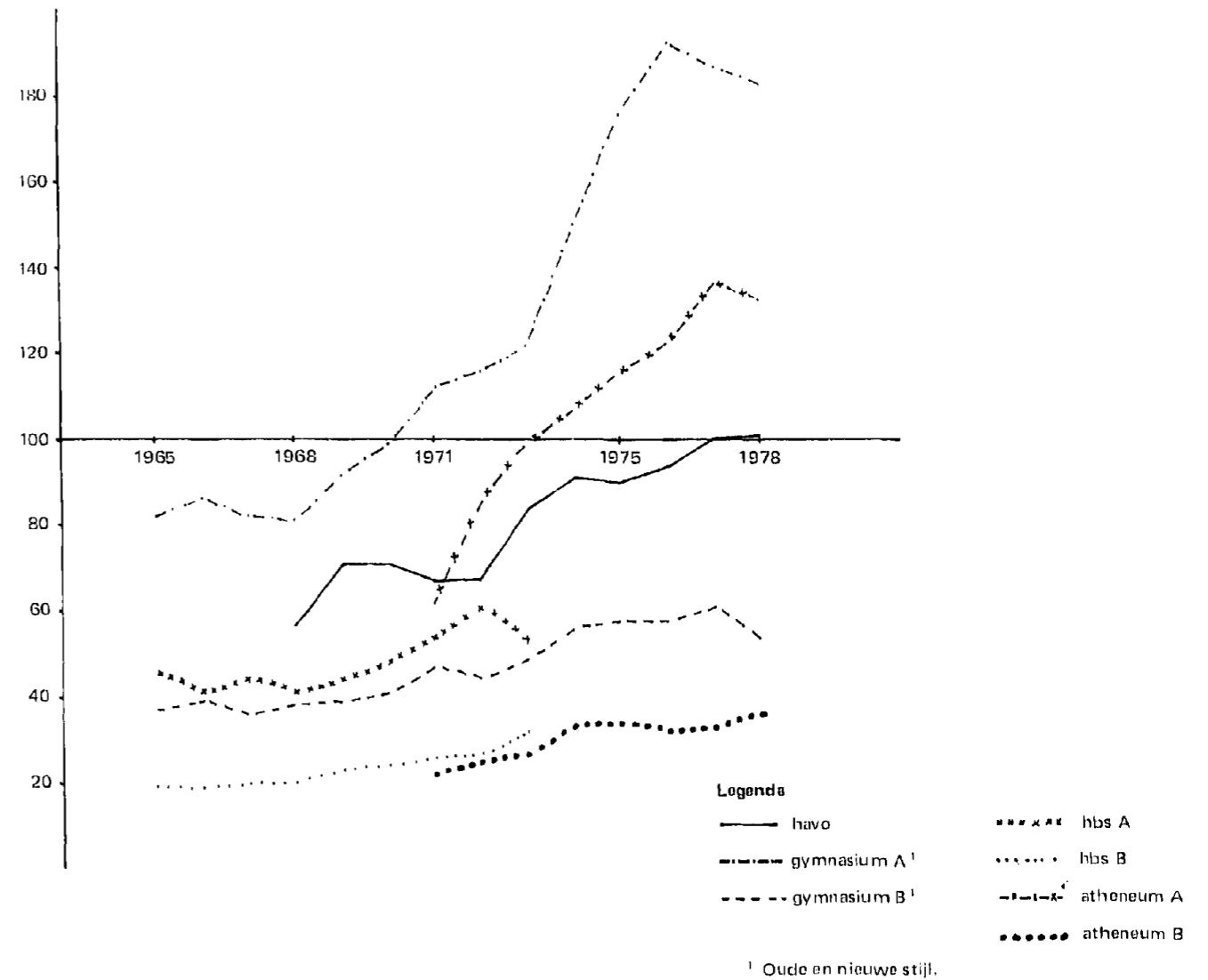
Tabel 4.13. Vhmo-, c.o. vwo/havo-gepluimwaarden naar type diploma per geslacht, 1965-1978

	Mannen										Vrouwen										
	1965		1968		1971		1975		1978		1965		1968		1971		1975		1978		
	1965	1968	1971	1975	1978	1965	1968	1971	1975	1978	1965	1968	1971	1975	1978	1965	1968	1971	1975	1978	
Gymnasium A ¹	9,8	7,9	4,7	2,4	1,8	11,6	9,6	7,1	5,3	3,8											
Gymnasium B ¹	13,0	11,7	8,8	6,7	4,9	7,0	6,7	5,6	4,8	2,9											
Gymnasium ongedeeld	—	—	—	—	0,3	—	—	—	—	—											
Hbs A	27,0	29,1	18,7	—	—	17,8	17,9	13,5	—	—											
Hbs B	45,8	44,2	32,0	—	—	12,7	13,1	11,1	—	—											
Atheneum A	—	—	0,1	12,0	9,3	—	—	0,3	17,2	13,8											
Atheneum B	—	—	0,7	21,2	15,3	—	—	0,2	8,8	6,1											
Vwo ongedeeld	—	—	—	—	5,5	—	—	—	—	—											
Havo	4,3	4,2	0,1	—	5,9	0,4	0,4	0,1	—	—											
Msvm	—	2,9	33,9	57,6	—	50,6	49,8	31,5	—	—											
Totaal (= 100%)	13 440	17 155	23 660	31 355	43 235	9 270	11 425	17 700	25 450	38 705											

¹ Gymnasium oude en nieuwe stijl.

CBS: Onderwijsstatistiek.

Grafiek 4.7. Aantal vrouwelijk geslaagden vmo/vwo/havo, per 100 mannelijk geslaagden, 1965-1978



Een en ander betekent dat de in deze paragraaf uitgevoerde analyses geen wezenlijk verschillende resultaten voor mannen en vrouwen uit de diverse maatschappelijke groeperingen hebben opgeleverd. Zij hebben bijgevolg de aanwezigheid van een aantal subnetwerken in het onderwijs waardoor generatiegewijs de maatschappelijke posities aan dezelfde maatschappelijke groeperingen worden doorgegeven, niet ter discussie kunnen stellen.

2. De uit de analyses gebleken verschillen in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst tussen mannen en vrouwen duiden er echter op dat het onderwijs de reproductiefunctie op een onderscheiden wijze voor de sexen vervult.

Net zoals de anderssoortige allocatie naar beroepspositie voor vrouwen en mannen dienen bedoelde verschillen in onderwijsdeelneming te worden geplaatst binnen de context van het in onze samenleving optredende verschil in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen zoals deze met

name tot uiting komt in de arbeidsdeling tussen de sexen. Dit betreft zowel de scheiding in wel of geen betaalde beroepsarbeid alsmede de segmentering van arbeidsplaatsen in mannen- en vrouwenbanen welke in grote mate samenvalt met die in de functiestructuur op de arbeidsmarkt (primaire en secundaire functies).

In het vorige hoofdstuk is op deze verschillen in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen, en de in relatie hiermee staande allocerende werking van het onderwijs uitvoerig ingegaan. Gezien de grote mate van overeenstemming in de netwerken van onderwijstypen die zijn te onderscheiden naar de plaatsen in het arbeidsproces waarop zij voorbereiden, en die naar de maatschappelijke klassen waarvoor zij zijn bestemd, gaat het-geen daar is gesteld t.a.v. het verschil in de allocatiefunctie voor mannen en vrouwen ook op voor dat in de reproductiefunctie.

Primair worden vrouwen in het onderwijs opgeleid voor de huwelijksmarkt: m.a.w. in het onderwijs worden aan vrouwen normen, waarden en vaardigheden aangeleerd die gericht zijn op het vervullen van een spelfunctie in het gezin alsmede op de zorg voor echtgenoot en kinderen. Dit betekent dat in het onderwijs weinig gelegenheid aan vrouwen wordt geboden zich die intellectualistische of technische vaardigheden alsmede een bepaalde houding eigen te maken welke een eerste vereiste vormen voor een adequate beroepsuitoefening als ook voor een positieve opbouw van een beroepsloopbaan via ervaringen en kennis opgedaan in het arbeidsproces of via andere scholingsmogelijkheden. Wanneer vrouwen bepaalde beroeps-werkzaamheden gaan verrichten, is de kans daarom groot dat zij in zgn. secundaire banen terechtkomen, d.w.z. in banen die slechts elementaire vaardigheden vereisen en welke worden gekenmerkt door instabiele werkgelegenheid, weinig kansen om vooruit te komen en vaak lage lonen. Kortom, doordat vrouwen in het onderwijs primair worden opgeleid voor de huwelijksmarkt, worden zij daardoor tevens vooral opgeleid voor secundaire segmenten op de arbeidsmarkt.

3. Aanwijzingen dat vrouwen in het onderwijs primair worden opgeleid voor de huwelijksmarkt zijn in de voorafgaande analyses m.b.t. verschillen in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst tussen de sexen op een tweetal punten naar voren gekomen. Het betreft hier met name het verschilprofiel havo/vwo dat voorkomt bij het deelnemingspatroon hoger employé/hoger opgeleid, en het verschilprofiel mavo/lbo voorkomend bij de deelnemingspatronen lager employé/minder opgeleid en arbeider/minst opgeleid.

Het havo en het mavo kunnen als typische onderwijsvormen voor vrouwen worden beschouwd omdat zij als het ware de opvolgers zijn van de bij de invoering van de Mammoetwet afgeschafte middelbare school voor meisjes (de mms) enerzijds en de huishoudschool anderzijds. Zowel mms als huishoudschool waren expliciet gecreëerd als schooltypen ter voorbereiding van vrouwen op huwelijk en gezin. Hierbij was de mms bestemd voor meisjes uit de 'hogere standen', de huishoudschool voor meisjes uit de 'lagere stand'.

Hoewel de huishoudschool in het door de Mammoetwet geschapen samenhangend geheel van onderwijsvoorzieningen in het voortgezet onderwijs in verkapte vorm is terug te vinden bij het lager huishoud- en nijverheids-onderwijs, vervulde reeds het mulo - dat door bedoelde wet tot het mavo werd geherstructureerd - ook een groot deel van de functie van genoemd onderwijstype. Het sinds de tweede wereldoorlog groter relatief aandeel van vrouwen t.o.v. dat van de mannen onder de mulo-, c.q. mavo-gediplomeerden vormt hiervan een uitdrukking. Men vergelijkte in dit opzicht grafiek 3.2 in het vorige hoofdstuk.

Dat de havo grotendeels de functie van de mms heeft overgenomen blijkt uit het cijfermateriaal in tabel 4.13 en de desbetreffende curve in grafiek 4.7. In tabel 4.13 is voor een aantal jaren vanaf de invoering van de Mammoetwet een procentuele verdeling gegeven van de mannelijke en vrouwelijke vhm, c.q. vwo/havo-gediplomeerden. Deze cijfers laten zien dat in het mid-

den van de jaren zestig circa de helft van de vrouwelijke vhm-gediplomeerden afkomstig was van de mms. In 1971 - één jaar voordat een definitief einde kwam aan de stroom mms-gediplomeerden - bedroeg dit aantal nog ca. één derde van alle vhm-gediplomeerden. Sinds die tijd echter neemt het aantal havo-gediplomeerden onder de vrouwen met een vwo/havo-diploma snel toe. Het lijkt zich te stabiliseren rond de 65 procent. Deze stijging van 15 procentpunten van het relatieve aantal havo-gediplomeerden onder de vrouwelijke vwo/havo-gediplomeerden t.o.v. het relatieve aandeel mms-gediplomeerden onder de vrouwelijke vhm-gediplomeerden is met name ten koste gegaan van het aantal gymnasium-abituriënten waaronder in het bijzonder die met een gymnasium A diploma.

Sinds de invoering van het havo is het aantal mannen met een dergelijk diploma onder het totaal mannelijke vwo- en havo-gediplomeerden de laatste jaren vrij constant, nl. 57%. Ondanks de vrij grote doorstroom van mannelijke havo-gediplomeerden naar het vwo (zie tabel 4.6) - waarvan het nog maar de vraag is of iedereen de eindstreep haalt - lijkt de groei aan havo-gediplomeerden bij de mannen ten koste te zijn gegaan van met name de vroegere hbs - zowel de A- als de B-richting. Een en ander houdt in dat de havo als onderwijstype een andere betekenis heeft voor mannen en vrouwen. Dit wordt nog eens onderstreept door de desbetreffende curven in grafiek 4.7 die het aantal vrouwelijke per 100 mannelijke geslaagden aan de diverse onderwijstypen weergeven. Sinds de eerste havo-geslaagden stijgt het aandeel vrouwen hierin constant. De laatste jaren begint het aandeel vrouwen dat van de mannen met een dergelijk diploma zelfs te overtreffen. Parallel hieraan hebben ook het gymnasium A en het atheneum A zich tot vrouwelijke onderwijstypen ontwikkeld, zoals blijkt uit het verloop van de desbetreffende curven van het aantal vrouwelijke t.o.v. mannelijk gediplomeerden in deze onderwijstypen.

Voegt men deze aantallen geslaagden toe aan die van het havo dan blijken ca. acht op de tien vrouwen een diploma te behalen in een onderwijstype van het algemeen voortgezet onderwijs dat min of meer voor vrouwen is bestemd.

4. Meer dan mannen maken vrouwen kans terecht te komen op de secundaire arbeidsmarkt gezien het op de huwelijksmarkt gericht karakter van het onderwijs voor deze bevolkingsgroep. In dit opzicht betekent het voorafgaande dat het mavo en het havo (incl. gymnasium A en atheneum A) als typisch onderwijs van en voor vrouwen bij uitstek voorbereidt op de secundaire arbeidsmarkt: een stelling die correspondeert met het in het vorige hoofdstuk gevonden resultaat dat vooral vrouwen met onderwijs van het mulo/mavo-type en dat van het vwo/vhm/havo-type in beroepen of functies werkzaam zijn die kunnen worden gekarakteriseerd als secundaire banen.

5. De conclusie uit het voorafgaande dient dan ook te zijn dat het onderwijs op een onderscheiden wijze - met name t.a.v. de sexen - zijn reproductiefunctie vervult.

Allereerst vervult het onderwijs deze functie door de diverse posities in de positiestructuur van de primaire arbeidsmarkt en van de hiermee verbonden kwalificatiestructuur generatiegewijs door te geven aan dezelfde op deze structuren gebaseerde groeperingen. Dit komt het meest tot uiting in de differentiële deelneming aan het begin van het voortgezet onderwijs door jongens uit de diverse maatschappelijke groeperingen en in de grotere doorstromingsmogelijkheden in het verdere onderwijs voor jongens van bepaalde maatschappelijke groeperingen.

Zo neemt bijvoorbeeld 47% van de 13- t/m 15-jarige jongens uit arbeidersgezinnen aan het lbo deel tegenover 34% van hun leeftijdsgenoten uit gezinnen van hogere employé's aan het vwo. Bij de meisjes van deze leeftijd zijn genoemde maatschappelijke groeperingen bedragen deze percentages respectievelijk 40% lbo en 28% vwo. Eenzelfde verschil zien we optreden tussen jongens uit gezinnen van de minst opgeleiden (47% lbo) en van de hoogst opgeleiden (50% vwo) enerzijds en meisjes uit genoemde groeperingen (respectievelijk 39% lbo en 42% vwo).

T.a.v. de doorstromingsmogelijkheden kan worden gesteld dat deze met name voor jongens uit gezinnen waarvan het hoofd een employé-functie uitoefent groter zijn dan voor meisjes uit dergelijke gezinnen. Dit geldt zowel voor de doorstroming vanuit het mavo (naar havo of mbo), het havd (naar hbo of vwo), het vwo (naar wo) als vanuit het mbo (naar het hbo). Als enige uitzondering hierop geldt de doorstroom vanuit het havo naar het hbo, die groter is voor de meisjes dan voor de jongens uit deze gezinnen.

In de tweede plaats kan worden gesteld dat het onderwijs zijn reproductiefunctie vervult door de posities op de secundaire arbeidsmarkt generatiegevoel door te geven aan maatschappelijke groeperingen die hetzij op deze positiestructuur dan wel op de «laagste» posities in de positiestructuur van de primaire arbeidsmarkt (arbeidersberoep, lagere employé-functie) zijn gebaseerd. In dit opzicht kan worden gewezen op de reeds eerder uitgesproken verwachting dat voor meisjes uit gezinnen van arbeiders en lagere employé's alsmede van de geringer opgeleiden het mavo meer als eindonderwijs fungeert dan dat van de jongens uit deze maatschappelijke groeperingen.

De laatstgenoemde stelling heeft veeleer de vorm van een hypothese. Deze dient nader te worden uitgewerkt en te worden getoetst aan meer adequate gegevens dan die uit de volkstelling. Men kan hierbij met name denken aan onderzoek naar de beroepskeuze en beroepsloopbanen na het verlaten van het onderwijs.

Ook de uitgesproken verwachtingen t.a.v. de reproductieve werking van het onderwijs, met name die t.a.v. de overgangen tussen de diverse verschijningsvormen van het onderwijs naar maatschappelijke herkomst dienen aan andere gegevens te worden getoetst. Hierbij kan worden gedacht aan onderzoek dat de schoolloopbanen naar maatschappelijke herkomst volgt. De volkstellingsgegevens als een doorsnede in de tijd kunnen hierop geen adequaat antwoord geven.

4.4. Samenvatting en besluit

Zet men de voornaamste conclusies t.a.v. de reproductiefunctie van het onderwijs nog eens op een rij, dan levert dit het volgende beeld op.

1. Er is een vrij grote mate van overeenstemming tussen de onderwijstypen die zijn te onderscheiden door de maatschappelijke klasse waarvoor zij zijn bestemd, en die welke zijn te onderscheiden door de posities waarop zij voorbereiden. Dit geldt met name voor het basisonderwijs en het lager beroepsonderwijs enerzijds en het overig onderwijs anderzijds. De analyses van de volkstellingsuitkomsten in deze (deelneming aan het lo, het lbo en het avo alsmede het gevolgd onderwijs van de jeugdige schoolverlaters) geven een reeks aanwijzingen voor het bestaan van twee basisnetwerken in het onderwijs bestemd voor:

- arbeiders (incl. werk- en beroepslozen) en minst opgeleiden (lager onderwijs en lager beroepsonderwijs);
- employé's en iets beter tot hoger opgeleiden (overig onderwijs).

2. De analyse van de deelnemingscijfers aan het begin van het voortgezet onderwijs uit de volkstelling in combinatie met de analyse van de stromen tussen de onderwijstypen uit de lopende onderwijsstatistieken leverde daarnaast een aantal aanwijzingen en hypothesen op t.a.v. een mogelijke onderscheiding van onderwijstypen bestemd voor de diverse employé-categorieën. Deze kwamen vrij goed overeen met de drie subnetwerken welke zijn te onderscheiden door hun diversiteit in toewijzing naar deze employé-categorieën. Het betreft hier met name:

- het onderwijs van het mulo/mavo-type en het middelbaar beroepsonderwijs: verwijzend naar lagere employé-functies en bestemd voor de maatschappelijke groepering die deze functies uitoefent, dan wel voor de iets beter opgeleiden;
- het hoger beroepsonderwijs verwijzend naar middelbare employé-functies en bestemd voor de maatschappelijke groeperingen met dergelijke functies dan wel de middelbaar opgeleiden. Tot dit subnetwerk behoort ver-

moedelijk ook het vwo en de onderwijstypen uit het vmo die toegang gaven tot een universitaire studie. Het havo, c.q. de onderwijstypen uit het vmo die geen toegang gaven tot een universitaire studie (zoals de mms) tenderen vermoedelijk naar het subnetwerk verwijzend naar en bestemd voor de lagere employé's.

- Het wetenschappelijk onderwijs en het voortgezet hoger beroepsonderwijs: verwijzend naar hogere employé-functies en bestemd voor de maatschappelijke groeperingen met deze functies dan wel de hoger opgeleiden.

3. In het algemeen bestaat er ook een overeenkomst in de mate waarin bepaalde onderwijstypen hun reproducterende en allocerende werking vervullen. Tot de onderwijsvormen met een sterker reproducterende en allocerende werking kunnen worden gerekend het wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs enerzijds en het lager beroepsonderwijs anderzijds. Tot de minder sterk reproducterende en allocerende onderwijsvormen met name het onderwijs van het mulo/mavo-type en het middelbaar beroepsonderwijs.

4. Een aantal onderwijstypen levert een reproducterende bijdrage niet alleen aan de positiestructuur zoals deze vigeert op de primaire arbeidsmarkt maar ook aan die van de secundaire arbeidsmarkt. Het betreft hier vooral typen die behoren tot de onderwijsvormen welke ook verwijzen naar posities in het secundaire segment van de arbeidsmarkt, met name onderwijs van het mavo- of havo-type. Aanwijzingen hiervoor werden gevonden in de sexespecifieke verschillen in de deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst (mavo meer dan lbo voor meisjes t.o.v. jongens uit gezinnen van arbeiders, lagere employé's en minder opgeleiden; havo meer dan vwo voor meisjes t.o.v. jongens uit gezinnen van hogere employé's en beter opgeleiden).

De analyse t.a.v. de allocatiefunctie heeft duidelijk gemaakt dat de allocerende werking van met name de twee basisnetwerken zeer sterk is te noemen in deze zin dat deze onderwijstypen gezien in de tijd naar dezelfde beroepsposities verwijzen. Dit ongeacht de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in de vormgeving van het onderwijssysteem onder invloed van de sociaal-economische context alsmede de sociaal-economische ontwikkelingen als zodanig. Gezien de vrij grote mate van overeenstemming tussen de onderwijstypen die zijn te onderscheiden door de posities waarop zij voorbereiden en die welke zijn te onderscheiden door de maatschappelijke klassen waarvoor zij zijn bestemd, mag worden verwacht dat ook in de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst weinig of geen veranderingen sinds de volkstelling 1971 zijn opgetreden en zonder diepgaande veranderingen in de samenleving als zodanig ook niet zullen optreden.

Een en ander kan worden gedemonstreerd aan de hand van de cijfers in tabel 4.14 en de desbetreffende curven in grafiek 4.8. Het cijfermateriaal heeft enerzijds betrekking op de directe overgang naar het voortgezet onderwijs van de zesdeklassers uit het schooljaar 1964/'65 (CBS, 1972), anderzijds op de deelneming aan het tweede leerjaar van de diverse vormen van voortgezet onderwijs uit het cohortonderzoek 1977/'78 (CBS, Mededelingen, 1980). Gezien de invoering van de brugklas bij de Mammoetwet kan immers pas een vrij adequaat beeld van de eigenlijke schoolkeuze worden verkregen in het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs.¹⁴ In grafiek 4.8 zijn de in tabel 4.14 opgenomen deelnemingscijfers van de arbeiders en de diverse employé-categorieën in beeld gebracht benevens de desbetreffende cijfers uit de volkstelling van 1971.

Een vergelijking tussen 1965, 1971 en 1978 in termen van een procentuele toe- of afname in de deelnemingscijfers aan bepaalde onderwijssoorten is weinig zinvol en vermoedelijk ook een hachelijke zaak o.a. vanwege:

- het verschillend karakter van de leerlingencategorieën: leerlingen die overgaan van het glo naar het voortgezet onderwijs (1965), 13 t/m 15-jarige deelnemers aan het voortgezet onderwijs (VT 1971), en leerlingen die van

Besluit

Tabel 4.14. Directe overgang naar het voortgezet onderwijs generatie glo leerjaar 6, 1964/65; respectievelijk die van de leerlingen van het cohort 1977/78 van het eerste naar het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs bij employé's en arbeiders per geslacht

	Cohort 1977, overgang naar leerjaar 2 (1978/79)									
	Glo leerjaar 6, 1964/65					Totaal ² (= 100%)				
	vhmo	mulo	lbo	vglo	ww/havo ³	gem. lj. met mavo	mavo	lbo		
	Totaal ¹ (= 100%)									
	Mannen									
Hoger employé ⁴	340	67,4	25,9	3,8	2,9	9 795	53,7	29,2	12,6	4,5
Middelbaar employé ⁵	1030	37,3	39,4	17,4	5,9	17 800	41,4	32,6	21,7	4,3
Lager employé	480	21,8	32,6	36,0	9,6	11 190	31,3	35,5	27,9	5,1
Arbeider	2120	10,7	24,9	56,7	7,8	36 620	13,2	27,2	57,3	2,3
	Vrouwen									
Hoger employé ⁴	315	60,8	31,2	5,4	2,5	10 245	57,0	31,8	6,3	4,9
Middelbaar employé ⁵	910	33,1	42,4	18,4	6,2	17 885	42,7	35,6	17,1	4,5
Lager employé	515	16,2	44,8	28,3	10,7	11 670	31,4	41,2	22,7	4,7
Arbeider	2210	6,1	30,2	50,7	13,0	33 230	16,3	36,9	44,1	2,8

¹ Steekproef 1 op 18%, niet opgehoogde aantallen.

² 15%-steekproef, opgehoogde aantallen.

³ Incl. gemeenschappelijk leerjaar wvo/havo zonder mavo.

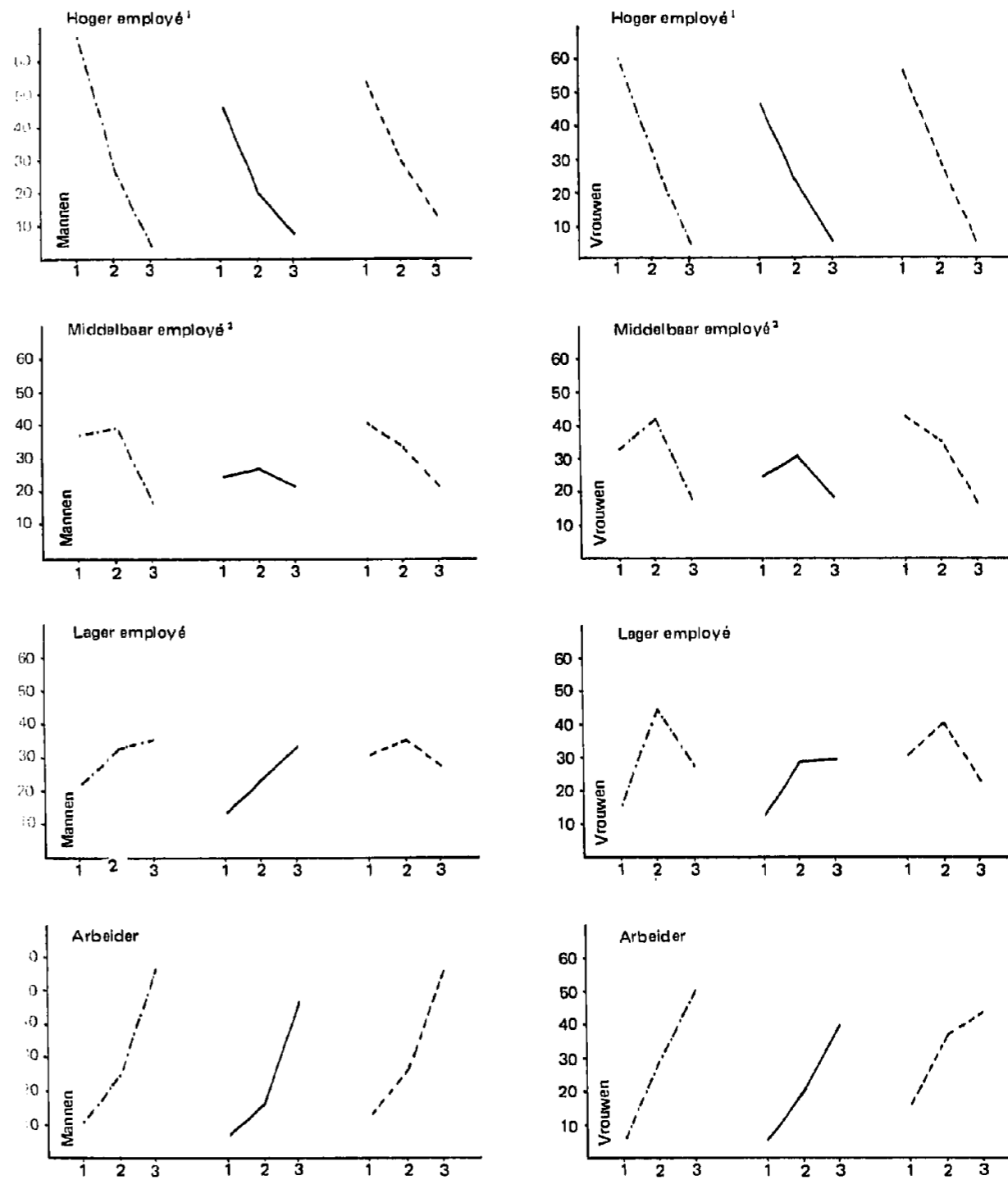
⁴ Incl. beoefenaar vrij beroep (cohort 1977); incl. beoefenaar wetenschappelijk vrij beroep (generatie 1964/65).

⁵ Incl. beoefenaar niet-wetenschappelijk vrij beroep (generatie 1964/65).

CBS: Schoolkeuze en schoolloopbaan bij het voortgezet onderwijs, generatie glo leerjaar 6, 1964/65.

CBS: Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs (cohort 1977).

Grafiek 4.8. Onderwijsdeelnamingspercentages vmo c.q. wvo/havo; mulo c.q. mavo; en lbo voor een aantal maatschappelijke groeperingen 1965, 1971 en 1978



Incl. beoefenaar van een vrij beroep (1978), incl. beoefenaar van een wetenschappelijk vrij beroep (1965, 1971).
Incl. beoefenaar van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (1965, 1971).

Legenda

1) vhmo, c.q. wvo/havo	--- 1965
2) mulo, c.q. mavo	— 1971
3) lbo	- · - 1978

het eerste naar het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs zijn overgegaan (1978);

– een afwijkende bepaling van de maatschappelijke positie op grond van een anderssoortige beroepenclassificatie – althans voor wat betreft die van 1965 t.a.v. die van 1971 en 1977.

Deze verschillen zijn echter niet van dien aard dat zij een vergelijking in termen van de gelijksoortigheid in deelnemingspatronen onmogelijk maken. Voor het hier gestelde doel is dat ook voldoende.

Het cijfermateriaal in tabel 4.14 laat zien dat:

– de hoogste deelneming aan het v.h.m.o., c.q. het v.w.o./havo zowel in 1965 als 1978 aan te treffen is onder jongens en meisjes van hogere employé's en de laagste onder die uit arbeidersgezinnen;

– daartegenover de hoogste deelneming aan het l.b.o. te constateren is in 1965 en 1978 onder jongens en meisjes van arbeidersgezinnen en de laagste onder die van gezinnen van hogere employé's;

– de hoogste deelneming aan het m.u.o. c.q. het mavo tusslotte in 1965 en 1978 wordt aangetroffen onder jongens en meisjes van lagere en middelbare employé's – in 1978 voornamelijk de meisjes uit gezinnen van lagere employé's.

Genoemde overeenkomsten in de differentiatie verdeling aan het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst in 1965 en 1978 duiden er reeds op dat er vrijwel geen veranderingen gedurende deze tijdsperiode zijn opgetreden in het deelnemingspatroon van iedere maatschappelijke beroepsgroep. Duidelijk komt dit naar voren in de in grafiek 4.8 gepresenteerde curven die betrekking hebben op het deelnemingspatroon in 1965, 1971 en 1978 van de hogere employé's en van de arbeiders. Voor ieder van deze maatschappelijke groeperingen is de vorm van de desbetreffende curven praktisch identiek. Daarnaast blijken de deelnemingspatronen van hogere employé's en arbeiders zowel vóór als na de invoering van de Mammoetwet nog steeds elkaars tegenpool te zijn.

Bij de middelbare en lagere employé's keert het deelnemingspatroon gedurende de tijdsperiode 1965–1978 ook in grote lijnen terug. Bij de middelbare employé's lijkt de laatste jaren het relatieve aandeel havo/vwo t.o.v. dat van de mavo te stijgen. Bij de lagere employé's is een stijging waar te nemen van het relatieve aandeel havo/vwo t.o.v. dat van het mavo/lbo; binnen de deelneming aan laatstgenoemde onderwijssoorten daalt die aan het lbo t.o.v. die aan het mavo.

Concluderend kan worden gesteld dat er geen fundamentele veranderingen in de deelnemingspatronen aan het voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst gedurende de afgelopen vijftien jaar hebben plaatsgevonden. De deelnemingspatronen van hogere employé's en arbeiders blijven gedurende deze periode zelfs identiek en daardoor elkaars tegenpool. De optredende veranderingen in de patronen van middelbare en lagere employé's zijn vermoedelijk te wijten aan een grotere deelneming aan het havo. Tegen de achtergrond van de reproducerende werking van het onderwijs is een dergelijke verandering niet fundamenteel te noemen. Voor kinderen van middelbare employé's betekent een en ander grotere doorstromingsmogelijkheden naar het hbo en op basis hiervan later een middelbare employé-functie; voor kinderen van lagere employé's weliswaar «hogere» onderwijs maar later toch weer grotendeels een lagere employé-functie op de primaire (jongens) dan wel secundaire (meisjes) arbeidsmarkt.

Noten

¹ Een deel is hier ook sprake van een meetprobleem zoals blijkt uit het CBS-commentaar op deze cijfers. T.a.v. de verschuivingen in de stroom vanuit het lbo naar het avo en het lbo wordt gesteld dat de situatie enigszins overschat is, omdat leerlingen in gemeenschappelijke leerjaren van scholengemeenschappen voor vwo/havo/mavo met beroepsonderwijs zijn geteld bij het avo (Onderwijsmatrix 1977, pag. 17).

T.a.v. de forse toename in de stroom van het avo naar het lbo wordt gesteld dat dit – althans voor een gedeelte – wordt veroorzaakt door scholengemeenschappen vwo/havo/mavo met beroepsonderwijs. Leerlingen in gemeenschappelijke leerjaren bij deze scholen worden geregistreerd bij het avo, zodat bij de overgang vanuit zo'n gemeenschappelijk leerjaar naar het lager beroepsonderwijs deze leerlingen bij de herkomst avo worden opgenomen (ibid, pag. 21).

² Nog een ander voorbeeld. Van kinderen van een gezinshoofd met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau lopen de deelnemingspercentages aan het lbo voor de desbetreffende groeperingen als volgt uiteen:

– 20% (tabel 4.9) voor de 12-13 jarige, resp. 31% (tabel 4.10) voor de 13 t/m 15 jarige arbeiderskinderen;

– 20% (tabel 4.9) voor de 12-13 jarige, resp. 28% (tabel 4.10) voor de 13 t/m 15 jarige kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel;

– 5% (tabel 4.9) voor de 12-13 jarige, resp. 9% (tabel 4.10) voor de 13 t/m 15 jarige kinderen van hogere employé's.

³ Daarnaast wordt nog een aantal andere groepen van kinderen gekenmerkt door een hoog, resp. laag deelnemingspercentage aan het lbo. Het betreft hier achtereenvolgens

– kinderen van bedrijfshoofden in de landbouw met personeel, van tijdelijk niet werkenden en personen zonder beroep, van gezinshoofden met alleen lager onderwijs (31 à 32% onder de 12 en 13 jarigen; 40 à 44% onder de 13 t/m 15 jarigen) dan wel van gezinshoofden met beroepsonderwijs op lager niveau (28 à 30% -12 en 13 jarigen, resp. 37 à 42% -13 t/m 15 jarigen); tevens nog kinderen van tijdelijk niet werkenden en beroepsloze gezinshoofden met algemeen onderwijs op het lager niveau (22 à 23% -12 en 13 jarigen; 30 à 32% -13 t/m 15 jarigen);

– kinderen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep, van gezinshoofden met beroepsonderwijs op uitgebreid lager niveau (10%, resp. 14%) dan wel gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau (4%, resp. 7%).

⁴ Als voorbeelden van dit steeds terugkerend patroon kunnen worden genoemd de deelnemingspercentages van genoemde groepen van gezinshoofden met algemeen onderwijs op het lager niveau en met beroepsonderwijs op het uitgebreid lager niveau. Voor wat de eerste onderwijscategorie betreft variëren de deelnemingscijfers van ca. 35 à 40% (arbeiders, tijdelijk niet werkenden en personen zonder beroep) tot 53% (middelbare employé's), resp. 62% (hogere employé's). Voor wat de tweede onderwijscategorie betreft: van 31 à 33% (arbeiders, tijdelijk niet werkenden, personen zonder beroep) tot 50 à 56% (middelbare en hogere employé's, beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep).

⁵ T.a.v. de groepen met de hoogste deelneming laten voor iedere onderwijscategorie kinderen van de hogere employé's de grootste aantallen zien. De desbetreffende percentages variëren tussen de 13 en de 17. Een uitzondering hierop vormen gezinshoofden met universitair onderwijs waarbij nauwelijks verschillen in dit opzicht tussen de beroepsgroepen zijn te constateren. De groepen met de laagste deelneming worden gevormd door arbeiderskinderen en kinderen van tijdelijk niet werkenden van gezinshoofden met algemeen onderwijs op lager (3 à 5%) of uitgebreid lager niveau dan wel beroepsonderwijs op middelbaar niveau (6 à 9%); en alleen door arbeiderskinderen voor de overige onderwijscategorieën (7% voor gezinshoofden met middelbaar en 11% voor gezinshoofden met hoger beroepsonderwijs).

⁶ Een tweetal voorbeelden van optredende verschillen kan dit verduidelijken. Zo neemt 12% van de kinderen van hogere employé's met alleen lager onderwijs aan het vwo deel, terwijl dit slechts het geval is voor ca. twee à drie per honderd kinderen van arbeiders, kleine zelfstandigen in de landbouw en tijdelijk niet werkenden met alleen lager onderwijs. Kijkt men naar de deelnemingscijfers van de genoemde groepen van gezinshoofden met beroepsonderwijs op middelbaar niveau, dan blijkt éénkwart van de kinderen van hogere employé's aan het vwo deel te nemen, doch slechts ca. één op de negen kinderen van arbeiders e.d..

⁷ Deze uitzonderingen zijn: arbeiderskinderen van gezinshoofden met algemeen en beroepsonderwijs op het middelbaar niveau, kinderen van tijdelijk niet werkenden van gezinshoofden met beroepsonderwijs op middelbaar niveau, en kinderen van gezinshoofden zonder beroep met universitair onderwijs. Voor wat betreft de deelnemingscijfers van deze groepen kan worden opgemerkt dat het cijfer voor arbeiderskinderen onder gezinshoofden met algemeen onderwijs op middelbaar niveau één van de hoogste is, terwijl de cijfers van de overige groepen naar een tussenpositie wijzen. Daarnaast is nog een aantal groepen bij bepaalde onderwijscategorieën aanwijsbaar die ook worden gekenmerkt door een lage deelneming aan het mavo. Als belangrijkste in dit opzicht kunnen worden genoemd:

– kinderen van hogere employé's met middelbaar algemeen onderwijs, hoger beroeps- en universitair onderwijs;

– kinderen van lagere employé's met middelbaar algemeen en beroepsonderwijs;

– kinderen van landbouwers zonder personeel met beroepsonderwijs op lager en uitgebreid lager niveau dan wel met middelbaar algemeen onderwijs.

⁸ Onder gezinshoofden met een voltooide lagere beroepsopleiding betreft dit de kinderen van beoefenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep (36%); onder die met een hogere beroepsopleiding de kinderen van de lagere employé's (30%) en onder die met een universitaire opleiding de kinderen van middelbare employé's en personen zonder beroep (ca. 29%). Kinderen van middelbare employé's en bedrijfshoofden in de landbouw met personeel tusslotte nemen in grote mate aan het mavo deel indien hun gezinshoofd algemeen onderwijs op middelbaar niveau heeft gevolgd (26 à

27%) dan wel beroepsonderwijs op dit niveau (30 à 32%). Onder gezinshoofden met laatstgenoemd onderwijs is dit ook het geval bij kinderen van landbouwers zonder personeel (30%). Voor wat betreft de gezinshoofden met basisonderwijs of beroepsonderwijs op lager niveau is sprake van één uitzondering: de hoogste deelnemingscijfers aan het mavo worden onder deze onderwijscategorieën bij kinderen van hogere employé's aangetroffen (nl. 34%, resp. 38%).

⁹ Andere voorbeelden zijn:

– van de kinderen van gezinshoofden zonder beroep en met alleen lager onderwijs dan wel onafgerond lager beroepsonderwijs volgt een vijfde tot eenkwart het avo, terwijl dit voor meer dan de helft tot tweederde deel het geval is voor uit deze maatschappelijke groepering afkomstige kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen of hoger beroepsonderwijs;

– het deelnemingscijfer van kinderen van bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel met lager onderwijs of een onvoltooide lagere beroepsopleiding ligt rond de 30%; dat van dergelijke kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen of hoger beroeps- onderwijs bedraagt ca. 65%, resp. 80%.

¹⁰ In de eerste paragraaf is tevens geconstateerd dat het deelnemingscijfer aan het vwo voor kinderen van gezinshoofden met middelbaar algemeen en hoger beroeps- onderwijs in vergelijking met dat van kinderen van gezinshoofden met universitair onderwijs reeds beduidend lager is. Ook dit patroon is per beroepsgroep duidelijk aanwezig, zoals blijkt uit de volgende opsomming van deelnemingscijfers:

– voor kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep, 33% vs. 47%;

– voor kinderen van bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel, 24% vs. 42%;

– voor kinderen van hogere employé's, 33% vs. 47%;

– voor kinderen van middelbare employé's, 25% vs. 33%;

– voor kinderen van personen zonder beroep, 29% vs. 42%.

¹¹ Ter aanvulling kan nog worden vermeld dat ook kinderen van gezinshoofden met uitgebreid lager beroeps- of onderwijs in grote mate deelnemen aan het mavo onder bedrijfshoofden buiten de landbouw met en zonder personeel (29%, resp. 27%) en onder middelbare en lagere employé's (30%, resp. 29%). Tevens worden ook nog kinderen van gezinshoofden met hoger beroeps- of onderwijs gekenmerkt door een hoog deelnemingscijfer aan het mavo onder bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel en lagere employé's (28%, resp. 30%).

¹² Dit kan als volgt per gelijksoortig deelnemingspatroon naar beroepsgroep nader worden toegelicht.

– Bekijkt men in tabel 4.10 de deelnemingscijfers aan het mavo, het havo, het vwo en het lbo van de kinderen afkomstig uit diverse beroepsgroepen van gezinshoofden met hoger beroeps- of onderwijs dan wel met universitair onderwijs dan blijken de cijfers van kinderen van hogere employé's en die van kinderen van beoefenaars van een wetenschappelijk vrij beroep – op tienden van procenten na – aan elkaar gelijk te zijn.

Tabel 4.15. Leerlingen Cohort 1977 naar onderwijsniveau in leerjaar 1 (1977/'78) en leerjaar 2 (1978/'79) per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht

	Leerjaar 1 (1977/'78)				Leerjaar 2 (1978/'79)				
	totaal (= 100%)	vwo/havo ¹	mavo ²	lbo	totaal (= 100%)	vwo/havo ¹	gem. lj. 2 vwo/havo/ mavo	mavo	lbo
Mannen									
- Hoger employé ⁴	11 310	42,9	45,9	11,3	9 795	53,7	4,5	29,2	12,6
- Middelbaar employé	20 105	32,4	49,4	18,2	17 800	41,4	4,3	32,6	21,7
- Lager employé	12 925	22,7	53,3	24,0	11 190	31,3	5,1	35,5	27,9
- Bedrijfshoofd									
* met personeel	6 275	22,1	47,4	30,4	5 475	25,7	3,1	35,0	36,2
* zonder personeel	9 525	14,6	41,7	43,7	8 625	18,3	2,5	30,3	48,9
- Arbeider	40 535	10,7	37,6	51,7	36 620	13,2	2,3	27,2	57,3
- Overig ⁵	26 395	11,5	35,9	52,6	22 375	14,8	2,6	24,2	58,4
Totaal	127 070	19,2	42,2	38,6	111 880	24,3	3,2	29,1	43,3
Vrouwen									
- Hoger employé ⁴	11 200	42,6	52,1	5,3	10 245	57,0	4,9	31,8	6,3
- Middelbaar employé	19 280	31,3	53,3	15,4	17 685	42,7	4,5	35,6	17,1
- Lager employé	12 835	22,8	56,8	20,5	11 670	31,4	4,7	41,2	22,7
- Bedrijfshoofd									
* met personeel	5 695	24,4	54,5	21,1	5 215	32,2	3,3	39,5	25,1
* zonder personeel	8 720	15,2	54,0	30,8	8 145	21,3	3,0	41,0	34,7
- Arbeider	36 715	11,9	47,8	40,3	33 230	16,3	2,8	36,9	44,1
- Overig ⁵	25 805	11,5	42,7	45,8	22 555	16,9	2,5	31,5	49,0
Totaal	120 255	19,8	49,7	30,5	108 760	27,3	3,4	36,0	33,3

¹ Incl. brugklas vwo/havo zonder mavo.

² Incl. brugklas vwo/havo/mavo.

³ Incl. kleine aantallen gem. lj. 2 vwo/havo.

⁴ Incl. voornamelijk wetenschappelijk en niet-wetenschappelijk vrij beroep.

⁵ Incl. sociale groep onbekend.

CBS: Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs (Cohort 1977).

Tabel 4.16. Leerlingen (Cohort 1977) van lj. 2 (1978/'79) en bij aanvang in brugklas vwo/havo (1977/'78), resp. brugklas vwo/havo/mavo (1977/'78) naar onderwijsniveau in leerjaar 2 per sociale groep van het gezinshoofd per geslacht

	Brugklas vwo/havo lj. 1 (1977/'78)					Brugklas vwo/havo/mavo lj. 1 (1977/'78)				
	totaal lj. 2 (1978/ '79) (= 100%)	vwo/havo lj. 2 ¹	gem. lj. 2 vwo/havo/ mavo	mavo lj. 2	lbo lj. 2	totaal lj. 2 (1978/ '79) (= 100%)	vwo/havo lj. 2 ¹	gem. lj. 2 vwo/havo/ mavo	mavo lj. 2	lbo lj. 2
Mannen										
- Hoger employé ²	4 350	92,4	0,4	6,8	0,4	4 385	28,2	9,8	59,5	3,6
- Middelbaar employé	5 875	92,7	0,2	6,9	0,2	5 525	22,5	8,8	63,3	5,3
- Lager employé	2 640	89,8	-	10,2	-	5 780	19,5	10,4	64,1	6,0
- Bedrijfshoofd										
* met personeel	1 275	86,0	0,5	11,7	1,8	2 430	12,8	6,8	72,7	7,7
* zonder personeel	1 365	87,1	-	11,6	1,3	3 355	13,2	6,3	72,9	7,6
- Arbeider	3 920	85,9	0,6	12,4	1,1	12 805	11,4	6,4	73,8	8,4
- Overig ³	2 595	86,0	0,5	11,7	1,9	7 480	14,4	7,6	67,7	10,3
Totaal	21 955	89,6	0,3	9,4	0,7	44 765	16,9	7,9	67,9	7,3
Vrouwen										
- Hoger employé ²	4 465	93,8	0,1	6,1	-	5 280	32,0	9,3	56,6	2,8
- Middelbaar employé	5 650	93,2	0,3	6,3	0,2	9 310	24,8	8,3	63,9	3,2
- Lager employé	2 810	91,0	0,2	8,8	-	6 470	17,1	8,3	70,4	4,1
- Bedrijfshoofd										
* met personeel	1 335	93,0	-	7,0	-	2 745	16,1	6,2	71,5	6,2
* zonder personeel	1 230	93,4	-	6,1	0,5	4 325	13,5	5,6	75,5	5,4
- Arbeider	4 130	87,6	0,4	11,4	0,6	15 485	11,6	5,7	75,8	6,9
- Overig ³	2 765	87,2	-	12,7	0,2	9 405	15,0	6,0	71,4	7,6
Totaal	22 375	91,3	0,2	8,3	0,2	44 765	16,9	7,9	67,9	7,3

¹ Zie noot 3 bij tabel 4.15.

² Zie noot 4 bij tabel 4.15.

³ Zie noot 5 bij tabel 4.15.

CBS: Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs (Cohort 1977).

- Een vergelijking per onderwijscategorie van de desbetreffende cijfers van middelbare employés en beroepenaars van een niet-wetenschappelijk vrij beroep onderling en t.o.v. die van andere beroepsgroepen is nauwelijks zinvol, gezien de kleine aantallen waarop de cijfers van de laatstgenoemde beroepsgroep beruhten. Opmerkelijk is wel dat daar waar de omvang van deze categorie het grootst is - nl. personen met hoger beroeps onderwijs - de gelijkheid in patroon het grootst is tussen de twee genoemde groeperingen.

- Kleine aantallen bedrijfshoofden buiten de landbouw voor een aantal onderwijscategorieën vormen voor een volledige vergelijking naar deelnemingspatroon met die van andere beroepsgroepen - met name die van de lagere employés - een belemmering. Beperkt men deze vergelijking tot die onderwijscategorieën waar bedoelde bedrijfshoofden in grote tot redelijke mate voorkomen - met name onder personen met alleen lager onderwijs (31%), met een lagere beroepsopleiding (38%) en met uitgebreid algemeen onderwijs (10%) - dan blijkt ook hieruit dat kinderen van genoemde bedrijfshoofden meer op die van lagere employés lijken qua deelneming aan het mavo, het havo, het vwo en het lbo dan op die van de overige beroepsgroepen.

- Ook t.a.v. de diverse deelnemingspatronen van kinderen van tijdelijk niet werkenden, beroepslozen, bedrijfshoofden in de landbouw met en zonder personeel alsmede bedrijfshoofden buiten de landbouw wordt een vergelijking voor iedere onderwijscategorie met die van andere beroepsgroepen - met name het patroon van de arbeiderskinderen - door te kleine absolute aantallen bemoeilijkt. Een dergelijke vergelijking kan daarom slechts beperkt blijven tot die onderwijscategorieën waar zij weer in grote tot redelijke mate zijn vertegenwoordigd. Dit is het geval bij personen met alleen lager onderwijs (63% van de tijdelijk niet werkenden; 69% van de beroepslozen; 40% van de landbouwers met en 51% van die zonder personeel; 48% van de bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel) en bij personen met lager beroeps onderwijs (15% tijdelijk niet werkend, 11% beroepsloos, 37% landbouwer met en 34% landbouwer zonder personeel, en 28% overig zelfstandig zonder personeel). Bekijkt men de deelneming aan het mavo, havo, vwo en lbo van kinderen uit deze maatschappelijke groeperingen voor genoemde onderwijscategorieën dan blijkt dat de respectievelijke hieruit voortvloeiende patronen het meest lijken op dat van de arbeiderskinderen. Dat geldt in iets mindere mate voor het

deelnemingspatroon van de kinderen van landbouwers met personeel en van de overige zelfstandigen zonder personeel onder gezinshoofden met lager beroeps onderwijs. Deze patronen tenderen meer naar die van de lagere employés en de zelfstandigen buiten de landbouw met personeel.

¹³ Behalve in de lopende onderwijsstatistiek vindt men ook voor deze snellere doorstroming aanwijzingen in de volkstellingsgegevens. Men vergelijkte in dit opzicht de deelnemingscijfers aan dit onderwijs in de tabellen 4.11 en 4.12. Op een tweetal uitzonderingen na liggen de desbetreffende cijfers van meisjes voor iedere maatschappelijke groepering drie tot vijf procentpunten lager dan die van de jongens.

¹⁴ Dit kan worden gedemonstreerd aan de hand van de uitkomsten van het door het CBS aan het begin van het schooljaar 1977/'78 gestarte longitudinaal onderzoek «Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs». De cijfers van de stand van het Cohort 1977/'78 bij aanvang en die van de stand na één jaar staan inmiddels ter beschikking (CBS, Mededelingen, 1979, 1980).

Een poging om de schoolkeuze voor het vwo/havo reeds bij het eerste jaar van het voortgezet onderwijs te benaderen is recentelijk ondernomen door van Herpen en Smulders (1980). Om de schoolkeuze van 1985 naar maatschappelijke herkomst te kunnen vergelijken met die van 1977 werd de laatstgenoemde keuze bepaald aan de hand van scholen met alleen brugklassen vwo/havo zonder mavo (schoolkeuze vwo/havo) en die met brugklassen vwo/havo/mavo (schoolkeuze mavo). Hierbij werd een onderschatting van de keuze vwo/havo aangenomen maar tevens de verwachting uitgesproken dat geen of nauwelijks verschillen in deze onderschatting aanwezig zullen zijn naar maatschappelijke herkomst (van Herpen en Smulders, ibid.). In tabel 4.15 zijn voor iedere maatschappelijke beroepsgroep de respectievelijke verdelingen van het Cohort 1977 gegeven naar onderwijsniveau in leerjaar 1 en in leerjaar 2. De door van Herpen en Smulders gepostuleerde onderschatting t.a.v. de vwo/havo-keuze blijkt inderdaad aanwezig te zijn. Het cijfermateriaal uit tabel 4.15 laat zien dat de deelneming aan het vwo/havo bij de jongens met ca. vijf procentpunten is onderschat (24% vwo/havo in leerjaar 2 en 19% brugklas vwo/havo in leerjaar 1) en bij de meisjes met ca. zeven procentpunten (27% vwo/havo in leerjaar 2 en 20% brugklas vwo/havo in leerjaar 1).

In tegenstelling tot hetgeen door van Herpen

en Smulders is aangenomen, zijn er duidelijke verschillen te ondaken in de onderschattingen in de schoolkeuze naar maatschappelijke herkomst. Deze onderschattingen lopen uiteen van elf (jongens), resp. veertien (meisjes) procentpunten bij de hogere employés tot twee à drie (jongens), resp. vier à vijf (meisjes) procentpunten bij arbeiders, werklozen en overige inactieven.

Aan de keuze van de brugklas vwo/havo zonder mavo als indicator voor de schoolkeuze vwo/havo direct na het verlaten van het lager onderwijs kleven dus nogal wat bezwaren. Vanuit een andere invalshoek kan dit nader worden toegelicht door de cijfers in tabel 4.16. In deze tabel is de verdeling naar onderwijsniveau gegeven van de leerlingen die naar het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs zijn overgegaan en die in het voorgaande jaar vanuit het lager onderwijs waren overgestapt naar een school met (een) brugklas(sen) vwo/havo zonder mavo dan wel naar een school met (een) brugklas(sen) vwo/havo/mavo.

Het cijfermateriaal wijst allereerst uit dat ca. negen van de tien leerlingen in het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs die afkomstig zijn van een brugklas vwo/havo, ook deelnemen aan één van beide schoolsoorten. Naar maatschappelijke herkomst gezien, blijken relatief geringe verschillen in deze te bestaan. De cijfers laten zien dat van genoemde leerlingen afkomstig uit arbeidersgezinnen ca. 86 à 88% ook in het tweede leerjaar inderdaad nog deelneemt aan het vwo of het havo, terwijl het desbetreffende cijfer voor leerlingen afkomstig uit gezinnen van hogere employés ca. 92 à 94% bedraagt. Hieruit zou men kunnen concluderen dat de brugklas vwo/havo een vrij goede indicator zou zijn voor een overeenkomstige schoolkeuze, ware het niet dat ongeveer één op de zes leerlingen die afkomstig zijn uit (een) brugklas(sen) vwo/havo met mavo, in het tweede leerjaar ook vwo of havo blijft te volgen - waarbij wel vrij grote verschillen bestaan naar maatschappelijke herkomst van de leerlingen. Onder leerlingen van genoemde brugklassen blijkt in het vwo tweede leerjaar circa één op de tien arbeiderskinderen vwo of havo te volgen, terwijl dat voor meer dan éénkwart tot bijna ééndertig van kinderen uit gezinnen van hogere employés het geval is.

De conclusie uit deze cijfers is dan ook dat de brugklas vwo/havo als indicator voor de schoolkeuze vwo of havo niet voldoet vanwege het «milieu-gebonden» karakter van de overgang naar het vwo of het havo met name vanuit de brugklas vwo/havo/mavo.

5. Regio en reproductiefunctie van het onderwijs

In het eerste hoofdstuk werd betoogd dat het onderwijs niet los kan worden gezien van de totale Nederlandse samenleving en de hierin vigerende structuren. Zo werd o.a. gesteld dat maatschappelijke factoren het ontstaan en de verdere ontwikkeling van ons huidig onderwijsstelsel hebben bewerkstelligd; anderzijds echter ook dat veel maatschappelijke verschijnselen slechts vanuit de aanwezigheid van het onderwijs als institutionele sector binnen onze samenleving zijn te begrijpen.

In een tweetal hoofdstukken is deze relatie tussen onderwijs en maatschappij vanuit de volkstellingsgegevens nader bekeken voor de Nederlandse samenleving als geheel – althans voor wat betreft de hierbij optredende allocatie en reproductie. Men kan echter stellen dat bedoelde relatie op een meer concrete wijze gestalte krijgt in de regio. Maatschappelijke factoren en verschijnselen zoals bijvoorbeeld die op het gebied van de ruimtelijke ordening, arbeids- en woningmarkt, op gezondheids- en algemeen welzijnsgebied spelen zich met name af binnen deze meer specifieke ruimtelijke kaders. Naast een analyse van genoemde functies op nationaal niveau is een dergelijke analyse op regionaal niveau derhalve alleszins gerechtvaardigd, te meer omdat het integrale karakter van de volkstellingsgegevens hiertoe de mogelijkheid biedt.

In deze monografie blijft de analyse beperkt tot de reproductiefunctie van het onderwijs. Een soortgelijke analyse van de allocatiefunctie wordt belemmerd door de in regionaal opzicht uiteenlopende betekenis in omvang en samenstelling van de migratiestromen tussen regio's waarvoor binnen het kader van het volkstellingsmateriaal slechts op provinciaal niveau correctiemogelijkheden aanwezig zijn. T.b.v. een analyse van de relatie onderwijs-samenleving op regionaal niveau vormen dergelijke administratieve eenheden echter geen adequate ruimtelijke kaders.

Regio-keuze

Een veelheid van regionale indelingen staat ter beschikking, afhankelijk van het criterium – of de criteria – op grond waarvan de gebiedseenheden zijn gevormd. Wil men de reproductiefunctie van het onderwijs op regionaal niveau bekijken, dan ligt het voor de hand de ruimtelijke kaders zodanig te kiezen dat deze

- als een soort onderwijskundige eenheid kunnen worden beschouwd in termen van de aanwezigheid van alle op het lager onderwijs aansluitende vormen van voortgezet onderwijs binnen de regio;
- qua bevolkingsaantallen voldoende groot van omvang zijn om een verantwoorde analyse van de differentiële deelneming aan vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst mogelijk te maken.

Van de bestaande indelingen verdient in dit opzicht de regionalisering van Nederland in 80 nodale gebieden verre de voorkeur. Een nodaal gebied wordt door het CBS omschreven als een gebied bestaande uit een aantal gemeenten waarvan de bewoners in het maatschappelijk verkeer – waaronder de deelneming aan het onderwijs – georiënteerd zijn op één of meer kernen binnen dit gebied (CBS, Regionaal Onderzoek deelneming voortgezet onderwijs). Uit het oogpunt van het onderwijs kunnen dergelijke kernen ook onderwijskernen worden genoemd d.w.z. gemeenten waar – behoudens een enkele uitzondering, althans in 1971 – alle vormen van voortgezet onderwijs die direct op het lager onderwijs aansluiten, aanwezig zijn. Uit de diverse regionale onderzoeken van het CBS naar de deelneming aan het voortgezet

onderwijs blijkt dat de stroom van woon- naar schoolgemeente in het algemeen voor de deelnemers aan de eerste leerjaren van dit onderwijs de grenzen van deze gebieden nauwelijks overschrijdt, zodat deze gebieden in dit opzicht als ruimtelijk begrensde woon- en schoolgebieden kunnen worden beschouwd.

Ook zijn de bevolkingsaantallen in deze gebieden verreweg in het merendeel van de gevallen voldoende groot van omvang om het deelnemingspatroon voor iedere maatschappelijke groepering binnen deze regio meer dan als louter toevallig te beschouwen.

In Bijlage I is een overzicht gegeven van de indeling van Nederland in deze 80 nodale gebieden met de daartoe behorende gemeenten ten tijde van de volkstelling in 1971.

5.1. Onderwijs dat wordt gevolgd en maatschappelijke herkomst: replicatie naar regio

In het eerste hoofdstuk is de hypothese geformuleerd dat binnen iedere regio kinderen van gezinshoofden behorend tot diverse beroepsgroepen dan wel groeperingen met eenzelfde onderwijsniveau op differentiële wijze deelnemen aan de onderscheiden soorten van voortgezet onderwijs. Het cijfermateriaal met behulp waarvan deze hypothese empirisch kan worden onderbouwd – althans voor wat betreft de deelneming aan het begin van het voortgezet onderwijs – is samengevat in Bijlage II.

Alvorens tot een bespreking van deze cijfers tegen de achtergrond van de geformuleerde hypothese over te gaan, is een aantal kanttekeningen t.a.v. dit cijfermateriaal op zijn plaats. Gezien de omvang van het totale materiaal is in de bijlage allereerst volstaan met de weergave van de deelneming aan het voortgezet onderwijs door de 13- t/m 15-jarigen naar maatschappelijke herkomst. De deelnemingscijfers aan het lo, het avo en het lbo van de 12- en 13-jarigen naar maatschappelijke herkomst voegen aan de desbetreffende kerncijfers over de deelneming aan het vwo, het havo, het mavo en het lbo weinig of niets nieuws toe.

Op de tweede plaats zijn de gegevens t.a.v. de differentiële deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke herkomst in termen van het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd zeer summier naar een drietal onderwijscategorieën weergegeven. Hierbij is geen onderscheid aangebracht tussen algemeen en beroepsonderwijs. De reden hiervoor ligt in het feit dat reeds alle beslissingen inzake de voor de monografie ter beschikking komende tabellen moesten worden genomen zonder dat mogelijkheden voor een vóór-analyse aanwezig waren. Gezien de te verwachten omvang van de regionale tabellen en de gestelde prioriteit in deze t.a.v. de sociaal-economische component van de maatschappelijke herkomst werd tot genoemde ingedikte versie van het kenmerk onderwijsniveau van het gezinshoofd besloten. Gezien het gemis van het – in de voorafgaande analyses als zeer belangrijk gebleken – soort onderwijs per onderwijsniveau, wordt daarom in het navolgende geen verdere aandacht meer besteed aan de differentiële deelneming aan het onderwijs op regionaal niveau naar maatschappelijke herkomst in termen van het gevolgd onderwijs van het gezinshoofd.

Verificatie van de hypothese

De vergelijking van de diverse deelnemingscijfers naar maatschappelijke beroepsgroep binnen iedere regio – met name die van hogere, middelbare en lagere employé's alsmede die van de arbeiders – laat zien dat per regio ook weer grote verschillen in de deelneming aan het onderwijs tussen genoemde maatschappelijke groeperingen zijn te constateren. Bovendien komt uit deze vergelijking naar voren dat deze verschillen grotendeels eenzelfde patroon vertonen zoals in het vorige hoofdstuk beschreven. Het resultaat van een dergelijke vergelijking kan dan ook als volgt op beknopte wijze worden samengevat.

a. T.a.v. de deelneming aan het lbo is voor Nederland in het geheel vastgesteld dat deze het hoogst is onder arbeiderskinderen en het laagst onder kinderen van hogere employé's. Hierop is regionaal gezien slechts één uitzondering aanwezig. Het betreft hier het deelnemingspercentage van kinderen van lagere employé's in de regio Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen dat

practisch gelijk is aan dat van de arbeiderskinderen in dit gebied (nl. 46% vs 45%).

b. Binnen iedere regio worden – evenals dit het geval is op nationaal niveau – de hoogste deelnemingspercentages aan het vwo aangetroffen onder kinderen van hogere employé's en de laagste onder arbeiderskinderen. Voor wat betreft het eerder gevonden resultaat dat kinderen van middelbare employé's meer aan het vwo participeren dan kinderen van lagere employé's, is slechts in twee gebieden een uitzondering te constateren. Het betreft hier Tilburg en omstreken (7 à 8% voor beide categorieën employé's) alsmede weer de regio Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen (6% voor beide categorieën employé's).

c. Iets meer regionale verschillen worden aangetroffen in het patroon van de differentiële deelneming aan het havo door de desbetreffende beroepsgroepen. Het gaat hierbij met name om verschuivingen in de hoogte van de deelnemingscijfers tussen de diverse categorieën employé's. Voor iedere regio geldt overigens dat arbeiderskinderen het minst aan dit onderwijs deelnemen.

Voor wat betreft de diverse employé-categorieën is voor Nederland in het geheel vastgesteld dat kinderen van hogere employé's het meest aan dit onderwijs deelnemen (14%) en kinderen van lagere employé's het geringst (7%); kinderen van middelbare employé's nemen hierin een tussenpositie in (11%). De te constateren regionale verschillen in dit patroon zijn grofweg tweërlei van aard; zij hebben echter beide betrekking op de zgn. tussenpositie van de middelbare employé's in deze. In een aantal regio's blijken kinderen van middelbare employé's nog meer aan het havo deel te nemen dan die van hogere employé's; in andere regio's zijn de desbetreffende cijfers van de middelbare employé's gelijk aan dan wel kleiner dan die van de lagere employé's.

Voor wat betreft de eerste groep gebieden gaat het hierbij om Coevorden/Dalen in Drenthe (8% middelbare vs 4% hogere employé's), Enkhuizen en omstreken (9% middelbare vs 5% hogere employé's) en weer de regio Oostburg (26% middelbare vs 15% hogere employé's). Voor wat de tweede groep betreft: om de kop van Noord-Holland (9% voor beide categorieën), Hoorn en omstreken (5 à 6% voor beide categorieën), de aangrenzende gebieden Woerden en Gouda in het groene hart van de Randstad (6% resp. 8% voor beide categorieën), Maastricht en omstreken (15% middelbare vs 13% lagere employé's) alsmede de regio's Veendam (10% middelbare vs 14% lagere employé's) en Veenendaal (5% middelbare vs 8% lagere employé's).

d. De grootste afwijkingen op regionaal niveau in de geconstateerde patronen van verschillen in de deelneming aan het onderwijs naar maatschappelijke beroepsgroep treft men aan bij het mavo. Het gaat hierbij met name om verschuivingen in de hoogte van de deelnemingscijfers tussen de verschillende categorieën employé's. Slechts in twee gebieden ligt het deelnemingscijfer van arbeiderskinderen aan het mavo boven die van alle employé-categorieën. Het betreft hier de regio's Coevorden/Dalen en Oostburg.

Voor wat de deelneming aan dit onderwijs door de diverse employé-categorieën betreft is in het vorige hoofdstuk vastgesteld dat deze met name het hoogst is onder kinderen van middelbare (29%) en lagere employé's (27%), het geringst onder kinderen van hogere employé's (23%).

De op regionaal niveau te constateren afwijkingen op dit patroon zijn van drieërlei aard. Allereerst is een aantal regio's aan te wijzen waarin de deelnemingscijfers van hogere employé's aan het mavo gelijk zijn aan dan wel zelfs groter zijn dan die van middelbare en lagere employé's. Het betreft hier Ap-pingedam, Delfzijl en omstreken, Smaltingerland, de kop van Overijssel (Steenwijk e.o.), Veenendaal en omgeving, Weert en omstreken, West-Friesland (Hoorn, Enkhuizen e.o.), IJmond-gebied en Zaanstreek, Alphen aan den Rijn en omgeving, alsmede de Hoekse Waard, Goeree en Overflakkee, en Schouwen-Duiveland.

Op de tweede plaats kan een aantal gebieden worden onderscheiden waarin slechts voor kinderen van middelbare employé's in vergelijking met

die van hogere en lagere employé's sprake is van een hoge deelneming aan het mavo. Het gaat hierbij om de overige gebieden in Noord-West Overijssel en Zuid-West Drenthe (Noordoostpolder, Meppel en omstreken), Arnhem en omgeving, het land van Cuyk, Tilburg en omstreken, het zuidelijk deel van de randstad en delen van het groene hart hierbinnen (regio's Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem, Woerden en Gouda) alsmede grote delen van Zeeland (Walcheren, Noord- en Zuid-Beveland en de regio Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen). In een beperkt aantal gebieden ten slotte nemen kinderen van lagere employé's duidelijk meer deel aan het mavo dan kinderen van middelbare of hogere employé's. Het betreft hier de regio Coevorden/Dalen, de Oostelijke Mijnstreek, Roosendaal en omstreken, Gorinchem en omgeving, Voorne-Putten en de regio Delft.

De conclusie uit dit overzicht is vrij duidelijk: ook op regionaal niveau bestaan soms zelfs vrij grote verschillen in de deelneming aan diverse vormen van onderwijs naar maatschappelijke herkomst van degenen die dit onderwijs volgen. Het geschetste overzicht wettigt bovendien de conclusie dat de op regionaal niveau geconstateerde verschillen in deelneming naar maatschappelijke herkomst in grote lijnen eenzelfde patroon vertonen. Dit geldt zonder meer voor de deelneming aan het lbo en het vwo naar maatschappelijke herkomst. Deze conclusie is minder van toepassing op de deelneming aan het havo en – met name – op die van het mavo naar maatschappelijke herkomst. Regionaal gezien is in dit opzicht een aantal verschuivingen waar te nemen in de hoogte van deelneming voor de diverse maatschappelijke beroepsgroepen onderling. Het gaat hierbij echter niet zo zeer om verschuivingen tussen employé's en arbeiders, maar bijna uitsluitend om die tussen de employé-categorieën onderling.

De voorafgaande beschrijving en de hieruit getrokken conclusies duiden er reeds op dat er op het regionale vlak geen fundamenteel andere typen van deelnemingspatronen voor de onderscheiden maatschappelijke beroepsgroepen te verwachten zijn. Bekijkt men de regionale deelnemingscijfers naar maatschappelijke herkomst vanuit de gelijksoortigheid in deelnemingspatronen dan blijkt allereerst dat praktisch zonder uitzondering binnen iedere regio het patroon van de arbeiders wezenlijk verschilt van dat van de employé's. Dat van de arbeiders wordt in alle gevallen gekenmerkt door een hoge deelneming aan het lbo en een lage deelneming aan de vormen van algemeen voortgezet onderwijs. Dat van de employé's daarentegen laat in bijna alle regio's een lagere tot zeer lage deelneming aan het lbo zien en tevens een hogere tot zeer hoge deelneming aan het mavo, het havo en het vwo.

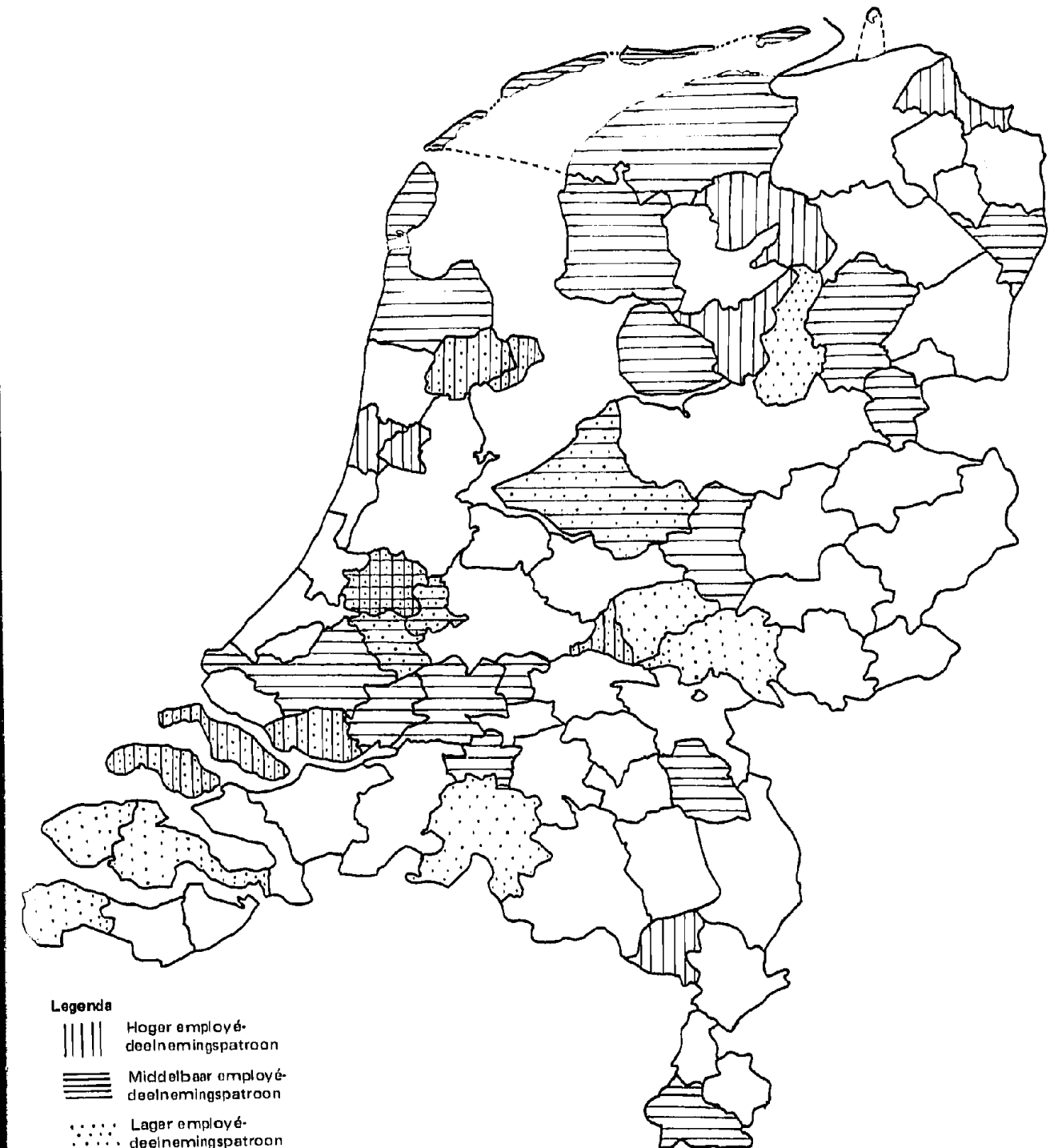
In vergelijking met die op landelijk niveau zijn in de afzonderlijke deelnemingspatronen van de hogere, middelbare en lagere employé's binnen de diverse regio's daarentegen wel afwijkingen te constateren. Voor het merendeel hebben deze betrekking op de hoogte van de deelneming aan het mavo binnen het hoger en lager employé-patroon en aan het havo binnen het middelbaar employé-patroon¹. Genoemde afwijkingen zijn in cartogram 5.1 in beeld gebracht. Meer specifiek hebben zij betrekking op

- een hogere deelneming aan het mavo naast die aan het havo en het vwo door de hoger employé's t.o.v. de overige employé-categorieën;
- naast een hoge deelneming aan het mavo door de middelbare employé's, een deelneming aan het havo die op ongeveer hetzelfde niveau ligt als die bij de lagere employé's;
- een geringere deelneming aan het mavo door de lagere employé's t.o.v. de overeenkomstige deelneming door middelbare en/of hogere employé's, welke zelfs in een aantal gevallen gepaard gaat met een hoge deelneming aan het lbo.

Een nadere inspectie van het cartogram wijst uit dat de afwijkingen binnen het hoger employé-patroon het meest voorkomen in het Westen van het land. Het betreft hier in het bijzonder West-Friesland, het IJmondgebied en de Zaanstreek, een aantal Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden (Hoekse

Gelijksoortige deelnemingspatronen: regionaal gezien

Cartogram 5.1. Afwijkingen binnen het hoger, resp. middelbaar en lager employé-deelnemingspatroon op regionaal niveau (80 nodale gebieden)



Waard, Goeree en Overflakkee, Schouwen-Duiveland), het gebied rondom Alphen aan den Rijn en Veenendaal. De overige gebieden liggen op één uitzondering na – nl. Weert en omstreken – in het Noorden van het land; te weten: Appingedam en Delfzijl e.o., Smallingerland en – in de kop van Overijssel – Steenwijk en omstreken. De gebieden met de afwijkingen in het *middelbaar employé-patroon* liggen meer verspreid over het land. Een eerste concentratie wordt aangetroffen in het Zuidelijk deel van de Randstad en aangrenzende gebieden zowel naar het groene hart van de Randstad toe als naar het grote rivieren gebied (de regio's Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, Woerden, Alphen aan den Rijn, Culemborg, Waalwijk). Een tweede concentratie wordt gevormd door de kop van Noord-Holland (regio Den Helder), het Noorden en Westen van de provincie Friesland (regio's Sneek en Leeuwarden) en de Noordoostpolder. Een derde concentratie van dergelijke gebieden vindt men in het Noorden en Oosten van het land: de regio's Stadskanaal, Hoogeveen, Hardenberg/Gramsbergen en Apeldoorn. Ten slotte wordt het middelbaar employé-patroon met een geringere deelneming aan het havo ook nog aangetroffen in twee zuidelijker gelegen gebieden van het land, nl. Cuyk en omstreken alsmede Maastricht met het Zuidlimburgse heuvelgebied. Gebieden met de genoemde afwijking in het *lager employé-patroon* worden met name aangetroffen in het Zuidwesten en Westen van het land. Het betreft hier naast de regio Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen praktisch alle Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden (Walcheren, Noord- en Zuid-Beveland, Schouwen-Duiveland, Goeree en Overflakkee, Hoekse Waard) alsmede het groene hart van de Randstad (regio's Alphen a/d Rijn, Woerden en Gouda) en West-Friesland (regio's Hoorn en Enkhuizen). Een tweede concentratie wordt gevormd door gebieden aan de Zuid- en Noordrand van de Veluwe, te weten: de regio's Veenendaal, Ede, Arnhem en Harderwijk. Ten slotte treft men het lager employé-patroon met een geringere deelneming aan het mavo nog aan in Tilburg en omstreken alsmede in Zuidwest Drenthe (regio Meppel).

De in cartogram 5.1 gepresenteerde nodale gebieden met afwijkingen in de desbetreffende employé-patronen laten nog een andere opmerkelijke structuur zien. In een aantal regio's blijken twee of meer van dergelijke afwijkende deelnemingspatronen voor te komen: op twee uitzonderingen na liggen deze regio's in drie min of meer aaneengesloten gebieden in het Westen van het land. Het betreft hier de Zeeuws-Zuidhollandse eilanden Schouwen-Duiveland, Goeree-Overflakkee en de Hoekse Waard; het groene hart van de Randstad en West-Friesland. De twee overige nodale gebieden liggen respectievelijk ten noorden (Harderwijk) en ten zuiden (Veenendaal) van de Veluwe.

In het Westfriese gebied, op de genoemde Zeeuws-Zuidhollandse eilanden en in de regio Veenendaal gaat de geringere deelneming van de lagere employé's aan het mavo gepaard met een hogere deelneming van de hogere employé's aan dit soort onderwijs. In het groene hart van de Randstad daarentegen en in de regio Harderwijk gaat de geringere deelneming van de lagere employé's aan het mavo vooral gepaard met een geringere deelneming van de middelbare employé's aan het havo.

De opgesomde afwijkingen binnen de diverse employé-patronen zijn echter te beschouwen als variaties die de eigenlijke patronen niet fundamenteel aantasten. Een hogere deelneming aan het mavo door kinderen van hogere employé's gaat nog altijd gepaard met een hoge deelneming aan het havo en het vwo door deze employé-categorie; een lagere deelneming aan het havo door kinderen van middelbare employé's houdt nog steeds een hoge deelneming aan het mavo en een vrij hoge deelneming aan het vwo door deze employé-categorie in; een lagere deelneming aan het mavo door kinderen van lagere employé's betekent nog niet dat de deelneming aan het havo en het vwo door deze employé-categorie even laag of zelfs nog lager zou zijn dan die van de arbeiders. Concluderend kan bijgevolg worden gesteld

5.2. Regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst

dat ook op het regionaal niveau in grote lijnen dezelfde typen deelnemingspatronen aanwezig zijn als die voor het land als geheel. M.a.w. ook voor ieder van de onderscheiden tachtig woon- annex schoolgebieden in Nederland geldt dat in het algemeen kinderen uit deze gebieden afkomstig uit de diverse maatschappelijke groeperingen op differentieële wijze volgens een bepaald aan iedere maatschappelijke groepering eigen patroon aan de onderscheiden vormen van voortgezet onderwijs deelnemen.

De in de vorige paragraaf vastgestelde afwijkingen op het regionale vlak in de diverse typen gelijksoortige deelnemingspatronen duiden reeds op de aanwezigheid van regionale verschillen in de deelneming aan de diverse soorten van voortgezet onderwijs per maatschappelijke beroepsgroep. Meer expliciet kan men dit constateren bij een directe onderlinge vergelijking van de regionale deelnemingspatronen van iedere maatschappelijke groepering aan de hand van het in Bijlage II gepresenteerde cijfermateriaal. In grafiek 5.1 is het resultaat van een dergelijke vergelijking weergegeven. Deze vergelijking is slechts zeer beperkt van opzet: zij heeft betrekking op de respectievelijke deelnemingscijfers van de diverse employé-categorieën en arbeiders in een viertal geografisch verspreide en qua inwonertal van ongeveer gelijke omvang zijnde nodale gebieden, waarbij de regio Groningen als vergelijkingsmaatstaf is gehanteerd.

De in deze grafiek voorkomende staafdiagrammen maken duidelijk dat er nogal omvangrijke regionale verschillen bestaan in de deelneming aan het onderwijs door de desbetreffende maatschappelijke groeperingen. Men vergelijkt in dit opzicht bij voorbeeld het verschil in de deelneming aan het vwo door hogere en middelbare employé's woonachtig in de regio Groningen met respectievelijk die door hogere employé's in de Drechtsteden en die door de middelbare employé's in de Oostelijke Mijnstreek. Of de deelneming aan het mavo van genoemde maatschappelijke groeperingen in de regio Groningen in vergelijking met die van de overeenkomstige groeperingen in de Oostelijke Mijnstreek, dan wel de deelneming aan het lbo van lagere employé's en arbeiders woonachtig in deze twee nodale gebieden.

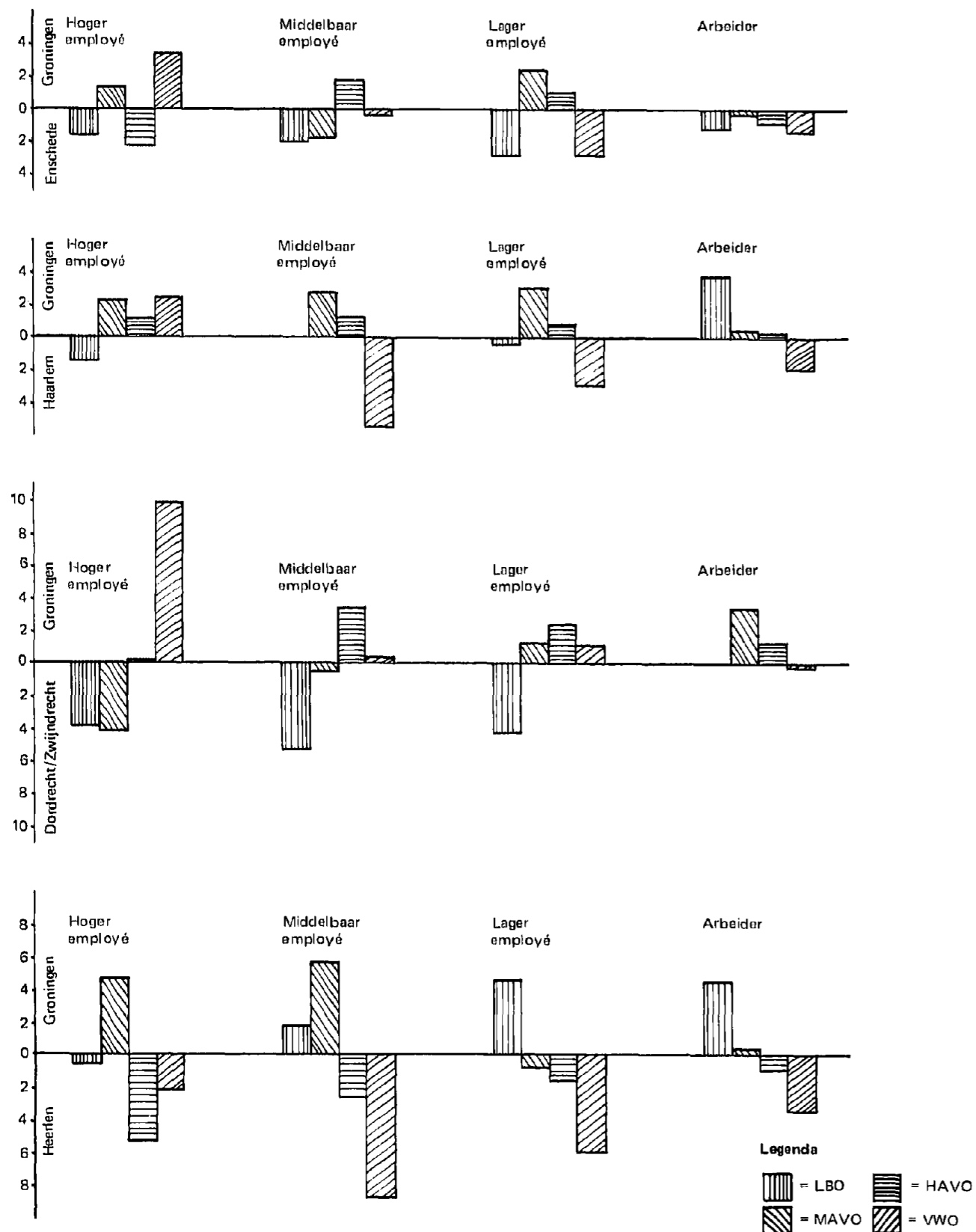
De vraag die in de verdere analyse centraal staat, luidt: zijn er specifieke regionale factoren aan te wijzen die de geconstateerde regionale verschillen in het onderwijsdeelnemingspatroon van de diverse maatschappelijke groeperingen kunnen verklaren? Wanneer gesproken wordt van specifieke regionale factoren dan gaat het hierbij uiteraard niet om unieke kenmerken van regio's oftewel kenmerken die slechts eigen zijn aan één bepaald regio. Met specifieke regionale factoren worden gebiedskenmerken bedoeld die in iedere regio zijn aan te treffen doch die qua omvang en/of intensiteit van gebied tot gebied variëren.

Een dergelijke vraagstelling veronderstelt bovendien een systematiek in de regionale verschillen in het deelnemingspatroon van de diverse maatschappelijke groeperingen. Er is immers slechts sprake van een mogelijke invloed van regionale omstandigheden op de deelneming aan het onderwijs door diverse maatschappelijke groeperingen indien de variaties van regionale kenmerken een samenhang te zien geven met variaties op regionaal niveau in de deelneming aan het onderwijs van genoemde groeperingen.

Om de analyse niet nodeloos te compliceren is het noodzakelijk het onderwijsdeelnemingspatroon bestaande uit een viertal afzonderlijke percentages (lbo, mavo, havo en vwo) te reduceren. Hiertoe staan twee mogelijkheden open. Men kan proberen de genoemde vier aspecten van de deelneming aan het onderwijs te verwerken tot één deelnemingscore door middel van schaalconstructie. Gezien de aard van het cijfermateriaal zou hierbij gebruik kunnen worden gemaakt van een of andere vorm van factoranalyse. Hierdoor is ééndimensionaliteit – uiteraard per factor – gegarandeerd en bovendien kunnen de gewichten welke aan de onderdelen van de schaal worden toegekend, worden gepreciseerd. Ondanks deze voordelen is om twee redenen toch afgezien van een dergelijke reductie van de diverse deelnemings-

De deelneming aan het vwo per beroepsgroep tussen gebieden

Grafiek 5.1. Verschil in onderwijsdeelnemingspercentages van de 13 t/m 15-jarigen van employé's en arbeiders in de regio Groningen t.o.v. die in resp. de regio's Enschede, Haarlem, Dordrecht/Zwijndrecht en Heerlen



percentages. Een eerste meer pragmatische reden heeft betrekking op het behouden van de inzichtelijkheid in de totale analyse welke vrij complex van aard is zoals uit het navolgende nog zal blijken. Een tweede reden is meer inhoudelijk van aard: een keuze van een ingewikkelde procedure is niet nodig omdat de analyse van de allocatie- en reproductiefunctie heeft uitgewezen dat bepaalde onderwijsvormen als indicator kunnen fungeren voor het totale onderwijsdeelnemingspatroon. Twee onderwijssoorten bleken immers een zeer sterk allocerende en reproducerende werking te hebben, nl. het lager beroepsonderwijs en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs als representant van het wetenschappelijk onderwijs. De keuze voor de deelneming aan het vwo in plaats van die voor het lbo wordt dan in laatste instantie bepaald door een betere aansluiting op reeds uitgevoerde analyses ten aanzien van regionale verschillen in de deelneming aan het vmo dat grotendeels kan worden beschouwd als voorloper van het vwo (van Heek e.a., 1968).

Het in Bijlage II gepresenteerde cijfermateriaal laat nogal wat regionale verschillen zien in de deelneming aan het vwo per beroepsgroep. Enkele voorbeelden kunnen dit verduidelijken.

- In Zuidoost Drenthe (nodale gebieden Coevorden/Dalen en Emmen) en in de regio Hulst in Zeeuws-Vlaanderen nemen ca. twee op de tien 13-t/m 15-jarige kinderen van hogere employé's aan het vwo deel; in Noordoost-Groningen (nodaal gebied Winschoten) is dit slechts voor ca. één op de acht van dergelijke kinderen het geval.

- De deelneming aan het vwo door kinderen van middelbare employé's varieert van ca. één op de vijf in met name Midden- en Zuid-Limburg (nodale gebieden Weert, Roermond, Sittard, Heerlen en Maastricht) alsmede in de gemeenten Coevorden en Dalen tot ca. één op de twintig in de reeds genoemde regio Winschoten in Noordoost-Groningen alsmede in Oostburg en omgeving in Zeeuws-Vlaanderen.

- In Midden- en Noord-Limburg (incl. het aangrenzende land van Cuyk), de Oostelijke Mijnstreek alsmede in Zaltbommel en omstreken neemt ca. één op de negen kinderen van de lagere employé's aan het vwo deel; in de Oost-Groningse regio's Veendam en Winschoten is dit ternauwernood één percent.

- Het deelnemingscijfer aan het vwo van arbeiderskinderen tenslotte varieert van ca. 5 à 6% in grote delen van Midden- en Zuid-Limburg (nodale gebieden Roermond, Sittard en Heerlen) tot nog geen half percent in het Noordoost-Groningse Winschoten.

Analoge verschillen zijn te constateren voor wat betreft de deelneming aan het vwo door kinderen van andere maatschappelijke groeperingen zoals die van beoefenaars van vrije beroepen, bedrijfshoofden in en buiten de landbouw met en zonder personeel alsmede die van tijdelijk niet werkenden en personen zonder beroep.

Bij de voorafgaande beschrijving van de variaties op regionaal niveau in de deelneming aan het vwo door de diverse beroepsgroepen komt steeds weer per beroepsgroep een aantal gebieden naar voren die worden gekenmerkt door een hoog, resp. laag deelnemingscijfer. Dit doet de vraag rijzen of in de geconstateerde regionale differentiaties in de deelneming een onderling verband bestaat. Is het zo, dat de regionale variatie in de deelneming aan het vwo door één beroepsgroep samengaat met de regionale variaties in deze deelneming door de andere beroepsgroepen of bestaat tussen de desbetreffende variaties geen samenhang. Vanuit het gezichtspunt van de reproductiefunctie mag zelfs een samenhang tussen een aantal van dergelijke regionale variaties worden verwacht, met name die tussen de vwo-deelneming van de twee exponentiële groeperingen in deze, nl. hogere employé's en arbeiders. Mogelijke regionale factoren die deze samenhang zouden kunnen verklaren, zijn dan te beschouwen als specificaties van de wijze waarop het onderwijs op het regionale vlak zijn reproductiefunctie vervult. De aanwezigheid

van een dergelijke samenhang is derhalve primair van belang; van secundaire importantie is de vraag of deze voor alle desbetreffende regionale verschillen per beroepsgroep van hoog naar laag of vice versa verloopt, dan wel voor een aantal van hoog naar laag en voor de overigen van laag naar hoog. Bij de interpretatie is het uiteraard relevant te weten of hoge, resp. lage vwo-deelnemingspercentages van bijvoorbeeld hogere employé's ook worden aangetroffen in regio's met hoge, resp. lage vwo-deelnemingspercentages van bijvoorbeeld arbeiders; dan wel hoge, resp. lage deelnemingspercentages van de ene groepering in de desbetreffende regio's gepaard gaan met lage, resp. hoge deelnemingscijfers van de andere groepering.

Om vast te stellen of er sprake is van een dergelijke systematiek is de samenhang berekend tussen de regionale deelnemingspercentages aan het vwo van de diverse maatschappelijke beroepsgroepen middels de rho van Spearman. Gekozen is voor deze correlatiemaat op het ordinaal niveau omdat hij inzicht geeft in hoeverre er sprake is van een overeenkomstige ordening van de regionale deelnemingscijfers aan het vwo van de diverse beroepsgroepen onderling. Voor het hier gestelde doel is het immers vooralsnog voldoende te weten of er een samenhang bestaat in de regionale differentiaties in de vwo-deelneming naar maatschappelijke herkomst. De desbetreffende coëfficiënten zijn weergegeven in tabel 5.1. Uit deze cijfers zijn de volgende conclusies te trekken.

1. Voor een vrij groot aantal maatschappelijke groeperingen bestaat er een onderlinge samenhang ten aanzien van hun regionale variaties in de deelneming aan het vwo. In dit opzicht kunnen worden uitgesloten de bedrijfshoofden in de landbouw met personeel en de tijdelijk niet-werkenden enerzijds alsmede de beoefenaars van een vrij beroep en de bedrijfshoofden in de landbouw zonder personeel anderzijds. De eerstgenoemde maatschappelijke groeperingen omdat de regionale variatie in de vwo-deelnemingspercentages van deze groeperingen niet of nauwelijks een significante samenhang vertonen met die van de overige groeperingen. De laatstgenoemde groeperingen omdat de te constateren significante samenhangen in de regionale deelnemingsverschillen aan het vwo van deze groeperingen met die van andere groeperingen in het algemeen niet groot zijn. Circa in de helft van deze gevallen komt de waarde van de desbetreffende coëfficiënten voor deze groeperingen niet boven de .30 uit.

2. Van de overige maatschappelijke groeperingen vertonen vooral de arbeiders, hogere employé's en bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel de grootste samenhang met de andere groeperingen voor wat betreft de regionale variatie in de deelneming aan het vwo. De waarden van de correlatiecoëfficiënten voor deze groeperingen liggen tussen de .40 en .64.

3. De onderlinge correlatiecoëfficiënten voor wat betreft de regionale verschillen in de vwo-deelneming door hogere, middelbare, en lagere employé's alsmede arbeiders, personen zonder beroep en bedrijfshoofden buiten de landbouw met en zonder personeel zijn alle positief. De rangorde in de samenhangen in de regionale variaties per beroepsgroep in de vwo-deelneming verloopt dus van hoog naar laag of vice versa. M.a.w.: in het algemeen kan worden gesteld dat de deelneming aan het vwo in bepaalde regio's voor alle genoemde groeperingen relatief laag te noemen is terwijl deze deelneming in andere regio's ook weer voor alle groeperingen als relatief hoog te kwalificeren is.

Een verdergaande analyse naar regionale factoren die de geconstateerde verschillen in de vwo-deelneming per beroepsgroep mogelijkerwijs beïnvloeden, lijkt uit het voorafgaande zinvol. Niet alleen bestaat er een samenhang in de diverse regionale variaties in de vwo-deelneming voor een aantal maatschappelijke groeperingen, maar het betreft hier tevens maatschappelijke groeperingen die alle in het vorig hoofdstuk onderscheiden typen onderwijsdeelnemingspatronen representeren, nl. het hoger employé-patroon (hogere employé's), het middelbaar employé-patroon (middelbare employé's), het lager employé-patroon (lagere employé's en bedrijfshoofden buiten

Aansluiting met eerder verricht onderzoek en onderzoekseenheid

Tabel 5.1. Samenhang tussen de regionale deelnemingspercentages vwo van de 13 t/m 15-jarigen afkomstig uit diverse beroepsgroepen voor 80 nodale gebieden (Spearman's rho)

	Beroep naar vrij beroep		Bedrijfshoofd				Employé			Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep
	in de landbouw		buiten de landbouw		hoger	middelbaar	lager					
	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel								
Beoefenaar vrij beroep												
Bedrijfshoofd in de landbouw	.152	.285	.323	.044	.402	.477	.305	.324	.049	.265		
• met personeel		.366	-.089	-.016	-.027	-.029	-.119	-.002	.145	-.062		
• zonder personeel			.277	.274	.406	.318	.308	.433	.144	.442		
Bedrijfshoofd buiten de landbouw				.483	.578	.635	.544	.537	.150	.402		
• met personeel					.462	.341	.386	.468	.405	.419		
• zonder personeel						.626	.475	.429	.310	.453		
Hoger employé							.528	.580	.212	.396		
Middelbaar employé								.559	-.045	.338		
Lager employé									.258	.572		
Arbeider												
Tijdelijk niet werkend												
Zonder beroep												

Cursief gedrukte coëfficiënten zijn significant ($p < .05$ en/of $p < .01$)

de landbouw met personeel) en het arbeider-patroon (arbeiders, bedrijfs-
hoofden buiten de landbouw zonder personeel, personen zonder beroep).
Een analyse naar regionale omstandigheden die mogelijkwijs van invloed
zijn op de regionale deelneming aan het vwo door de onderscheiden maat-
schappelijke groeperingen, betekent vanuit methodisch-technisch oogpunt
een analyse op geaggregeerd niveau: d.w.z. er wordt getracht verbanden te
leggen tussen kenmerken van een aantal geografische eenheden die zijn
verkregen op basis van individuele kenmerken van inwoners van deze ge-
bieden. Bij een dergelijke analyse dient men erop bedacht te zijn geen con-
clusies te trekken op het verkeerde niveau. In deze studie zou dit conclusies
betreffen die in de literatuur bekend staan als de 'ecological' of 'aggregative
fallacy'. Van een dergelijke 'fallacy' is sprake wanneer gevonden verbanden
tussen kenmerken van regio's dan wel tussen dergelijke kenmerken en ei-
genschappen van inwoners van deze regio's in hun totaliteit ook van toepas-
sing worden geacht op de inwoners van deze geografische eenheden. Het
gevaar van het trekken van conclusies op het verkeerde niveau is het grootst
in het geval waarin op meer dan één niveau wordt geanalyseerd.

Hoe sluit de hier uit te voeren analyse nu aan bij die welke in het kader van
het talentenproject zijn verricht t.a.v. de factoren die de regionale verschillen
in deelneming aan het vmo in Nederland beïnvloeden (van Heek, 1968)? In
een eerste onderzoek t.b.v. dit project (Ruiter R. en Passanier J., 1964) zijn de
regionale verschillen in de aantallen toegelatenen in 1957 tot leerjaar 1 van
het vmo onderzocht waarbij met name een bevredigende verklaring voor
deze verschillen kon worden gevonden in de samenstelling van de beroeps-
bevolking naar maatschappelijke beroepsgroep in de desbetreffende regio's.
Als hypothetische conclusie op individueel niveau werd hieraan toege-
voegd dat de regionale verschillen in de deelneming aan het vmo een af-
spiegeling vormen van de verschillen in beroepssamenstelling van de be-
volking. Een tweede onderzoek werd gestart om deze hypothese te toetsen
(Ruiter R. en Eisma M., 1967). Uit de cijfers van de aantallen toegelatenen in
1960 tot leerjaar 1 van het vmo bleek echter dat aanzienlijke verschillen be-
staan in de deelneming aan het vmo per beroepsgroep tussen de gebie-
den. Deze regionale verschillen konden (gedeeltelijk) worden verklaard uit
de regionale verschillen in opleidingsniveau van mannen van 35 tot 54 jaar
in de betrokken beroepsgroep. Op grond hiervan namen de onderzoekers
aan dat verschillen in opleidingsniveau een belangrijk deel van de verschil-
len in deelneming aan het vmo tussen de beroepsgroepen kunnen verklar-
en. Zij voegen hieraan nog de hypothese toe dat voor een verklaring van de
door hen geconstateerde sterke toename in de deelneming aan het vmo
van bepaalde beroepsgroepen in de periode tussen 1947 en 1960 – ook in re-
gionaal opzicht – met name moet worden gedacht aan de invloed van het
verhoogde opleidingsniveau van de vaders in de onderscheiden beroeps-
groepen waaruit de leerlingen van het vmo worden gerekruteerd.

Deze samenvatting van de enige tot nu toe gehouden onderzoeken naar
regionale verschillen in de deelneming aan het onderwijs die verklarend van
opzet zijn, heeft duidelijk gemaakt dat hier conclusies worden afgeleid van-
uit kenmerken van geografische eenheden naar eigenschappen van inwo-
ners van dergelijke gebieden. Van een 'ecological fallacy' is niet zonder meer
sprake omdat de genoemde conclusies in hypothetische vorm zijn geformu-
leerd doch bij gebrek aan adequaat statistisch materiaal niet konden worden
getoetst (van Heek, 1968).

Een eerste doelstelling van de hier uit te voeren regionale analyse t.a.v. de
deelneming aan het vwo heeft dan ook betrekking op de aan de conclusies
van Ruiter en Eisma ten grondslag liggende veronderstelling dat de regiona-
le verschillen in de deelneming aan het vmo, c.q. vwo per beroepsgroep op
individueel niveau grotendeels kunnen worden verklaard door regionale va-
riaties in het opleidingsniveau van de gezinshoofden per beroepsgroep. De-
ze hypothese kan nl. binnen het kader van de volkstelling aan adequaat sta-
tistisch materiaal worden getoetst.

5.2.1. Regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst: replicatie naar onderwijsniveau van het gezinshoofd

Nadat gebleken is dat deze veronderstelling bij toetsing aan de ter
beschikking staande gegevens uit de volkstelling als empirisch gefalsifi-
ceerd moet worden beschouwd, wordt expliciet de aandacht gericht op regi-
onale factoren die de deelneming aan het vwo voor de onderscheiden maat-
schappelijke groeperingen (althans voor een aantal hiervan) in de diverse
gebieden mogelijkwijs beïnvloeden.

De geconstateerde regionale verschillen in de deelneming aan het vwo
per beroepsgroep zouden mogelijkwijs het gevolg kunnen zijn van het feit
dat in bepaalde regio's tot eenzelfde maatschappelijke beroepsgroep beho-
rende gezinshoofden van de 13- t/m 15-jarigen meer onderwijs hebben ge-
volgd dan de desbetreffende gezinshoofden in andere regio's. Als dit het ge-
val zou zijn dan dienen voor iedere onderscheiden beroepsgroep over alle
regio's heen per onderwijsniveau van het gezinshoofd ongeveer dezelfde
deelnemingspercentages te worden aangetroffen. Om zoveel mogelijk toe-
valligheden vanwege te kleine basisaantallen te vermijden, is een zeer een-
voudige indeling van het onderwijsniveau gehanteerd. Hierbij is zoveel mo-
gelijk aangesloten bij de door Ruiter en Eisma gehanteerde criteria voor wat
onder een relatief hoog opleidingsniveau per beroepsgroep moet worden
begrepen (van Heek, 1968). In Bijlage III is enig cijfermateriaal hieromtrent
bijeengebracht. Het betreft hier de uitsplitsing per beroepsgroep naar een
aantal onderwijsniveaus van het gezinshoofd voor de acht regio's met de
hoogste deelnemingscijfers (eerste deciel) enerzijds en met de laagste deel-
nemingscijfers (laatste deciel) anderzijds. Bestudering van dit cijfermateriaal
wijst uit dat per beroepsgroep voor de hierin te onderscheiden deelcatego-
rieën in termen van het onderwijsniveau van het gezinshoofd de deel-
nemingscijfers aan het vwo in de regio's met de hoogste percentages systema-
tisch hoger zijn dan die in de regio's met de laagste percentages. Een en an-
der kan voor een aantal beroepsgroepen als volgt beknopt worden weerge-
geven.

- De deelneming aan het vwo door kinderen van *hogere employé's* in de
gebieden met de hoogste percentages voor deze beroepsgroep varieert van
37% tot 41%; die in de gebieden met de laagste percentages van 13% tot
22%. Op hier en daar een enkele uitschieter na bedragen de cijfers voor deze
beroepsgroep in de twee genoemde soorten gebieden achtereenvolgens
 - onder kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een
opleiding op lager dan wel uitgebreid lager niveau ca. 30%, resp. ca. 15%;
 - onder kinderen van gezinshoofden met een middelbare opleiding 30 à
35%, respectievelijk 15 à 20%;
 - onder kinderen van gezinshoofden met een opleiding op semi-hoger of
hoger niveau 42% of meer, respectievelijk 25 à 30%.
- In gebieden met de hoogste deelnemingspercentages aan het vwo on-
der de *middelbare employé's* varieert het cijfer van 19% tot 24%; in die met
de laagste percentages van 5% tot 10%. Behoudens een enkele uitzondering
bedraagt het desbetreffende vwo-cijfer voor de genoemde beroepsgroep in
de twee soorten gebieden
 - onder kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs dan wel
een opleiding op lager niveau 10 à 15%, respectievelijk 7% of minder;
 - onder kinderen van gezinshoofden met een opleiding op uitgebreid la-
ger niveau ca. 18 à 19%, respectievelijk 7 à 10%;
 - onder kinderen van gezinshoofden met een opleiding op middelbaar of
hoger niveau 28% of meer, respectievelijk ca. 15%.
- Het deelnemingscijfer van kinderen van *lagere employé's* varieert in ge-
bieden met de hoogste vwo-deelneming voor deze beroepsgroep van 10%
tot 13%; in gebieden met de laagste deelneming van 1% tot 4%. De variatie
in deze twee soorten gebieden voor de genoemde beroepsgroep bedraagt
achtereenvolgens
 - onder kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een
opleiding op het lager niveau ca. 8 à 10%, respectievelijk 3% of minder;

• onder kinderen van gezinshoofden met een opleiding op uitgebreid lager of hoger niveau ca. 15% of meer, respectievelijk ca. 6 à 7%.

– In gebieden met de hoogste deelnemingspercentages aan het vwo onder de *arbeiders* tenslotte bedraagt dit cijfer 4 à 6%; in die met de laagste deelnemingspercentages nog geen 2%. De desbetreffende cijfers zijn voor deze beroepsgroep in genoemde soorten gebieden

• onder kinderen van gezinshoofden met alleen lager onderwijs of een opleiding op lager niveau respectievelijk 3 à 5% en ca. 1%;

• onder kinderen van gezinshoofden met een opleiding op uitgebreid lager of hoger niveau respectievelijk 7 à 9% en ca. 3 à 5%.

Analoge verschillen in de deelneming aan het vwo worden ook aangetroffen onder de diverse onderwijscategorieën van de overige maatschappelijke beroepsgroepen wonend in regio's met de hoogste resp. de laagste percentages voor deze groeperingen. Een uitbreiding van het aantal regio's tot twintig zodat een hoogste en laagste kwartiel ontstaat, verandert niets aan het hierboven geschetste beeld. Aangezien de variatiebreedte in de deelnemingscijfers per beroepsgroep hierdoor groter wordt, ontstaat wel een grotere variatie per onderscheiden onderwijscategorie binnen ledere beroepsgroep. Deze is echter niet van dien aard dat de deelnemingscijfers aan het vwo van de diverse onderwijscategorieën in deze twee soorten gebieden qua hoogte elkaar overlappen.

Concluderend kan bijgevolg worden gesteld dat de regionale verschillen in de deelneming aan het vwo door de 13 t/m 15-jarigen per beroepsgroep niet kunnen worden verklaard door regionale verschillen in het onderwijsniveau van de tot deze beroepsgroep behorende hoofden van gezinnen waaruit de desbetreffende leeftijdsgroep afkomstig is.

Niet alleen in Nederland is aandacht besteed aan de regionale dimensie van de deelneming aan het onderwijs. Voor wat betreft Duitsland zij hierbij o.a. verwezen naar het werk van Peisert en de hierop gebaseerde vervolgonderzoeken naar de stand van zaken rond de 'regionale Bildungsbeteiligung' (Peisert, 1967; Kämpfe en Weinberg, 1973).

Meer specifieke factoren die van invloed zijn op de regionale deelneming aan het onderwijs komen naar voren in uitgebreide onderzoeken die in Engeland zijn verricht op basis van het bekende Plowden-rapport. Als belangrijkste worden hierin o.a. genoemd: de beroepssamenstelling, verkregen bijstand van de staat, overbevolking van woningen en het ontbreken van basisvoorzieningen in huizen, grote gezinnen, leerlingen- en leerkrachtenverloop, absentisme op school, aantallen gehandicapte kinderen en kinderen van immigranten (Halsey, 1972). In dit verband leverde een onderzoek naar criteria bij aanwijzing van onderwijsstimuleringsgebieden in de Amsterdamse wijken en buurten analoge kenmerken op, nl. soort uitgeoefende beroepen, woonkwaliteit, het leerlingenverloop en grotere aantallen kinderen van immigranten (Soutendijk e.a., 1976).

Bij de selectie van factoren die de regionale deelneming aan het onderwijs (in casu het vwo) naar maatschappelijke herkomst beïnvloeden, is in principe slechts gebruik gemaakt van één bron, nl. de volkstelling van 1971. De redenen hiervoor zijn tweërlei van aard.

– De volkstellingsuitkomsten bevatten naast gegevens over de deelneming aan het onderwijs nog vrij veel andere gegevens op regionaal niveau met behulp waarvan de meest wezenlijke aspecten van de maatschappelijke context waarbinnen het onderwijs functioneert, kunnen worden geïndiceerd. Met name zij hierbij gedacht aan de sociaal-economische structuur en de hiermee gepaard gaande verstedelijking alsmede aan de huisvesting in ruime zin. Vanuit het gezichtspunt van de aan het begin van deze subparagraaf genoemde kenmerken houdt dit in dat deze slechts ten dele in de navolgende analyses zijn terug te vinden. Van de andere kant komen hierbij wel kenmerken aan bod waaraan in andere analyses nog geen aandacht is besteed.

– Alle gegevens uit de volkstelling zowel die over de genoemde structuren als de deelneming aan het onderwijs zijn op hetzelfde tijdstip verzameld. Als zodanig vormt daarom de volkstelling – mede gezien haar integraal karakter – een unieke bron voor interregionale vergelijkingen en analyses zoals de onderhavige.

Bij de bepaling van de uiteindelijk in de analyse te gebruiken regionale kenmerken zijn diverse dimensies onderscheiden ten aanzien van de maatschappelijke aspecten waarover de volkstelling informatie verschaft. Per onderscheiden dimensie zijn daarna indicatoren vastgesteld – hetzij enkelvoudige hetzij in de vorm van unidimensionele schaalbaarheid – die deze dimensies zo goed mogelijk representeren. Voor een overzicht van de wijze waarop de uiteindelijke keuze tot stand is gekomen, zij verwezen naar Bijlage IV. De volgende regionale kenmerken zijn aldus verkregen.

1. Voor wat de sociaal-economische structuur betreft:

– de omvang van de industriële bedrijvigheid in de regio en de hiermee tot op zekere hoogte gepaard gaande tendentie tot éénzijdigheid in de industriële structuur (hoe groter genoemde omvang des te minder differentiatie in de industriële structuur) – geïndiceerd door het percentage van de beroepsbevolking werkzaam in de industrie (incl. delfstoffenwinning);

– de mate van differentiatie in het soort werk dat in een regio aanwezig is (meer of minder een monostructuur in de uitgeoefende soorten functies of beroepen) – geïndiceerd door de standaardafwijking van de relatieve verdeling van de beroepsbevolking over de volgende beroepssectoren: wetenschappelijke en andere vakspecialistische functies, beleidvoerende en hoger leidinggevende functies, administratieve functies, commerciële functies, dienstverlenende functies, agrarische beroepen alsmede industrie- en transportberoepen.

2. Voor wat de structuur van de ruimtelijke integratiekaders betreft:

– de aantallen personen die in de regio via de centrumfunctie van de kernen in het maatschappelijk leven (wonen, werken, gebruikmaken van voorzieningen, recreëren e.d.) op elkaar zijn georiënteerd, en de ruimtelijke differentiaties hierbinnen – geïndiceerd door de score op een factor bestaande uit aantal inwoners van de regio, resp. de grootste gemeente hierin en de diversiteit in inwonertal van de binnen de regio liggende gemeenten;

– de regionale bevolkingsconcentratie en differentiaties hierbinnen voor onderdelen van de regio geïndiceerd door de score op een factor bestaande uit de bevolkingsdichtheid van de regio, c.q. de (grootste) onderwijskern en de diversiteit in de bevolkingsdichtheid van de verschillende gemeenten binnen de regio.

3. Ten aanzien van de huisvestingssituatie:

– de kwaliteit van het woningbestand in de regio naar ouderdom, ter beschikking staande ruimten en elementaire voorzieningen – geïndiceerd door de score op een unidimensionele schaal die wordt gevormd door het percentage woningen met vier vertrekken of minder, resp. met badkamer/douchecel, met een keuken van 4 m² of groter, dan wel gebouwd vóór 1945;

– de aanwezigheid van hoogwaardige voorzieningen in het woningbestand van de regio welke grotendeels gepaard gaat met grote aantallen nieuwbouw alsmede met een vrij hoge huur of huurwaarde voor dit regionale bestand – geïndiceerd door het percentage woningen met centrale verwarming;

– de beschikbaarheid van woonruimte voor de bewoners van het woningbestand in de regio – geïndiceerd door de woondichtheid oftewel het gemiddeld aantal personen per vertrek.

4. Voor wat betreft de gezinsstructuur:

– de gezinsgrootte in de regio – geïndiceerd door het gemiddeld aantal thuiswonende kinderen per gezin met kinderen;

– de onvolledigheid van het gezin in de regio – geïndiceerd door het percentage onvolledige gezinnen op het totaal aantal gezinnen met kinderen.

5. Het verschil in maatschappelijke positie tussen de sexen in de regio

5.2.2. Factoren die de regionale deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst beïnvloeden

Volkstellingsgegevens en selectie van factoren

voorzover dit tot uiting komt in het sexespecifiek karakter van het verrichten van betaalde arbeid – geïndiceerd door het percentage vrouwen onder de beroepsbevolking.

6. De participatie aan vormen van algemeen en universitair onderwijs boven beroepsonderwijs in de regio en de hiermee ten dele gepaard gaande schollingsgraad in termen van het onderwijsniveau – geïndiceerd door de score op een factor bestaande uit het relatieve aandeel personen met algemeen onderwijs op het uitgebreid, resp. middelbaar niveau alsmede dat met universitair onderwijs op het semi-hoger en hoger niveau.

5.2.2.1. Geselecteerde kenmerken en de regionale verschillen in de totale deelneming aan het vwo

Voor het merendeel van de maatschappelijke beroepsgroepen is vastgesteld dat de verschillen in regionale deelnemingscijfers aan het vwo met elkaar samenhangen: een geringe deelneming aan het vwo voor één van deze beroepsgroepen in een bepaalde regio betekent in grote lijnen ook een geringe deelneming aan dit onderwijstype voor de andere beroepsgroepen in deze regio; en omgekeerd: een hoge deelneming van één beroepsgroep in een bepaalde regio houdt in het algemeen ook een hoge deelneming van de andere beroepsgroepen in deze regio in. Gezien bedoelde samenhang is het mogelijk de vraagstelling t.a.v. de regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst nader te preciseren. Hierdoor wordt dan tevens de inzichtelijkheid van de analyseprocedure bevorderd. Dit is met name een winstpunt te noemen met het oog op de hoeveelheid van te analyseren variabelen.

Het blijkt dat binnen iedere onderscheiden regio – op een paar uitzonderingen na, zoals bijv. de Noordoostpolder – de omvang van de maatschappelijke beroepsgroepen – wier verschillen in regionale deelnemingscijfers aan het vwo nauwelijks of onvoldoende systematisch met die van de andere beroepsgroepen samenhangen – vrij gering is. Het relatieve aandeel van de personen behorend tot deze beroepsgroepen – nl. beoefenaar van een vrij beroep, landbouwers met en zonder personeel, en tijdelijk niet werkenden – bedraagt voor iedere regio – behoudens de enkele uitzonderingen – nog geen tien percent. Dit leidt tot de stelling dat de factoren die de regionale differentiatie in de deelneming aan het vwo door de bedrijfshoofden met en zonder personeel, de diverse employé-categorieën, de arbeiders en personen zonder beroep zouden kunnen beïnvloeden, tevens dit zouden kunnen doen voor de regionale differentiatie in de totale deelneming aan het vwo. Het feit dat aan laatstgenoemde differentiatie in grote lijnen eenzelfde rangorde is te onderkennen als aan die welke reeds is geconstateerd voor de onderhavige beroepsgroepen afzonderlijk, ondersteunt deze stelling. De cijfers in tabel 5.2 laten deze gelijksoortige rangorde zien. Op één uitzondering na (nl. die met de regionale differentiaties in de cijfers voor landbouwers met personeel) blijkt eenzelfde samenhang aanwezig te zijn tussen de regionale differentiatie in de totale deelneming aan het vwo en die voor iedere beroepsgroep. Dit verband is echter vooral zeer sterk met de regionale differentiaties in de vwo-deelnemingscijfers van die beroepsgroepen wier verschillen in de regionale cijfers onderling vrij sterk samenhangen. De samenhang is het grootst met die van personen zonder beroep (.75) en arbeiders (.73); het geringst met die van lagere employés (.55).

Op basis van het voorafgaande kan de vraagstelling aldus nader worden omschreven. Welke factoren zijn te onderkennen die mogelijk de regionale deelneming aan het vwo beïnvloeden? Zijn dergelijke factoren ook van invloed op de regionale deelneming aan het vwo door de onderscheiden beroepsgroepen; en zo ja, is er sprake van een invloed die voor alle beroepsgroepen even sterk is of zijn hierin verschillen te constateren?

De op basis van de volkstellingsuitkomsten uitgevoerde selectie van factoren die de regionale deelneming aan het vwo als zodanig en die naar maatschappelijke herkomst mogelijk beïnvloeden, heeft een vrij groot aantal kenmerken opgeleverd. Voor een éénduidige analyse met interpreteerbare uitkomsten is dit aantal echter te groot, te meer omdat in een latere fase

deze elf verschillende kenmerken in verband zouden moeten worden gebracht met de regionale deelnemingscijfers aan het vwo voor op zijn minst zeven maatschappelijke beroepsgroepen. Een reductie van het totaal aantal factoren is daarom niet alleen wenselijk maar ook noodzakelijk.

Tabel 5.2. Samenhang van de verdeling van regionale deelnemingscijfers aan het vwo in hun totaliteit met die van de desbetreffende cijfers voor de diverse beroepsgroepen (Spearman's rho), 80 nodale gebieden

Bedrijfshoofd buiten de landbouw		– Employé	
• met personeel	.659	• hoger	.627
• zonder personeel	.656	• middelbaar	.651
Bedrijfshoofd in de landbouw		• lager	.552
• met personeel	.046	– Arbeider	.734
• zonder personeel	.414	– Zonder beroep	.753
Beoefenaar van een vrij beroep	.362	– Tijdelijk niet werkend	.448

Cursief gedrukte coëfficiënten zijn significant ($p < .05$ en/of $p < .01$)

Hiertoe is een aantal enkelvoudige correlatie-rekeningen uitgevoerd tussen ieder van de elf regionale factoren afzonderlijk met het regionale deelnemingspercentage van de gehele groep 13- t/m 15-jarigen. Vooraf werd besloten een kenmerk buiten de verdere analyse te houden indien de desbetreffende correlatiecoëfficiënt met de regionale vwo-deelneming kleiner zou zijn dan .30 (ongeveer 10% verklaarde variantie). In tabel 5.3 zijn de respectieve correlatiecoëfficiënten weergegeven.

Tabel 5.3. Correlatie-coëfficiënten van geselecteerde factoren afzonderlijk met het regionale deelnemingspercentage vwo van de 13 t/m 15-jarigen, 80 nodale gebieden

Industriële bedrijvigheid	–.11	Woondichtheid	–.26
Differentiatie beroepenstructuur	–.39	Gezinsgrootte	–.12
Bevolkingsomvang	.29	Onvolledigheid gezin	.40
Bevolkingsconcentratie	.60	Vrouwelijke beroepsbevolking	.52
Woonkwaliteit	–.05	Algemeen onderwijs	.68
Hoogwaardige voorzieningen (cv)	.60		

Uit het cijfermateriaal in deze tabel kan worden afgeleid dat vijf factoren buiten de verdere analyse worden gehouden omdat ze niet aan het gestelde criterium voldoen. Het betreft hier achtereenvolgens: de industriële bedrijvigheid, de bevolkingsomvang, de woonkwaliteit, de woondichtheid en de gezinsgrootte.

Van de overige zes factoren die in de verdere analyse blijven betrokken, springen met name de bevolkingsconcentratie, de hoogwaardige voorzieningen en het algemeen onderwijs in het oog. Alle drie kenmerken vertonen een vrij hoge positieve correlatie met het aandeel 13- t/m 15-jarigen in de regio dat voorbereidend wetenschappelijk onderwijs volgt. T.a.v. twee van deze kenmerken kan worden opgemerkt dat deze – hoewel op een iets andere wijze geoperationaliseerd – ook vóórkomen in de regionale analyses uitgevoerd in het kader van het talentenproject. Het betreft hier allereerst het gevolgd onderwijs in termen van het onderwijsniveau van de 35- t/m 54-jarigen; daarnaast de gemiddelde afstand tot met name de vmo-scholen die een verband te zien geeft met de deelneming aan het vmo. Het eerste kenmerk ligt ten dele besloten in de hier gehanteerde indicering van het gevolgd onderwijs middels een grotere participatie aan vormen van algemeen, c.q. universitair onderwijs boven beroepsonderwijs per niveau. Het tweede kenmerk heeft een nauwe verwantschap met de regionale bevolkingsconcentratie die als een vrij goede indicator kan worden beschouwd voor de infrastructuurle voorzieningen van een regio.

Naast een hoge schollingsgraad, goede infrastructuurle voorzieningen en de aanwezigheid van hoogwaardige voorzieningen in het woningbestand blijkt ook een heterogene beroepenstructuur in de regio een positieve invloed te hebben op de deelneming aan het vwo in deze regio. Dit is tenslotte ook nog het geval in de regio's waar sprake is van een grotere participatie

door vrouwen aan betaalde beroepsarbeid en waar de gezinsstructuur meer afwijkt van het traditionele patroon.

Op dit punt van de analyse is het noodzakelijk een aantal veronderstellingen in te voeren t.a.v. de onderlinge verhouding van de resterende regionale kenmerken en hun invloed op de deelneming aan het vwo in de onderscheiden regio's. Deze veronderstellingen nemen uiteindelijk de vorm aan van een aantal causale verbanden tussen de respectievelijke variabelen die in een latere fase worden getoetst.

1. De voor de verdere analyse in aanmerking komende regionale kenmerken kunnen in twee groepen worden onderscheiden. Een eerste groep heeft betrekking op kenmerken die structurele aspecten van de regio's aanduiden. Het betreft hier de differentiatie in de regionale beroepsstructuur, de regionale bevolkingsconcentratie en de aanwezigheid van hoogwaardige voorzieningen in het regionale woningbestand. De tweede groep van kenmerken refereert veeleer aan regionaal-culturele aspecten. Het gaat hierbij om het gevolgd onderwijs en twee uitingvormen van een minder traditioneel cultuurpatroon, te weten een grotere participatie van vrouwen aan betaalde beroepsarbeid en de aanwezigheid van grotere aantallen onvolledige gezinnen die vermoedelijk vooral zijn veroorzaakt door grotere aantallen echtscheidingen. Tot deze culturele factoren kan tevens de deelneming aan het vwo worden gerekend.

2. Ten aanzien van de onderlinge verhouding van deze twee groepen factoren, kan ervan worden uitgegaan dat de kenmerken die verwijzen naar cultuuraspecten van de regio, in grote mate afhankelijk zijn van die welke als structuurkenmerken zijn gekarakteriseerd. Een gedifferentieerde inrichting van het economisch productieproces, goede huisvestingsmogelijkheden en de aanwezigheid van een uitgebreid netwerk van infrastructuurle voorzieningen vormen als het ware de voorwaarden voor cultuuruitingen als boven omschreven.

3. Voor wat betreft de relaties tussen de structurele en culturele kenmerken, zijn geen specifieke veronderstellingen geformuleerd. De reden hiervoor ligt met name in de relatieve autonomie die aan de culturele factoren – ondanks hun structurele bepaaldheid – moet worden toegekend. Vandaar dat zo weinig mogelijk verbanden tussen deze twee groepen van factoren zijn gelegd.

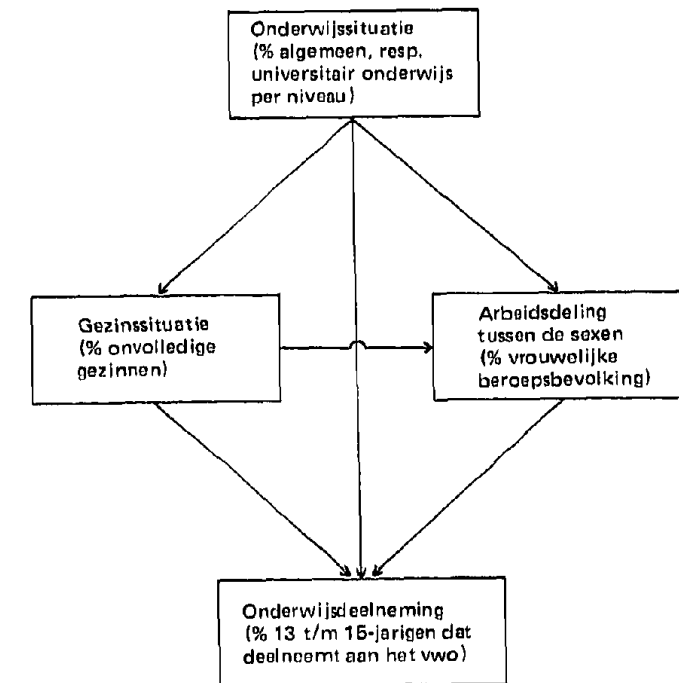
4. T.a.v. de structuuraspecten onderling worden geen specifieke verbanden gepostuleerd. Er wordt alleen van uitgegaan dat deze elkaar onderling beïnvloeden. Voor wat betreft de relatie tussen deze structuuraspecten en de deelneming aan het vwo mag worden verwacht dat

- de mate van verstedelijking die gepaard gaat met de aanwezigheid van een uitgebreid netwerk van infrastructuurle voorzieningen tot een grotere deelneming aan het vwo leidt;
- een hoogwaardige huisvesting ook een positieve invloed heeft op de deelneming aan het vwo;
- een monocultuur in het soort aanwezig werk daarentegen leidt tot een geringere deelneming aan het vwo.

5. Voor wat betreft de onderlinge verbanden tussen de culturele kenmerken mag worden verwacht dat

- de onderwijssituatie met een preferentie van algemeen boven beroeps-onderwijs niet alleen voor de deelneming aan het vwo bepalend is maar ook voor het al dan niet voorkomen van minder traditionele cultuurpatronen zoals de deelneming van vrouwen aan betaalde beroepsarbeid buitenshuis en het meer voorkomen van het onvolledig gezin (alleen man of vrouw met kinderen);
- de onvolledige gezinssituatie tot een hogere regionale participatie aan betaalde beroepsarbeid door vrouwen leidt. Deze veronderstelling is echter slechts af te leiden op het niveau van de gehanteerde indicatoren: deze laten nl. op het individueel niveau een samenhang zien tussen burgerlijke staat en het uitoefenen van beroepsarbeid (zie hoofdstuk III). Vanuit de hier gehan-

Diagram 5.1. Veronderstelde relaties tussen de diverse regionaal-culturele factoren, incl. de deelneming aan het vwo



teerde theoretische begrippen kan slechts worden gesteld dat er een wisselwerking bestaat tussen de gezinssituatie en de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen, omdat beide een uiting vormen van meer versus minder traditionele cultuurpatronen waarin de verhouding tussen de sexen is genormeerd en gelegitimeerd;

- de gezinssituatie en de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen van invloed zijn op de deelneming aan het vwo, gezien het meer algemeen maatschappelijk georiënteerd karakter van dit onderwijs.

In diagram 5.1 zijn genoemde relaties in grafische vorm verduidelijkt.

Een en ander kan nu worden ondergebracht in een structureel model dat de onderlinge relaties tussen genoemde variabelen met behulp van een aantal lineair-structurele vergelijkingen beschrijft. Dit model is terug te vinden in diagram 5.2; de bijbehorende vergelijkingen zijn weergegeven in Bijlage V. Uitgaande van de matrix van intercorrelaties in tabel 5.4 zijn de parameters van dit model geschat met behulp van het LISREL-programma (Jöreskog en Sörbom, 1978).

Tabel 5.4. Matrix van intercorrelaties tussen de in de analyse voorkomende variabelen, 80 nodale gebieden

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1) Differentiatie beroepsstructuur	—	-.312	-.191	-.482	-.277	-.327	-.394
(2) Bevolkingsconcentratie		—	.418	.769	.622	.511	.605
(3) Hoogwaardige voorzieningen (cv)			—	.569	.076	.381	.600
(4) Algemeen onderwijs				—	.603	.629	.683
(5) Onvolledigheid gezin					—	.557	.405
(6) Vrouwelijke beroepsbevolking						—	.523
(7) Deelneming vwo							—

Gebruik werd gemaakt van LISREL, omdat met behulp van dit programma niet alleen de geschatte waarden van de desbetreffende parameters worden verkregen maar tevens – uitgaande van de data – een schatting kan worden gemaakt van de juistheid van het gekozen model door middel van de zgn. «test of goodness of fit». Bij deze toets dient het model te worden verworpen indien de probability-level van de χ^2 -verdeling van alle mogelijke theoretische uitkomsten kleiner is dan .05.

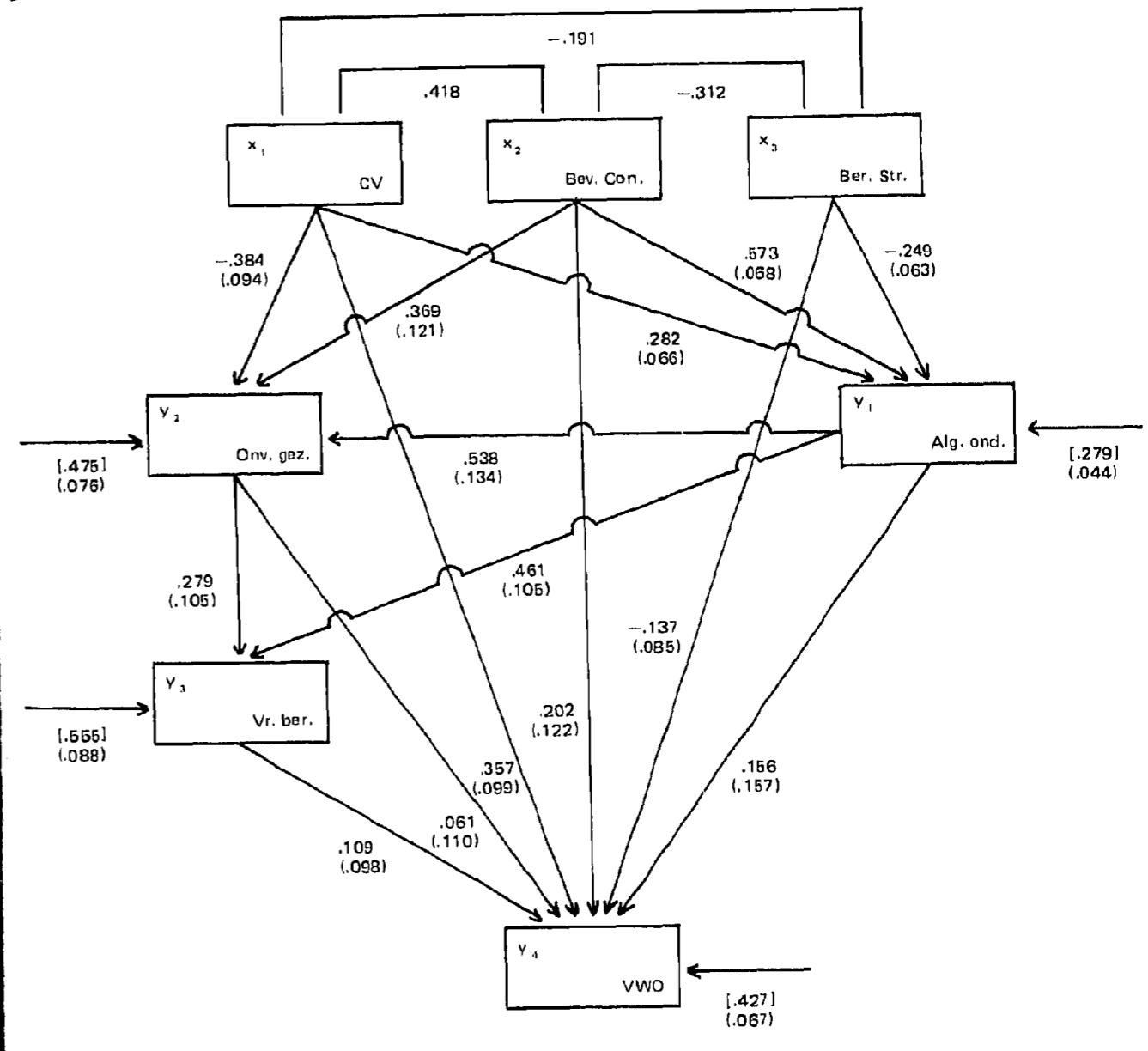
In diagram 5.2 is het getoetste model weergegeven tezamen met de desbetreffende gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties alsmede de bij deze coëfficiënten behorende standaardfouten. Een nadere inspectie van dit diagram levert het volgende beeld op.

1. Het model past vrij goed bij de in tabel 5.4 aanwezige data. De probability-level van de desbetreffende χ^2 -verdeling ligt ruim boven de toegestane waarde van .05: deze bedraagt namelijk .54. Daarnaast kan worden vastgesteld dat met behulp van het gekozen model meer dan de helft van de variantie in drie van de vier culturele kenmerken kan worden verklaard, namelijk in het algemeen onderwijs (72%), de onvolledigheid van het gezin (53%) en de deelneming aan het vwo (57%). T.a.v. het vierde culturele kenmerk – nl. de vrouwelijke beroepsbevolking – wordt d.m.v. dit model net iets minder dan de helft van de hierin optredende variantie verklaard (nl. 45%). Om dit resultaat te bereiken bleek het niet noodzakelijk alle mogelijke relaties tussen de kenmerken te veronderstellen. Na een stapsgewijze verwijdering van de niet-significante regressie-coëfficiënten tussen structurele en culturele kenmerken zijn in totaal vier regressies van culturele op structurele kenmerken geëlimineerd. Het betreft hier de regressies van de vrouwelijke beroepsbevolking op de hoogwaardige voorzieningen (cv), de bevolkingsconcentratie en de differentiatie in de beroepenstructuur alsmede die van de onvolledigheid van het gezin op de differentiatie in de beroepenstructuur. Als significantie criterium is hierbij gehanteerd dat de waarde van de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënt globaliter het dubbele of meer dan die van de standaardfout dient te bedragen. De gevolgde procedure heeft niet tot een verslechtering van de toets op de «goodness of fit» van het model geleid. Eerder is sprake van het tegendeel. Het model waarin alle regressie-coëfficiënten worden geschat – met uitzondering van die van de vrouwelijke beroepsbevolking op de hoogwaardige voorzieningen – blijkt nog maar net significant te zijn: de probability-level voor dit model is gelijk aan .0953 bij één vrijheidsgraad en een χ^2 -waarde van 2.785. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat het aantal vrijheidsgraden in verhouding veel sterker stijgt, c.q. daalt dan de waarde van de chi-kwadraat.

2. Bekijkt men de relaties tussen de structurele en culturele kenmerken (excl. de onderwijsdeelneming) dan zijn in diagram 5.2 een paar opmerkelijke zaken te signaleren.

a. De in de analyse betrokken structurele kenmerken hebben een zeer grote invloed op het *gevolgd onderwijs* in de regio. De totale variantie in de variabele Algemeen Onderwijs die door bedoelde kenmerken wordt verklaard, bedraagt $(1 - .279) \times 100\% = 72,1\%$. Een vrij grote mate van verstedelijking van de regio en de hiermee gepaard gaande goede infrastructuurle voorzieningen te zamen met een hierin aanwezig woningbestand waarvan grote delen hoogwaardige voorzieningen bezitten alsmede recentelijk zijn gebouwd, en een sterke differentiatie in de uitgeoefende beroepsarbeid blijken aldus te leiden tot meer gevolgd algemeen, c.q. universitair onderwijs dan beroeps-onderwijs door de inwoners van de regio en/of tot een grotere aantrekkingskracht van personen met genoemde onderwijsbagage naar dergelijke regio's. Van de andere kant leiden een geringere verstedelijking met minder goede infrastructuurle voorzieningen, een ouder woningbestand met geringer hoogwaardige voorzieningen en een vrij sterke monocultuur in de uitgeoefende beroepsarbeid tot minder gevolgd algemeen of universitair onderwijs.

Diagram 5.2. Structurele relaties tussen regionale kenmerken en de regionale deelneming aan het vwo met de LISREL-schattingen van de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties en standaardfouten, 80 nodale gebieden (MODEL A)



DF = 4
 χ^2 = 3.1393
 Probability-level = .5348

[] = onverklaarde variantie
 () = standaardfout

b. Voor wat betreft de invloed van de structurele kenmerken op het voorkomen van minder traditionele cultuurpatronen kan worden vastgesteld dat er slechts sprake is van een directe significante beïnvloeding van met name de hoogwaardige voorzieningen (cv) en de bevolkingsconcentratie op de onvolledigheid van het gezin, doch niet op de deelneming van vrouwen aan betaalde beroepsarbeid. Dit kan nader worden verduidelijkt aan de hand van de cijfers in tabel 5.5, die een uitsplitsing geven van de directe en indirecte effecten van de structurele kenmerken op deze minder traditionele cultuurpatronen.

Tabel 5.5. Directe en indirecte effecten van de structurele kenmerken op de culturele kenmerken «onvolledigheid gezin» en «vrouwelijke beroepsbevolking»

	Hoogwaardige voorzieningen (cv)	Bevolkingsconcentratie	Differentiatie beroepsstructuur
Onvolledigheid gezin			
• direct effect	-.384	.369	-
• indirect effect	.151	.308	-.134
Totaal	-.233	.677	-.134
Vrouwelijke beroepsbevolking			
• direct effect	-	-	-
• indirect effect	.065	.453	-.152
Totaal	.065	.453	-.152

De mate waarin een *minder traditioneel gezinstype* in de regio voorkomt blijkt vooral afhankelijk te zijn van de verstedelijkingsgraad van de regio (.369); hetgeen nog wordt versterkt indien in deze regio de scholingsgraad vooral gericht is op vormen van algemeen, resp. universitair onderwijs (.308). Opvallend daarentegen is dat in regio's met een woningbestand waarvan grote delen van nieuwere datum zijn en dat uitgerust is met meer hoogwaardige voorzieningen, dit gezinstype minder schijnt voor te komen (-.384), misschien een gevolg van het feit dat in de nieuwbouw vooral het accent is gelegd op woningtypen – de zgn. ééngezinshuizen – die speciaal geschikt zijn voor volledige gezinnen, met name die van het type man-vrouw en kinderen. Of in een regio sterk gedifferentieerde beroepsarbeid wordt verricht lijkt geen invloed te hebben op het voorkomen van het minder traditionele éénoudergezin. Wel als dit in bepaalde regio's gepaard gaat met een preferentie voor algemeen, resp. universitair onderwijs (-.134). Eenzelfde indirect effect via deze preferenties is te constateren in regio's met hoogwaardige voorzieningen (.151).

De structurele kenmerken hebben geen directe invloed op de *deelneming aan betaalde beroepsarbeid* door vrouwen in de regio. Wel is er sprake van een indirecte invloed van met name de bevolkingsconcentratie op dit verschijnsel: in meer verstedelijkte regio's verrichten vrouwen meer betaalde beroepsarbeid indien in deze regio's een vrij grote preferentie in algemeen, c.q. universitair onderwijs aanwijsbaar is (.453).

c. Overeenkomstig de veronderstellingen heeft de onderwijssituatie een sterke invloed op het voorkomen van minder traditionele cultuurpatronen. In regio's met een hoge scholingsgraad in termen van algemeen (incl. universitair) onderwijs wordt in grotere mate zowel het minder traditionele éénoudergezin (.538) aangetroffen alsook een grotere deelneming van vrouwen aan beroepsarbeid (.461). Daarnaast kan ook nog een geringe invloed worden geconstateerd van de onvolledige gezinssituatie op de participatie aan betaalde beroepsarbeid door vrouwen (.279).

3. Zoals reeds is opgemerkt, kan met behulp van het in diagram 5.2 gepresenteerde model van structurele en culturele kenmerken meer dan de helft (nl. $(1-.427) \times 100\% = 57,3\%$) van de variantie in de regionale deelneming aan het vwo worden verklaard.

Een inspectie van de respectievelijke regressie-coëfficiënten laat echter zien dat die tussen de deelneming aan het vwo en de structurele kenmerken in het algemeen groter zijn dan die tussen de vwo-deelneming en de culturele kenmerken. Bovendien blijken laatstbedoelde regressie-coëfficiënten niet significant te zijn. Zo is de standaardfout van de regressie van de vwo-deelneming op de vrouwelijke beroepsbevolking en die op het algemeen onderwijs even groot als de desbetreffende regressie-coëfficiënten (.098 versus .109, en .157 versus .156); de standaardfout van de regressie van de vwo-deelneming op de onvolledigheid van het gezin is zelfs groter dan de desbetreffende regressie-coëfficiënt (.110 versus .061).

Bovenstaande constatering suggereert als het ware het model te vereenvoudigen. Bij deze vereenvoudiging werd stapsgewijs te werk gegaan: te beginnen met de kleinste coëfficiënt van de regressie van de vwo-deelneming op de drie andere culturele kenmerken uit het oude model, werd steeds één coëfficiënt minder geschat waarbij dan tevens werd bekeken of één van de andere coëfficiënten significant werd. Deze procedure leverde een nieuw model op waarin de regionale deelneming aan het vwo uitsluitend nog wordt bepaald door de in de analyse opgenomen structurele kenmerken. In diagram 5.3 is dit nieuwe model grafisch weergegeven met vermelding van de desbetreffende gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties per afhankelijke variabele alsmede de bij deze coëfficiënten behorende standaardfouten. Bij inspectie van dit model komen met name twee zaken als meest belangrijk naar voren.

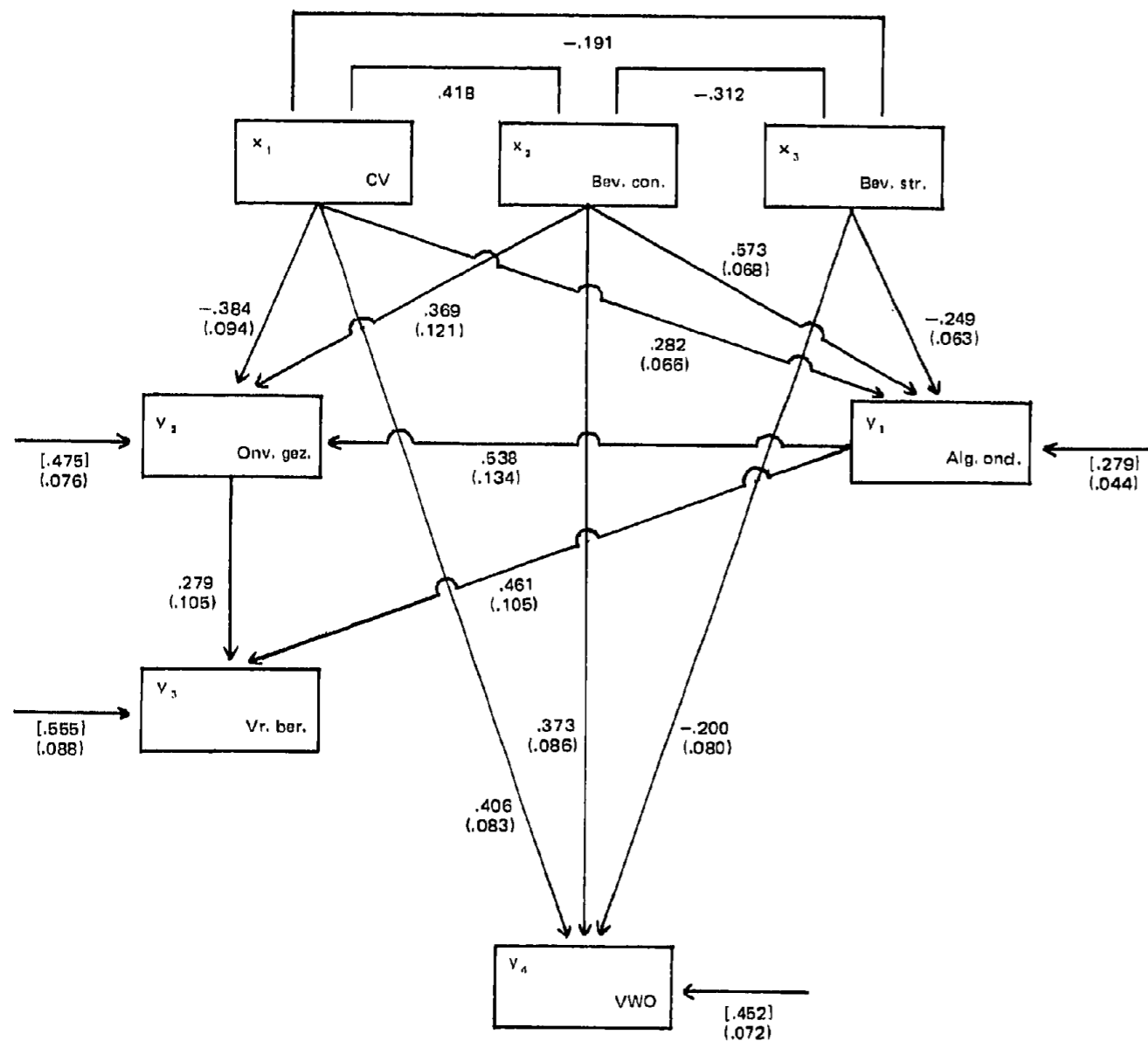
a. Dit nieuwe model past nog steeds goed bij de in tabel 5.4 gepresenteerde oorspronkelijke data. De probability-level van de desbetreffende χ^2 -verdeling ligt nog steeds ruim boven de toegestane waarde van .05: zoals vermeld bij dit model, bedraagt deze waarde .31.

b. Vergelijkt men de totaal verklaarde variantie in de regionale deelneming aan het vwo die dit nieuwe model oplevert, met die uit het eerste model, dan blijkt deze ongeveer in dezelfde orde van grootte te liggen. Werd door model A 57,3% van de variantie in deze deelneming verklaard, in model B bedraagt dit percentage $(1-.452) \times 100\% = 54,8\%$. M.a.w. de verklaarde kracht van het model is nauwelijks minder geworden door het verwijderen van de effecten van de culturele kenmerken.

Het bovenstaande laat de conclusie toe dat de regionale verschillen in de deelneming aan het vwo door de 13- t/m 15-jarigen grotendeels kunnen worden verklaard door een drietal regionaal-structurele factoren. In positieve zin geformuleerd betreft het hier met name:

– een regionale woonsituatie welke kan worden getypeerd als vrij goede mogelijkheden tot huisvesting. Grote delen van de in dergelijke regio's aanwezige woningen zijn in het bezit van een hoogwaardige voorziening zoals een centrale verwarming en zijn recentelijk gebouwd. Gezien het de laatste tientallen jaren gevoerd woningbouwbeleid – waarin het ontwikkelen van compleet nieuwe wijken en zelfs nieuwe steden in de zgn. overloopgebieden centraal staat – mag worden verwacht dat in deze regio's vele nieuwe woongebieden worden aangetroffen. Andere maatschappelijke en regionale gevolgen van dit woningbouwbeleid vinden vermoedelijk ook in deze regio's hun weerspiegeling, men denke hierbij bijv. aan de met dit beleid samen-

Diagram 5.3. Structurele relaties tussen regionale kenmerken en de regionale deelneming aan het vwo met de LISREL-schattingen van de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten, de onverklaarde varianties en de standaardfouten, 80 nodale gebieden (MODEL B)



DF = 7
 Chi² = 8.2293
 Probability-level = .3128
 [] = onverklaarde variantie
 () = standaardfout

hangende trek van bepaalde bevolkingsgroepen uit de stad naar dergelijke gebieden. Het betreft hier met name de beter gesitueerden terwijl de laagst geklasseerden in de stad achterblijven in de oudere naar verpaupering tendrende woningen met geringe en vrijwel zonder hooggekwalificeerde voorzieningen.

– de structurele aspecten van de verstedelijking waarbij vooral moet worden gedacht aan de aanwezigheid van goede infrastructurale en andere publieke (maatschappelijke en sociale) voorzieningen en een groter aanbod van arbeidsplaatsen zowel qua aantal als differentiatie hierbinnen in de regio. In dit verband zij gewezen op de geconstateerde correlaties van de regionale bevolkingsconcentratie met de regionale woonsituatie enerzijds (.418) en met de regionale differentiatie in de verrichte beroepswerkzaamheden anderzijds (–.312). Het creëren van nieuwe woongebieden impliceert o.a. het aanbrengen c.q. de verbetering van de infrastructurale voorzieningen. Industrialisering en/of de dienstensector wordt met name in meer verstedelijkte gebieden aangetroffen zodat in minder verstedelijkte gebieden het aantal arbeidsplaatsen en de differentiatie hierbinnen kleiner is.

– een regionale arbeidssituatie waarin arbeidsplaatsen van allerlei soort kunnen worden vervuld. Het gaat hierbij om arbeidsplaatsen in diverse sectoren. Dus niet alleen overwegend industrie- of transportberoepen, of administratieve dan wel commerciële functies e.d., maar zowel industrie-/transportberoepen, administratieve en commerciële functies enz. Een en ander betekent dat in dergelijke regio's een vrij sterke economische basis aanwezig is waardoor deze regio's minder te lijden hebben van economische recessies dan regio's waarin sprake is van een éézijdige beroepsstructuur.

Resumerend kan bijgevolg worden gesteld dat de deelneming aan het vwo vrij omvangrijk is in regio's met een goede huisvestings situatie, goede infrastructurale en andere voorzieningen en met een sterke economische basis. De deelneming aan het vwo is vrij gering in regio's waar sprake is van een minder goede huisvestings situatie, minder goede of slechte infrastructurale of andere voorzieningen, alsmede met een zwakke economische basis.

5.2.2.2. Geselecteerde kenmerken en de regionale verschillen in de deelneming aan het vwo naar maatschappelijke herkomst

In de voorafgaande subparagraaf hebben we de regionale factoren getraceerd die van invloed zijn op de deelneming aan het vwo door de gehele groep van 13 t/m 15-jarigen binnen de regio. In deze subparagraaf staat het tweede deel van de vraagstelling centraal: zijn de gevonden regionale factoren ook van invloed op de regionale deelneming aan het vwo door de onderscheiden maatschappelijke groeperingen; en zo ja, is er dan sprake van een voor iedere groepering gelijke invloed of zijn hierin per groepering verschillen te onderkennen?

Eraan zij herinnerd dat bij deze analyse de volgende maatschappelijke beroepsgroepen betrokken zijn: bedrijfshoofden buiten de landbouw met en zonder personeel; hogere, middelbare en lagere employé's alsmede arbeiders en beroepslozen. Uitgezonderd van deze analyse zijn: bedrijfshoofden in de landbouw met en zonder personeel, beoefenaars van een vrij beroep en werklozen. De reden van deze uitzondering ligt in het feit dat de verschillen in de regionale vwo-deelnemingscijfers van laatstgenoemde maatschappelijke groeperingen niet of nauwelijks systematisch met elkaar en met die van de andere groeperingen samenhangen noch met die van de totale regionale deelneming aan het vwo. Het niet verder betrekken van deze groeperingen in de verdere analyse is – zoals eerder is uiteengezet – niet zo bezwaarlijk omdat deze groepen een vrij kleine minderheid vormen in bijna iedere regio.

Het voorafgaande betekent dat bij de verdere analyse tien variabelen zijn betrokken die kunnen worden onderverdeeld in een tweetal blokken. Een eerste blok bestaat uit de drie getraceerde regionaal-structurele factoren – te beschouwen als onafhankelijke variabelen; een tweede blok wordt gevormd door de regionale deelnemingscijfers aan het vwo van een zevental maat-

Canonische correlatie als analysetechniek

schappelijke beroepsgroepen – te beschouwen als afhankelijke variabelen. Gezien de hierboven geëxpliciteerde vraagstelling is het noodzakelijk te analyseren of en in hoeverre een samenhang bestaat tussen elke variabele uit het onafhankelijke blok met elke variabele uit het afhankelijke blok. Als meest geëigende techniek komt hiervoor canonische correlatie in aanmerking.

Een beknopte beschrijving van de canonische correlatie als analysetechniek lijkt allereerst gewenst daar deze techniek niet of nauwelijks wordt toegepast – althans in de sociale wetenschappen. Canonische correlatie-analyse is één van de vele multivariate analysetechnieken die in dit geval specifiek is gericht op het analyseren van de onderlinge samenhang van twee reeksen variabelen die duidelijk als zodanig kunnen worden onderscheiden. Als multivariate analysetechniek heeft ook de canonische correlatie als doelstelling zoveel mogelijk variantie in bepaalde variabelen te verklaren. Het specifieke hierbij is echter dat de maximalisering van de verklaarde variantie betrekking heeft op de relatie tussen twee reeksen van variabelen en niet op die binnen één reeks van variabelen.

De twee belangrijkste bronnen van informatie die de canonische correlatie-analyse verschaft zijn de «canonical variates» en de maat van samenhang hiertussen, de zgn. canonische correlaties. De «canonical variates» worden altijd paarsgewijs opgeleverd: één voor iedere reeks of blok van variabelen die bij de analyse zijn betrokken. Een dergelijke variat bestaat uit een aantal coëfficiënten – net als de ladingen van een principale component bij factoranalyse – waarin het gewicht wordt aangegeven dat aan de originele variabelen is toegekend. Deze paren van canonische variaten zijn zodanig gekozen dat de ene variat uit het eerste blok variabelen en de andere variat uit het tweede blok variabelen maximaal met elkaar correleren.

De waarde van deze correlatie wordt de canonische correlatie genoemd. Het kwadraat van deze correlatie – ook wel de eigenwaarde genoemd – geeft de hoeveelheid variantie in de ene variat aan die door de andere wordt verklaard. Zij nog opgemerkt dat slechts die paren canonische variaten als reëel worden beschouwd die een significante correlatie vertonen ($p < .05$).

De correlatie-matrix op basis waarvan de canonische correlatie-analyse is uitgevoerd, is weergegeven in tabel 5.6. Vergelijkt men de diverse waarden van de correlatiecoëfficiënten tussen de regionaal-structurele factoren en de desbetreffende regionale deelnemingscijfers van de onderscheiden beroepsgroepen met die tussen deze kenmerken en de totale regionale deelneming aan het vwo dan blijken eerstgenoemde beduidend lager te zijn dan laatstgenoemde. Daarnaast kan worden geconstateerd dat de waarden van de eerstgenoemde correlatie-coëfficiënten onderling nogal uiteenlopen. Voor wat betreft de hoogwaardige voorzieningen (cv) van .20 (hoger employé) tot .52 (zonder beroep); de bevolkingsconcentratie van .10 (lager employé) tot .51 (zonder beroep). T.a.v. de regionale diversiteit in de beroepenstructuur komen zelfs vrij veel correlaties van praktisch geen of geringe waarde voor. De vrij hoge correlaties tussen de regionale deelnemingspercentages van de diverse beroepsgroepen onderling zijn niet verwonderlijk. Reeds eerder is naar voren gekomen dat tussen de verschillen in de regionale deelnemingscijfers voor de onderscheiden beroepsgroepen een vrij hoge samenhang bestaat.

De canonische correlatie-analyse toegepast op de in tabel 5.6 gepresenteerde correlatiematrix levert één significant paar canonische variaten op. De coëfficiënten van de oorspronkelijke variabelen uit het eerste (onafhankelijke) en het tweede (afhankelijke) blok op deze variaten alsmede de correlatie tussen deze variaten en de eigenwaarde zijn samengevat in tabel 5.7.

T.a.v. de in deze tabel samengevatte cijfers kan het volgende worden opgemerkt:

Canonische correlatie-analyse t.a.v. de regionaal-structurele factoren en de regionale deelneming aan het vwo per beroepsgroep

Tabel 5.6. Matrix van intercorrelaties tussen de regionaal-structurele factoren en de regionale vwo-deelnemingscijfers per beroepsgroep, 80 nodale gebieden

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Regionaal-structurele factoren										
1. Hoogwaardige voorzieningen (cv)	—	.418	-.191	.259	.393	.197	.279	.325	.468	.515
2. Bevolkingsconcentratie		—	-.312	.211	.325	.150	.172	.100	.359	.508
3. Diversiteit beroepenstructuur			—	-.035	-.257	.001	.088	-.038	-.068	-.381
Deelnemingscijfers vwo										
4. Bedrijfs hoofd buiten landbouw met personeel					.490	.576	.641	.528	.622	.409
5. Bedrijfs hoofd buiten landbouw zonder personeel					—	.497	.398	.408	.464	.415
6. Hoger employé					—	—	.629	.448	.443	.458
7. Middelbaar employé							—	.536	.573	.360
8. Lager employé								—	.571	.363
9. Arbeider									—	.585
10. Zonder beroep										—

Tabel 5.7. Coëfficiënten van de oorspronkelijke variabelen op de canonische variaten, canonische correlatie en eigenwaarde

Regionale factoren	Vwo-deelnemingscijfers	
	CANVAR I	CANVAR I
- Hoogwaardige voorzieningen (cv)	-.554	- Bedrijfshoofd buiten landbouw met personeel .083
- Bevolkingsconcentratie	-.417	- Bedrijfshoofd buiten landbouw zonder personeel -.456
		- Hoger employé .383
		- Middelbaar employé -.020
		- Lager employé .032
- Diversiteit beroepsstructuur	.383	- Arbeider -.127
		- Zonder beroep -.847
Canonische correlatie	.717	
Eigenwaarde	.514	

1. Allereerst is het van belang vast te stellen dat in het significante paar van canonische variaten alle bij de analyse vertegenwoordigde variabelen zijn betrokken. Dit betekent dat elk van de regionaal-structurele factoren – nl. woonsituatie, aanwezigheid van voorzieningen en diversiteit van beroepsarbeid – van invloed is op de vwo-deelneming van zowel bedrijfshoofden buiten de landbouw met en zonder personeel als arbeiders, personen zonder beroep en de diverse employé-categorieën.

2. De correlatie tussen de afzonderlijke canonische variaten bedraagt .717 en de hierbij behorende eigenwaarde .514. Dit betekent dat de combinatie van genoemde drie regionaal-structurele factoren ruim de helft van de variantie verklaart in de combinatie van de regionale deelneming aan het vwo door de onderscheiden maatschappelijke groeperingen.

3. Kijkt men naar de afzonderlijke ladingen van de diverse regionaal-structurele factoren op de canonische variaten behorend tot het eerste blok van de onafhankelijke variabelen, dan blijkt dat deze ongeveer in dezelfde orde van grootte liggen. Een mogelijke uitzondering hierop wordt gevormd door de hoogwaardige voorzieningen (cv) die een groter gewicht op deze variaten lijken te hebben.

4. De ladingen van de afzonderlijke vwo-deelnemingscijfers per beroepsgroep op de canonische variaten uit het tweede blok van de afhankelijke variabelen lopen daarentegen nogal uiteen. Een vrij hoge negatieve lading vertonen de vwo-cijfers van personen zonder beroep (-.847) en die van de bedrijfshoofden buiten de landbouw zonder personeel (-.456). Het hoogste positieve gewicht op deze variaten laat het vwo-cijfer van de hogere employé's zien (.383).

In dit opzicht is het van belang te onderkennen dat het negatieve en positieve teken van genoemde ladingen op de variaten uit het tweede blok een iets andere betekenis hebben dan die bij de gangbare correlatie-coëfficiënten. Zij moeten worden geïnterpreteerd in samenhang met die op de canonische variaten, behorend tot het eerste blok van onafhankelijke variabelen. Als zodanig geven genoemde tekens primair een soort ordening aan in de zin van hoog naar laag. Dit betekent dat in grote lijnen de hogere ladingen worden gevormd door die van het vwo-cijfer van personen zonder beroep, kleine zelfstandigen en arbeiders; de lagere door die van het vwo-cijfer van de overige groeperingen.

Het voorafgaande kan nu als volgt worden geïnterpreteerd.

- In regio's die worden gekenmerkt door een vrij slechte huisvestingssituatie – met name vanwege het grotendeels ontbreken van hoogwaardige voorzieningen zoals cv en het feit dat grote delen van het woningbestand reeds van oudere datum zijn – , door minder goede infrastructuur en andere (maatschappelijke en sociale) voorzieningen, alsmede door een vrij grote eenzijdigheid in de aanwezige soort beroepsarbeid, nemen kinderen uit alle maatschappelijke groeperingen minder deel aan het vwo dan hun desbetreffende leeftijdsgenoten die in regio's wonen waarin sprake is van een vrij goede huisvesting, betere infrastructuur en andere voorzieningen alsmede een meer gedifferentieerd aanbod van beroepswerkzaamheden.

- Deze structurele bepaaldheid van de regionale deelneming aan het vwo voor de diverse maatschappelijke groeperingen geldt in het bijzonder voor personen die niet aan het arbeidsproces deelnemen, de kleine zelfstandigen en de arbeiders; in mindere mate voor bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel en de diverse employé-categorieën.

Voor een nadere precisering van deze interpretatie zijn de desbetreffende intercorrelaties berekend van de op basis van de canonische variaten betreffende de structurele component aan de regio's toe te kennen scores enerzijds met de afzonderlijke vwo-deelnemingscijfers voor de onderscheiden maatschappelijke groeperingen anderzijds. Het resultaat van deze berekening is weergegeven in tabel 5.8.

Tabel 5.8. Correlatie-coëfficiënten van de regionale vwo-deelnemingscijfers per beroepsgroep afzonderlijk met de regionale canonische variaten-scores betreffende de structurele component van de canonische correlatie

- Employé		- Bedrijfshoofd buiten de landbouw	
• hoger	-.171	• met personeel	-.244
• middelbaar	-.192	• zonder personeel	-.452
• lager	-.236	- Arbeider	-.435
		- Zonder beroep	-.643

Uit deze cijfers blijkt allereerst dat het regionale vwo-cijfer van iedere beroepsgroep correleert met de regionale canonische variaten-scores op de structurele component van de canonische correlatie; bovendien bezitten alle coëfficiënten hetzelfde – in dit geval voorspelbaar – negatief teken. Hieruit kan weer de conclusie worden getrokken dat de desbetreffende combinatie van structurele factoren van invloed is op de regionale vwo-deelneming van alle maatschappelijke groeperingen.

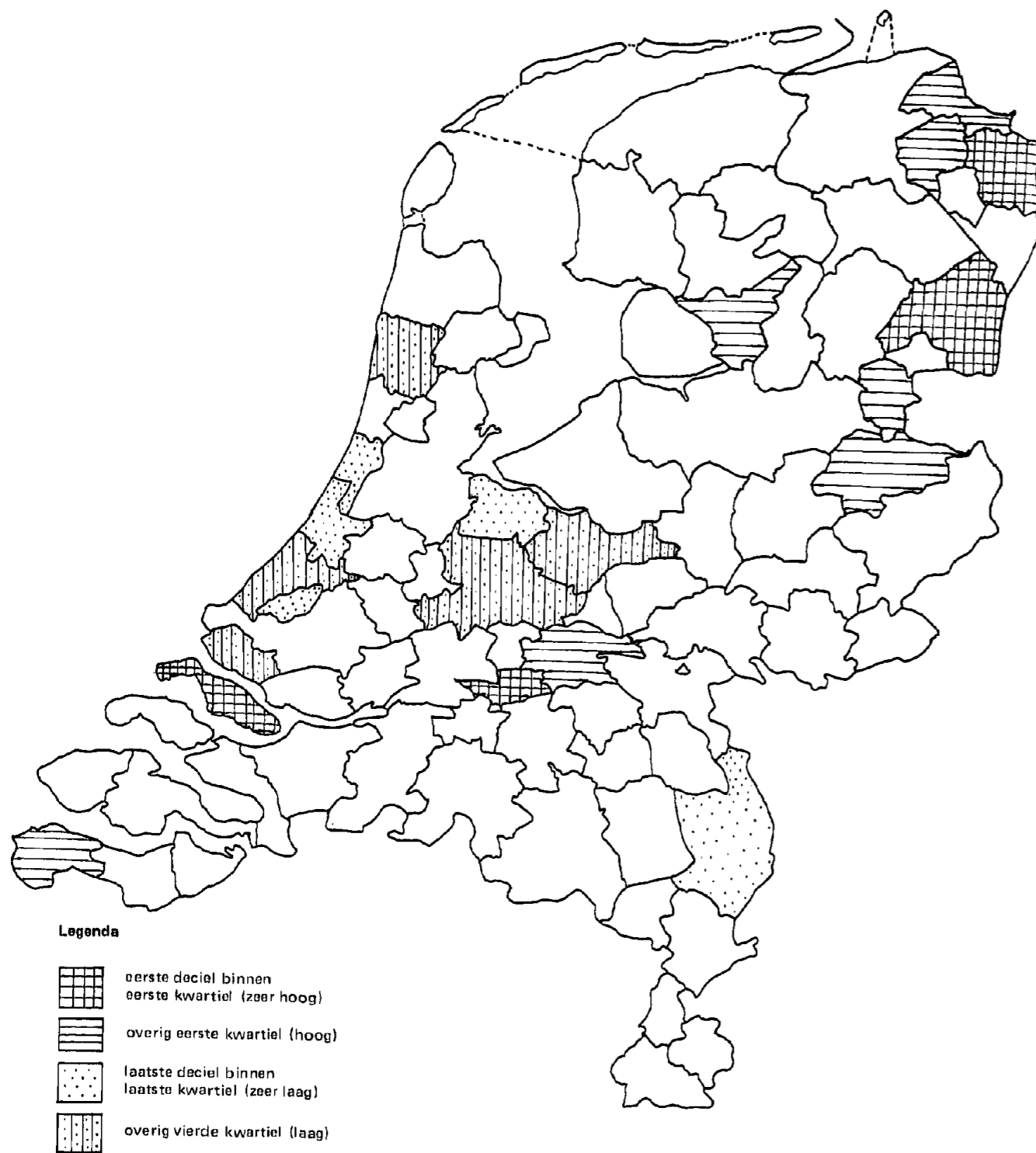
Bedoelde invloed van deze combinatie van regionale factoren op de regionale deelneming aan het vwo per beroepsgroep varieert nogal per maatschappelijke groepering. Niet zo groot is deze invloed op de vwo-deelneming door de diverse categorieën van employé's en bedrijfshoofden buiten de landbouw met personeel: slechts 3 tot 6% van de totale variantie in de vwo-cijfers van deze groeperingen kan door de combinatie van de regionaal-structurele factoren inzake wonen, werken en voorzieningen worden verklaard. Daarentegen kan de invloed van genoemde combinatie van factoren als vrij sterk worden gekwalificeerd op de regionale deelneming aan het vwo door kleine zelfstandigen, arbeiders en personen zonder beroep: in de vwo-cijfers van de twee eerstgenoemde groeperingen verklaart de combinatie van regionaal-structurele factoren ca. 20% van de variantie, terwijl dit in de vwo-cijfers van de laatstgenoemde groep ca. 40% bedraagt.

Op basis van de voorafgaande analyse is het mogelijk een aantal concrete woon-schoolgebieden aan te wijzen waarin de woonsituatie, de infrastructuur en andere maatschappelijke en sociale voorzieningen alsmede de aanbodstructuur van de beroepsarbeid van dien aard zijn dat deze leiden tot een relatief hoge, resp. relatief lage deelneming aan het vwo van met name de maatschappelijke groeperingen behorend tot het arbeiderstype-deelnemingspatroon, te weten: arbeiders, personen zonder beroep en de kleine zelfstandigen. Hiertoe zijn allereerst de voor iedere regio per canonische variaten berekende scores (zie bijlage V) geordend van hoog naar laag. Deze zijn daarna verdeeld in vier groepen, de zgn. kwartielen. Aldus zijn twintig gebieden verkregen met de hoogste scores (eerste kwartiel) en twintig gebieden met de laagste scores (vierde kwartiel) op iedere afzonderlijke variaten. Binnen deze twee kwartielen is – t.b.v. een verdere differentiatie – per canonische variaten nog een onderscheid gemaakt in gebieden met een score behorend tot het eerste, resp. het laatste deciel van de totale verdeling van de scores.

Rekening houdend met de aard van de canonische correlatie – nl. maximale correlatie van combinaties van variabelen uit de twee blokken – zijn

Gebieden met hoge en lage canonische variaten-scores

Cartogram 5.2. Gebieden met hoge, resp. lage scores op het paar canonische variaten betreffende regionaal-structurele factoren en regionale vwo-deelneming naar maatschappelijke herkomst



daarnaast per kwartiel, resp. hierbinnen gelegen deciel de hierin vóórkomende gebieden op de twee canonische variaten met elkaar vergeleken. Uit deze vergelijking komt naar voren dat

- elf gebieden worden aangetroffen in zowel het eerste kwartiel van de canonische variaten-scores uit het blok van de structurele factoren als in dat van de vwo-deelnemingscijfers - vier gebieden hiervan komen tevens voor in de desbetreffende hierbinnen gelegen decielen;
- tien gebieden aan te treffen zijn in zowel het laatste kwartiel van de canonische variaten-scores uit het blok van de structurele factoren als in dat van de vwo-cijfers - vier gebieden hiervan komen tevens voor in de desbetreffende binnen dit kwartiel gelegen decielen.

Door deze procedure is een aantal gebieden geselecteerd die worden gekenmerkt door zowel lage tot zeer lage, resp. hoge tot zeer hoge deelnemingscijfers aan het vwo per beroepsgroep, als door een vrij slechte, resp. vrij goede positie t.a.v. de genoemde woon-, werk- en voorzieningenstructuur.

In cartogram 5.2 zijn de desbetreffende gebieden in kaart gebracht. Bestudering hiervan leidt tot de volgende opmerkelijke zaken.

1. De gebieden waarin sprake is van de meest gunstige omstandigheden qua wonen, werk en aanwezige voorzieningen en waarin dientengevolge per beroepsgroep een hoge tot zeer hoge deelneming aan het vwo is te constateren, liggen alle - op één uitzondering na, nl. Noord-Limburg - in het westen van het land. Het gaat hierbij om het westelijk en het oostelijk deel van de randstad met het hierbij behorende overloopgebied (Amersfoort en omstreken). In deze nemen vooral de regio's Delft, Leiden, Haarlem (Zuidkennemerland) en Hilversum (het Gooi en de Vechtstreek) een zeer gunstige positie in.

2. De gebieden waarin sprake is van een meer ongunstige woon-, werk- en voorzieningssituatie en waarin bijgevolg een lage tot zeer lage vwo-deelneming per beroepsgroep wordt aangetroffen, zijn vooral regio's die deel uitmaken van de als zodanig bekend staande probleemgebieden in Oost-Groningen, in Zuidoost-Drenthe, in Noordoost-Overijssel, in de kop van Overijssel en in het rivierengebied van Midden-Nederland. Daarnaast betreft het hier nog het Zuidhollandse Goeree en Overflakkee alsmede de regio Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen. De meest ongunstige positie in deze nemen nog het Oost-Groningse Winschoten en omgeving in, de Zuiddrentse regio Emmen, Zaltbommel en omgeving alsmede het Zuidhollandse eiland Goeree en Overflakkee.

Deze uitkomsten lijken grotendeels niet opzienbarend. Het punt hierbij is echter wel dat duidelijk de structurele bepaaldheid naar voren komt van de wijze waarop het onderwijs functioneert.

5.3. Regio en reproductiefunctie: samenvatting en besluit

Uit de voorafgaande beschrijvingen en analyses ten aanzien van de regionale deelneming aan vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst kunnen m.b.t. de reproductiefunctie van het onderwijs de volgende conclusies worden getrokken.

1. Ook op het regionaal niveau is duidelijk sprake van een reproducerende werking van het onderwijs. Allereerst hebben we geconstateerd dat binnen iedere regionale gebiedseenheid de deelneming aan het lbo en die aan het avo in grote lijnen verloopt volgens de maatschappelijke scheidslijn arbeider-employé. Naast deze basis-netwerken in het onderwijs blijkt echter ook op regionaal niveau sprake te zijn van een aantal subnetwerken van onderwijsvormen die in hoofdzaak zijn bestemd voor de onderscheiden employé-categorieën. De in het vorige hoofdstuk geconstateerde deelnemingspatronen van deze maatschappelijke groeperingen keren in wezen - ondanks een reeks variaties hierin - binnen iedere regionale gebiedseenheid terug. Genoemde variaties hebben immers slechts betrekking op regionale afwijkingen in de deelneming aan een bepaalde onderwijsvorm per employé-patroon zonder dat daardoor de andere kenmerken van deze patronen worden aangetast. In dit opzicht zij in herinnering geroepen dat

- een hogere deelneming aan het mavo in sommige regio's door hogere employé's nog altijd gepaard blijft gaan met een hoge deelneming aan het havo en het vwo door deze beroepsgroep;
- een lagere deelneming aan het havo in een aantal gebieden door middelbare employé's nog steeds een vrij hoge deelneming aan het vwo en een hoge deelneming aan het mavo door deze beroepsgroep inhoudt;
- een lagere deelneming aan het mavo in sommige gebiedseenheden door lagere employé's nog steeds betekent dat deze omvangrijker is dan die van arbeiders.

Kortom, de beschrijving van de regionale deelneming op 13- t/m 15-jarige leeftijd aan vormen van voortgezet onderwijs naar maatschappelijke herkomst heeft geen fundamentele indicatie opgeleverd die de aanwezigheid van een aantal netwerken in het onderwijs bestemd voor specifieke maatschappelijke groeperingen - ook op regionaal niveau - ter discussie zouden kunnen stellen.

2. De reproducerende en daarmee ook allocerende werking van ons onderwijsbestel kan niet worden beschouwd als een gegeven losstaand van andere maatschappelijke factoren en verschijnselen. Integendeel: deze functies van het onderwijs zijn als het ware ingebed dan wel liggen verankerd in allerlei bestaande structuren, met name in die op het gebied van het wonen, het werken en het kunnen gebruik maken van allerlei maatschappelijke en sociale voorzieningen.

Dit is de conclusie die kan worden getrokken uit de verdergaande analyse van de diversiteit in de regionale vwo-deelneming door de onderscheiden maatschappelijke groeperingen. In dit opzicht werd allereerst vastgesteld dat er een vrij grote mate van differentiatie aanwezig is in de deelneming door de 13- t/m 15-jarigen aan het vwo per beroepsgroep. Deze differentiatie is systematisch van aard in deze zin dat in het algemeen in de diverse gebieden een laag, resp. hoog deelnemingscijfer aan het vwo voor één beroepsgroep samengaat met lage, resp. hoge cijfers voor de andere beroepsgroepen. In tabel 5.9 zijn dienaangaande nog eens een paar cijfers beknopt samengevat.

Tabel 5.9. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen van een aantal maatschappelijke groeperingen in de nodale gebieden Middelharnis en Winschoten enerzijds alsmede Haarlem en Hilversum anderzijds

	Middelharnis	Winschoten	Haarlem	Hilversum
- Bedrijfs hoofd buiten landbouw				
• met personeel	4,4	5,1	10,1	11,4
• zonder personeel	0,0	1,6	8,9	8,1
- Hoger employé	30,0	13,3	32,4	30,3
- Middelbaar employé	15,3	5,4	18,5	15,3
- Lager employé	3,1	0,7	8,6	9,4
- Arbeider	2,0	0,4	4,1	4,2
- Zonder beroep	0,7	0,8	8,2	8,0

Een en ander betekent dat er op regionaal niveau in de intensiteit waarmee het onderwijs de reproductiefunctie - en daarmee ook de allocatiefunctie - vervult, nogal wat variaties zijn te onderkennen. De verdere analyse heeft uitgewezen dat hierbij met name structurele factoren op het gebied van het wonen (hoogwaardige voorzieningen met vrij veel nieuwbouw veelal geconcentreerd in zgn. overloopgebieden), van het werk (met name een gedifferentieerd aanbod van betaalde beroepsarbeid) en van aanwezige voorzieningen (zowel infrastructurele als van andere - maatschappelijke en sociale - aard) een belangrijke rol spelen. M.a.w. hoe het onderwijs de allocatie- en reproductiefunctie vervult, is in sterke mate afhankelijk van de totale structurele context op het lokaal-regionale vlak.

3. De afhankelijkheid van de totale structurele context in deze betreft vooral de wijze waarop het onderwijs via de twee basisnetwerken de maatschappelijke scheidslijn arbeider-employé aan personen behorend tot deze

maatschappelijke groeperingen generatiegewijs doorgeeft. Deze conclusie kan worden getrokken uit het geleken analyse-resultaat dat de regionale verschillen in de vwo-deelnemingscijfers van met name de maatschappelijke groeperingen met een arbeiderstype-deelnemingspatroon in vrij grote mate kunnen worden verklaard door de desbetreffende regionaal-structurele kenmerken. Het betreft hier personen zonder beroep, arbeiders en de kleine zelfstandigen. Gezien het op regionaal niveau gesignaleerd parallel loepend patroon in de niveau-verschillen in de deelneming aan het vwo en die aan het lbo naar maatschappelijke herkomst, zal een uit te voeren analyse op de lbo-deelnemingscijfers tot eenzelfde - uiteraard analoog - resultaat komen. Concluderend kan derhalve worden gesteld dat de gebondenheid aan de regionaal-structurele context met name geldt voor de twee basisnetwerken: lager onderwijs en lager beroepsonderwijs enerzijds en andere vormen van voortgezet onderwijs anderzijds.

Beziet men de discussies en beleidsplannen ten aanzien van het voeren van een onderwijsstimuleringsbeleid voor groepen in achterstandssituaties (zie o.m. Halsey, 1972; Soutendijk e.a., 1976; Beleidsplan voor het onderwijs aan groepen in achterstandssituaties, 1974) tegen de achtergrond van de resultaten van de hier uitgevoerde analyses en de hieruit te trekken conclusies dan kan een tweetal kanttekeningen bij deze discussies en plannen worden geplaatst.

1. Genoemde resultaten en conclusies duiden erop dat veeleer dient te worden gekozen voor een regionale benadering in het onderwijsstimuleringsbeleid voor groepen in achterstandssituaties dan voor een benadering per school. Uit de analyse is immers duidelijk een structurele bepaaldheid naar voren gekomen voor de vwo-deelneming en daarmee ook voor de achterstand in het kleuter- en lager onderwijs van dergelijke groepen (arbeiders, kleine zelfstandigen, personen zonder beroep e.d.). Deze structurele bepaaldheid reikt veel verder dan een verschil in sociale samenstelling van de bevolking. Het betreft hier een afhankelijkheid van structuren op het gebied van wonen, werken en aanwezigheid van infrastructurele en andere voorzieningen.

Of bij de keuze van een regionale benadering van een onderwijsstimuleringsbeleid de in deze analyse betrokken regionale eenheden zouden moeten worden gehanteerd, blijft nog maar de vraag. In een groot aantal gevallen zijn de gehanteerde nodale gebieden vermoedelijk te grofmazig van aard, vooral daar waar grotere steden deel uitmaken van deze regio's. Een verdere analyse binnen deze grotere regio's zou mogelijkerwijs hierover uitsluitel kunnen geven. Blijft staan dat de hier gelocaliseerde gebiedseenheden, waarin arbeiderskinderen en kinderen van kleine zelfstandigen alsmede van personen zonder beroep een achterstand hebben t.a.v. de tot deze maatschappelijke groeperingen behorende kinderen in met name gebieden in het westen van het land, aan deze beperkingen minder onderworpen zijn. Een keuze van deze gebieden of althans grotere delen hieruit tot onderwijsstimuleringsgebieden zou daarom te overwegen zijn.

2. Een tweede kanttekening die vanuit de analyseresultaten kan worden geplaatst, heeft veeleer betrekking op de mogelijkheden zelf van het voeren van een dergelijk onderwijsstimuleringsbeleid. Wederom moet worden herhaald dat uit de analyse niet alleen achterstandsgebieden t.a.v. het onderwijs naar voren zijn gekomen maar achterstandsgebieden voor wat betreft wonen, werken, onderwijs, infrastructurele en nog andere voorzieningen. M.a.w. de onderwijsachterstand van genoemde groepen in de in onze analyse gelocaliseerde gebieden gaat tevens gepaard met een algemeen maatschappelijke achterstand van deze gebieden. Een onderwijsstimuleringsbeleid voor arbeiderskinderen en kinderen van aanverwante groeperingen zal - wil het enige kans van slagen hebben - gepaard moeten gaan met een meer algemeen beleid gericht op maatschappelijke verbeteringen op tal van terreinen binnen deze gebiedseenheden. Anders blijft het vermoedelijk het paard achter de wagen spannen.

Besluit

6. Tot besluit

KANTTEKENINGEN, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In de voorafgaande hoofdstukken van dit omvangrijke rapport is verslag gedaan van de analyse van een indrukwekkende hoeveelheid cijfermateriaal. Daarbij is van meet af aan de aandacht geconcentreerd op de relatie tussen onderwijs en maatschappijstructuur en de functies die het onderwijs binnen die constellatie vervult. Op twee van die functies is de analyse van de deelneming aan het onderwijs vooral gericht geweest, namelijk de allocatie- en de reproductiefunctie, eerst landelijk (de hoofdstukken 3 en 4) en voor wat de reproductiefunctie betreft ook regionaal (hoofdstuk 5).

In dit afsluitende hoofdstuk worden eerst enkele kanttekeningen geplaatst bij de keuze en de uitwerking van deze beide functies die als basis hebben gediend voor de richting van de vraagstelling en de analyse in deze monografie (hoofdstuk 1).

Vervolgens komen in een tweede paragraaf perspectieven voor verder onderzoek aan de orde. In een afsluitende paragraaf wordt nagegaan wat de resultaten van de monografie zouden kunnen betekenen voor het onderwijsstimuleringsbeleid, gelet op de conclusies van de landelijke en de regionale analyse.

6.1. Functies van onderwijs: allocatie en reproductie

Een van de belangrijkste vragen waarmee een sociologische benadering van het onderwijs zich bezighoudt is de vraag naar de functies die het onderwijs in ons maatschappelijk bestel vervult. Maatschappelijk gezien – daarover zijn de theoretici het eens – vervult het onderwijs meer dan één functie, zowel voor de maatschappij als geheel en bepaalde sectoren daarbinnen als voor individuen en groepen individuen. De verschillen worden daar manifest waar deze uiteenlopende functies moeten worden benoemd en – belangrijker nog – wanneer hun onderling gewicht, hun relatieve belangrijkheid voor individu en maatschappij moet worden ingeschat en aannemelijk gemaakt.

Traditioneel wordt vanuit de socialisatietheorie (waarin het onderwijs wordt opgevat als één van de belangrijkste instituties ter voorbereiding van de toekomstige generatie volwassenen op het maatschappelijk leven), het meest de nadruk gelegd op functies als *selectie* en *allocatie*, naast allerlei vormende en beroepsvoorbereidende taken (Vgl. Rolff, 1967, 1973⁶).

Ook auteurs die vanuit een andere invalshoek naar het onderwijs kijken, bijvoorbeeld vanuit een meer economisch gezichtspunt (o.a. Baethge 1975, Offe, 1975) of die auteurs die onderwijs benaderen onder het aspect van de problematiek van de verdeling van maatschappelijke goederen (vgl. Vervoort, 1975), komen meestal uit bij kwalificatie, selectie en allocatie.

Pas vrij recent en onder invloed van een aantal stromingen tegelijkertijd verschuift de nadruk in het benoemen van de functies van onderwijs naar het denken in termen van *reproductie* (vgl. o.a. Fend, 1974, 1980; Bowles en Gintis, 1976; Bourdieu en Passeron, 1970; Baudelot en Establet, 1971; voor een overzicht, zie Wesselingh (red.), 1979; Karabel en Halsey, 1977). Deze verschuiving is vooral geïnspireerd en in gang gezet door de steeds weer opnieuw geconstateerde generatiegewijze ongelijke deelneming aan en gebruik van onderwijsvoorzieningen door uiteenlopende maatschappelijke groeperingen; kortom door de problematiek van onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid.

In het besef dat de discussie rond deze verschuiving nog maar pas is begonnen en derhalve het laatste woord in deze nog lang niet is gesproken,

Noten

¹ In een vrij beperkt aantal regio's is daarnaast nog een aantal andere specifieke kenmerken in de deelnemingspatronen van de diverse employé-categorieën te onderkennen. Het betreft hier achtereenvolgens:
– een geringere deelneming aan het havo binnen het hoger employé-patroon in de regio's Coevorden/Dalen in Zuidoost Drenthe en Oostburg in Zeuws-Vlaanderen;

– een hoge deelneming aan het havo binnen het lager employé-patroon in Veendam en omstreken;
– een geringere deelneming aan het vwo binnen het middelbaar employé-patroon op Schouwen-Duiveland en in de regio Oostburg in Zeuws-Vlaanderen;
– een geringere deelneming aan het mavo binnen het laatstgenoemd patroon in de nodige

gebieden Rosendaal en Nispen, Zaltbommel en Brielle (Voorne-Putten), en tevens een geringere deelneming aan het havo binnen dit patroon in de Hoekse Waard, op Goeree en Overflakkee en in het Westfriese Hoorn en omstreken.

zullen we hierna proberen theoretisch enig verband tussen de diverse functies van het onderwijs aan te brengen. We doen dat niet omwille van het theoretiseren op zich, noch met de bedoeling de in de vorige hoofdstukken getrokken conclusies nog eens dunnetjes over te doen, laat staan te relativeren; het gaat er ons slechts om de gevonden verbanden te plaatsen binnen een iets ruimer kader dan in het voorafgaande mogelijk is gebleken.

6.1.1. Over de relatie tussen allocatie en reproductie

In het eerste hoofdstuk van deze monografie is de *allocatiefunctie* van het onderwijs in navolging van De Koning (1978) omschreven als het voorbereiden op en verwijzen van leerlingen door het onderwijs naar diverse posities op de arbeidsmarkt. Onder de *reproductiefunctie* is verstaan het feit dat het onderwijs generatiegewijs de diverse posities van de positiestructuur op de arbeidsmarkt en de hiermee verbonden posities in de kwalificatiestructuur aan dezelfde op deze structuren gebaseerde maatschappelijke groeperingen doorgeeft. In de daaropvolgende hoofdstukken wordt aangetoond dat het onderwijs in het algemeen deze functies vervult alsmede in welke mate en voor welke groeperingen in het bijzonder dat het geval is.

Enkele kanttekeningen bij dit gebruik van de concepten allocatie en reproductie zijn op zijn plaats. Zij betreffen overigens niet de operationalisering en uitwerking binnen de grenzen van de Volkstelling 1971; die is grondig en op verantwoorde wijze uitgevoerd. Het gaat ons meer om enkele theoretische noties rond deze concepten.

a. In genoemd gebruik lijkt de relatie tussen allocatie en reproductie van nevenschikkende aard: beide processen maken deel uit van de functies van het onderwijs, zijn als zodanig aantoonbaar en hebben gevolgen voor personen en maatschappelijke groeperingen, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt, binnen de segmenten van het onderwijsstelsel enz. De precieze relatie tussen beide processen wordt hierbij echter niet voldoende duidelijk.

In de discussies van de laatste jaren in ons land – bijvoorbeeld naar aanleiding van het OOMO-rapport (1978) – wordt met name over reproductie in toenemende mate niet meer zo zeer gesproken van een doelbewust proces (doelfunctie) maar steeds meer in termen van een 'effect-functie'; d.w.z. van een uitkomst van onder meer het onderwijsproces die de instandhouding en continuering betekent van daarvoor reeds aanwezige maatschappelijke verhoudingen en posities (vgl. o.a. Soutendijk, 1978). Een dergelijk onderscheid werpt een ander licht op de processen die tot de realisering van een dusdanig reproducerend effect een bijdrage zouden kunnen leveren: processen als kwalificatie, identificatie, selectie enzovoort. Als zodanig kan dit onderscheid, waardoor de beide in de monografie besproken functies in een andere relatie t.o.v. elkaar komen te staan, verhelderend werken, al worden tegelijkertijd vele vragen en problemen opgeroepen. Hoe is nu eigenlijk die relatie te begrijpen? Daartoe is het nuttig om met Kreckel (1976) onderscheid te maken tussen primaire en secundaire dimensies van maatschappelijke ongelijkheid. De primaire dimensie van ongelijkheid verwijst enerzijds naar de ongelijke verdeling van materiële zaken als macht, bezit, inkomen, toegang tot de productiemiddelen, anderzijds naar meer symbolische zaken als kennis, evenzeer aan schaarste onderhevig als andere maatschappelijke goederen en diensten. De secundaire dimensie wordt gevormd door status of prestige. Deze dimensie fungeert in Kreckel's visie uitdrukkelijk als secundair doordat deze statusdimensie de primaire ongelijkheden op basis van macht, bezit en kennis weerspiegelt en legitimeert – in termen van Berger en Luckman (1966): «a second-order objectivation of meaning». En dat laatste gebeurt niet voor de volle honderd procent: statussystemen blijken tot op zekere hoogte ook nog relatief autonoom te functioneren. Aldus Kreckel.

Aansluitend op Kreckel zegt Vervoort in een recente publikatie (1981): «De functionalistische optiek oriënteert zich op de stratificatiebenadering van ongelijkheid en hanteert dus de secundaire dimensie, in de radicale optiek staan de primaire dimensies van macht, bezit en kennis centraal (...). Dit is in zoverre problematisch, dat vrijwel alle empirisch onderzoek, dat betrekking heeft op de «gelijke kansen»-problematiek, gebaseerd is op het sociale stra-

tificatiemodel: steeds wordt nagegaan hoe de relatie is tussen schoolsucces (of een vergelijkbare afhankelijke variabele) en het milieu van herkomst, veelal geoperationaliseerd als de relatieve positie van de vader in de beroepsprestige-stratificatie. De resultaten van dit soort onderzoek zijn algemeen bekend en hebben in aanzienlijke mate bijgedragen tot het aantrappen tegen het functionalistisch paradigma en de opmars van het radicale: steeds blijkt, dat naarmate het milieu lager is, de kans afneemt op het bezoeken en met succes afsluiten van «hogere» onderwijsvormen.

Maar om hieruit te concluderen dat het onderwijs de maatschappelijke ongelijkheid reproduceert moet eerst een sprongetje gemaakt worden: het sprongetje namelijk van de secundaire naar de primaire dimensies van sociale ongelijkheid, van status of prestige naar primaire ongelijkheden op basis van macht, bezit en kennis, van sociale ongelijkheid in termen van prestige naar maatschappelijke ongelijkheid in termen van klassestructurering.

Wie dat sprongetje maakt moet zich realiseren dat er enerzijds weliswaar een (weerspiegelings- en legitimerings-)relatie bestaat tussen primaire en secundaire vormen van ongelijkheid, maar dat anderzijds «status-systems are bound to enjoy a fair amount of empirical autonomy vis-à-vis the three primary dimensions of inequality» (Vervoort, *ibid.*). Met andere woorden: als het gaat om het aantonen van de reproducerende werking van het onderwijs, is enige verfijning van het begrip reproductie gewenst. Het omvat meer dan het generatiegewijs doorgeven van arbeids- en kwalificatieposities aan dezelfde maatschappelijke groeperingen.

b. Van belang is ook de vraag wat nu eigenlijk via het onderwijs wordt gereproduceerd.

Vervoort (1981) suggereert op basis van Kreckel's onderscheid een tweedeling in structurele en culturele reproductie van maatschappelijke ongelijkheid, waarbij de eerste meer op de arbeidsmarkt moet worden gelocaliseerd en gericht is op het handhaven van de klassestructuur. Onderwijs zou dan vooral een bijdrage leveren aan de culturele reproductie, dat wil zeggen aan het handhaven van de voorwaarden voor het proces van structurele reproductie. «In de eerste plaats komt dit neer op de «productie» van verschillen in marktvermogen, maar in de tweede plaats op de ideologische rechtvaardiging daarvan, op het aanvaardbaar maken van het bestaan van verschillen in macht, bezit en kennis en de consequenties die daaraan voor de organisatie van de maatschappij als ongelijkheidssysteem verbonden zijn. Het eerste punt heeft met name betrekking op de «technisch-instrumentele» en «sociaal-normatieve» kwalificaties, die op de arbeidsmarkt gevraagd en aangeboden worden, het tweede op het ideologisch aspect van de culturele reproductie, de legitimering van het vigerende ongelijkheidssysteem». (Vervoort, *ibid.*)

Gelet op de aard van het materiaal en de daarmee gegeven beperkingen, kon een dergelijk onderscheid in deze monografie niet worden gehanteerd; het materiaal is ook niet met dat doel verzameld. Nadere uitwerking van het reproductiebegriff is dan ook noodzakelijk, ook al waar in deze monografie verschillende connotaties boven komen drijven en met name vermenging van elementen van allocatie en reproductie soms niet geheel kon worden vermeden.

6.1.2. Over reproductie versus emancipatie

Het meer radicale verklaringsmodel is zoals we zagen, geneigd het proces van reproductie te accentueren, in tegenstelling tot de meer traditionele, – op het functionalisme gebaseerde – optieken die het accent leggen op selectie en allocatie ten behoeve van en gericht op de sociale stratificatie.

Wie zich achter de reproductiethese schaarst, loopt volgens sommigen een grote kans terecht te komen in een tamelijk gesloten en mechanistisch verklaringsmodel dat onderwijs reduceert tot een willoos apparaat ten dienste van de gevestigde belangen – om het maar eens in die termen te zeggen. De kritiek die zich – al dan niet terecht – keert tegen deze eenzijdigheid, determinisme en moedeloos makende fatalistische beeldvorming omtrent een aan

banden gelegd onderwijs, laat niet lang op zich wachten. (Vgl. bijvoorbeeld Soutendijk 1978; Vervoort, 1981).

Daarbij zij opgemerkt dat de notie van de reproducerende werking van het onderwijs als de centrale rol van het onderwijssysteem in het maatschappelijke ongelijkheidssysteem, allereerst moet worden gezien als het resultaat van reflectie op de teleurstellende, naïef-optimistische visie op onderwijs als «the great equalizer», zoals die vooral in het traditionele gelijke-kansen-onderzoek is geworteld. De daartegenover gestelde opvatting dat onderwijs in deze eerder de rol van «tranquilizer» vervult, vertoont (nog) alle kenmerken van een extreem aan de andere zijde, waarbij enige nuancering geen kwaad kan.

Nergens staat overigens (dit als eerste nuancering) dat de reproductiefunctie de enige functie is die het onderwijs in het maatschappelijk ongelijkheidssysteem vervult, noch dat het onderwijs de enige instantie is die aan de reproductie van ongelijkheid een bijdrage levert, en al helemaal niet dat onderwijs de maatschappelijke ongelijkheid zelf zou veroorzaken. Waarmee gezegd wil zijn dat onderwijs ook andere functies vervult en ook mensen bewust en mondig kan maken, kortom wel degelijk een emancipatorische functie heeft binnen de marges en grenzen van een relatief-autonome positie. Gewezen wordt op de algemene verhoging van het ontwikkelingspeil van de gehele bevolking, op de alfabetisering, de beschikbaarheid van onderwijsvoorzieningen voor iedereen, garanties voor verder onderwijs door voortdurende leerplichtverlengingen tot op de dag van vandaag en invoering van progressieve denkbeelden en methoden in de onderwijspraktijk, om maar enkele zaken te noemen (Vgl. Soutendijk, 1978).

Zelfs overtuigde aanhangers van de reproductietheorie zullen dit niet ontkennen; de discussie zal eerder gaan over de ruimte die onderwijs wordt gelaten, de breedte van de marges zo gezegd, die de aard van de emancipatie en tegelijkertijd de grenzen daarvan zullen bepalen. Bovendien is er een verschil tussen reproductie als generatiegebonden proces, waarvan de hardnekkigheid inmiddels onweerlegbaar is aangetoond – óók weer in deze monografie –, en de individuele doorlaatopeningen die het systeem in emancipatoir opzicht te bieden heeft. Wat dat betreft, wijst Vervoort erop dat er sprake is van intergenerationele continuïteit in marktvermogen en levenskansen door middel van een reproductieproces waarbij maatschappelijke posities leiden tot maatschappelijke posities van vergelijkbare sterkte in de volgende generatie. Daarnaast – aldus Vervoort – is evenzeer duidelijk dat onderwijs geen kaste-achtig systeem is dat geen uitzonderingen toelaat, zodat beide aspecten van het reproductieproces, namelijk de continuïteit van de maatschappelijke ongelijkheid en het scheppen van individuele ontsnapingsmogelijkheden in het onderwijs, worden gerealiseerd (Vervoort, 1981). Emancipatie dus, zowel op collectief als individueel niveau, is wel degelijk aanwijsbaar, zij het in beperkte mate en binnen de grenzen die het stelsel beveiligen. Op die emancipatie dient hier inderdaad te worden gewezen.

Trouwens, het min of meer mechanistische beeld van passieve, voortdurend in een reproductieproces gevangen zittende leerlingen binnen een schoolsysteem dat hen onherroepelijk «sluist» naar het voorbestemde plaatsje in de ongelijkheidsstructuur van de maatschappij, dat beeld is sinds het verschijnen van studies als die van Paul Willis en de zijnen over de schooltegencultuur en het verzet van leerlingen, al met redelijk succes aangetast. (Willis, 1976, 1977).

Onderwijs levert een bijdrage aan het proces van culturele reproductie door het handhaven van de voorwaarden voor het proces van de structurele reproductie. Maar niet alleen het onderwijs levert daar een bijdrage aan; ook de meer primaire verbanden waarin mensen samenleven, bijvoorbeeld het gezin. Als we naar de uitkomsten van de voorgaande analyses kijken en dan met name naar die van de regionale analyse, dan blijkt de «kwaliteit» van de regio (huisvestingssituatie, infrastructuur en andere voorzieningen, en economische sterkte) een belangrijk complex van factoren te zijn ter verklaring van verschillen in deelneming per maatschappelijke groepering aan het vwo.

6.2. Perspectieven voor verder onderzoek

6.2.1. *Onderzoek naar de condities waaronder regionaal-structurele factoren van invloed kunnen zijn op de mate van deelneming aan het voortgezet onderwijs van leerlingen uit de verschillende maatschappelijke groeperingen*

Dit analyseresultaat moeten we niet verabsoluteren, maar blijven zien binnen de context van de gegevens van de volkstelling: van de mogelijk verklarende factoren blijken deze drie de belangrijkste. Maar daarmee is nog niet alles gezegd. Immers, we mogen aannemen dat zgn. structurele factoren niet rechtstreeks het handelen van mensen bepalen als een soort uiterlijke dwang waar geen ontkomen aan is, maar op de een of andere manier hun invloed realiseren via het denken en willen van mensen. De mens als actief handelend subject verhoudt zich op een bepaalde manier tot zijn materiële omgeving. Hoe precies moet nader door onderzoek worden ingevuld.

Een ingang voor een dergelijk onderzoek kan naar ons idee worden gevonden bij Oevermann (1972, 1976) die het belang van wat hij noemt het subcultureel milieu heeft aangegeven als verfijning van de gangbare wijze van vaststelling van de maatschappelijke klasse waartoe iemand behoort. Onder subcultureel milieu verstaat hij dan het geheel van waarden, normen, opvattingen en handelingspatronen dat voor de betreffende groep mensen een betekenisvolle samenhang vertoont. Het subcultureel milieu levert als het ware de context waarbinnen de culturele reproductie kan worden gerealiseerd. Binnen een dergelijke «betekenisvolle samenhang» wordt de productie van verschillen in marktvermogen en de ideologische rechtvaardiging daarvan aanvaardbaar en als «normaal» geïnterpreteerd. Met enige overdrijving zou men kunnen zeggen dat hier de voorwaarden voor de culturele reproductie (die zelf weer als voorwaarde tot de structurele reproductie fungeert) voorhanden komen.

De relevantie van de «kwaliteit» van een regio voor de mate van deelneming aan het vwo per maatschappelijke groepering kan een gevolg zijn van het feit dat de mensen uit die regio zich voor wat betreft de inschatting van hun levenskansen en de daarop gebaseerde planning van hun loopbaan in schoolse, beroepsmatige en maatschappelijke zin hoofdzakelijk oriënteren op mogelijkheden en beperkingen van hun regio. Degenen die zich op een meer verwijderde «referentiegroep» oriënteren onttrekken zich aan deze context en zullen te zijner tijd de regio verlaten – bij voorbeeld vanwege de betere werkgelegenheid en/of opleidingsmogelijkheden elders (de trek naar de grote stad en vanuit een ander perspectief wellicht een soort «brain drain» op regionaal niveau). Via het subcultureel milieu en in relatie tot de culturele reproductie hebben wij aldus een mogelijke ingang om de voorwaarden voor de structurele reproductie waarvan hiervoor sprake was, nader in te vullen. Ook en met name in relatie tot de rol van het onderwijs in dat verband, omdat dan duidelijk kan worden of en hoe het onderwijs een rol doorbrekende of zelfs emanciperende functie kan hebben in vergelijking met de meer primaire samenlevingsverbanden en – wat misschien nog wel belangrijker is – in vergelijking met zijn traditioneel toegeschreven taak en functies. Vanuit het hierboven geformuleerde gezichtspunt gezien, betekent het vervullen van een reproductiefunctie door het onderwijs dat het de rol doorbrekende en emanciperende rol niet of nauwelijks vervult in geen van beide opzichten.

Voor de gegevens van de volkstelling gaat deze redenering op, omdat immers alleen de thuiswonende kinderen in relatie tot het gezin van herkomst voor de analyse beschikbaar waren (Vgl. hoofdstuk 2). Voor de interpretatie van de resultaten van de uitgevoerde analyses blijkt dit nu een belangrijk gegeven te zijn.

6.2.2. *Onderzoek naar het onderwijs als een meer-stromenland*

Uit het onderzoek naar de allocatiefunctie is gebleken dat er sprake is van minstens twee basisnetwerken met behulp waarvan het onderwijs naar maatschappelijke groepering kwalificeert en als gevolg daarvan de verdeling over de verschillende posities op de arbeidsmarkt reguleert. Zoals gezegd, kan slechts gedeeltelijk (en dan nog bij benadering) met behulp van dit materiaal een analyse van bijvoorbeeld doorstromingsprofielen per maatschappelijke groepering worden gemaakt. De sterke aanwijzingen die uit de analyses over het bestaan van dergelijke netwerken zijn verkregen, maken verder onderzoek op dit punt mogelijk en noodzakelijk. Met name is o.a. de

toetsing gewenst van de in paragraaf 4.3 geformuleerde hypothese als zou het mavo grotendeels eindonderwijs zijn voor meisjes uit gezinnen van arbeiders en lagere employé's. Immers, uit de regionale analyse blijkt dat ondanks enige, soms vrij aanzienlijke variaties het algemene patroon in alle regio's is terug te vinden. De notie dat onderwijs 'klasse-onderwijs' (Matthijssen, 1971) is met al z'n consequenties, wordt door deze resultaten bevestigd. Een dergelijk 'doorstromingsonderzoek', waarbij ook de regionale verschillen worden meegenomen, is een waardevolle aanvulling op het onderzoek «Sociaal Milieu en Voortgezet Onderwijs (SMVO-cohort)» van het CBS, waarbij de schoolloopbanen van een cohort van ± 37 000 leerlingen vanaf 1977 worden gevolgd. De behoefte aan een tweede soort onderzoek in dit verband volgt uit het feit dat nog steeds de verdeling van leerlingen over de verschillende soorten voortgezet onderwijs sterk varieert per maatschappelijke klasse. In vervolg op het Talentenproject (Van Heek e.a., 1968) en de discussie daarom heen (Van Kemenade en Kropman, 1972; Van Heek e.a., 1973; Wesselingh e.a., 1979) wordt de vraag urgent naar de condities waaronder leerlingen uit de verschillende maatschappelijke klassen aan het eind van de basisschoolperiode «schoolgeschikt» zijn geworden dan wel gemaakt voor de verschillende soorten vervolgonderwijs. Immers, over het proces van «schoolgeschikt»-worden dat zich gedurende de basisschoolperiode voltrekt, is nog steeds onvoldoende bekend. En omdat de uitkomsten van dit proces zo sterk afhankelijk zijn van de maatschappelijke klasse waartoe leerlingen behoren, dient de aandacht in vervolgonderzoek zich eveneens te richten op het mogelijk bestaan van verschillende netwerken of «stromen» binnen de basisschool die aansluiten op of zelfs afgeleiden zijn van de basisnetwerken die uit de voorgaande analyses naar voren zijn gekomen. Vervolgens is dan van belang de vraag hoe en wanneer de leerlingen over deze netwerken of stromen worden verdeeld. Onderzoek naar selectie als alledaags proces is derhalve noodzakelijk. (Vgl. Vervoort e.a., 1980).

6.3. De censusmonografie en het onderwijsstimuleringsbeleid

Het in november 1974 gepubliceerde «Beleidsplan voor het onderwijs aan groepen in achterstandssituaties» vormde een van de belangwekkende initiatieven van de toenmalige minister van onderwijs en wetenschappen, dr. J. A. van Kemenade. Het leverde de grondslag voor een onderwijsstimuleringsbeleid (voor het eerst in de geschiedenis van het overheidsbeleid) met als centrale doelstelling: «het treffen van zodanige maatregelen binnen en in relatie tot het onderwijs, dat de achterstand in onderwijskansen van kinderen uit achterstandssituaties wordt opgeheven c.q. verminderd, zodat deze kinderen niet meer alleen formeel, maar ook in werkelijkheid dezelfde onderwijskansen krijgen als kinderen in gunstiger omstandigheden» (Beleidsplan, 1974). Sindsdien is heel wat activiteit ontplooid: het stimuleringsbeleid op basis van deze nota is daadwerkelijk in gang gezet en inmiddels ook door de huidige bewindsman enigszins omgebogen en geconsolideerd.

Vanuit de hoek van de onderwijssociologie is op de uitgangspunten en de uitwerking van het beleidsplan enige kritiek geleverd (Vgl. Van der Kley en Wesselingh, 1975), met name op de omschrijving en operationalisering van het begrip «achterstand» en de mogelijke opheffing daarvan; ook bij de keuze van de school als doelgroep voor het beleid werd een vraagteken gezet. Inmiddels is ook het evaluatie-onderzoek naar het onderwijsstimuleringsbeleid gestart en zijn de eerste resultaten bekend: ook hier kritische kanttekeningen bij de implementatie van het beleid in het «veld». Opvallend zijn de problemen die scholen en begeleidingsdiensten daarbij moeten overwinnen; met andere woorden: de context en de randvoorwaarden van structureel-organisatorische aard waarbinnen het beleid dient te worden uitgevoerd leveren nogal wat problemen op. Geïndiceerd wordt ook het gevaar van isolering van het onderwijsstimuleringsbeleid ten opzichte van andere vernieuwingsmaatregelen zoals bij voorbeeld de integratie van kleuter- en basisonderwijs. Bovendien blijkt opnieuw de keuze van de school als beleidseenheid een probleem, ook en vooral in hun rol van initiatiefnemer om voor het beleid en zijn maatregelen in aanmerking te komen (de

scholen dienen zich immers zelf aan te melden), en de criteria op grond waarvan dit dan uiteindelijk gebeurt. (Zie ITS, 1979, Mens en Van Kessel, 1979).

De resultaten van hoofdstuk 5 waar de reproducerende werking van het onderwijs op regionaal niveau aan de orde komt, zijn naar onze mening in dit verband van belang en geven aanleiding om even stil te staan bij het onderwijsstimuleringsbeleid.

Wat is in grote lijnen uit de analyse naar voren gekomen?

1. In het algemeen geldt dat ook op regionaal niveau de reproductiefunctie van het onderwijs, voor zover vastgesteld aan de hand van deelnemingscijfers, aanwijsbaar is.

2. Echter, op regionaal niveau treffen we variaties aan in de intensiteit waarmee het onderwijs de reproductiefunctie vervult, afhankelijk van de totale structurele context op het lokaal-regionale vlak, met name van structurele factoren op het gebied van het wonen, van het werk en van de aanwezige infrastructuur en andere maatschappelijke voorzieningen.

Op basis hiervan willen we nog eens nadrukkelijk wijzen op de kanttekeningen die aan het einde van hoofdstuk 5 zijn gemaakt en hieraan enkele conclusies verbinden. Dat wil zeggen:

a. Er dient naar onze mening serieus te worden overwogen welke mogelijkheden er zijn voor een regionale opzet van het onderwijsstimuleringsbeleid, gelet op de gevonden samenhangen tussen regionaal-structurele factoren en onderwijsdeelneming per maatschappelijke beroepsgroep. Wat ten tijde van het beleidsplan wel werd vermoed, maar bij gebrek aan goed statistisch materiaal onvoldoende kon worden beargumenteerd (vgl. Van der Kley en Wesselingh, 1975), blijkt nu uit de analyse van de volkstellingsgegevens opnieuw naar voren te komen: de wenselijkheid van een gedifferentieerde maar gebundelde aanpak, die recht doet aan de gevonden samenhangen zoals die op regionaal niveau zijn geïndiceerd.

Een meer regionale, of in elk geval op gebieden toegesneden aanpak zal meer gelegenheid bieden tot coördinatie en samenwerking tussen instanties binnen en buiten het onderwijs (schoolbegeleidingsdiensten, welzijns- en opbouwwerk e.d.), zoals met het Beleidsplan ook steeds is beoogd en ten dele gerealiseerd in de zgn. projecten. De winst van de analyse op regionaal niveau van het censusmateriaal is in elk geval dat een eerste nog grove schifting van regio's is aangebracht waarbinnen de bedoelde samenhang meer of minder duidelijk naar voren komt. Verder onderzoek is noodzakelijk en zou moeten leiden tot kleinere, beheersbare en overzichtelijke beleidseenheden waarbinnen het stimuleringsbeleid meer gericht en met kracht ter hand genomen kan worden. Aansluiting bij het werk van het Sociaal Cultureel Planbureau («Voorlopige rangorde van gemeenten naar sociale achterstand») en dat van het Adviesbegeleidingscentrum Amsterdam («Onderwijsnoodgebieden in Amsterdam») lijkt wenselijk.

b. Dat – conform de tweede conclusie bij hoofdstuk 5 – onderwijsachterstand gepaard blijkt te gaan met algemeen-maatschappelijke achterstand in deze gebieden, kan het pleidooi voor een regionale, op gebieden gebaseerde aanpak alleen maar versterken. Dat vraagt echter om ondersteuning van onderzoek waarbij binnen regio's vanuit het hiervoor geschetste theoretisch perspectief de ongelijkheidsproducerende processen en mechanismen worden blootgelegd.

Uiteraard is een dergelijke accentverlegging naar regionaal dan wel lokaal niveau hier zo goed als elders al eerder bepleit en met kracht van argumenten. Men zie bijvoorbeeld de behartenswaardige opmerkingen van Geelen op grond van ervaringen in Zuid Limburg en van Soutandijk e.a. in Amsterdam (vgl. Jetten en Schoenmaker-Hol, red., 1978). In Engeland is een dergelijk beleid ook al voor een deel gerealiseerd (vgl. Halsey ed., 1972); op de voor- en nadelen daarvan kan hier nu niet worden ingegaan. Duidelijk is wel dat de verbondenheid tussen onderwijs-ongelijkheid en maatschappelijke ongelijkheid vraagt om een aanpak die zich niet tot factoren op school be-

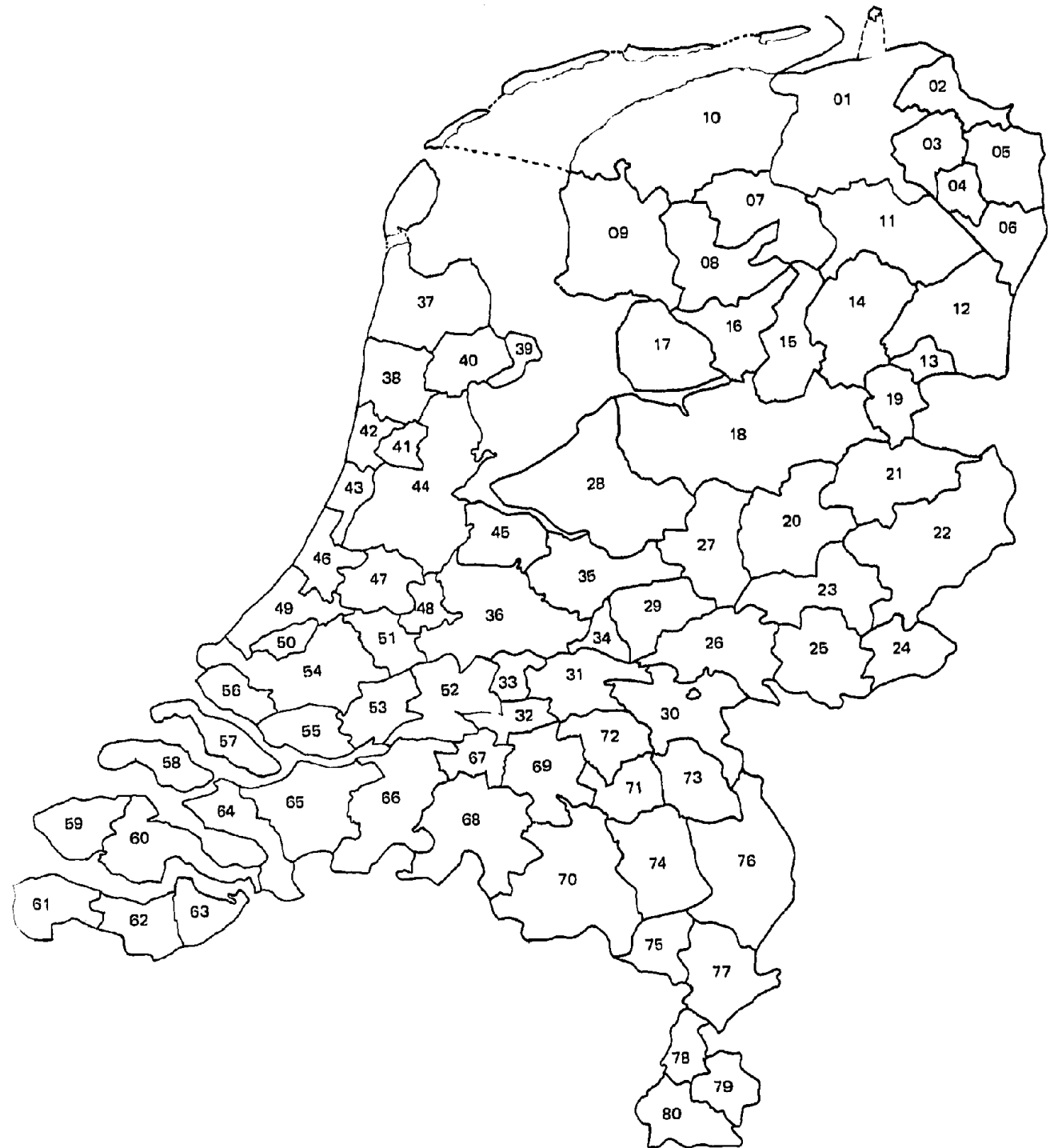
perkt, maar zich ook uitstrekt over gebieden die evenzeer of zelfs sterker het welslagen van schoolloopbanen mede bepalen, zoals gezin, buurt, wijk enz. Een onderwijsstimuleringsbeleid met andere woorden dat wordt gesteund door beleidsmaatregelen op andere terreinen: « . . . een huisvestings-, en inkomens-, een cultuur- en medezeggenschapsbeleid, dat de achterstanden ook op die terreinen tracht terug te dringen en op te heffen». (Van Kemenade, 1979; vgl. ook de Contourennota's 1975 en 1977).

Bovendien komt een dergelijke verbreding tegemoet aan het streven naar decentralisering van een aantal overheidstaken met betrekking tot het onderwijs naar kleinere eenheden, de zgn. regionalisering van het overheidsbeleid, die zich met name zou kunnen uitstrekken over de schoolbegeleiding, het onderwijs aan werkende jongeren en het stimuleringsbeleid. (Van Kemenade, 1979).

Het is op dit moment nog te vroeg om te kunnen taxeren of een brede aanpak in alle opzichten lonend is: de stimuleringsprojecten uit het stimuleringsbeleid die grotere gebiedseenheden omvatten (bijvoorbeeld Helmond, Den Haag, Oostelijke Mijnstreek), zijn op dit punt nog niet grondig geëvalueerd; we beschikken slechts over min of meer incidentele, persoonlijke ervaringen. De ervaringen met de «oude» projecten (Amsterdam, Rotterdam, GEON) laten een dergelijke conclusie nog evenmin toe, zolang de externe evaluatie nog niet is afgesloten.

Concluderend kan gezegd worden dat de resultaten van de censusmonografie op regionaal niveau nieuwe argumenten leveren om een gebiedsgewijze aanpak bij het onderwijsstimuleringsbeleid ernstig te overwegen.

Bijlagen



Bijlage 1 (vervolg)

01 Groningen	Adorp Aduard Baflo Bodum Boer, Ten Eelde Eenrum Ezinge	Groningen Grootegast Grijpskerk Haren Kantens Kloosterburen Leek Leens	Marum Middelstum Oldehove Oldekerk Peize Roden Uithuizen Uithuizermeeden	Ulrum Usquert Warffum Winsum Zuidhorn Zuidlaren
02 Appingedam/Delfzijl	Appingedam Bierum	Delfzijl Loppersum	Stedum Termunten	Zand, 't
03 Hoogezand/Sappemeer	Hoogezand/Sappemeer	Oosterbroek	Slochteren	
04 Veendam	Meedon	Muntendam	Nieuwe Pekela	Veendam
05 Winschoten	Beerta Bellingwedde Finsterwolde	Midwolda Nieuwolda	Nieuweschans Oude Pekela	Scheemda Winschoten
06 Stadskanaal	Stadskanaal	Vlagtwedde		
07 Smallingerland	Ooststellingwerf	Opsterland	Smallingerland	
08 Heerenveen	Haskerland	Heerenveen	Utingeradeel	Weststellingwerf
09 Sneek	Bolsward Doniawerstal Gaasterland Hemelumer Oldeferd	Hennaarderadeel Hindeloopen Lemsterland Rauwerderhem	Sloten Sneek Staveren Wonseradeel	Workum Wymbritseradeel IJlst
10 Leeuwarden	Achtkarspelen Ameland Baarderadeel Barradeel Bildt, het Dantumadeel	Dokkum Ferwerderadeel Franeker Franekeradeel Harlingen Idaarderadeel	Kollumerland c.a. Leeuwarden Leeuwarderadeel Menaldumadeel Oostdongeradeel	Schiermonnikoog Terschelling Tietjerksteradeel Vlieland Westdongeradeel
11 Assen	Anloo Assen Borger	Gasselte Gieten	Norg Rolde	Smilde Vries
12 Emmen	Emmen Odoorn	Oosterhesselen Schoonebeek	Sleen	Zweeloo
13 Coevorden/Dalen	Coevorden	Dalen		

Bijlage 1 (vervolg)

14 Hoogeveen	Beilon Dwingeloo	Hoogeveen Ruinen	Westerbork	Zuidwolde
15 Meppel	Diever Havelto	Meppel Nijeveen	Ruinerwold Staphorst	Wijk, de
16 Steenwijk	Vladder Blankenham Blokszijl	Giethoorn Kuinre Oldemarkt	Steenwijk Steenwijkerwold	Vollenhove Wanneperveen
17 Noordoostpolder	Noordoostpolder	Urk		
18 Zwolle	Avereest Dalfsen Doornspijk Elburg Genemuiden	Hasselt Hatterwoude Heerde Heino	Kampen Nieuwleusen Oldebroek Ommen	Wijhe IJsselmuiden Zwartsluis Zwolle
19 Hardenberg/Gramsbergen	Hardenberg	Gramsbergen		
20 Deventer	Bathmen Deventer	Diepenveen Gorsel	Holten Olst	Raalte Voorst
21 Almelo	Almelo Ham, den	Hellendoorn Rijssen	Tubbergen Vriezenveen	Wierden
22 Enschede	Ambt-Delden Borne Denekamp Diepenheim	Enschede Eibergen Goor Haaksbergen	Hengelo Losser Markolo Neede	Oldenzaal Ootmarsum Stad-Delden Weerselo
23 Zutphen	Borculo Brummen Lochem	Ruurlo Steenderen	Laren Vorden	Warnsveld Zutphen
24 Winterswijk	Aalten	Groenlo	Lichtenvoorde	Winterswijk
25 Doetinchem	Bergh Dinxperlo Doetinchem	Gendringen Hengelo	Hummelo en Keppel Wehl	Wisch Zelhem
26 Arnhem	Angerlo Arnhem Didam Doesburg	Duiven Elst Herwen en Aerd Heteren	Huissen Pannerden Renkum Rheden	Rozendaal Westervoort Zevenaar
27 Apeldoorn	Apeldoorn	Epe		
28 Harderwijk	Ermelo	Harderwijk	Putten	Zuidelijke IJsselmeerpolders

Bijlage 1 (vervolg)

29	Ede Ede	Wageningen		
30	Nijmegen Batenburg Bemmel Bergharen Bouningen Druuten	Ewijk Gondt Gennep Grave Groesbeek	Heumen Horsen Millingen a/d Rijn Mook Nijmegen	Ottersum Overassolt Ubbergen Valburg Wijchen
31	Tiel Appeltern Buren Buurmalsen Dodewaard	Dreumel Echteld Gelderalsen Heerewaarden	Kesteren Lienden Maurik Ophemert	Tiel Varik Wamel Zoelen
32	Zaltbommel Brakel Est en Opijnen	Haften Kerkwijk	Rossum Waardenburg	Zaltbommel
33	Culemborg Beesd Beusichem	Culemborg	Deil	Everdingen
34	Veenendaal Amerongen	Renswoude	Rhenen	Veenendaal
35	Amersfoort Amersfoort Barneveld Bunschoten	Hoefakken Leusden Hoogland	Nijkerk Scherpenzeel	Soest Woudenberg
36	Utrecht Benschop Bilt, De Breukelen Bunnik Cothen Doorn Driebergen-Rijsenburg Hagstein	Harmelen Houten Jutphaas Kockengen Langbroek Leersum Lexmond Lopik	Maarn Maarsse Maartensdijk Montfoort Oudewater Polbroek Utrecht	Vianen Vleuten-De Meern Vreeswijk Willeskop Wijk bij Duurstede IJsselstein Zeist
37	Den Helder Anna Paulowna Barsingehorn Callantsoog	Harenkarspel Helder, Den Niedorp	Schagen Sint Maarten Texel	Wieringen Wieringermeer Zijpe
38	Alkmaar Akersloot Alkmaar Bergen Egmond aan Zee	Egmond-Binnen Graft-De Rijp Heerhugowaard Heiloo	Koedijk Langedijk Limmen Oudorp	Schermer Schoorl Sint Pancras Warmenhuizen
39	Enkhuizen Andijk Bovenkarspel	Enkhuizen	Grootebroek	Venhuizen
40	Hoorn Abbekerk Avenhorn Berkhout Blokker Hensbroek Hoogkarspel	Hoogwoud Hoorn Medemblik Midwoud Nibbiwoud Obdam	Opmeer Opperdoes Oudendijk Sijbekarspel Twisk	Ursem Wervershoof Westwoud Wognum Zwaag

Bijlage 1 (vervolg)

41	Zaanstad Assendelft Jisp Koog a/d Zaan	Krommenie Westzaan	Wormer Wormerveer	Zaandam Zaandijk
42	Velsen Beverwijk Castricum	Heemskerk	Uitgeest	Velsen
43	Haarlem Bennebroek Bloemendaal	Haarlem Haarlemmerliede en Spaarnwoude	Heemstede Hillegom	Lisse Zandvoort
44	Amsterdam Aalsmeer Abcoude Amsterdam Amstelveen Beemster Broek in Waterland	Diemen Edam Haarlemmermeer Ijpendam Katwoude Landsmeer	Marken Monnickendam Mijdrecht Nigtevecht Oostzaan Ouder Amstel	Purmerend Uithoorn Vinkeveen en Waverveen Wilnis Wijdewormer Zeevang
45	Hilversum Baarn Bussum Blaricum Eemnes	's-Graveland Hilversum Huizen Laren	Loenen Loosdrecht Muiden	Naarden Noodhorst den Berg Weesp
46	Leiden Alkemade Katwijk Leiden Leiderdorp	Noordwijk Noordwijkerhout Oegstgeest Rijnsburg	Sassenheim Valkenburg Voorhout	Voorschoten Warmond Zoeterwoude
47	Alphen aan de Rijn Aar, Ter Alphen a/d Rijn Bodegraven	Boskoop Hazerswoude Koudekerk a/d Rijn	Leimuiden Nieuwkoop Nieuwveer	Rijnsaterwoude Woubrugge Zevenhaven
48	Woerden Driebruggen Kamerik	Linschoten Snelrewaard	Woerden	Zegveld
49	's-Gravenhage Benthuizen 's-Gravenhage 's-Gravenzande	Leidschendam Monster Naaldwijk	Nootdorp Rijswijk Voorburg	Wassenaar Wateringen Zoetermeer
50	Delft Delft	Lier, De	Pijnacker	Schippluiden
51	Gouda Ammerstol Bergambacht Berkenwoude Gouda	Gouderak Haastrecht Moerkapelle	Moordrecht Reeuwijk Schoonhoven	Stolwijk Vlist Waddinxveen
52	Gorinchem Almkerk Ameide Andel Arkel Asperen Giessen Giessenburg Gorinchem	Goudriaan Groot-Ammerz Hardinxveld- Giessendam Hei- en Boeirop Herwijnen Heukelum Hoogblokland Hoornaar	Kedichem Langerak Leerbroek Leerdam Meerkerk Nieuwland Nieuwpoort Noordeloos	Ottoland Rijswijk Schelluinen Schoonrewoerd Tienhoven Vuren Werkendam Woudrichem

Bijlage 1 (vervolg)

53	Dordrecht/Zwijndrecht Alblasserdam Bloskensgraaf en Hofwegen Brandwijk Dordrecht	's-Gravendaal Hendrik-Ido-Ambacht Molenaarsgraaf Nieuw-Lekkerland	Oud-Alblas Papendrecht Puttershoek Sliedrecht	Streefkerk Wijngaarden Zwijndrecht
54	Rotterdam Barendrecht Bergschenhoek Berkel en Rodenrijs Bleiswijk Capelle a/d IJssel Heerjansdam	Krimpen a/d Lek Krimpen a/d IJssel Lekkerkerk Maasland Maassluis Nieuwerkerk a/d IJssel	Ouderkerk a/d IJssel Poortugaal Rhoon Ridderkerk Rotterdam	Rozenburg Schiedam Spijkenisse Vlaardingen Zevenhuizen
55	Oud-Beijerland Goudswaard Heinenoord Klaaswaal	Maasdam Mijnsheerenland Nieuw-Beijerland	Numansdorp Oud-Beijerland Piershil	Strijen Westmaas Zuid-Beijerland
56	Brielle Abbenbroek Brielle Geervliet	Heenvliet Hellevoetsluis Oostvoorne	Oudenhoorn Rockanje Vierpolders	Zuidland Zwartewaal
57	Middelharnis Dirksland	Goedereede	Middelharnis	Oostflakkee
58	Zierikzee Brouwershaven Bruinisse	Duiveland Middenschouwen	Westerschouwen	Zierikzee
59	Middelburg Arnemuiden Domburg Mariakerke	Middelburg Valkenisse	Veere Vlissingen	Westkapelle Wissokerke
60	Goes Borsele Goes	Kapelle	Kortgene	Reimerswaal
61	Oostburg Aardenburg	Oostburg	Sluis	
62	Terneuzen Axel	Sas van Gent	Terneuzen	
63	Hulst Hontenisse	Hulst		
64	Bergen op Zoom Bergen op Zoom Halsteren Huijbergen Nieuw-Vossemeer	Ossendrecht Oud-Vossemeer Poortvliet Putte	Scherpenisse Sint Annaland Sint Maartensdijk Sint Philipsland	Stavenisse Tholen Woensdrecht
65	Roosendaal en Nispen Dinteloord en Prinsenland Fijnaart en Heijningen	Hoeven Klundert Oudenbosch Oud en Nieuw Gastel	Roosendaal en Nispen Rucphen Standdaarbuiten Steenbergen	Willemsdijk Wouw Zevenbergen

Bijlage 1 (vervolg)

66	Breda Breda Chaaam Dussen Etten-Leur	's-Gravenmoer Hooge en Lage Zwaluwe Made en Drimmelen	Nieuw-Ginneken Oosterhout Prinsenbeek Raamsdonk	Rijsbergen Terhijden Teteringen Zundert
67	Waalwijk Aalburg en Wijk Drunen	Eethon Huisden	Sprang-Capelle Veen	Waalwijk Waspik
68	Tilburg Alphen en Riel Baarle-Nassau Berkel-Enschot Diessen	Dongen Gilze en Rijen Goirle Hilvarenbeek	Hooge en Lage Mierde Haaren Loon op Zand Moergestel	Oost-, West- en Middelbeers Oosterwijk Tilburg Udenhout
69	's-Hertogenbosch Ammerzoden Berlicum Boxtel Dungen, den Empel en Meerwijk	Engelen Esch Hedel Helvoirt 's-Hertogenbosch	Liempde Maasdiel Nuland Rosmalen	Schijndel Sint-Michiëlsgestel Vlijmen Vught
70	Eindhoven Bergeyk Best Bladel en Netersel Budel Eersel Eindhoven	Geldrop Heeze Hoogeloon c.a. Laende Luyksgestel Maarheeze	Nuenen c.a. Oirschot Reusel Riethoven Sint Oedenrode Son en Breugel	Valkenswaard Veldhoven Vessem c.a. Waalre Westerhoven
71	Uden Boekel Erp	Heeswijk-Dinther Uden	Veghel	Zeeland
72	Oss Berghem Geffen Hoersch	Lith Megen c.a.	Nistelrode Oss	Ravenstein Schaijk
73	Boxmeer Baers Boxmeer Cuyk en Sint Agatha	Haps Mill en Sint Hubert	Ooifelt Oploo c.a.	Vierlingsbeek Wanroij
74	Helmond Aarle-Rixtel Asten Bakel en Milheeze	Beek en Donk Deurne Gemert	Helmond Lieshout	Mierlo Someren
75	Weert Hunsel	Nederweert	Stramproy	Weert
76	Venlo Arcen en Velden Beesel Belfeld Bergen	Broekhuizen Grubbenvorst Helden Horst	Kessel Maasbree Meerlo-Wanssum Moijal	Sevenum Tegelen Venlo Venray
77	Roermond Baexem Beegden Echt Grathem Haalen Heel en Panheel	Herten Heythuysen Horn Linne Maasbracht Melick en Herkenbosch	Montfort Neer Ohé en Laak Posterholt Roermond Roggel	Sint Odiliënberg Stevensweert Swalmen Thorn Vlodrop Wessem

78	Sittard	Book	Grevonbicht	Obbicht en Papenhoven	Spaubeek			
		Born				Limbricht	Roosteren	Stein
		Elsloo				Munstergeleen	Schinnen	Susteren
		Geleen	Nieuwstad	Sittard	Urmond			
79	Heerlen	Amstenrade	Hoonsbroek	Merkelbeek	Schinveld			
		Bingelrade				Hulsberg	Nieuwenhagen	Simpelveld
		Bocholtz				Jabeek	Nuth	Ubach over Worms
		Brunssum				Kerkrade	Oirsbeek	Voerendaal
		Eijgelshoven				Klimmen	Schaesberg	Wijnandsrade
		Heerlen						
80	Maastricht	Bemelen	Gronsveld	Mheer	Ulestraten			
		Berg en Terblijt				Gulpen	Noorbeek	Vaals
		Bunde				Maastricht	Schimmert	Valkenburg-Houthem
		Cadier en Koer				Margraten	Sint Geertruid	Wittem
		Eijsden				Maerssen	Slenaken	Wijlre
		Geulle						

Bijlage 2.1. Deelnamepercentages mavo, havo, vwo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen - voor zover thuiswonend - per sociale groep van het gezinshoofd, 80 nodale gebieden

		Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				buiten landbouw		Employé		Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep	
			in landbouw		met personeel		zonder personeel		hoger	middel- baar				lager
			met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel						
01	Groningen	MAVO	34,6	29,9	31,0	30,5	24,2	30,5	28,9	20,6	19,9	18,4		
		HAVO	5,5	6,0	9,9	5,8	12,3	11,6	7,4	3,5	0,6	3,1		
		VWO	41,3	5,5	8,6	4,5	34,9	13,1	5,7	2,2	2,2	1,1	5,0	
		LBO	8,4	36,7	25,8	29,7	5,3	17,5	30,1	39,8	42,4	39,8	35,2	
		Totaal (= 100%)	155	290	860	850	1 275	2 370	1 360	5 220	180	1 380	1 380	
02	Appingedam/Delfzijl	MAVO	30,9	36,4	34,4	38,2	33,6	34,0	34,9	25,3	24,0	23,1		
		HAVO	21,4	18,2	9,6	8,4	19,7	10,0	5,1	2,9	2,9	4,0		
		VWO	21,4	10,9	12,8	4,6	21,3	12,2	2,9	2,4	2,4	1,5		
		LBO	7,1	18,2	24,0	22,9	6,6	16,1	25,1	38,3	38,3	32,0		
		Totaal (= 100%)	15	55	125	130	120	330	175	1 205	25	200		
03	Hoogezand/Sappemeer	MAVO	25,4	24,4	35,2	29,3	31,3	34,3	38,1	20,8	11,5	12,8		
		HAVO	15,9	6,3	4,8	4,0	15,2	11,0	6,3	6,3	2,7	4,8		
		VWO	6,4	9,5	6,7	—	28,3	11,9	5,6	5,6	1,6	4,3		
		LBO	—	35,4	19,1	33,3	6,1	19,1	34,1	42,6	42,6	39,0		
		Totaal (= 100%)	10	65	105	100	100	235	125	1 065	25	185		
04	Veendam	MAVO	35,7	31,9	38,0	32,1	24,1	33,0	36,7	19,8	9,4	12,7		
		HAVO	7,1	8,7	7,0	7,1	21,8	10,4	14,3	14,3	2,1	6,3		
		VWO	28,6	11,6	8,5	6,0	25,3	15,1	1,0	1,0	1,7	4,9		
		LBO	11,8	24,6	19,7	22,6	5,7	15,6	25,5	34,5	34,5	38,0		
		Totaal (= 100%)	15	70	70	85	85	210	100	805	30	140		
05	Winschoten	MAVO	29,9	31,7	33,3	29,7	25,3	33,6	32,2	14,3	5,7	14,0		
		HAVO	13,4	1,2	10,3	6,3	9,6	9,1	4,8	4,8	1,7	1,6		
		VWO	7,5	2,4	5,1	1,6	13,3	5,4	0,7	0,7	0,4	0,8		
		LBO	—	34,2	21,4	39,1	8,4	20,3	28,8	42,2	42,2	40,7		
		Totaal (= 100%)	10	80	115	130	85	240	145	1 285	55	260		
06	Stadskanaal	MAVO	21,7	33,5	30,8	36,2	21,6	34,8	33,5	19,3	22,2	14,7		
		HAVO	8,7	4,8	11,5	4,7	14,9	9,0	7,1	7,1	2,6	1,9		
		VWO	62,5	8,1	7,1	3,9	29,7	13,9	7,7	2,9	2,9	4,9		
		LBO	6,3	35,9	20,5	29,1	12,2	17,2	24,5	42,8	42,8	38,4		
		Totaal (= 100%)	15	240	155	125	75	245	155	1 190	55	245		
07	Smallingerland	MAVO	24,6	21,5	31,7	24,5	26,2	26,2	22,8	16,4	16,4	17,9		
		HAVO	4,6	3,5	8,5	9,7	15,9	13,5	9,0	9,0	3,3	3,7		
		VWO	45,5	7,9	9,1	3,6	29,9	15,8	8,2	3,5	3,5	3,7		
		LBO	3,0	46,4	34,2	37,8	10,7	25,2	38,8	50,8	42,6	44,8		
		Totaal (= 100%)	35	545	200	195	215	615	270	1 760	60	400		

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé		Arbeider		Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep	
		in landbouw		buiten landbouw		hoger	middel- baar	lager				
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel							
08	Heerenveen	MAVO HAVO VWO LBO	14,3 10,7 53,6 — 30	35,6 3,0 5,9 34,8 135	25,2 5,0 3,6 42,2 505	38,2 8,8 7,1 28,6 240	34,3 5,5 3,5 31,8 200	23,2 11,6 31,7 6,7 165	36,3 11,2 15,8 18,5 410	35,6 2,1 5,4 30,2 220	19,4 3,2 — 41,9 30	19,1 2,4 4,8 42,0 295
	Totaal (= 100%)											
09	Sneek	MAVO HAVO VWO LBO	18,0 10,3 35,9 — 40	31,8 5,6 8,2 36,9 375	28,6 5,3 4,5 43,0 695	35,2 8,8 5,2 27,4 425	32,5 4,5 5,7 35,5 330	28,4 15,2 27,2 6,8 250	32,5 9,5 14,7 22,3 580	37,0 7,0 6,7 28,7 340	13,3 — 2,2 46,7 45	19,1 3,7 4,8 42,2 375
	Totaal (= 100%)											
10	Leeuwarden	MAVO HAVO VWO LBO	12,6 5,0 45,4 10,9 120	31,9 5,4 9,7 32,1 495	28,3 3,1 5,1 41,5 1050	29,9 5,0 8,2 31,1 935	28,6 3,9 5,8 34,9 850	29,5 11,0 30,7 8,2 715	33,3 7,2 13,5 23,6 1900	31,0 4,5 6,3 34,3 1190	17,4 0,5 3,6 47,2 195	18,2 1,8 3,6 41,5 1170
	Totaal (= 100%)											
11	Assen	MAVO HAVO VWO LBO	28,6 29,7 34,3 2,9 35	30,4 8,9 7,6 34,2 80	32,4 3,8 5,5 35,7 545	31,3 7,3 5,7 28,7 190	32,6 6,0 6,0 31,2 220	22,0 17,6 32,2 6,5 370	32,4 11,0 14,1 21,8 785	28,0 6,3 5,2 36,1 380	18,7 — 5,1 35,9 40	18,6 3,7 3,7 41,8 410
	Totaal (= 100%)											
12	Emmen	MAVO HAVO VWO LBO	7,4 7,4 55,6 — 25	30,3 7,6 8,4 31,9 120	34,1 3,8 7,5 34,5 530	31,6 8,8 8,8 32,4 270	22,8 6,8 4,2 35,0 235	19,8 14,4 40,7 4,9 245	31,7 10,0 15,0 22,2 710	31,2 5,8 7,9 32,5 290	16,3 — 2,8 52,4 145	14,5 2,5 3,8 41,6 635
	Totaal (= 100%)											
13	Coevorden/Dalen	MAVO HAVO VWO LBO	12,5 — 37,5 — 10	35,7 — — 42,9 15	19,0 2,5 3,3 38,8 120	20,4 4,1 14,3 30,6 50	23,7 5,3 13,2 21,1 40	15,2 4,3 41,3 13,0 45	17,8 7,9 23,8 23,8 100	21,7 2,9 10,1 33,3 70	17,6 — — 42,9 30	14,1 3,1 3,1 40,6 65
	Totaal (= 100%)											
14	Hoogeveen	MAVO HAVO VWO LBO	10,0 20,0 45,0 — 20	25,6 2,4 7,3 48,8 80	26,2 3,3 2,8 47,9 675	28,0 5,5 9,5 33,5 200	20,1 4,9 5,9 41,2 205	26,7 15,7 36,6 5,2 190	31,2 8,6 12,8 24,4 490	28,3 6,1 6,6 33,2 245	4,3 2,1 2,1 57,4 45	17,2 3,7 2,5 42,2 325
	Totaal (= 100%)											

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé		Arbeider		Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep	
		in landbouw		buiten landbouw		hoger	middel- baar	lager				
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel							
15	Meppel	MAVO HAVO VWO LBO	23,8 28,6 19,1 20	15,7 1,4 5,7 42,9 70	22,2 3,7 3,3 45,0 455	26,5 9,9 12,9 28,0 130	14,3 3,0 9,8 41,4 135	28,3 9,1 29,3 9,1 100	34,0 6,8 16,4 22,2 325	23,1 4,5 6,4 42,9 155	16,7 — — 50,0 10	21,9 2,4 2,4 42,0 170
	Totaal (= 100%)											
16	Steenwijk	MAVO HAVO VWO LBO	25,2 6,3 37,5 6,3 15	26,4 3,8 5,7 47,2 55	22,5 3,1 4,4 50,5 295	27,6 5,2 9,7 33,6 195	29,5 1,9 4,8 38,1 105	31,9 8,5 31,9 7,4 95	28,2 7,2 13,4 20,7 275	28,3 4,4 3,5 35,4 115	17,8 — — 38,9 20	21,7 2,1 3,3 38,8 240
	Totaal (= 100%)											
17	Noordoostpolder	MAVO HAVO VWO LBO	— 18,2 45,5 18,2 10	27,8 10,8 13,1 27,1 490	28,4 10,3 5,6 35,5 375	24,1 7,7 5,6 34,4 195	19,6 10,3 6,5 31,8 105	18,6 16,7 24,5 11,8 100	30,3 9,5 12,9 20,7 295	22,5 8,2 4,4 33,0 180	18,4 4,7 3,2 46,1 965	13,9 5,8 2,9 43,8 135
	Totaal (= 100%)											
18	Zwolle	MAVO HAVO VWO LBO	18,2 10,7 45,5 3,3 120	22,5 1,5 5,8 47,1 275	17,5 2,3 4,2 51,8 1495	26,1 6,7 10,3 30,9 845	21,8 3,8 6,9 32,0 625	23,4 13,3 32,6 7,8 855	28,7 10,8 17,3 18,6 1920	27,4 5,8 9,4 32,9 1055	16,9 2,7 3,1 45,1 5285	16,7 3,5 4,1 36,0 1025
	Totaal (= 100%)											
19	Hardenberg/Gramsbergen	MAVO HAVO VWO LBO	33,3 8,3 33,3 — 10	23,4 4,3 8,5 42,6 45	25,2 2,2 1,5 50,4 270	33,3 8,8 5,9 28,4 100	30,7 3,4 2,3 37,5 90	21,2 23,1 23,1 7,7 50	32,2 7,5 13,7 25,3 145	28,7 5,9 3,0 39,6 100	20,6 1,9 2,1 48,9 875	8,4 1,2 1,8 50,3 165
	Totaal (= 100%)											
20	Deventer	MAVO HAVO VWO LBO	19,1 11,1 42,9 3,2 65	16,5 5,3 5,3 52,9 170	15,4 3,6 3,4 54,5 975	30,1 6,7 10,2 27,8 430	26,7 5,2 5,5 32,6 345	23,7 14,9 32,9 8,1 580	32,1 11,0 13,8 20,0 1180	26,5 6,4 6,8 34,3 560	16,7 3,2 3,3 48,6 2940	15,6 3,3 4,8 44,4 600
	Totaal (= 100%)											
21	Almelo	MAVO HAVO VWO LBO	17,5 10,5 28,1 12,3 55	19,2 0,8 2,4 48,8 125	21,4 2,8 4,1 51,7 775	29,0 9,2 7,2 27,6 490	25,1 5,7 5,4 33,1 425	22,2 17,0 27,4 10,2 440	29,9 12,4 12,3 23,9 1110	24,5 8,6 4,2 39,2 635	16,9 3,5 1,9 47,8 4180	15,2 3,9 2,7 41,4 1170
	Totaal (= 100%)											

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé				Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep	
		in landbouw		buiten landbouw		hoger		middel- baar					lager
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel				
22	Enschede	MAVO 13,9 38,6 3,0 165	19,8 4,2 6,0 47,9 215	18,2 3,8 4,2 51,4 1 320	28,4 8,0 11,9 26,3 935	25,1 5,3 7,0 31,5 740	22,8 14,5 31,5 6,8 1 285	32,2 9,8 13,4 19,4 2 780	26,4 6,3 8,4 32,8 1 385	20,8 4,2 3,7 43,5 7 405	15,3 4,0 2,5 36,6 200	16,7 3,4 3,6 41,5 2 095	
23	Zutphen	MAVO 11,1 44,4 8,3 35	29,2 2,7 3,5 115	20,9 4,0 4,9 52,8 530	27,8 4,0 10,3 31,4 250	20,0 7,3 5,4 35,1 205	26,1 15,9 28,3 5,4 275	34,7 9,4 13,8 20,3 695	33,9 5,7 7,0 31,1 355	17,0 2,8 2,6 48,8 1 925	16,7 4,2 — 59,3 25	14,8 3,9 4,8 40,6 310	
24	Winterswijk	MAVO 9,1 39,4 9,1 35	29,1 6,3 5,1 80	19,0 4,0 5,6 48,3 605	24,7 16,6 12,3 23,6 285	19,8 8,1 4,7 37,8 170	17,9 19,3 34,3 7,9 140	25,7 15,2 14,7 23,7 390	25,4 9,8 9,8 33,6 245	16,6 4,4 3,9 49,3 1 580	9,1 9,1 — 72,7 10	12,7 6,5 5,4 43,8 275	
25	Doetinchem	MAVO 13,6 25,9 2,3 45	29,3 13,1 3,0 100	21,3 7,7 1,9 46,7 685	32,8 12,5 5,0 27,3 400	26,1 7,0 3,8 32,2 315	23,3 18,2 20,0 8,4 275	30,7 14,6 9,8 17,4 770	29,7 8,4 3,9 31,7 440	19,5 4,3 1,5 46,1 2 885	16,7 — — 40,5 40	17,0 4,6 2,1 39,7 625	
26	Arnhem	MAVO 8,5 31,4 2,7 190	29,5 6,4 4,1 175	26,6 3,0 3,4 41,3 470	31,5 6,8 6,4 25,9 795	25,8 6,3 6,2 33,0 630	25,2 11,6 28,7 6,0 1 565	32,1 9,9 12,0 18,4 2 980	25,8 6,1 5,9 32,6 1 505	17,4 2,7 2,1 43,8 5 930	24,2 2,1 4,2 27,4 95	16,9 2,9 4,0 34,9 1 570	
27	Apeldoorn	MAVO 12,5 30,6 8,3 70	18,9 — 11,3 55	14,9 2,7 6,7 49,9 330	27,3 7,3 9,3 28,0 450	18,6 5,4 5,9 39,6 370	23,8 16,5 30,0 7,1 690	27,6 8,8 15,7 22,8 1 500	25,3 7,7 7,2 33,3 600	18,3 2,9 2,4 45,3 2 820	19,4 5,6 8,3 27,8 35	14,0 3,6 3,5 38,6 715	
28	Harderwijk	MAVO 14,7 50,0 5,9 35	29,0 7,7 14,5 220	24,6 2,4 4,6 39,8 455	26,6 5,9 6,6 25,5 285	26,8 3,3 3,3 33,3 245	26,7 18,0 22,9 8,7 390	34,1 6,9 5,0 20,0 915	27,8 2,1 5,0 28,4 320	21,5 2,1 1,7 42,5 1 940	25,0 — 3,6 39,3 30	19,3 3,4 3,4 34,3 390	
29	Ede	MAVO 12,8 12,8 46,8 — 45	13,9 — 4,6 65	16,4 1,6 1,3 51,3 380	32,8 6,4 7,4 23,8 300	29,9 4,1 5,4 35,8 220	21,6 14,3 32,8 5,5 710	34,3 10,6 12,3 19,8 1 120	28,0 6,1 5,8 31,1 410	19,1 2,4 2,3 46,0 1 905	13,9 2,8 2,8 19,4 35	18,7 3,6 5,7 37,6 440	

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé				Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep	
		in landbouw		buiten landbouw		hoger		middel- baar					lager
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel				
30	Nijmegen	MAVO 14,1 37,5 3,9 130	27,0 1,6 4,0 125	25,5 5,1 4,6 745	26,3 9,0 9,5 705	22,1 7,6 5,4 630	22,2 13,8 31,7 1 110	27,7 12,1 14,4 19,6 2 380	25,2 7,3 7,3 32,5 1 050	19,1 3,8 3,3 39,8 5 650	18,5 1,5 4,4 32,6 135	15,2 4,7 4,4 36,9 1 600	
31	Tiel	MAVO 13,9 38,9 5,6 35	27,4 1,2 8,3 85	26,3 4,4 2,5 43,3 435	27,2 4,3 7,1 30,7 255	24,7 1,9 2,7 30,4 265	24,6 18,1 26,9 7,6 170	33,1 10,2 13,2 17,0 440	28,1 5,9 5,0 36,2 220	16,6 1,8 2,4 43,3 1 910	12,5 — 6,3 31,3 15	17,3 1,6 2,3 39,3 440	
32	Zaltbommel	MAVO 11,1 77,8 — 10	12,9 3,2 3,2 30	21,1 1,1 4,0 46,3 175	19,5 1,2 13,8 37,9 85	28,1 1,1 2,3 30,3 90	25,5 4,3 12,8 45	27,6 1,4 24,8 145	39,7 — 11,8 22,1 70	20,6 0,5 2,7 47,2 590	— — 50,0 5	14,9 1,1 2,3 47,1 85	
33	Culemborg	MAVO 14,3 14,3 — 5	15,6 — 9,4 50,0 30	19,7 1,7 5,1 52,1 115	29,9 8,5 9,9 32,4 70	17,6 5,4 8,1 35,1 75	26,2 9,8 14,3 6,6 60	38,6 5,0 14,3 17,1 140	36,6 7,5 7,5 26,9 95	20,3 2,4 2,0 43,7 550	— — 16,7 33,3 5	26,5 2,9 28,4 28,4 100	
34	Veenendaal	MAVO 20,8 45,8 — 25	20,0 — 6,7 40,0 15	22,9 1,5 2,3 45,8 130	29,0 8,2 3,8 31,2 185	28,1 0,7 4,8 33,6 145	31,6 9,0 28,8 8,5 175	31,6 8,0 13,0 22,7 435	25,9 4,3 3,8 37,8 185	17,0 2,4 2,5 45,0 1 185	15,0 — 20,0 25,0 20	18,7 4,7 3,5 37,4 255	
35	Amersfoort	MAVO 12,9 40,0 2,4 85	26,8 2,4 3,1 165	17,5 1,7 5,3 770	25,2 6,5 10,7 32,9 680	24,9 3,2 6,5 35,6 540	24,0 12,5 31,7 9,2 1 165	27,2 8,8 14,5 26,4 2 045	28,7 5,0 6,2 33,8 370	17,4 2,5 2,3 45,6 3 885	9,5 6,3 11,1 31,7 65	17,2 4,1 6,8 37,5 785	
36	Utrecht	MAVO 16,7 10,9 41,5 4,8 295	26,5 4,3 7,3 35,4 330	22,2 4,7 4,3 42,1 795	31,5 7,6 8,8 23,9 1 515	24,7 5,1 7,5 30,1 1 095	23,1 13,2 33,5 5,0 3 270	30,9 10,6 16,6 15,9 4 900	29,3 6,6 7,3 27,1 2 490	20,1 3,2 3,1 37,6 8 620	15,9 5,3 7,6 26,5 120	19,7 3,9 5,8 31,0 2 205	

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfs hoofd		Employé		Arbeider Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep					
		in landbouw		hoger				middel- baar	lager			
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel							
37	Den Heider	MAVO 10,6 HAVO 12,8 VWO 38,3 LBO 4,3 45	29,3 5,5 5,8 31,5 310	21,4 5,8 6,5 38,1 590	23,9 6,8 6,0 34,3 415	18,5 5,8 5,4 34,8 275	17,6 16,4 25,2 10,3 340	23,4 8,0 8,0 29,5 1 135	22,5 8,6 5,2 37,4 445	16,4 4,4 2,1 45,9 2 435	14,7 5,9 — 35,3 35	17,8 5,1 3,9 38,8 535
Totaal (= 100%)												
38	Alkmaar	MAVO 14,7 HAVO 14,7 VWO 30,9 LBO 7,4 70	24,3 4,1 1,7 49,1 175	23,7 4,7 3,9 44,4 465	25,8 9,2 6,6 31,9 625	20,6 5,5 6,0 38,4 400	20,7 17,2 25,1 9,8 760	27,0 12,3 11,6 23,1 1 320	23,1 9,6 5,5 32,4 615	17,0 3,9 2,5 45,5 2 845	12,1 6,9 1,7 36,2 60	13,9 5,6 5,4 38,4 575
39	Enkhuizen	MAVO — HAVO 22,2 VWO 33,3 LBO 10	20,5 3,9 7,1 44,9 155	24,9 1,6 3,3 49,2 245	22,9 4,9 4,9 40,3 145	18,5 2,2 2,2 45,7 90	36,2 5,2 17,2 20,7 60	29,4 9,1 13,4 26,2 185	22,3 3,3 5,0 43,8 120	14,6 1,9 3,1 51,2 675	22,2 — — 55,6 10	20,0 5,5 2,1 51,0 145
40	Hoorn	MAVO 25,8 HAVO 12,9 VWO 22,6 LBO 9,7 30	24,6 3,1 5,5 45,0 290	25,0 3,8 4,4 43,2 770	24,3 4,6 4,6 40,6 375	21,9 2,2 4,7 51,1 235	33,8 8,6 23,7 18,0 140	28,9 4,5 9,5 34,2 400	27,4 6,3 6,3 39,6 285	16,3 2,2 2,5 51,0 1 470	16,3 — — 51,6 30	20,4 1,1 3,2 46,0 350
41	Zaandam	MAVO 15,2 HAVO 9,1 VWO 42,4 LBO — 35	18,8 6,3 — 43,8 15	20,0 3,3 3,3 45,0 60	25,4 9,3 9,0 27,2 325	24,0 3,5 5,1 33,5 255	26,4 11,7 27,1 9,0 530	27,6 8,1 14,6 24,4 1 225	25,0 4,7 6,5 35,4 510	17,6 2,8 3,8 44,6 2 570	24,0 4,0 8,0 28,0 25	12,8 1,9 4,9 40,8 370
42	Velsen	MAVO 14,5 HAVO 8,1 VWO 41,9 LBO 6,5 60	17,4 10,1 4,4 49,3 70	21,8 4,8 7,5 39,5 145	21,2 8,4 9,1 39,5 455	17,8 6,6 6,6 35,5 305	25,0 13,3 29,8 10,3 1 190	25,8 10,1 13,2 25,2 1 970	24,4 6,6 7,0 36,9 640	16,6 4,3 3,9 45,7 3 550	16,7 6,7 3,3 40,0 30	12,5 5,3 6,2 42,1 580
43	Haarlem	MAVO 18,5 HAVO 7,3 VWO 40,5 LBO 4,4 205	23,3 9,2 6,7 31,7 120	23,9 6,0 9,0 34,3 135	28,5 9,2 10,1 22,3 770	25,6 5,6 8,9 28,7 645	21,9 13,5 32,4 6,7 1 945	27,7 10,3 18,5 17,6 2 670	25,8 5,5 8,6 30,4 1 110	20,1 3,1 4,1 38,6 4 050	24,7 4,1 9,3 23,7 95	17,4 5,6 8,2 31,0 1 100
44	Amsterdam	MAVO 12,4 HAVO 11,9 VWO 41,3 LBO 7 545	29,3 3,1 6,1 35,2 480	22,1 3,1 5,8 41,8 835	23,5 6,2 10,9 29,5 2 450	19,6 6,2 7,1 33,0 2 485	22,1 13,3 32,6 7,7 4 030	26,5 10,4 15,1 20,9 9 240	24,3 7,1 7,9 31,4 5 535	17,3 3,6 3,7 40,7 16 430	11,8 3,5 6,1 31,7 455	14,6 4,2 5,1 35,2 4 585

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfs hoofd		Employé		Arbeider Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep					
		in landbouw		hoger				middel- baar	lager			
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel							
45	Hilversum	MAVO 13,0 HAVO 15,7 VWO 36,3 LBO 7,2 225	20,4 3,2 3,2 44,1 95	23,4 3,3 5,6 41,1 215	29,1 8,8 11,4 22,3 980	23,9 6,3 8,1 30,5 745	20,5 13,3 30,3 5,9 2 450	29,8 9,9 15,3 17,0 2 810	27,4 6,5 9,1 27,1 1 150	21,2 3,7 4,2 40,0 3 885	16,1 10,3 3,4 28,7 85	20,7 6,9 8,0 30,4 1 055
Totaal (= 100%)												
46	Leiden	MAVO 18,9 HAVO 11,0 VWO 38,6 LBO 4,7 125	25,1 9,0 6,2 37,0 420	21,9 3,7 7,4 41,7 485	26,5 7,4 9,5 29,6 920	22,1 5,2 8,6 32,2 675	18,4 15,7 35,0 5,5 1 935	28,1 10,8 16,2 19,5 2 185	25,2 5,1 7,0 33,4 1 070	18,4 3,1 3,4 30,8 5 050	12,1 1,9 5,6 29,0 105	16,6 5,3 6,8 32,9 1 045
47	Alphen a/d Rijn	MAVO 14,3 HAVO 14,3 VWO 42,9 LBO 8,6 35	26,8 3,7 7,7 40,5 300	22,3 2,6 3,4 45,4 500	24,8 5,6 7,1 36,1 465	23,7 5,5 7,6 36,4 290	31,4 10,4 23,3 11,6 395	32,5 6,7 11,6 24,4 655	25,5 4,0 9,8 35,7 325	17,9 1,8 2,5 47,9 2 055	20,0 — — 30,0 20	19,2 3,0 3,0 39,1 295
Totaal (= 100%)												
48	Woerden	MAVO 33,3 HAVO 11,1 VWO 22,2 LBO — 10	20,5 1,3 7,7 41,0 80	18,9 2,6 5,2 40,3 190	32,9 6,3 5,1 27,2 160	24,7 4,1 5,2 42,3 95	25,3 16,5 24,1 13,9 600	36,6 5,5 11,1 23,8 1 075	17,9 6,0 6,8 42,7 115	16,8 1,9 1,6 48,4 640	20,0 — — 60,0 5	16,2 2,1 4,2 38,7 140
Totaal (= 100%)												
49	's-Gravenhage	MAVO 14,3 HAVO 12,0 VWO 41,5 LBO 4,3 400	27,0 4,5 8,1 37,4 970	25,0 5,2 4,2 42,4 535	26,8 8,4 10,2 24,4 1 695	22,3 6,7 6,7 31,9 1 620	20,1 12,8 35,4 5,1 4 985	29,8 9,9 16,1 17,8 7 410	28,4 6,3 7,9 28,6 4 205	20,0 3,7 3,1 40,9 10 275	13,2 5,2 3,5 33,9 310	17,4 4,5 6,9 31,4 3 240
50	Delft	MAVO 13,8 HAVO 12,1 VWO 37,9 LBO 10,3 60	22,6 5,2 8,5 39,2 305	20,4 3,7 7,3 46,6 190	24,2 7,0 11,9 28,8 325	16,4 7,3 11,1 32,9 205	20,0 10,4 36,7 4,7 600	23,7 9,2 16,2 22,2 1 075	27,9 6,7 7,9 28,3 505	15,5 3,6 4,4 44,1 2 025	7,1 7,1 — 28,6 15	11,9 4,3 6,3 36,3 305
Totaal (= 100%)												
51	Gouda	MAVO 21,3 HAVO 11,5 VWO 36,1 LBO 1,6 60	24,0 5,4 2,3 44,2 130	16,7 3,7 2,0 48,3 350	32,6 9,2 6,1 31,4 425	28,0 4,2 5,5 33,9 235	30,8 15,6 18,3 9,6 515	34,9 7,5 13,1 21,4 825	28,0 7,9 4,8 31,2 355	19,7 2,4 1,7 41,6 2 200	22,6 3,2 3,2 38,7 30	16,6 2,9 3,4 36,1 390
Totaal (= 100%)												
52	Gorinchem	MAVO 24,6 HAVO 8,8 VWO 28,1 LBO 10,5 55	27,4 0,9 6,2 45,1 115	25,6 3,1 3,7 42,1 355	30,5 3,9 5,2 29,1 440	33,9 5,2 5,5 52,3 350	30,0 14,5 21,6 8,5 285	33,3 9,7 8,8 23,7 735	30,2 7,3 4,7 32,0 385	20,1 2,1 1,4 40,9 2 785	20,0 4,0 — 28,0 25	19,6 2,5 2,7 33,7 405
Totaal (= 100%)												

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd		Employé		Arbeider niet werkend	Zonder beroep					
		in landbouw		hoger	middel- baar			lager				
		met personeel	zonder personeel	buiten landbouw	met personeel			zonder personeel				
53	Dordrecht/Zwijndrecht	MAVO HAVO VWO LBO	13,1 9,4 43,9 2,8 105	21,2 3,7 2,2 52,6 135	27,2 4,6 8,3 28,7 605	20,7 3,9 6,3 27,6 410	28,3 12,1 25,0 9,1 1 200	31,0 8,2 12,7 22,7 2 115	27,6 5,0 4,6 34,3 900	17,2 2,2 2,4 42,5 4 690	17,6 2,9 5,9 29,4 35	16,7 2,7 4,5 38,6 694
Totaal (= 100%)												
54	Rotterdam	MAVO HAVO VWO LBO	16,1 11,9 39,8 6,1 430	24,9 3,8 4,8 41,7 400	27,4 8,1 10,0 27,8 2 355	19,9 6,2 6,4 34,0 1 855	24,1 13,3 26,5 9,7 4 330	26,7 9,7 13,0 24,6 9 285	24,2 6,4 5,8 34,9 5 135	17,1 3,8 3,1 43,2 19 895	11,8 2,3 2,6 40,3 390	15,0 3,1 4,0 36,1 4 600
55	Oud-Beijerland	MAVO HAVO VWO LBO	9,1 9,1 36,4 9,1 10	26,1 5,9 2,5 44,5 120	24,0 4,6 9,2 37,2 195	43,0 5,4 1,1 33,3 95	34,1 14,4 22,0 6,1 130	28,4 7,6 14,8 26,1 265	28,3 5,7 9,4 38,7 105	18,0 1,0 2,0 45,7 900	20,0 10,0 — 40,0 10	18,8 1,8 6,3 39,3 110
56	Briette	MAVO HAVO VWO LBO	18,8 6,3 37,5 6,3 15	22,5 3,3 8,6 47,0 150	27,0 6,1 12,2 27,8 115	18,0 5,0 5,0 35,0 100	26,1 11,6 27,2 9,8 275	23,1 8,6 16,6 24,9 335	29,1 4,5 4,5 37,3 110	15,3 3,2 2,9 48,5 780	33,3 — 15,7 33,3 5	22,4 1,0 6,1 39,8 100
57	Middelhartis	MAVO HAVO VWO LBO	— 30,8 38,5 — 15	13,0 5,0 4,3 43,9 140	29,8 5,7 4,4 38,6 160	14,8 5,6 — 39,8 110	20,0 27,5 30,0 10,0 40	15,3 13,0 15,3 29,8 130	16,7 8,3 3,1 38,5 95	15,6 2,9 2,0 44,6 800	33,3 — 11,1 33,3 10	15,3 4,2 0,7 45,1 145
58	Zierikzee	MAVO HAVO VWO LBO	33,3 — 11,1 22,2 10	24,3 7,4 3,7 39,7 135	31,0 8,0 4,4 26,6 115	31,1 4,4 3,3 35,6 90	39,6 16,7 16,7 8,3 50	34,7 10,2 8,5 28,0 120	23,4 2,6 7,8 37,7 75	18,3 3,3 2,6 48,5 460	25,0 — — 37,5 10	16,1 9,7 3,2 54,8 60
59	Middelburg	MAVO HAVO VWO LBO	27,5 20,0 30,0 5,0 40	24,9 4,7 4,7 38,6 235	28,1 8,8 10,1 30,4 305	43,6 7,3 7,8 43,6 220	27,3 18,1 26,8 9,2 380	31,4 12,5 11,8 23,1 850	25,1 6,7 4,8 41,3 375	20,9 4,2 3,2 45,7 1 785	29,2 — 4,2 20,8 25	20,4 5,3 5,3 44,0 355
60	Goes	MAVO HAVO VWO LBO	14,3 20,0 31,4 5,7 25	32,9 7,2 4,4 35,3 250	31,9 6,7 7,0 34,0 285	28,0 3,4 5,9 36,4 240	26,2 15,5 25,7 10,7 185	34,0 10,4 9,2 25,2 445	25,7 7,1 5,4 35,7 280	23,5 3,7 2,6 44,1 1 375	30,0 — 10,0 40,0 10	24,3 4,2 4,9 45,2 265
Totaal (= 100%)												

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd		Employé		Arbeider niet werkend	Zonder beroep					
		in landbouw		hoger	middel- baar			lager				
		met personeel	zonder personeel	buiten landbouw	met personeel			zonder personeel				
61	Oostburg	MAVO HAVO VWO LBO	12,5 — 50,0 12,5 10	17,6 19,2 8,8 28,0 125	24,2 12,5 7,5 25,0 120	23,2 13,0 4,4 34,8 70	17,0 15,1 24,5 5,7 55	26,7 25,7 5,7 15,2 105	12,7 10,9 7,3 45,5 55	17,0 7,3 2,0 44,8 400	14,3 7,1 — 28,6 15	13,4 4,5 3,0 50,7 65
Totaal (= 100%)												
62	Terneuzen	MAVO HAVO VWO LBO	8,3 58,3 — 8,3 10	26,3 5,3 11,6 36,8 95	29,4 12,4 9,8 27,5 155	26,5 4,1 8,5 26,5 120	16,7 15,4 35,3 10,3 155	25,1 13,2 12,7 23,7 355	21,6 4,5 8,5 33,2 200	18,5 3,9 4,2 42,9 1 020	— — — 28,6 5	10,2 7,3 4,4 40,9 135
63	Hulst	MAVO HAVO VWO LBO	16,7 8,3 66,7 — 10	30,2 6,2 7,0 35,7 130	28,4 8,0 11,4 19,3 90	30,0 6,3 3,8 25,0 80	23,8 9,5 40,5 4,8 40	35,8 9,2 16,5 19,3 110	33,3 6,3 6,3 22,2 65	16,9 1,8 4,2 48,8 550	— — — 25,0 5	14,5 4,8 7,2 42,2 85
Totaal (= 100%)												
64	Bergen op Zoom	MAVO HAVO VWO LBO	25,0 13,6 29,6 9,1 45	24,0 3,9 2,6 42,9 235	24,8 9,0 6,8 29,9 235	19,6 6,1 9,4 34,3 245	19,4 18,6 29,1 4,9 245	26,2 10,8 12,7 27,3 680	27,0 7,5 4,3 31,7 280	15,8 2,0 2,0 44,2 2 040	24,4 11,1 4,4 31,1 45	18,6 3,8 3,8 38,6 365
65	Roosendaal en Nispen	MAVO HAVO VWO LBO	9,0 9,0 47,8 1,5 65	19,0 6,0 4,7 41,9 470	24,3 11,4 10,6 23,5 380	18,7 7,5 2,7 30,8 320	20,2 17,3 32,6 5,2 305	22,5 12,8 16,0 22,9 790	27,9 6,6 8,1 28,8 460	14,2 3,0 2,9 42,3 3 645	6,7 0,8 2,5 31,7 120	9,9 4,9 3,4 37,0 555
Totaal (= 100%)												
66	Breda	MAVO HAVO VWO LBO	21,9 12,4 33,6 2,2 135	17,4 7,2 3,0 46,2 1 085	27,3 9,5 9,3 27,9 635	22,1 6,8 5,6 31,6 575	22,0 16,6 29,5 6,8 1 200	27,9 13,4 14,0 19,0 2 300	28,6 7,0 8,6 26,3 955	17,4 4,5 2,3 39,7 5 415	19,7 3,3 2,5 24,6 120	18,6 6,4 6,0 29,9 1 075
67	Waalwijk	MAVO HAVO VWO LBO	8,3 12,5 37,5 4,2 25	28,5 5,0 5,0 39,3 240	30,6 12,4 5,4 26,5 240	19,7 6,0 2,7 38,8 185	24,3 15,0 29,0 9,3 215	32,6 11,3 14,5 19,7 490	30,1 9,7 3,6 32,1 195	18,2 2,7 2,0 45,0 1 410	6,7 0,8 2,5 34,4 30	23,5 2,8 3,2 35,2 245
Totaal (= 100%)												
68	Tilburg	MAVO HAVO VWO LBO	19,6 13,4 24,1 2,7 110	21,7 5,2 3,1 46,4 1 060	29,1 8,6 7,6 25,3 820	21,5 6,8 5,5 27,6 705	22,5 14,4 23,8 6,2 1 055	31,6 10,6 7,9 19,6 2 190	25,4 7,1 7,0 39,7 1 050	18,2 3,3 2,4 40,4 6 225	10,1 3,3 4,1 34,6 160	17,0 4,6 3,2 34,8 1 370
Totaal (= 100%)												

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé			Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep
		in landbouw		buiten landbouw		hoger	middel- baar	lager			
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel						
69 's-Hertogenbosch	19,1	22,9	18,2	24,1	19,7	23,6	29,3	27,7	14,4	11,3	14,5
HAVO	16,5	2,5	2,9	8,7	5,8	17,2	10,9	6,3	2,3	4,2	3,9
VWO	33,9	5,1	3,8	7,5	6,4	29,8	14,8	5,2	3,0	4,9	3,7
LBO	3,5	44,9	49,7	29,6	36,4	7,5	19,9	32,0	44,2	35,9	38,2
Totaal (= 100%)	115	120	775	630	535	1 150	1 985	930	4 800	140	1 150
70 Eindhoven	17,1	21,5	19,5	22,9	19,3	21,1	26,1	25,0	17,7	12,6	14,6
HAVO	15,2	6,4	6,0	8,9	7,2	15,1	12,0	7,0	4,3	3,6	4,7
VWO	33,5	2,3	2,8	8,5	4,8	31,0	15,5	7,0	3,5	3,6	5,4
LBO	3,1	43,0	47,3	28,2	68,5	7,4	20,9	33,9	43,5	35,3	37,2
Totaal (= 100%)	165	170	1 195	915	785	2 785	4 165	1 830	8 120	165	1 990
71 Uden	22,9	14,5	16,5	26,8	19,2	20,9	27,2	24,0	14,6	3,1	11,7
HAVO	17,1	2,9	4,1	11,6	5,8	17,8	12,2	8,4	2,9	—	3,8
VWO	34,3	2,9	4,7	6,3	5,8	31,7	10,9	4,5	2,1	3,1	4,1
LBO	2,9	50,7	53,0	30,5	41,7	6,1	24,6	34,1	47,5	59,4	46,3
Totaal (= 100%)	35	70	785	190	155	230	475	180	1 495	30	290
72 Oss	—	24,6	19,5	20,2	18,2	21,5	25,6	24,8	13,8	13,3	12,9
HAVO	25,0	4,9	3,1	4,5	5,7	12,9	11,4	6,3	2,9	—	3,9
VWO	21,9	4,9	2,9	6,3	2,4	25,8	12,7	6,0	2,4	—	3,3
LBO	3,1	44,3	51,5	44,4	36,7	12,6	22,5	35,9	46,0	20,0	45,5
Totaal (= 100%)	30	60	445	225	250	300	620	315	1 965	15	365
73 Boxmeer	12,5	21,3	19,6	32,5	23,4	24,1	37,3	28,0	19,5	21,1	19,2
HAVO	12,5	4,6	6,3	8,0	8,0	18,0	9,3	6,7	3,4	5,3	4,5
VWO	50,0	7,4	6,3	6,0	7,4	30,1	16,0	13,3	4,0	—	4,9
LBO	6,3	41,7	43,1	32,0	29,7	3,8	16,3	24,0	45,9	52,6	38,5
Totaal (= 100%)	15	110	720	200	175	135	300	150	1 315	20	265
74 Helmond	8,7	17,7	16,0	25,3	23,4	18,4	25,9	27,5	13,8	9,6	12,8
HAVO	4,4	1,5	3,0	7,0	5,2	11,6	8,9	4,3	2,8	7,4	2,7
VWO	34,8	4,9	3,3	10,2	5,0	30,4	15,9	9,8	3,4	2,1	3,2
LBO	10,9	48,5	51,5	30,2	34,9	8,1	22,9	35,1	46,3	33,0	41,6
Totaal (= 100%)	45	205	1 130	430	365	485	1 025	560	3 655	95	1 090
75 Weert	18,2	15,3	16,1	26,4	19,4	25,6	26,5	26,3	17,9	19,4	16,2
HAVO	22,7	5,1	5,6	13,8	9,7	14,0	9,1	6,2	3,0	12,9	4,6
VWO	45,5	3,4	4,0	11,3	5,2	29,9	21,7	10,5	3,8	—	—
LBO	—	57,6	48,2	20,1	38,1	6,7	18,8	28,2	44,7	19,4	36,5
Totaal (= 100%)	20	60	380	160	135	165	375	210	1 355	30	350

	Beoefenaar vrij beroep	Bedrijfshoofd				Employé			Arbeider	Tijdelijk niet werkend	Zonder beroep
		in landbouw		buiten landbouw		hoger	middel- baar	lager			
		met personeel	zonder personeel	met personeel	zonder personeel						
76 Venlo	5,2	20,7	17,0	20,8	19,9	18,6	24,9	23,5	17,4	10,4	15,3
HAVO	26,8	4,6	4,9	11,2	6,8	19,0	12,6	9,2	3,8	9,1	5,0
VWO	42,3	5,7	6,0	12,1	9,2	31,9	18,2	11,9	4,3	7,8	6,4
LBO	6,2	46,8	49,2	26,0	32,0	8,0	18,8	29,6	44,3	32,5	40,3
Totaal (= 100%)	95	440	1 640	775	585	700	1 475	810	4 335	75	1 200
77 Roermond	2,1	22,2	27,1	21,9	19,6	22,4	30,7	26,7	21,2	13,8	18,6
HAVO	19,2	6,2	5,0	10,1	7,3	11,6	10,6	6,0	3,5	2,1	4,0
VWO	38,3	11,1	5,6	13,6	7,1	36,9	21,0	11,5	5,4	9,6	5,3
LBO	—	38,3	41,3	25,9	29,8	4,9	17,2	29,4	42,4	31,9	39,3
Totaal (= 100%)	45	80	460	400	380	405	925	485	2 755	95	950
78 Sittard	15,0	40,0	23,8	27,0	21,4	21,6	28,3	28,2	20,7	18,7	16,5
HAVO	18,3	—	3,6	10,6	8,3	15,2	11,7	7,7	4,0	2,6	3,5
VWO	46,7	4,0	7,1	12,2	7,1	35,0	20,8	10,9	4,7	3,1	5,1
LBO	3,3	32,0	30,4	24,8	28,3	7,8	18,2	28,8	38,5	32,6	36,5
Totaal (= 100%)	60	25	170	310	335	625	1 360	585	3 100	195	1 440
79 Heerfen	8,0	29,3	22,5	27,3	23,6	19,5	24,8	29,6	20,2	18,4	17,4
HAVO	6,3	12,2	6,8	9,8	7,4	17,5	14,1	8,9	4,4	3,2	4,9
VWO	49,1	17,1	11,6	13,8	9,3	37,0	21,8	11,6	5,6	8,6	5,5
LBO	1,8	12,2	37,4	20,1	25,3	5,8	15,7	25,5	37,9	31,1	35,9
Totaal (= 100%)	110	40	145	525	595	1 035	2 075	925	6 125	315	3 190
80 Maastricht	6,6	23,2	23,5	24,5	19,3	15,7	25,7	25,5	18,3	17,1	15,7
HAVO	16,5	13,0	8,7	13,4	7,8	23,2	15,3	13,0	5,2	3,9	5,0
VWO	39,7	15,9	6,6	8,9	8,0	31,3	19,7	6,5	4,0	3,3	5,5
LBO	10,7	26,1	38,4	23,1	27,7	5,5	14,3	26,9	39,0	40,1	36,8
Totaal (= 100%)	120	70	425	540	485	800	1 595	735	3 900	150	1 365

Bijlage 2.2. Deelnemingspercentages mavo, havo, vwo en lbo van de 13 t/m 15-jarigen – voor zover thuiswonend – per onderwijsniveau van het gezinshoofd, 80 nodale gebieden

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis-lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
01	Groningen	MAVO	24,9	21,4	30,9	26,2
		HAVO	6,5	3,6	9,2	12,4
		VWO	8,5	2,8	8,6	27,5
		LBO	30,7	40,6	26,3	7,7
		Totaal (= 100%)	14 895	6 385	3 675	2 500
02	Appingedam/Delfzijl	MAVO	28,9	25,6	34,8	31,5
		HAVO	6,2	3,1	7,3	16,5
		VWO	5,3	2,2	5,8	19,5
		LBO	30,1	36,9	26,6	10,8
		Totaal (= 100%)	2 510	1 170	670	335
03	Hoogezand/Sappemeer	MAVO	24,4	20,4	29,7	30,6
		HAVO	5,5	3,5	7,1	15,3
		VWO	5,2	2,3	7,0	21,8
		LBO	34,8	40,6	31,7	9,3
		Totaal (= 100%)	2 160	1 045	575	215
04	Vaendamm	MAVO	23,9	18,9	34,0	29,0
		HAVO	6,0	3,5	8,8	12,4
		VWO	6,6	2,2	8,5	24,3
		LBO	28,6	34,0	23,6	10,5
		Totaal (= 100%)	1 645	845	365	210
05	Winschoten	MAVO	20,1	13,8	31,5	32,0
		HAVO	3,9	1,9	6,8	12,8
		VWO	1,9	0,6	3,6	8,2
		LBO	35,5	42,8	24,9	11,0
		Totaal (= 100%)	2 490	1 490	500	220
06	Stadskanaal	MAVO	24,2	21,4	28,9	27,8
		HAVO	4,8	3,2	8,1	11,9
		VWO	6,5	3,5	8,5	26,8
		LBO	35,0	39,9	28,4	12,9
		Totaal (= 100%)	2 605	1 450	530	195
07	Smallingerland	MAVO	20,3	18,0	25,8	25,3
		HAVO	6,3	4,1	7,7	14,9
		VWO	8,0	4,0	9,5	23,8
		LBO	41,3	48,3	37,8	14,9
		Totaal (= 100%)	4 480	2 130	1 060	595
08	Heerenveen	MAVO	27,2	24,1	33,6	26,8
		HAVO	4,8	3,2	6,5	9,8
		VWO	6,8	3,2	6,1	27,1
		LBO	36,6	43,5	32,7	11,7
		Totaal (= 100%)	3 655	1 980	1 025	410
09	Sneek	MAVO	26,8	23,4	31,2	30,4
		HAVO	5,9	4,4	7,4	12,0
		VWO	6,6	3,3	7,0	22,6
		LBO	37,0	43,7	32,0	14,6
		Totaal (= 100%)	5 590	2 955	1 465	615
10	Leeuwarden	MAVO	25,6	22,5	30,8	31,5
		HAVO	3,8	2,1	5,6	8,7
		VWO	7,1	2,9	8,3	24,9
		LBO	37,1	44,3	32,2	13,0
		Totaal (= 100%)	14 185	6 895	3 300	1 800

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis-lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
11	Assen	MAVO	24,7	21,5	32,3	25,0
		HAVO	6,1	2,5	7,4	15,9
		VWO	7,8	2,7	8,1	24,4
		LBO	35,9	45,9	30,6	13,3
		Totaal (= 100%)	4 820	2 075	1 295	765
12	Emmen	MAVO	20,9	17,7	28,5	25,0
		HAVO	4,2	2,3	6,1	13,7
		VWO	6,5	2,5	9,0	28,9
		LBO	40,8	47,1	33,7	12,3
		Totaal (= 100%)	6 585	3 800	1 170	655
13	Coevorden/Dalen	MAVO	18,0	17,2	20,7	17,0
		HAVO	2,9	1,7	4,4	6,4
		VWO	8,5	3,5	6,9	37,2
		LBO	35,6	39,3	38,4	7,4
		Totaal (= 100%)	920	515	205	95
14	Hoogeveen	MAVO	21,4	17,2	29,6	24,8
		HAVO	4,3	2,6	6,4	12,4
		VWO	5,9	2,4	6,3	25,3
		LBO	42,4	60,8	34,8	15,0
		Totaal (= 100%)	4 260	2 290	1 000	425
15	Meppel	MAVO	21,3	17,6	28,7	26,4
		HAVO	3,8	1,5	5,1	9,8
		VWO	7,1	2,8	8,4	25,3
		LBO	40,0	48,1	34,1	16,2
		Totaal (= 100%)	2 475	1 300	630	295
16	Staanwijk	MAVO	22,8	19,7	28,8	29,8
		HAVO	3,5	2,4	4,9	8,4
		VWO	6,1	2,0	7,8	26,0
		LBO	39,1	44,0	37,2	11,2
		Totaal (= 100%)	2 150	1 140	515	215
17	Noordoostpolder	MAVO	22,6	22,1	25,6	24,5
		HAVO	8,1	5,9	9,9	13,2
		VWO	7,4	4,0	6,8	20,8
		LBO	35,4	41,6	32,8	19,6
		Totaal (= 100%)	2 920	960	720	485
18	Zwolle	MAVO	20,7	17,4	26,4	23,9
		HAVO	5,1	2,6	6,8	13,1
		VWO	8,6	4,0	10,3	29,0
		LBO	36,4	43,8	32,3	11,1
		Totaal (= 100%)	13 715	6 705	3 235	1 735
19	Hardenberg/Gramsbergen	MAVO	22,5	19,8	34,4	25,4
		HAVO	3,7	1,6	7,2	13,0
		VWO	4,0	2,0	5,4	17,6
		LBO	43,8	50,9	28,3	21,2
		Totaal (= 100%)	1 925	1 025	280	195
20	Deventer	MAVO	20,9	16,7	27,1	25,8
		HAVO	5,9	3,8	7,4	12,3
		VWO	8,1	3,0	8,3	28,3
		LBO	38,8	49,1	32,8	11,6
		Totaal (= 100%)	8 070	3 160	1 935	1 140
21	Almelo	MAVO	20,3	17,1	26,9	24,8
		HAVO	5,9	3,3	9,4	15,6
		VWO	5,3	2,0	7,4	23,3
		LBO	40,3	46,6	34,3	14,6
		Totaal (= 100%)	9 540	5 800	2 040	885

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹ Waarvan			
			basis-, lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger	
22	Enschede	MAVO	22,8	19,3	28,5	24,8
		HAVO	8,0	3,9	6,7	13,7
		VWO	8,3	3,9	8,9	26,9
		LBO	35,3	43,3	31,7	10,2
		Totaal (= 100%)	18 765	8 135	5 235	2 430
23	Zutphen	MAVO	22,5	18,8	27,8	27,7
		HAVO	5,2	2,6	6,0	12,6
		VWO	7,3	2,9	6,8	24,4
		LBO	38,9	46,9	37,1	13,7
		Totaal (= 100%)	4 765	1 975	1 475	665
24	Winterswijk	MAVO	19,2	15,6	22,8	25,9
		HAVO	7,6	5,2	10,3	13,9
		VWO	7,8	4,1	9,0	26,1
		LBO	40,7	47,9	35,7	13,2
		Totaal (= 100%)	3 830	1 850	1 090	400
25	Doetinchem	MAVO	22,7	19,4	28,4	25,7
		HAVO	7,5	4,4	9,9	18,2
		VWO	3,9	1,7	4,5	17,3
		LBO	37,4	44,1	34,3	7,9
		Totaal (= 100%)	6 660	3 160	1 760	645
26	Arnhem	MAVO	23,1	18,4	29,5	26,3
		HAVO	5,7	3,0	7,0	11,5
		VWO	7,8	2,4	6,9	25,2
		LBO	31,5	41,7	29,5	8,1
		Totaal (= 100%)	16 085	5 960	4 255	2 895
27	Apeldoorn	MAVO	21,0	17,6	26,6	24,1
		HAVO	6,1	3,1	7,9	13,5
		VWO	9,0	3,2	8,8	28,9
		LBO	34,3	44,1	30,7	9,8
		Totaal (= 100%)	7 795	2 810	2 085	1 260
28	Harderwijk	MAVO	25,4	20,8	31,0	27,2
		HAVO	5,5	2,8	6,7	14,0
		VWO	6,6	2,4	6,4	24,3
		LBO	32,4	39,5	30,7	11,3
		Totaal (= 100%)	5 285	2 210	1 320	780
29	Ede	MAVO	23,8	19,3	30,7	24,6
		HAVO	6,1	2,5	7,3	13,6
		VWO	9,4	2,5	7,0	29,6
		LBO	32,2	44,0	29,5	7,7
		Totaal (= 100%)	5 645	2 740	1 460	1 150
30	Nijmegen	MAVO	21,7	18,8	26,8	23,0
		HAVO	6,8	4,3	8,7	14,8
		VWO	8,5	3,3	9,4	27,3
		LBO	31,6	40,0	28,2	8,6
		Totaal (= 100%)	14 370	6 265	3 475	2 185
31	Tiel	MAVO	21,3	18,5	27,7	27,8
		HAVO	4,0	1,6	6,3	14,6
		VWO	5,3	2,2	8,2	23,2
		LBO	36,3	41,9	30,8	11,8
		Totaal (= 100%)	4 345	2 285	900	370

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹ Waarvan			
			basis-, lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger	
32	Zaltbommel	MAVO	22,1	19,9	27,7	20,5
		HAVO	1,0	0,7	0,4	5,7
		VWO	7,1	2,6	9,5	36,1
		LBO	40,1	46,5	34,8	8,2
		Totaal (= 100%)	1 355	735	265	120
33	Culemborg	MAVO	24,5	20,3	33,4	29,3
		HAVO	4,0	2,6	6,1	7,8
		VWO	6,9	2,9	8,1	33,6
		LBO	35,9	44,2	26,0	8,6
		Totaal (= 100%)	1 270	650	295	115
34	Veenendaal	MAVO	22,6	17,6	29,7	31,9
		HAVO	4,3	2,7	5,8	10,4
		VWO	6,7	2,9	7,1	25,9
		LBO	35,8	44,9	28,7	8,8
		Totaal (= 100%)	2 785	1 370	600	315
35	Amersfoort	MAVO	21,5	17,9	26,0	25,0
		HAVO	5,3	2,6	6,2	11,9
		VWO	9,5	2,8	10,1	29,8
		LBO	35,1	44,2	32,0	11,4
		Totaal (= 100%)	11 150	4 775	2 875	1 905
36	Utrecht	MAVO	24,2	21,4	30,5	23,6
		HAVO	6,7	3,8	8,3	12,4
		VWO	11,1	3,8	10,4	31,2
		LBO	26,6	36,3	23,5	7,1
		Totaal (= 100%)	26 015	9 040	6 805	5 220
37	Den Helder	MAVO	19,6	17,3	23,3	22,6
		HAVO	6,4	4,6	7,5	12,7
		VWO	5,9	3,1	5,9	18,9
		LBO	37,2	43,7	35,6	13,8
		Totaal (= 100%)	6 625	2 995	1 805	850
38	Alkmaar	MAVO	20,5	18,8	23,9	20,9
		HAVO	7,7	4,3	9,7	16,8
		VWO	7,3	3,4	6,5	24,0
		LBO	35,2	42,8	33,0	10,7
		Totaal (= 100%)	8 065	2 705	2 010	1 265
39	Enkhuizen	MAVO	20,2	15,8	23,9	29,2
		HAVO	3,4	2,7	5,2	7,6
		VWO	5,1	2,5	7,4	17,8
		LBO	45,0	51,4	39,7	22,2
		Totaal (= 100%)	1 875	770	460	185
40	Hoorn	MAVO	22,2	18,6	27,7	28,4
		HAVO	3,3	2,1	3,9	9,6
		VWO	5,1	2,3	6,1	18,8
		LBO	44,4	49,8	41,6	21,9
		Totaal (= 100%)	4 395	2 245	1 220	385
41	Zaandam	MAVO	21,4	18,6	25,0	24,2
		HAVO	5,2	2,7	6,0	11,9
		VWO	8,9	3,6	9,3	27,0
		LBO	34,5	43,4	32,0	11,0
		Totaal (= 100%)	5 985	2 345	1 780	875

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis- lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
42	Velsen	MAVO	20,3	16,6	23,9	25,0
		HAVO	7,2	4,9	8,8	12,6
		VWO	10,2	4,5	9,6	27,4
		LBO	34,8	44,2	33,2	12,4
	Totaal (= 100%)		9 175	2 905	2 455	1 780
43	Haarlem	MAVO	23,0	20,7	28,1	22,6
		HAVO	7,1	4,4	7,8	12,5
		VWO	12,2	4,6	12,7	31,6
		LBO	25,9	36,2	24,8	7,7
	Totaal (= 100%)		13 025	4 240	3 360	3 085
44	Amsterdam	MAVO	20,5	18,3	25,1	22,4
		HAVO	6,5	4,1	8,0	12,4
		VWO	10,0	4,2	10,2	29,4
		LBO	31,0	39,4	28,4	10,5
	Totaal (= 100%)		47 855	15 070	13 960	7 615
45	Hilversum	MAVO	23,7	22,2	28,4	21,9
		HAVO	7,8	3,8	8,3	13,1
		VWO	12,9	4,6	11,2	28,0
		LBO	25,4	37,8	25,1	7,5
	Totaal (= 100%)		13 925	3 825	3 655	3 860
46	Leiden	MAVO	21,2	19,6	26,8	20,7
		HAVO	6,9	3,2	8,9	14,9
		VWO	11,4	4,5	10,5	31,5
		LBO	29,8	39,8	26,9	7,6
	Totaal (= 100%)		14 135	5 910	3 215	2 890
47	Alphen a/d Rijn	MAVO	23,0	20,7	28,0	29,3
		HAVO	4,0	2,3	4,9	11,4
		VWO	6,9	3,4	7,9	24,1
		LBO	38,5	44,8	33,6	13,0
	Totaal (= 100%)		5 380	2 875	1 170	620
48	Woerden	MAVO	22,3	19,6	28,6	23,7
		HAVO	4,5	2,1	6,1	12,5
		VWO	6,5	2,3	7,0	24,1
		LBO	37,7	44,0	32,3	15,6
	Totaal (= 100%)		1 850	870	440	225
49	's-Gravenhage	MAVO	23,1	21,2	28,6	21,6
		HAVO	7,0	3,9	8,1	12,0
		VWO	12,1	4,1	10,1	31,2
		LBO	26,9	38,3	26,4	7,6
	Totaal (= 100%)		36 460	10 435	10 360	8 335
50	Delft	MAVO	19,2	17,4	22,8	19,2
		HAVO	6,2	3,2	7,2	12,1
		VWO	11,9	5,4	11,2	33,5
		LBO	32,0	42,5	31,9	8,5
	Totaal (= 100%)		5 710	2 005	1 650	995
51	Gouda	MAVO	24,5	21,2	29,0	31,3
		HAVO	5,7	3,3	7,4	13,4
		VWO	6,2	2,5	7,6	19,0
		LBO	33,4	40,4	32,0	9,4
	Totaal (= 100%)		5 555	2 480	1 280	765

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis- lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
52	Gorinchem	MAVO	24,3	21,2	28,8	30,0
		HAVO	4,3	2,4	6,6	12,2
		VWO	4,5	2,1	5,1	20,2
		LBO	34,5	39,6	31,7	12,2
	Totaal (= 100%)		5 985	3 295	1 410	550
53	Dordrecht/Zwijndrecht	MAVO	22,4	18,2	28,5	27,3
		HAVO	5,0	2,8	5,7	10,6
		VWO	8,1	2,9	7,4	25,4
		LBO	32,4	41,4	30,5	10,9
	Totaal (= 100%)		11 110	4 515	2 960	1 865
54	Rotterdam	MAVO	20,6	17,5	25,2	24,0
		HAVO	6,3	3,8	7,9	12,2
		VWO	8,1	3,5	8,8	24,8
		LBO	33,8	41,6	31,6	11,8
	Totaal (= 100%)		49 720	18 310	14 580	7 045
55	Oud-Beijerland	MAVO	23,4	20,1	32,4	25,6
		HAVO	4,4	2,3	4,6	15,0
		VWO	6,8	3,0	8,8	26,4
		LBO	36,8	43,4	34,9	8,4
	Totaal (= 100%)		2 065	1 000	475	225
56	Brielle	MAVO	20,6	17,1	22,9	24,8
		HAVO	5,4	2,9	5,5	11,8
		VWO	10,8	4,2	11,1	25,8
		LBO	36,0	45,3	35,0	14,2
	Totaal (= 100%)		2 060	805	595	415
57	Middelharnis	MAVO	16,5	15,7	23,2	17,1
		HAVO	5,5	3,5	8,3	19,7
		VWO	4,7	2,0	8,9	24,8
		LBO	40,5	43,8	35,7	16,2
	Totaal (= 100%)		1 730	1 140	315	115
58	Zierikzee	MAVO	24,6	19,5	32,2	36,4
		HAVO	6,0	3,9	8,2	14,5
		VWO	4,7	3,3	6,2	11,8
		LBO	39,4	45,9	32,9	14,5
	Totaal (= 100%)		1 185	645	290	110
59	Middelburg	MAVO	24,5	20,8	30,2	27,9
		HAVO	7,7	4,4	7,4	16,7
		VWO	8,0	4,3	7,4	22,2
		LBO	35,9	46,2	33,1	12,7
	Totaal (= 100%)		4 715	1 940	1 315	780
60	Goes	MAVO	26,6	24,3	31,7	30,8
		HAVO	6,1	4,1	7,1	16,7
		VWO	6,5	3,0	9,1	19,5
		LBO	36,8	43,5	27,2	12,2
	Totaal (= 100%)		3 525	1 805	690	425
61	Oostburg	MAVO	19,1	18,9	21,4	19,7
		HAVO	11,5	8,8	15,9	16,8
		VWO	6,3	3,4	7,4	19,0
		LBO	33,8	43,0	25,8	11,7
	Totaal (= 100%)		1 110	475	270	135

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis- lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
62	Terneuzen	MAVO	20,0	18,1	24,8	20,4
		HAVO	7,5	5,1	8,7	15,7
		VWO	9,2	4,4	10,4	26,4
		LBO	34,1	41,4	29,9	13,0
		Totaal (= 100%)	2 325	1 045	655	300
63	Hulst	MAVO	22,8	19,2	30,8	32,8
		HAVO	4,6	2,7	7,9	8,2
		VWO	8,1	4,1	11,1	27,9
		LBO	36,5	44,4	27,4	9,8
		Totaal (= 100%)	1 230	635	250	120
64	Bergen op Zoom	MAVO	19,7	17,1	24,1	23,3
		HAVO	6,1	3,2	9,0	15,4
		VWO	6,5	3,0	7,4	24,5
		LBO	36,4	43,0	31,3	11,7
		Totaal (= 100%)	4 560	2 095	1 060	505
65	Roosendaal en Nispen	MAVO	17,1	14,7	22,8	18,8
		HAVO	6,1	3,3	8,9	17,4
		VWO	7,3	3,5	9,9	25,1
		LBO	35,0	41,3	29,2	10,4
		Totaal (= 100%)	7 310	4 190	1 485	720
66	Breda	MAVO	21,0	17,6	26,2	23,6
		HAVO	7,9	4,6	10,5	15,3
		VWO	8,1	2,9	8,2	26,3
		LBO	31,0	39,2	28,1	9,3
		Totaal (= 100%)	13 875	5 735	3 565	2 115
67	Waalwijk	MAVO	23,2	21,0	28,8	23,3
		HAVO	6,4	3,3	7,9	16,9
		VWO	6,5	2,5	6,6	25,9
		LBO	34,7	41,8	30,3	11,5
		Totaal (= 100%)	3 360	1 645	695	425
68	Tilburg	MAVO	21,7	18,7	28,4	24,2
		HAVO	6,2	3,8	8,0	13,4
		VWO	5,7	2,8	6,6	19,2
		LBO	32,4	39,5	29,0	8,3
		Totaal (= 100%)	15 065	6 650	3 545	1 875
69	's-Hertogenbosch	MAVO	19,6	15,5	25,8	25,3
		HAVO	6,1	3,2	7,7	14,9
		VWO	8,3	2,9	8,9	26,5
		LBO	34,1	43,0	31,9	9,9
		Totaal (= 100%)	12 500	5 390	2 895	1 935
70	Eindhoven	MAVO	20,3	17,6	25,4	21,2
		HAVO	7,8	4,4	9,4	14,7
		VWO	9,9	3,3	8,5	28,9
		LBO	32,5	43,0	29,6	9,4
		Totaal (= 100%)	22 585	8 275	5 855	4 355
71	Uden	MAVO	17,9	14,4	21,7	23,6
		HAVO	6,1	4,1	6,7	16,4
		VWO	6,3	3,0	6,3	25,9
		LBO	41,5	47,7	40,8	10,4
		Totaal (= 100%)	3 965	2 080	1 030	400

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 2.2. (vervolg)

			Totaal ¹	Waarvan		
				basis- lager niveau	uitge- breid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
72	Oss	MAVO	17,6	14,8	23,2	20,5
		HAVO	5,4	3,3	6,4	15,2
		VWO	6,0	2,8	6,9	21,9
		LBO	39,6	46,3	35,3	13,8
		Totaal (= 100%)	4 650	2 270	1 035	505
73	Boxmeer	MAVO	22,6	18,8	26,7	28,0
		HAVO	5,9	4,3	6,5	13,1
		VWO	7,6	5,2	9,0	22,6
		LBO	37,8	44,2	34,1	12,7
		Totaal (= 100%)	3 460	1 590	940	315
74	Helmond	MAVO	17,3	13,8	21,5	21,8
		HAVO	4,3	2,6	5,8	9,4
		VWO	7,1	3,4	7,8	27,4
		LBO	39,6	45,8	37,0	13,9
		Totaal (= 100%)	9 165	4 490	2 395	965
75	Weert	MAVO	19,9	18,0	21,7	23,2
		HAVO	5,9	3,8	6,1	14,6
		VWO	8,3	4,3	9,8	29,1
		LBO	36,5	42,2	34,4	11,6
		Totaal (= 100%)	3 255	1 615	905	300
76	Venlo	MAVO	18,9	16,6	22,2	18,8
		HAVO	7,2	4,6	9,3	14,7
		VWO	9,6	5,0	10,4	30,8
		LBO	36,5	43,2	33,0	12,4
		Totaal (= 100%)	12 240	5 685	3 550	1 335
77	Roermond	MAVO	22,6	20,7	27,2	23,9
		HAVO	5,9	3,9	7,8	11,6
		VWO	10,6	5,6	13,0	32,3
		LBO	33,5	40,5	28,0	7,6
		Totaal (= 100%)	7 005	3 760	1 710	840
78	Sittard	MAVO	22,0	18,2	28,3	23,3
		HAVO	6,7	3,9	8,4	14,2
		VWO	10,8	4,7	10,6	31,2
		LBO	30,4	37,6	26,3	10,7
		Totaal (= 100%)	8 270	3 805	2 145	1 390
79	Heerlen	MAVO	21,0	18,8	27,6	19,6
		HAVO	7,3	4,4	9,5	16,3
		VWO	11,1	5,4	13,3	32,6
		LBO	29,9	38,0	24,3	7,7
		Totaal (= 100%)	15 160	7 700	3 605	2 030
80	Maastricht	MAVO	19,9	17,9	26,1	16,1
		HAVO	9,5	6,1	10,8	21,5
		VWO	10,0	4,0	11,3	30,6
		LBO	29,6	37,7	25,1	7,2
		Totaal (= 100%)	10 265	4 690	2 580	1 500

¹ Incl. onderwijsniveau gezinshoofd onbekend.

Bijlage 3.1. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), hoger employé

	Totaal hoger employé ¹	Waarvan		
		Basis-, lager, uitgebreid lager niveau	Middelbaar niveau	(Semi-)hoger niveau
Hoogste deciel				
13 Coevorden/Dalen	41,3	(31,3)	(33,3)	(50,0)
12 Emmen	40,7	(30,0)	30,0	52,5
63 Hulst	40,5	(35,3)	30,8	44,4
50 Delft	38,7	21,2	39,5	44,2
33 Culemborg	37,7	(25,0)	(25,0)	(56,0)
79 Heerlen	37,0	27,7	35,0	42,2
77 Roermond	36,9	30,7	33,9	43,7
14 Hoogeveen	36,6	(32,5)	28,6	46,9
Laagste deciel				
55 Oud-Beijerland	22,0	(5,1)	(32,6)	(27,3)
52 Gorinchem	21,6	17,6	15,6	30,8
02 Appingedam/Delfzijl	21,3	(23,1)	(16,7)	27,6
25 Doetinchem	20,0	12,5	21,0	26,5
51 Gouda	18,3	14,7	17,0	22,6
39 Enkhuizen	17,2	(6,3)	(20,0)	(29,4)
58 Zierikzee	16,7	(16,7)	(14,3)	(20,0)
05 Winschoten	13,3	(7,7)	(20,8)	(10,0)

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.2. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), middelbaar employé

	Totaal middelbaar employé ¹	Waarvan		
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau	Middelbaar, (Semi-)hoger niveau
Hoogste deciel				
13 Coevorden/Dalen	23,8	(7,7)	11,4	42,9
79 Heerlen	21,8	12,3	19,8	28,4
75 Weert	21,7	15,5	18,3	32,5
77 Roermond	21,0	14,9	18,7	30,4
78 Sittard	20,8	14,0	17,6	28,2
80 Maastricht	19,7	8,8	18,1	28,8
32 Zaltbommel	19,3	(5,0)	(13,2)	(43,8)
43 Haarlem	18,5	9,0	16,6	27,8
Laagste deciel				
40 Hoorn	9,5	7,0	5,4	15,0
60 Goes	9,2	5,6	10,3	13,1
52 Gorinchem	8,8	5,1	7,2	16,4
58 Zierikzee	8,5	(0,0)	(7,5)	(13,6)
37 Den Helder	8,0	5,8	7,1	14,0
68 Tilburg	7,9	2,5	8,1	13,2
61 Oostburg	5,7	(0,0)	(5,3)	(7,7)
05 Winschoten	5,4	(2,5)	7,5	4,9

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.3. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), lager employé

	Totaal lager employé ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau
Hoogste deciel			
73 Boxmeer	13,3	15,7	13,1
76 Venlo	11,9	10,7	14,9
32 Zaltbommel	11,8	(8,7)	(12,9)
79 Heerlen	11,6	6,9	15,7
77 Roermond	11,5	8,1	15,0
78 Sittard	10,9	8,5	13,7
75 Weert	10,5	8,1	17,8
13 Coevorden/Dalen	10,1	(8,8)	(12,0)
Laagste deciel			
34 Veendaal	3,8	2,4	5,8
67 Waalwijk	3,6	2,8	6,6
16 Steenwijk	3,5	1,9	(4,5)
57 Middelharnis	3,1	3,2	(0,0)
19 Hardenberg/Gramsbergen	3,0	0,0	(6,1)
02 Appingedam/Delfzijl	2,9	3,4	2,9
04 Veendam	1,0	(2,3)	(0,0)
05 Winschoten	0,7	1,4	0,0

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.4. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), arbeider

	Totaal arbeider ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
79 Heerlen	5,6	4,7	8,8
77 Roermond	5,4	4,5	9,3
78 Sittard	4,7	3,5	6,6
56 Brielle	4,5	2,6	8,1
50 Delft	4,4	4,2	7,0
76 Venlo	4,3	3,5	6,5
63 Hulst	4,2	3,6	5,6
62 Terneuzen	4,2	3,3	8,4
Laagste deciel			
04 Veendam	1,7	1,1	4,7
48 Woerden	1,6	1,0	3,8
14 Hoogeveen	1,6	1,3	1,3
03 Hoogezand/Sappemeer	1,6	1,7	2,6
25 Doetinchem	1,5	1,5	2,5
16 Steenwijk	1,5	0,6	5,5
52 Gorinchem	1,4	1,2	2,3
05 Winschoten	0,4	0,3	1,2

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.5. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), bedrijfs-hoofd buiten de landbouw met personeel

	Totaal bedrijfshoofd buiten de land- bouw met personeel ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
13 Coevorden/Dalen	14,3	(11,8)	(4,8)
32 Zaltbommel	13,8	(3,1)	(20,9)
79 Heerlen	13,8	8,8	17,2
77 Roermond	13,6	5,9	19,5
15 Meppel	12,9	5,6	18,8
02 Appingedam/Delfzijl	12,8	(5,1)	17,9
24 Winterswijk	12,3	9,2	15,2
56 Brielle	12,2	(9,8)	13,8
78 Sittard	12,2	9,3	13,7
Laagste deciel			
09 Sneek	5,2	4,2	7,4
52 Gorinchem	5,2	4,3	5,9
05 Winschoten	5,1	(4,2)	5,7
73 Boxmeer	5,1	2,8	9,8
25 Doetinchem	5,0	2,7	6,0
39 Enkhuizen	4,9	(2,7)	8,7
40 Hoorn	4,6	0,7	7,2
57 Middelharnis	4,4	4,5	5,4
58 Zierikzee	4,4	(4,4)	6,1
34 Veenendaal	3,8	3,6	5,6

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.6. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), bedrijfs-hoofd buiten de landbouw zonder personeel

	Totaal bedrijfshoofd buiten de landbouw zonder perso- neel ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
13 Coevorden/Dalen	13,2	(20,0)	(0,0)
50 Delft	11,1	5,8	16,4
62 Terneuzen	9,9	3,4	(25,7)
15 Meppel	9,8	3,0	(23,1)
64 Bergen op Zoom	9,4	8,0	12,5
79 Heerlen	9,3	6,3	13,1
76 Venlo	9,2	5,5	14,8
43 Haarlem	8,9	4,2	15,3
Laagste deciel			
31 Tiel	2,7	3,1	1,4
67 Waalwijk	2,7	1,0	6,9
72 Oss	2,4	0,9	7,6
19 Hardenberg/Gramsbergen	2,3	(0,0)	(3,7)
32 Zaltbommel	2,3	1,9	(0,0)
39 Enkhuizen	2,2	(0,0)	(8,3)
05 Winschoten	1,6	(3,2)	(0,0)
55 Oud-Beijerland	1,1	(0,0)	(3,4)
03 Hoogezand/Sappemeer	0,0	(0,0)	(0,0)
57 Middelharnis	0,0	0,0	(0,0)

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.7. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), bedrijfs-hoofd in de landbouw met personeel

	Totaal bedrijfshoofd in de land- bouw met personeel ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
04 Veendam	28,6	(0,0)	(44,4)
62 Roosendaal en Nispen	20,0	(22,2)	21,4
79 Heerlen	17,1	(5,9)	(28,6)
60 Goos	16,7	(4,3)	26,5
80 Maastricht	15,9	(16,1)	(15,4)
61 Oostburg	15,6	(6,3)	(17,8)
28 Harderwijk	14,5	(4,3)	27,1
57 Zierikzee	13,6	(0,0)	22,4
Laagste deciel			
25 Doetinchem	3,0	(2,8)	3,6
71 Uden	2,9	(6,3)	(0,0)
66 Breda	2,7	1,1	4,9
21 Almelo	2,4	1,3	4,7
51 Gouda	2,3	1,1	(10,5)
70 Eindhoven	2,3	1,6	2,1
38 Alkmaar	1,7	4,0	0,0
41 Zaandam	0,0	(0,0)	(0,0)

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.8. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), bedrijfs-hoofd in de landbouw zonder personeel

	Totaal bedrijfshoofd in de land- bouw zonder personeel ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
04 Veendam	11,6	(11,1)	(12,8)
62 Terneuzen	11,6	(2,2)	(20,5)
79 Heerlen	11,6	10,6	14,3
03 Hoogezand/Sappemeer	9,5	(2,6)	13,7
43 Haarlem	9,0	10,6	(7,1)
61 Oostburg	8,8	(8,3)	9,6
56 Brielle	8,6	9,3	(4,3)
06 Stadskanaal	8,1	6,5	9,9
Laagste deciel			
34 Veenendaal	2,3	4,2	(0,0)
64 Bergen op Zoom	2,3	2,5	3,8
53 Dordrecht/Zwijndrecht	2,2	1,4	(2,4)
51 Gouda	2,0	2,8	0,0
25 Doetinchem	1,9	1,4	2,6
19 Hardenberg/Gramsbergen	1,5	0,7	3,0
29 Ede	1,3	0,7	3,7
02 Appingedam/Delfzijl	0,0	0,0	(0,0)

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
(): Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 3.9. Vwo-deelnemingspercentages 13 t/m 15-jarigen per onderwijsniveau van het gezinshoofd in regio's met de hoogste en laagste deelnemingscijfers (decielen), zonder beroep

	Totaal zonder beroep ¹	Waarvan	
		Basis-, lager niveau	Uitgebreid lager niveau en hoger
Hoogste deciel			
43 Haarlem	8,2	4,2	18,2
45 Hilversum	8,0	4,2	16,3
63 Hulst	7,2	1,7	(55,5)
49 's-Gravenhage	6,9	3,2	17,1
35 Amersfoort	6,8	3,6	13,9
46 Londen	6,8	2,3	19,6
76 Venlo	6,4	3,7	19,4
50 Delft	6,3	2,9	15,3
55 Oud-Beijerland	6,3	6,5	(20,0)
Laagste deciel			
31 Tirol	2,3	1,1	(4,7)
32 Zaltbommel	2,3	0,0	(40,0)
25 Dootinham	2,1	1,1	5,1
39 Enkhuizen	2,1	1,3	(4,2)
19 Hardenberg/Gramsbergen	1,8	0,9	(5,9)
02 Appingedam/Delfzijl	1,5	0,8	(3,8)
05 Winschoten	0,8	0,5	(3,3)
57 Middelharnis	0,7	0,8	(0,0)

¹ Incl. onderwijsniveau onbekend.
() : Basisaantallen kleiner dan 50.

Bijlage 4. Selectie van indicatieve variabelen ter typering van regionale factoren

Naast specifieke demografische en meer algemene achtergrondgegevens levert de volkstelling van 1971 – behalve over het gevolgd onderwijs en het onderwijs dat wordt gevolgd – ook globale informatie op over de arbeidsmarkt en het hiermee gepaard gaande forensisme, de huishoudens en de samenlevingsvormen, de woningvoorraad en de huisvestingssituatie alsmede ruimtelijke verveltingen en verstedelijking. Bij de bepaling van de regionale factoren is zo veel mogelijk bij deze onderwerpen aangesloten, uiteraard voorzover deze voor het gestelde probleem relevant zijn. Zodoende werden de volgende regionale dimensies onderscheiden: de regionale verstedelijking, de regionale sociaal-economische structuur, het regionale patroon van gevolgd onderwijs, de regionale structuur van het woningbestand, de regionale huisvestingssituatie en de regionale gezinssituatie. Per onderscheiden dimensie is daarna een aantal indicatoren geformuleerd. Bij de uiteindelijke selectie van indicatoren of set van indicatoren speelden de kenmerken van de verdeling – met name gemiddelde en spreiding – een belangrijke rol; daar waar nodig, ook nog het lineair karakter van de desbetreffende variabelen, alsmede hun onderlinge correlatie. Een en ander levert het volgende beeld op van de selectieprocedure per onderscheiden dimensie.

1. Regionale verstedelijking

Ter typering van de regionale verstedelijking zijn in eerste instantie de volgende variabelen geselecteerd:

1. Aantal inwoners van de regio;
2. Aantal inwoners van de grootste gemeente (qua inwonertal) in de regio;
3. Diversiteit in de gemeentelijke inwonertallen van gemeenten binnen de regio – gemeten door de standaardafwijking van de verdeling van het inwonertal voor de verschillende gemeenten;
4. Bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) van de regio;
5. Bevolkingsdichtheid van de (grootste) onderwijskern (qua inwonertal) in de regio;
6. Diversiteit in de bevolkingsdichtheid van de onderscheiden gemeenten binnen de regio – gemeten door de standaardafwijking van de verdeling van de bevolkingsdichtheid voor de verschillende gemeenten.

In staat 4.1 zijn de maten van spreiding en centrale tendentie van de desbetreffende variabelen weergegeven alsmede hun intercorrelaties (r).

Staat 4.1. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor de regionale verstedelijking alsmede de matrix van intercorrelaties tussen deze variabelen

Maten van spreiding en centrale tendentie	Mini- mum	Maxi- mum	Gemid- delde	Standaard- afwijking
(1) Aantal inwoners	17 250	1 107 080	163 194	196 430
(2) Aantal inwoners grootste gemeente	7 170	807 095	80 119	129 402
(3) Diversiteit gemeentelijk inwonertal	1 902	159 752	19 570	27 651
(4) Bevolkingsdichtheid	77	2 518	416	442
(5) Bevolkingsdichtheid (grootste) onderwijskern	68	7 973	1 548	1 451
(6) Diversiteit gemeentelijke bevolkingsdichtheid	8	2 509	460	423

Matrix van intercorrelaties	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
(1)	–					
(2)		.971				
(3)			.941			
(4)			.982	.734		
(5)				.708	.688	
(6)				.750	.644	.624
					.667	.639
					.773	.821
						.910
						–

De standaardafwijkingen duiden erop dat er sprake is van een vrij scheve verdeling per onderscheiden variabele. Dit wordt veroorzaakt door de vrij extreme waarden van met name de regio's Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage.

Uit de paarsgewijze scatter-diagrammen van de variabelen komt naar voren dat deze meer extreme waarden niet van invloed zijn op het lineair karakter – en daarmee op de hoogte van de intercorrelaties – van de eerste drie variabelen onderling en van de laatste drie variabelen onderling.

Dit is wel het geval bij combinaties van variabelen tussen deze twee subgroepen. Bij weglating van deze drie regio's blijkt dan ook dat de hoogten van de correlaties tussen de variabelen per subgroep nauwelijks verschillen van de oorspronkelijke; die van variabelen tussen deze subgroepen nemen t.o.v. de oorspronkelijke daarentegen soms vrij fors af. Een en ander duidt erop dat genoemde variabelen twee subdimensies in de regionale verstedelijking vertegenwoordigen. Een afzonderlijke factoranalyse middels de principale componentenmethode op de eerste drie variabelen enerzijds en de laatste drie variabelen anderzijds levert slechts per subgroep één factor op. De factoren met factorladingen, communaliteiten en geëxtraheerde varianties zijn samengebracht in staat 4.2.

Staat 4.2. Factoren t.a.v. de indicatieve variabelen voor de regionale verstedelijking

Factor I: Bevolkingsomvang	Factorlading	Communaliteiten
(1) Aantal inwoners	.982	.965
(2) Aantal inwoners grootste gemeente	.996	.992
(3) Diversiteit gemeentelijk inwonertal	.986	.973
Geëxtraheerde variantie	.977	
Factor II: Bevolkingsconcentratie	Factorlading	Communaliteiten
(4) Bevolkingsdichtheid	.914	.836
(5) Bevolkingsdichtheid (grootste) onderwiskern	.949	.901
(6) Diversiteit gemeentelijke bevolkingsdichtheid	.966	.934
Geëxtraheerde variantie	.890	

Factorladingen met communaliteiten en totaal geëxtraheerde variantie per factor zijn zeer hoog. De ene factor betreft meer het aspect van de bevolkingsomvang van de regionale verstedelijking, terwijl de andere factor de bevolkingsconcentratie van dit verschijnsel aangeeft. Beide aspecten zijn weliswaar op elkaar betrokken maar niet onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit komt ook tot uiting in de onderlinge correlatie van beide factoren die .509 bedraagt.

T.a.v. de regionale sociaal-economische structuur is vooraf een drietal dimensies onderscheiden. Het betreft hier meer algemene aspecten van deze structuur, de bedrijfs- en de beroepsstructuur. Per onderscheiden dimensie is daarna gezocht naar de meest geëigende indicatoren.

Als indicatieve variabelen voor de algemene aspecten van de regionale sociaal-economische structuur komen in aanmerking: het regionale deelneemingscijfer aan beroepsarbeid, het relatieve aandeel vrouwen in de beroepsbevolking alsmede het relatieve aandeel werkzoekenden – zowel mannen als vrouwen – onder de beroepsbevolking.

Aangezien in 1971 nog sprake was van een volledige werkgelegenheid, is het nauwelijks zinvol regionale werkloosheidspercentages in de analyse

2. Regionale sociaal-economische structuur

2.1. Algemene aspecten

2.2. Structuur van de economische bedrijvigheid

mee te nemen. Deze variëren dan ook slechts van 1% tot 3%. Ook blijkt een vrij geringe differentiatie in de regionale cijfers aangaande de uitoefening van betaalde beroepsarbeid te bestaan. In bijna tweederde deel van de onderscheiden gebieden neemt 58 tot 60% van de bevolking van 15 t/m 64 jaar hieraan deel. Grotere regionale verschillen worden aangetroffen in het relatieve aandeel van vrouwen onder de beroepsbevolking. Vandaar dat slechts dit kenmerk t.a.v. de beroepsuitoefening als zodanig in de analyse is opgenomen. Het desbetreffende aandeel vrouwen onder de beroepsbevolking varieert per regio van 19% tot 36,3%. Het gemiddelde van de totale verdeling bedraagt 24,5% en de standaardafwijking 2,6%.

Een typering van de economische bedrijvigheid in een regio kan allereerst geschieden in termen van het relatieve aantal personen werkzaam in een bepaalde economische sector. In dit opzicht werd voor de verdere analyse het relatieve aantal personen werkzaam in de nijverheid (excl. bouwrijverheid) en dat in de primair niet-economische diensten relevant geacht. In de eerstgenoemde sector worden vooral personen met een lagere beroepsopleiding gevraagd; in de laatstgenoemde meer personen met een algemene dan wel hogere beroepsopleiding.

Gezien het stuwend karakter van de industrie voor de totale economische bedrijvigheid leek het zinvol ook een indicatieve variabele voor de regionaal-industriële structuur in de analyse expliciet mee te nemen. In dit opzicht is niet zozeer de aard van de industriële bedrijvigheid in de regio belangrijk maar veeleer of en in hoeverre de regionale werkgelegenheid in de industriële bedrijvigheid afhankelijk is van een beperkt aantal of een breder scala van bedrijfsklassen. In het eerste geval zijn regio's door deze éénzijdigheid in de industriële werkgelegenheid meer conjunctuurgevoelig dan in het laatste geval waarin sprake is van een veelzijdige industriële structuur, met alle gevolgen van dien (Steigenga, 1955). Als maat voor een éénzijdige, resp. veelzijdige industriële structuur in de regio wordt de standaardafwijking gehanteerd van de verdeling van de in de industrie werkzame personen over de bestaande 19 industriële bedrijfsklassen (CBS, Bedrijfsclassificatie, 1971). De theoretische waarde hiervan is gelijk aan 22.3 indien alle in de industrie werkzame personen in een regio in één industriële bedrijfstak zijn geconcentreerd:

$$s = \sqrt{\frac{100^2}{19} - \left(\frac{100}{19}\right)^2}$$

Zij bedraagt nul indien deze personen gelijkelijk over alle 19 industriële bedrijfstakken zijn verdeeld:

$$s = \sqrt{\frac{19 \left(\frac{100}{19}\right)^2}{19} - \left(\frac{100}{19}\right)^2}$$

In staat 4.3 zijn de spreidingsmaten en die van de centrale tendentie van genoemde variabelen samengevat alsmede hun onderlinge correlaties.

Uit de correlatiematrix komt een vrij sterke samenhang naar voren tussen de omvang van de regionaal-industriële bedrijvigheid en de mate van diversiteit in de regionaal-industriële structuur (.710). Hoe groter de omvang van de industriële werkgelegenheid, des te eenzijdiger de industriële structuur zelf; en andersom hoe geringer de industriële werkgelegenheid des te gedifferentieerder de hierin voorkomende structuur. Gezien deze samenhang en die van de omvang van de industriële werkgelegenheid met die in de niet-economische dienstensector (-.437), is als indicatieve variabele voor de regionale structuur in de economische bedrijvigheid gekozen voor het relatieve aantal personen dat werkzaam is in de industrie.

Staat 4.3. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor de regionale structuur van de economische bedrijvigheid alsmede de matrix van intercorrelaties tussen deze variabelen

Maten van spreiding en centrale tendentie		Mini- mum	Maxi- mum	Gemid- delde	Standaard- afwijking
(1)	% Werkzaam in industrie (incl. delfstoffenwinning)	11,6	39,4	26,2	7,2
(2)	% Werkzaam in niet-economische dienstverlening	12,0	37,3	19,2	5,2
(3)	Diversiteit industriële structuur	5,2	17,0	8,3	2,0

Matrix van intercorrelaties		(1)	(2)	(3)
(1)		—	-.437	.710
(2)			—	.069
(3)				—

2.3. Beroepenstructuur

Het soort van werkzaamheden dat bij de uitoefening van betaalde beroepsarbeid in een regio kan worden verricht, is grotendeels afhankelijk van de aldaar bestaande werkgelegenheid. Dit komt ook tot uitdrukking in de onderscheiden beroepensectoren van de door het CBS gehanteerde beroepen-classificatie – vgl. bijv. commerciële functies, dienstverlenende functies, agrarische beroepen, industrie- en transportberoepen e.d. Een en ander betekent dat ter typering van de beroepenstructuur van de regio veeleer gekeken is naar de diversiteit in het regionale aanbod van soorten betaalde beroepswerkzaamheden. Als maat voor een meer, resp. minder gedifferentieerde structuur in het aangeboden werk op regionaal niveau is wederom de standaardafwijking gehanteerd: nu van de verdeling van de werkende bevolking over de te onderscheiden zeven beroepssectoren. Het betreft hier wetenschappelijke en andere vakspecialistische functies, beleidsvoerende en hoger leidinggevende functies, administratieve functies, commerciële functies, dienstverlenende functies, agrarische beroepen alsmede industrie- en transportberoepen. De theoretische waarde van deze regionale diversiteit in aangeboden werk bedraagt nul indien de werkzame personen gelijkelijk zijn verdeeld over de zeven genoemde beroepssectoren:

$$s = \sqrt{7 \frac{(100)^2}{7} - \left(\frac{100}{7}\right)^2};$$

Zij is gelijk aan 35,0 indien alle desbetreffende personen slechts in één beroepssector werkzaam zouden zijn:

$$s = \sqrt{100^2 - \left(\frac{100}{7}\right)^2};$$

Genoemde regionale diversiteit in de beroepswerkzaamheden varieert van 7,8 tot 25,2. De gemiddelde waarde bedraagt 11,5, terwijl de standaardafwijking van de totale verdeling gelijk is aan 2,7.

3. Regionaal patroon van gevolgd onderwijs

Zoals in hoofdstuk 2 is uiteengezet, zijn aan het onderwijs twee aspecten te onderkennen. Het betreft hier enerzijds het soort van onderwijs – beknopt weergegeven door algemeen (incl. universitair) versus beroepsonderwijs; anderzijds het niveau waarop deze soorten onderwijs zijn of worden gevolgd, waarbij het niveau wordt gedefinieerd in termen van vereiste voorop-

Staat 4.4. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor het regionaal patroon van soort gevolgd onderwijs alsmede de matrix van intercorrelaties tussen deze variabelen

Maten van spreiding en centrale tendentie		Mini- mum	Maxi- mum	Gemid- delde	Standaard- afwijking
(1)	% Algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau	5,8	36,1	20,3	6,1
(2)	% Algemeen onderwijs op middelbaar niveau	6,5	37,9	21,9	6,4
(3)	% Universitair onderwijs op (semi-)hoger niveau	13,7	61,8	30,4	8,6

Matrix van intercorrelaties		(1)	(2)	(3)
(1)		—	.783	.582
(2)			—	.583
(3)				—

leiding. Het belang van dit onderscheid is duidelijk naar voren gekomen in de hoofdstukken 3 en 4.

Bij de typering van het regionaal onderwijspatroon zijn daarom in eerste instantie beide aspecten van het onderwijs afzonderlijk behandeld. Als indicatieve variabelen voor het *soort gevolgd onderwijs* zijn geselecteerd:

1. Personen met algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau in % van het totaal aantal personen met onderwijs op het uitgebreid lager niveau;
2. Personen met algemeen onderwijs op middelbaar niveau in % van het totaal aantal personen met onderwijs op het middelbaar niveau;
3. Personen met universitair onderwijs in % van het totaal aantal personen met onderwijs op semi-hoger of hoger niveau.

Staat 4.4 geeft de maten van spreiding en centrale tendentie van deze variabelen alsmede hun intercorrelaties. Uit deze cijfers kan allereerst worden geconcludeerd dat er nogal wat variatie bestaat in regionale preferenties

Staat 4.5. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor het regionaal patroon in het onderwijsniveau alsmede de matrix van intercorrelaties tussen deze variabelen

Maten van spreiding en centrale tendentie		Mini- mum	Maxi- mum	Gemid- delde	Standaard- afwijking
(1)	Mediaan onderwijsniveau	1,2	2,9	2,1	0,5
(2)	% Met uitgebreid lager niveau	18,3	37,1	27,0	3,2
(3)	% Met middelbaar niveau	3,2	11,9	7,6	1,8
(4)	% Met (Semi-)hoger niveau	3,3	13,1	7,0	2,3

Matrix van intercorrelaties		(1)	(2)	(3)	(4)
(1)		—	.708	.811	.707
(2)			—	.520	.323
(3)				—	.764
(4)					—

van algemeen onderwijs op ieder niveau. Daarnaast kan uit de vrij hoge positieve correlaties van deze variabelen onderling worden afgeleid dat de genoemde regionale preferenties op het éne niveau samengaan met die op de andere niveaus. Dit duidt op het bestaan van één dimensie in deze. Een principale componenten-analyse op deze matrix bevestigt dit vermoeden. Er blijkt slechts één significante factor aanwezig te zijn die ruim driekwart van de totale variantie in deze variabelen verklaart. Factorladingen, communaliteit en geëxtraheerde variantie zijn gepresenteerd in staat 4.6.

Ter typering van het regionaal patroon in *onderwijsniveau* zijn de volgende variabelen als indicatoren gehanteerd:

1. het mediaan onderwijsniveau (basis = 1; lager = 2; uitgebreid lager = 3; middelbaar = 4; semi-hoger = 5; hoger = 6);
2. % personen met uitgebreid lager niveau;
3. % personen met middelbaar niveau;
4. % personen met (semi-)hoger niveau;

Maten van spreiding en centrale tendentie van deze variabelen alsmede hun onderlinge correlaties zijn samengevat in staat 4.5. Deze cijfers laten ook in de regionale onderwijsniveaupatronen vrij veel variaties zien. Ook blijken er vrij veel hoge positieve correlaties aanwezig te zijn tussen de indicatieve variabelen – hetgeen weer duidt op het bestaan van één dimensie in deze. De uitgevoerde principale componentenanalyse leidt inderdaad tot één significante factor die bijna driekwart van de totale variantie in de indicatieve variabelen verklaart. Factorladingen, communaliteiten en variantie zijn weergegeven in staat 4.6.

Tussen de in staat 4.6 opgenomen factoren blijkt echter een vrij hoge correlatie te bestaan. Deze bedraagt nl. .642. Op grond hiervan is besloten alleen de factor algemeen onderwijs als indicator voor het regionaal patroon van het gevolgd onderwijs in de verdere analyse te betrekken. Tot op zekere hoogte ligt – gezien genoemde correlatie – hierin ook het onderwijsniveau besloten. Eerder is uitvoerig uiteengezet waarom meer belang wordt gehecht aan het soort onderwijs dan aan het onderwijsniveau (zie hoofdstuk 3).

Staat 4.6. Factoren t.a.v. de indicatieve variabelen voor het regionaal patroon van het gevolgd onderwijs

Factor I: Algemeen onderwijs	Factor-lading	Communaliteiten
(1) % Alg. ond. op uitgebr. lager niv.	.907	.823
(2) % Alg. ond. op middelbaar niv.	.907	.823
(3) % Universitair ond. op (semi-)hoger niv.	.811	.657
Geëxtraheerde variantie	.768	
Factor II: Onderwijsniveau	Factor-lading	Communaliteiten
(1) Mediaan onderwijsniveau	.947	.896
(2) % Met uitgebreid lager niveau	.729	.531
(3) % Met middelbaar niveau	.914	.835
(4) % Met (semi-)hoger niveau	.827	.683
Geëxtraheerde variantie	.736	

4. Regionale structuur in het woningbestand

Op individueel niveau is – althans in het buitenland – een invloed aangevoeld van de huisvestingssituatie in engere zin (bewoning van de woningen door personen, gezinnen en huishoudens) alsmede van die in ruimere zin (incl. ter beschikking staande faciliteiten alsmede andere woningkenmerken) op deelneming aan het onderwijs en schoolsucces (zie hiervoor o.a. Frazer, 1968; Cullen, 1969; Dale en Griffith, 1972). In de regionale analyse ligt het accent echter veeleer op de regionaal-structurele setting van de huisvesting waarbinnen de deelneming aan het onderwijs van iedere maatschappelijke groepering zich afspeelt. Twee aspecten zijn hieraan te onderscheiden: hoe ziet de bestaande woningvoorraad eruit, en hoe is het gesteld met de bezetting ervan door personen, gezinnen en huishoudens.

Voor wat betreft de regionale structuur van het woningbestand zijn voor de in deze monografie uit te voeren analyse vier soorten kenmerken van de woning van belang, nl. de beschikbare ruimte in de woning, de ouderdom van de woning, de in de woning aanwezige voorzieningen en de economische waarde van de woning. Dit leidt tot de volgende indicatieve variabelen voor de regionale structuur in het woningbestand.

1. Woningen met vier of minder vertrekken in % van het totaal aantal woningen;
2. Woningen gebouwd in 1960 of later in % van het totaal aantal woningen;
3. Woningen gebouwd vóór 1945 in % van het totaal aantal woningen;
4. Woningen met keuken ≥ 4 m² in % van het totaal aantal woningen;
5. Woningen met badkamer/douchecel in % van het totaal aantal woningen;
6. Woningen met cv in % van het totaal aantal woningen;
7. Woningen waarvan de (huur)waarde 2040 gld. of meer per jaar bedraagt, in % van het totaal aantal woningen.

In staat 4.7 zijn de desbetreffende kenmerken van deze variabelen samengevat. Uit deze cijfers kan allereerst worden afgeleid dat er een vrij grote regionale differentiatie aanwezig is ten aanzien van genoemde indicatieve variabelen van het woningbestand ter plaatse. Daarnaast kan uit de matrix van intercorrelatie tussen genoemde variabelen tot een zekere meerdimensionaliteit in de indicatieve variabelen worden besloten. Een viertal variabelen blijkt onderling zeer sterk samen te hangen. Het betreft hier: het % woningen met ≤ 4 vertrekken, dat gebouwd vóór 1945, dat met keuken ≥ 4 m² en

Staat 4.7. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor de regionale structuur in het woningbestand alsmede de matrix van intercorrelaties tussen deze variabelen

Maten van spreiding en centrale tendentie	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaardafwijking
(1) % Woningen met ≤ 4 vertrekken	7,6	49,9	20,8	7,3
(2) % Woningen gebouwd in 1960 of later	18,8	51,3	34,7	6,5
(3) % Woningen gebouwd vóór 1945	7,7	63,0	42,0	9,1
(4) % Woningen met keuken ≥ 4 m ²	66,3	94,5	85,5	4,9
(5) % Woningen met badkamer/douchecel	61,1	94,3	78,4	6,0
(6) % Woningen met cv	11,4	43,2	27,4	7,2
(7) % Woningen met (huur)waarde > 2040 gld.	1,8	24,3	10,5	5,2

Matrix van intercorrelaties	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1)	—	-.553	.759	-.838	-.850	-.322	.136
(2)		—	-.667	.487	.675	.508	.031
(3)			—	-.708	-.887	-.398	-.005
(4)				—	.754	.288	-.161
(5)					—	.500	.043
(6)						—	.684
(7)							—

dat met badkamer/douchecel (de desbetreffende correlatiecoëfficiënten variëren van .71 tot .89). Factoranalyse via principale componentenextractie laat dan ook zien dat deze vier variabelen één dimensie vertegenwoordigen. Deze kan het best worden omschreven als woonkwaliteit. Zij heeft immers betrekking op ouderdom van de woning, beschikbare ruimte hierbinnen en aanwezigheid van elementaire voorzieningen in de woning. Het regionale woningbestand kan hierdoor enerzijds worden getypeerd als vrij oud waarmee weinig ruimte en afwezigheid van elementaire voorzieningen gepaard gaat; anderzijds als vrij nieuw met een groter beschikbare ruimte en aanwezigheid van elementaire voorzieningen. Staat 4.8 geeft de desbetreffende ladingen van de variabelen op deze factor alsmede de communaliteiten en de geëxtraheerde variantie. Deze laatste is vrij groot en bedraagt 85%.

Staat 4.8. Factor t.a.v. de indicatieve variabelen voor de regionale woonkwaliteit

	Factor-lading	Communaliteiten
(1) % Woningen met ≤ 4 vertrekken	.936	.875
(3) % Woningen gebouwd vóór 1945	.910	.828
(4) % Woningen met keuken ≥ 4 m ²	-.893	.798
(5) % Woningen met badkamer/douchecel	-.948	.899
Geëxtraheerde variantie	.850	

T.a.v. de drie overige variabelen kan worden geconstateerd dat deze nauwelijks samenhangen met de groep van de woonkwaliteit indicerende variabelen (cv en (huur)waarde) dan wel lagere correlatie-coëfficiënten met deze groep te zien geven (bouwperiode na 1959). Voor wat de onderlinge samen-

hang van deze variabelen betreft, bestaat er een vrij sterke correlatie tussen woningen met cv enerzijds en de bouwperiode na 1959 alsmede de (huur-) waarde anderzijds. Beide constatering duiden er op dat naast de woonkwaliteit in algemene zin nog een andere dimensie aan de regionale structuur van het woningbestand te onderkennen is. Deze kan worden omschreven als de aanwezigheid van hoogwaardige voorzieningen die met name in de nieuwbouw zijn aan te treffen en welke zijn weerslag vindt in de hoge huur of huurwaarde van dergelijke woningen. Als tweede kenmerk van de regionale structuur van het woningbestand is daarom het percentage woningen met cv als indicatieve variabele voor hoogwaardige woonvoorzieningen in de verdere analyse betrokken.

5. Regionale huisvestingssituatie

Voor de typering van de regionale huisvestingssituatie staan drie variabelen ter beschikking. Het betreft hier

- de bezettingsgraad van de woningvoorraad d.w.z. het aantal één- en meerpersoonshuishoudens (volgens de huishoudendefinitie zoals deze voor het eerst is gebruikt bij de volkstelling van 1947 en die meer gericht is op het huisvestingsvraagstuk) dat in een woning is gehuisvest per 100 woningen;
- de woonbezetting d.w.z. het gemiddeld aantal personen per woning;
- de woondichtheid d.w.z. het gemiddeld aantal personen per vertrek.

Laatstgenoemde variabele zegt het meest over de ruimte die personen tot hun beschikking hebben. Het kunnen beschikken over voldoende ruimte is nl. ook in onderwijskundig opzicht van belang omdat het leerproces niet alleen begint en ophoudt bij de schooldeur. De minimumwaarde van deze variabele bedraagt 0,57 en de maximumwaarde 0,82 bij een gemiddelde van 0,68 en een standaardafwijking van 0,04.

6. Regionale gezinssituatie

Dit laatste kenmerk is bij de regionale analyse betrokken omdat door middel van dit kenmerk een bepaald cultuurpatroon tot uiting komt t.a.v. de wijze waarop mensen aan hun samenlevingsvormen gestalte geven. In dit opzicht leveren de volkstellingsuitkomsten twee indicatieve kenmerken:

- de gezinsgrootte – hier verder geoperationaliseerd door het gemiddeld aantal thuiswonende kinderen per gezin met kinderen;
- gezien het toenemend aantal echtscheidingen: de volledigheid of onvolledigheid van gezinnen – hier verder geoperationaliseerd door het aantal onvolledige gezinnen (d.w.z. man of vrouw met kinderen) in % van het totaal aantal gezinnen met kinderen.

Maten van spreiding en centrale tendentie van deze variabelen zijn weer gegeven in staat 4.9.

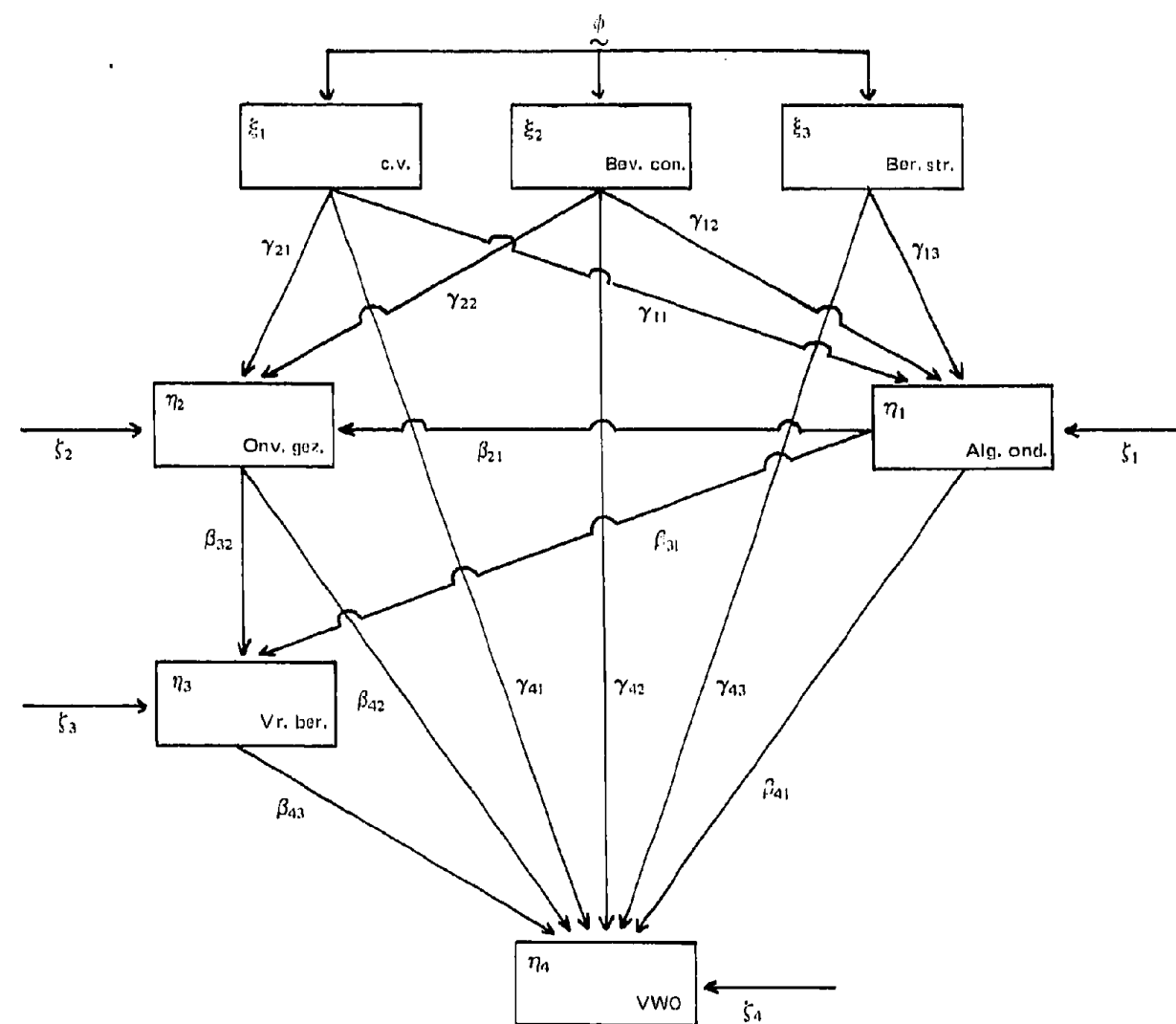
Staat 4.9. Maten van spreiding en centrale tendentie van de indicatieve variabelen voor de regionale gezinssituatie

	Mini- mum	Maxi- mum	Gemid- delde	Standaard- afwijking
(1) Gemiddeld aantal thuiswonende kinderen	1,98	2,86	2,35	0,20
(2) % Onvolledige gezinnen	4,7	13,7	8,4	1,4

Bijlage 5

MODEL A: Diagram met bijbehorende modelvergelijking

DIAGRAM



VERGELIJKINGEN (MATRIX)

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -\beta_{21} & 1 & 0 \\ -\beta_{31} & -\beta_{32} & 1 \\ -\beta_{41} & -\beta_{42} & -\beta_{43} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \\ \eta_3 \\ \eta_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} & \gamma_{13} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ \gamma_{41} & \gamma_{42} & \gamma_{43} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \\ \xi_3 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \zeta_1 \\ \zeta_2 \\ \zeta_3 \\ \zeta_4 \end{pmatrix}$$

waarbij $E(\eta) = 0$; $E(\xi) = 0$; $E(\zeta) = 0$;
 $E(\xi\xi') = 0$; én $E(\zeta\zeta') = \text{diagonaal}$.

NB: Het meetmodel voor de exogene variabelen is $X = \xi$; dat voor de endogene variabelen $Y = \eta$

Canonical variate scores per regio (80 nodale gebieden)

	Score op			Score op			
	wvo-com- ponent	structuren component		wvo-com- ponent	structuren component		
01	Groningen	-0.4747	0.2606	41	Zaandam	-0.8484	-0.5383
02	Appingedam/Delfzijl	0.8547	1.2669	42	Velsen	-0.5137	-1.3260
03	Hoogezand/Sappemeer	1.0650	1.0484	43	Haarlem	-2.0557	-2.7346
04	Veendam	1.4638	0.1560	44	Amsterdam	-1.0365	-0.5688
05	Winschoten	1.7397	1.8348	45	Hilversum	-1.5116	-2.4113
06	Stads kanaal	1.8381	0.0195	46	Leiden	-1.7057	-1.5103
07	Smallingerland	0.4917	0.5890	47	Alphen a/d Rijn	-0.4476	-0.1222
08	Heerenveen	1.1306	0.3171	48	Woerden	-0.2541	-0.2287
09	Sneek	0.7605	-0.6366	49	's-Gravenhage	-2.9435	-1.2133
10	Leeuwarden	0.3975	0.4538	50	Delft	-1.9797	-1.6265
11	Assen	-0.2313	0.4440	51	Gouda	-0.5538	-0.2932
12	Emmen	1.4651	1.3962	52	Gorinchem	0.8238	0.4971
13	Coevorden/Dalen	0.9267	0.1669	53	Dordrecht/Zwijndrecht	-0.4620	-0.6096
14	Hoogeveen	0.4570	1.7809	54	Rotterdam	-1.1774	-0.2089
15	Meppel	0.5403	0.3656	55	Oud-Beijerland	0.4018	-0.5912
16	Steenwijk	1.2806	0.9513	56	Brielle	-0.9090	-1.6599
17	Noordoostpolder	0.4138	0.0468	57	Middelharnis	1.8174	2.9386
18	Zwolle	0.2803	0.0399	58	Zierikzee	0.5702	0.8912
19	Hardenberg/Grambergen	1.2218	1.7945	59	Middelburg	-0.2370	-1.2794
20	Deventer	-0.7772	-0.1039	60	Goes	0.3165	-0.7188
21	Almelo	1.1842	0.7331	61	Oostburg	1.1033	0.7092
22	Enschede	-0.0062	0.2261	62	Terneuzen	0.7537	-0.5856
23	Zutphen	0.0758	-0.2924	63	Hulst	1.0884	-0.5999
24	Winterswijk	0.7507	-0.1574	64	Bergen op Zoom	0.7592	-0.5025
25	Doetinchem	0.4032	0.9020	65	Roosendaal en Nispen	1.3083	0.3760
26	Arnhem	-0.7120	-0.0451	66	Breda	-0.5875	-0.7645
27	Apeldoorn	-0.6025	0.4126	67	Waalwijk	0.7410	1.0528
28	Harderwijk	-0.9012	0.5326	68	Tilburg	-0.2059	0.2939
29	Ede	-0.6934	-0.4860	69	's-Hertogenbosch	-0.7559	0.1081
30	Nijmegen	-0.8602	0.0844	70	Eindhoven	-1.0059	-0.3194
31	Tiel	0.9596	1.4293	71	Uden	-0.1681	0.1689
32	Zaltbommel	1.3280	1.9378	72	Oss	0.3033	0.8144
33	Culemborg	0.7194	0.9298	73	Boxmeer	0.3475	-0.8566
34	Veenendaal	0.0451	0.3660	74	Helmond	0.3645	0.8117
35	Amersfoort	-1.6492	-1.2252	75	Weert	-0.0766	0.6386
36	Utrecht	-1.5142	-0.9487	76	Venlo	-1.0288	-1.7110
37	Den Helder	0.1825	-0.0650	77	Roermond	-0.7685	-0.4809
38	Alkmaar	-1.6882	-0.9068	78	Sittard	-0.6711	-0.5205
39	Enkhuizen	0.2875	0.8057	79	Heerlen	-0.2756	-1.0079
40	Hoorn	-0.1156	0.2885	80	Maastricht	-0.5568	-1.2236

Geraadpleegde literatuur

- Baethge, M., Die Integration von Berufsbildung und Allgemeinbildung als Forschungskonzept für die Bildungsforschung, in: *Bildungsforschung: Probleme, Perspektive, Prioritäten*, Stuttgart, 1975, pag. 256-302.
- Baudelot, C. en Establat, R., *L'école capitaliste en France*, Paris, 1971.
- Beleidsplan voor het onderwijs van groepen in achterstandssituaties: maatregelen tot uitvoering van het onderwijs-stimuleringsbeleid, 's-Gravenhage, 1974.
- Berger, P. L., en Luckmann, Th., *The Social Construction of Reality*, New York, 1966.
- Blok, E., *Loonarbeid van vrouwen, 1945-1955*, Nijmegen, 1978.
- Boudon, R., *Education, opportunity and social inequality. Changing prospects in western society*, New York, 1974.
- Bourdieu, P. en Passeron, J. Cl., *La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*, Paris, 1970.
- Bowles, S. en Gintis, H., *Schooling in capitalist America. Educational reform and the contradictions of economic life*, London, 1976.
- Bowles, S., *Unequal Education and the Reproduction of the Social Division of Labor*, in: Carnoy, H., *Schooling in a Corporate Society*, New York, 1972, pag. 36-64.
- Contouren van een toekomstig onderwijsbestel: discussienota, 's-Gravenhage, 1975.
- Contouren van een toekomstig onderwijsbestel: vervolgnota, 's-Gravenhage, 1977.
- Cullen, K., *School and Family*, Dublin, 1969.
- Dale, R. R. en Griffith, S., *The influence of the home*, in: Craft, M., *Family class and education*, London, 1972.
- Davis, K. en Moore, W. E., *Some Principles of Stratification*, in: Tumin, M. M. (ed.), *Readings on Social Stratification*, New Jersey, 1970, pag. 368-377.
- Evaluatie onderwijsstimulering, deelverslag 1, Instituut voor Toegepaste Sociologie, Beginfase begeleidingswerk Stimuleringscholen (P. Smets), Nijmegen, 1979.
- Egas, G. e.a., *Werkende jongeren en maatschappelijke ongelijkheid (onderzoeksvoorstel)*, in: *Onderwijs, Sociologie en Ongelijkheid, Onderzoeksgroep Onderwijs en Maatschappelijke Ongelijkheid*, Nijmegen, 1978.
- Fend, H., *Gesellschaftliche Bedingungen schulischer Sozialisation. Soziologie der Schule I*, Weinheim, 1974. (In Ned. vertaling: *Onderwijs aan banden*, Groningen, 1980).
- Fend, H., *Theorie der Schule*, München, 1980.
- Frazer, E., *Home environment and the school*, London, 1968.
- Galtung, J., *Theory and Methods of Social Research*, London, 1967.
- Geelen, H., *Planning en evaluatie van een stimuleringspakket. De (on)mogelijkheden van een schooladviesdienst in het onderwijsstimuleringsbeleid*, in: Jetten, E. en Schoenmaker-Hol, M. (red.), *Kansarme groepen en hun onderwijs*, Den Haag, 1978, pag. 143-160.
- Grim, J. W. en Stern, R. N., *Sex roles and internal labor market structures: the «female» semi-professions*, in: *Social Problems*, jrg. 21, 1973, pag. 690-705.
- Groot, A. D. de, *Methodologie*, 's-Gravenhage, 1971.⁶
- Hagenaars, J. A. P., *Leeftijd, cohort en periode: een algemeen model voor de analyse van sociale veranderingen*, in: *Sociale Wetenschappen*, jrg. 20, 1977, pag. 32-65.
- Halsey, A. H. (ed), *Educational Priority*, London, 1972.
- Heek, F. van e.a., *Het verborgen Talent. Milieu, Schoolkeuze en Schoolgeschiktheid*, Meppel, 1968.

- Heek, F. van e.a., 'Nogmaals: Verborgen Talenten?', in: *Sociologische Gids*, jrg. 20, 1973, pag. 309-316.
- Herpen, L. v. en Smulders, R. H. M., *Sociale beroepsgroep en schoolkeuze*, in: CBS Select: statistische opstellen, 's-Gravenhage, 1980.
- Idenburgh, Ph. J., *Schets van het nederlands schoolwezen*, Groningen, 1964.
- Jaarsma, R., *Gelijke kansen? Over onderwijs voor meisjes en vrouwen*, Amsterdam, 1979.
- Jencks, Chr., *Inequality: a reassessment of the effect of family and schooling in America*, New York, 1972.
- Johnson, H. M., *Sociology, A systematic Introduction*, London, 1961.
- Joreskog, K. G. en Sorbom, D., *Lisrel IV: Analysis of linear structural relationships by the method of maximum likelihood*, Uppsala, 1978.
- Kämpfe, M. en Weinberg, M., *Regionale Strukturen der Bildungsbeteiligung*, in: *Zeitschrift für Pädagogik*, jrg. 19, 1973, pag. 869-886.
- Karabel, J. en Halsey, A. H. (eds.), *Power and Ideology in education*, New York, 1977.
- Kemenade, J. A. van, *De katholieken en hun Onderwijs*, Meppel, 1968.
- Kemenade, J. A. van en Kropman, J. A., «Verborgen Talenten? Kritische kanttekeningen bij een onjuiste interpretatie», in: *Sociologische Gids*, jrg. 19, 1972, pag. 219-228.
- Kemenade, J. A. van, *Als de smalle weegbree bloeit*, Amsterdam, 1979.
- Kleij, P. van der en Wesselingh, A. A. (red.) *Onderwijs en Maatschappelijke Ongelijkheid*, Boekaflevering 1975 van het tijdschrift *Mens en Maatschappij*, Rotterdam, 1975. (1977²).
- Knoers, A. M. P., *Onderwijskundige consequenties van veralgemening en harmonisatie van het lager beroepsonderwijs*, in: *Het Beroepsonderwijs*, jrg. 14, 1979, pag. 12-20.
- Koning, P. de, *Functies van afsluitingen: een opsomming*, in: *Pedagogische Studiën*, jrg. 55, 1978, pag. 433-449.
- Kreckel, R., «Dimensions of social inequality», - A conceptual analysis and theory of society, in: *Sociologische Gids*, jrg. 23, 1976, pag. 338-362.
- Lincoln, J. R., *Organizational Differentiation in Urban Communities: A Study in Organizational Ecology*, in: *Social Forces*, jrg. 57, 1978/79, pag. 915-927.
- Matthijssen, M. A. J. M., *Klasse-onderwijs*, Sociologie van het onderwijs, Deventer, 1971.
- Mens, A. en Kessel, N. van, *Subsidie-aanvraag ten behoeve van de 2e fase van het ITS-gedeelte evaluatie-onderzoek naar het onderwijsstimuleringsbeleid*, ITS, Nijmegen, 1979.
- Oevermann, U., *Sprache und soziale Herkunft*, Frankfurt, 1972.
- Oevermann, U. e.a., *Die sozialstrukturelle Einbettung von Sozialisationsprozesse: Empirische Ergebnisse zur Ausdifferenzierung des globalen Zusammenhangs von Schichtzugehörigkeit und gemessener Intelligenz, sowie Schulerfolg*, in: *Zeitschrift für Soziologie*, 1976, pag. 167-199.
- Offe, Cl., «Bildungssystem, Beschäftigungssystem und Bildungspolitik», in: *Bildungsforschung: Probleme, Perspektive, Prioritäten*, Stuttgart, 1975, pag. 217-252.
- Onderzoeksgroep Onderwijs en Maatschappelijke Ongelijkheid: *Onderwijs, sociologie en ongelijkheid. Naar een programmering van onderzoek betreffende de relatie tussen onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid*, Nijmegen, 1978.
- Parsons, T., *The School as a Social System: Some of its Functions in American Society*, in: Halsey, A. H., Floud, J. en Anderson, C. A. (eds.) *Education, Economy, and Society*, New York, 1964, pag. 434-455.
- Peisert, H., *Soziale Lage und Bildungschancen in Deutschland*, München, 1967.
- Rolff, H. G., *Sozialisation und Auslese durch die Schule*, Heidelberg, 1967 (1973²).
- Ruiter, A. C. de, *Kaart van het onderwijs in Nederland*, Kampen, 1963.
- Ruiter, R. en Passenier, J., *Regionale verschillen in deelname v.h.m.o. 1957/'58*, Sociologisch Instituut Leiden (gestencild rapport), 1964.
- Ruiter, R. en Eisma, M., *Deelneming aan het v.h.m.o. per beroepsgroep*, Sociologisch Instituut Leiden (gestencild rapport), 1967.
- Schelsky, H., *Schule und Erziehung in der industriellen Gesellschaft*, Würzburg, 1957.
- Siegers, J.J., *Beroepssegregatie tussen mannen en vrouwen in Nederland*, in: *Econ. Stat. Berichten*, jrg. 64, 1979, pag. 208-213.
- Snijders, G., *Onderwijs en klassestrijd*, Groningen, 1979.
- Soutendijk, S. e.a., *Onderwijsnoodgebieden in Amsterdam*, Amsterdam, 1976.
- Soutendijk, S., *Poging tot beoordeling van «onderwijs, sociologie en ongelijkheid»*, Amsterdam, 1978.

- Soutendijk, S., «Stimuleringsgebieden in Amsterdam», in: Jetten, E. en Schoenmaker-Hol, M. (red.), *Kansarme groepen en hun onderwijs*, Den Haag, 1978, pag. 161-180.
- Steigenga, W., *A comparative analysis and a classification of Netherlands towns*, in: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, jrg. 46, 1955, pag. 105-119.
- Thurlings, J. M. G., *De wetenschap der samenleving. Een drieluik van de sociologie*, Alphen a/d Rijn, 1977.
- Valkenburg, F. C. en Vissers, A. M. C., *Theorie van de dubbele arbeidsmarkt*, Tilburg, 1978.
- Vercrujssse, E. V. W., *Het ontwerpen van een sociologisch onderzoek*, Assen, 1966².
- Vervoort, C. E., *Onderwijs en sociale ongelijkheid*, in: Kemenade, J. A. van (red.), *Bijdragen uit de onderwijswetenschappen*, Alphen a/d Rijn, 1973, pag. 23-40.
- Vervoort, C. E., *Onderwijs en maatschappij*, Nijmegen, 1976.
- Vervoort, C. E., «Onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid als verdelingsprobleem», in: van der Kley, P. en Wesselingh, A. A., (red.), *Onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid*, Rotterdam, 1975, pag. 101-115.
- Vervoort, C. E. e.a., *Milieuspecifieke Selectie in het lager onderwijs: een onderzoek naar de milieuspecifieke werking van binnenschoolse processen en mechanismen in het lager onderwijs*, Nijmegen, 1980.
- Vervoort, C. E., «Interventiestaat, onderwijs en ongelijkheid», in: *Interventiestaat en ongelijkheid*, Nijmegen, 1981.
- Vissers, A. e.a., *Sociale ongelijkheid op de arbeidsmarkt*, in: *Sociologische Gids*, jrg. 24, 1977, pag. 34-57.
- Voorlopige rangorde van gemeenten naar sociale achterstand, Sociaal en Cultureel Planbureau, S.C.P.-cahier no. 9, Rijswijk, 1977.
- Walstijn, W. A. W. van e.a., *Kansen op Onderwijs. Een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlands Onderwijs*, 's-Gravenhage, 1975.
- Warwick, P.V., *Canonical Correlation Analysis: Subprogram Cancorr*, in: Nie, N. H., e.a., *SPSS, Statistical Package for the Social Sciences*, New York, 1975², pag. 515-527.
- Wesselingh, A. A. (red.), *School en ongelijkheid. Hoe het onderwijs bijdraagt aan het handhaven van ongelijkheid in de maatschappij*, Nijmegen, 1979.
- Willis, P., «The class significance of school counter-culture», in: Hammersley, M. en Woods, P., (eds.), *The process of schooling*, London, 1976.
- Willis, P., *Learning to Labour. How working class kids get working class jobs*, Westmead, 1977.

Geraadpleegde CBS-publicaties

Volkstelling 1960

- Deel 5A: Huishoudens, gezinnen en woningen; Algemene inleiding, 's-Gravenhage, 1972.
- Deel 5B: Huishoudens, gezinnen en woningen; Voornaamste cijfers per gemeente, Zeist, 1964.
- Deel 8A, Genoten onderwijs en opleidingsniveau; Algemene inleiding, 's-Gravenhage, 1969.
- Deel 8B, Genoten onderwijs en opleidingsniveau; Voornaamste cijfers per gemeente, Zeist, 1964.
- Deel 9, Academisch gevormden, Zeist, 1964.
- Deel 10A, Beroepsbevolking; Algemene inleiding, 's-Gravenhage, 1967.
- Deel 10B, Beroepsbevolking; Voornaamste cijfers per gemeente, Zeist, 1964.
- Deel 10C, Beroepsbevolking; Vergelijking van de uitkomsten van de beroepstellingen, 1849-1960, Hilversum, 1966.

Volkstelling 1971

- Kerntabellen: definitieve uitkomsten (series 1 t/m 3), voor Nederland en 80 nodale gebieden.
- Systematische classificaties:
 1. Bedrijfsclassificatie.
 2. Beroepenclassificatie.
 3. Onderwijsclassificaties.
- Technische Toelichting op de kerntabellen (series 1 t/m 3) met definitieve uitkomsten per gemeente.

Onderwijsstatistieken

- De ontwikkeling van het onderwijs in Nederland, 's-Gravenhage, 1966.
- De Nederlandse Jeugd en hun onderwijs, vanaf 1953/'54.
- Het voortgezet onderwijs regionaal bezien, vanaf 1948.
- Overgangen binnen het onderwijs en intrede in de maatschappij, onderwijsmatrix, vanaf 1969.
- Schoolkeuze en schoolloopbaan bij het voortgezet onderwijs, generatie GLO, leerjaar 6, 1964/'65, 's-Gravenhage, 1972.
- Schoolkeuze en schoolloopbaan bij het voortgezet onderwijs, cohort glo leerjaar 6, 1964/'65 in: Mededelingen CBS, Statistieken van Onderwijs en Wetenschappen, no. 7657, 1977.
- Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs 1977/'78, in: Mededelingen CBS, Statistieken van Onderwijs en Wetenschappen, no. 7699, 1979.
- Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs (cohort 1977, stand na 1 jaar), in: Mededelingen CBS, Statistieken van Onderwijs en Wetenschappen, no. 7723, 1980.
- Schoolloopbaan van de leerlingen bij het VHMO (generatie 1949), Zeist, 1960.
- Statistiek van het uitgebreid lager onderwijs, t/m 1967/'68.
- Statistiek van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, t/m 1967/'68.
- Statistiek van het vwo/havo/mavo, vanaf 1968.

Overige statistieken

- Arbeidskrachtentelling 1977, 's-Gravenhage, 1980.
- Leeftijdsopbouw van de bevolking van Nederland naar geslacht, vanaf 1946.